

บทที่ 5

วรรณกรรมศาสนาในประเทศไทย

ศาสนาได้วางรากฐานยังลึกลงในจิตใจของคนไทยอย่างแน่นแฟ้น โดยเฉพาะพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้จึงเกิดวรรณกรรมเกี่ยวกับศาสนาขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งแสดงถึงความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์หรือนางนพมาศ แสดงให้เห็นคติของศาสนาฮินดูเข้าแทรกปะปนในการกระทำพิธีต่างๆ และไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นที่รวมของคัมภีร์ต่างๆ ทางพุทธศาสนา สอนพุทธศาสนาแก่สามัญชนโดยทางอ้อมด้วยการมุ่งให้เห็นสวรรค์นรก มากกว่าจะมุ่งนิพพาน ซึ่งเป็นของลึกซึ้ง จะเห็นได้ว่า วรรณกรรมศาสนาของไทยนั้น มีมาแต่ครั้งสุโขทัย เป็นราชธานีแล้ว และคติทางศาสนาได้แทรกอยู่ในวรรณกรรม เกือบจะทุกเรื่องไม่มากนักน้อย วรรณกรรมศาสนาที่น่ามากล่าวในที่นี้ จะแสดงให้เห็นเฉพาะวรรณกรรมศาสนาบางเล่มเท่านั้น จะไม่นำมากล่าวไว้ทั้งหมด เพราะวรรณกรรมศาสนาในประเทศไทยนั้น มีเป็นจำนวนมาก

1. ไตรภูมิพระร่วง

ไตรภูมิพระร่วง หรือเตภูมิกถา เป็นหนังสือสำคัญสมัยกรุงสุโขทัย ที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน หนังสือเล่มนี้พระยาพิชัยนาคร เป็นผู้ทรงนิพนธ์ขึ้น ความมุ่งหมายที่ทรงนิพนธ์ แจ่มไว้ในต้นเรื่อง และท้ายเรื่องของบานแผ่นกว่า “ใส่เพื่อมีอิตถพระอภิธรรม และจะใคร่เทศนาแก่พระมารดาท่าน.... ผู้ใดจะปรารณาถึงทิพยสมบัติบัตถโมกขนิพพาน ให้สดับนิฟังพระไตรภูมิกถานี้ ด้วยทำนุก่อรุ่ง ด้วยใจศรัทธา อย่าได้ประมาทสักอันใส่ จะได้พบได้ไหว้ฟังธรรมแต่พระศรีอารยเจ้า อันเสด็จอุปบัติในอนาคตกาลนั้นแล”¹

ไตรภูมิพระร่วงนับว่าเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาเล่มแรกที่แต่งขึ้นในประเทศไทย โดยรวบรวมข้อความจากคัมภีร์ต่างๆ ของพุทธศาสนารวม 30 คัมภีร์ เป็นการสั่งสอนให้คนทำบุญจะได้ขึ้นสวรรค์ และทำบาปจะตกนรก ซึ่งมีอิทธิพลเหนือจิตใจของคนไทยมาช้านาน “เรื่องไตรภูมิมีค่าในทางศาสนาที่สอนคนที่ยังหมกมุ่นหนาอยู่ด้วยเรื่องโลก ให้รู้จักพุทธศาสนาอันแท้จริง โดยทางอ้อม ด้วยวิธีหนามยอกเอาหนามบ่ง”²

¹ พระยาพิชัยนาคร, *ไตรภูมิพระร่วง* (พระนคร: บรรณาการ, 2515), หน้า 11-13.

² เสฐียรโกเศศ, *เล่าเรื่องในไตรภูมิ* (พระนคร: อักษรเจริญทัศน์, 2509), หน้า 9.

¹ พระยาพิชัยนาคร, *ไตรภูมิพระร่วง* (พระนคร: บรรณาการ, 2515), หน้า 11-13.

² เสฐียรโกเศศ, *เล่าเรื่องในไตรภูมิ* (พระนคร: อักษรเจริญทัศน์, 2509), หน้า 9.

- (2) บรรดาสาวกของเรา (พระศาสนา) ย่อมไม่ละเมิดสิกขาบทที่บัญญัติไว้เปรียบเหมือนมหาสมุทร ที่มีลักษณะคงตัวไม่ล้นฝั่ง
  - (3) พระธรรมวินัยไม่เก็บคนทุศีลไว้ เหมือนมหาสมุทรไม่เก็บซากศพ ย่อมพัดเข้าหาฝั่ง
  - (4) พระธรรมวินัยเป็นที่รวมของคนในวรรณะทั้ง 4 ที่เข้ามาอุปสมบท เมื่ออุปสมบทแล้วก็ละโคตรเดิมหมด เหลือแต่สมณศากยบุตร เปรียบเหมือนมหาสมุทร เป็นที่ไหลมารวมของแม่น้ำทั้งหลาย เมื่อไหลมาถึงมหาสมุทรแล้วก็ละชื่อเดิมหมด
  - (5) แม้ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้นิพพานไปมากต่อมาก แต่ไม่ปรากฏว่าพระธรรมวินัยนี้พร่องหรือเต็ม เปรียบเหมือนมหาสมุทรมีฝนตกลงมาหรือมีน้ำไหลลงมา ก็ไม่ปรากฏว่ามหาสมุทรนี้พร่องหรือเต็ม
  - (6) พระธรรมวินัยมีรสเดียวคือ วิมุติรส เปรียบเหมือนน้ำในมหาสมุทร มีรสเดียวคือ รสเค็ม
  - (7) พระธรรมวินัยมีรตนะเป็นอันมาก เช่น อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 โภชนงค์ 7 มรรค 8 เปรียบเหมือนมหาสมุทรมีรตนะเป็นอันมาก เช่น มุกดา มณี สัจจ์ ศิลา ประพาพ เงิน ทอง ฯลฯ
  - (8) พระธรรมวินัย เป็นที่อาศัยของคนผู้ยิ่งใหญ่ เช่นพระโสดาบัน พระผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งอรหัตตผล เปรียบเหมือนมหาสมุทรเป็นที่อาศัยของปลาใหญ่มีอำนาจยิ่ง
2. กล่าวโดยสรุปของวรรณกรรมแล้ว พระธรรมวินัย (หรือพระไตรปิฎกหรือพระบาลี) มีรสเพียงรสเดียวคือ วิมุติรส การศึกษาวรรณกรรมบาลี จึงมิได้เพื่อความสุขทางโลกียะ แต่เป็นความสุขฝ่ายคฤธรรมของผู้ที่เจริญปัญญา

หัวใจสำคัญของหนังสือเล่มนี้ คือการแสดงให้เห็นความแท้จริงของโลก นั่นคือความไม่จีรัง ยั่งยืนอยู่ได้ตลอดไป แม้พรหมเองมีอายุนับด้วยกัลป์ คือมีอายุตั้งหลายโกฏิปี ในที่สุดก็ต้องจุติ คือเคลื่อนที่จากเป็นพรหมหรือตายไป ปฏิสนธิเกิดใหม่ยังที่อื่นสืบต่อวนเวียนอยู่ในไตรภูมิหรือโลกทั้งสาม นี้ ไม่พ้นไปได้ จะหาความยั่งยืนเที่ยงแท้ไม่ตายไม่มี จะมีก็แต่ณิพพานเท่านั้น ผู้จะบรรลุนิพพานได้ ก็ด้วยการบำเพ็ญเพียรปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ความในไตรภูมิกล่าวถึงความไม่เที่ยงแท้ของพรหมว่า “ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันเกิดในไตรภพนี้ แม้ว่ามียศศักดิ์สมบัติก็ดี คือตั้งว่าพระมหากษัตริย์พรตราชชนกก็ดี ตั้งพระอินทร์เจ้าไตรตรึงษ์พิภพก็ดี ตั้งพระพรหมกิติ ทั้งนี้ บ่ห่อนยืนอยู่มั่นคงในยศศักดิ์สมบัติได้เลยสักคาบ เทียรย่อมรู้ฉิบหาย รู้ตาย รู้พลัดพราก จากสมบัตินั้นแล”³

ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณกรรมที่เป็นแม่บทของวรรณกรรมไทยทั้งปวง และมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมในสมัยหลัง ๆ เกือบทุกเรื่องมีเรื่องของไตรภูมิแทรกอยู่ หรือไม่ก็กล่าวอ้างถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในไตรภูมิ เช่น เปรต อสุรกาย ภูเขาสัตตบริภัณฑ์ ปลาใหญ่ ครุฑ นาค ป่าหิมพานต์ ฯลฯ ทั้งนี้ เพราะความบันเทิงใจของผู้แต่งที่ได้รับจากไตรภูมินั่นเอง

เนื้อเรื่องในไตรภูมิกล่าวถึง กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ สัตว์ทั้งหลายเกิดมาย่อมนวนเวียนไปมาเกิดใน 3 ภูมินี้

กามภูมิ คือ แดนที่ขังอยู่ด้วยกามตัณหา ยังมีความโลภ โกรธ หลง ตัณวนระคนอยู่ด้วยเรื่องความอยาก เรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ มีสุข มีทุกข์ *สุคติภูมิ* หรืออบายภูมิมี 4 แดนคือ นรก เปรต อสุรกาย และอบายภูมิ มี 7 แดน คือ โลกมนุษย์ และนรกภูมิมี 6 ชั้น ได้แก่ จาตุ-มหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ตุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี รวมทั้งสิ้น 11 แดน จัดเป็นกามภูมิอันเป็นแดนทะเลอหะยานเกี่ยวข้องอยู่กับเรื่องกาม

รูปภูมิ คือ แดนมีสุขอันไม่มีเรื่องกามเข้ามาปน ผู้ที่เกิดในแดนนี้เรียกว่า พรหม พรหมโลกมี 16 ชั้น เรียกว่า โสฬสพรหม ได้แก่

1. พรหมปารีสัชชาภูมิ	2. พรหมปโรหิตาภูมิ	3. มหาพรหมภูมิ
4. ปริตตภาภูมิ	5. อัปปมาณาภูมิ	6. อภัสสราภูมิ
7. ปริตตสุภาภูมิ	8. อัปปมาณสุภาภูมิ	9. สุภกัณหาภูมิ
10. เวหฬผลาภูมิ	11. อสัณฺณิสัตตาภูมิ	12. อเวหาภูมิ
13. ตัปปาภูมิ	14. ทัสสาภูมิ	15. สุทฺถสีภูมิ
16. อกนิฏฐาภูมิ		

³ พระญาณไทย, *ไตรภูมิพระร่วง* (พระนคร: บรรณาการ, 2515), หน้า 258.

พรหมเป็นผู้อยู่เป็นโสดตลอดไป และมีแต่เพศชาย ความสุขของพรหม เป็นความสุขอย่าง
พระและพรหมทุกชั้นจะต้องนั่งเข้าฌานทั้งนั้น จึงจะมีความสุข

อรุปรภูมิ คือ แดนของพรหมซึ่งไม่มีรูป มีแต่จิต เวลาเขียนเป็นรูปพรหมซึ่งไม่มีรูปร่าง
นี้ มักเขียนเป็นรูปดวงไฟลอยอยู่เหนือแท่นภายในวิมาน อรุปรภูมิมิ 4 แดน ได้แก่

1. อากาสาณัญญาตนภูมิ
2. วิญญาณัญญาตนภูมิ
3. อากิญจัญญาตนภูมิ
4. เนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ

สัตว์ที่เกิด ย่อมไปเกิดในแดนใดแดนหนึ่ง คือ กามภูมิ 11 รูปภูมิ 16 อรุปรภูมิ 4 ผสมภูมิ
ทั้งหลายได้ 31 จึงเรียกว่า ไตรภูมิ

สัตว์ที่ไปเกิดในภูมิทั้ง 3 นี้ เรียกว่า ปฏิสนธิ คือ ดายแล้วก็ไปเกิดต่อเนื่องกัน มี 4
อย่างคือ

1. อัณฑชะ คือ เกิดแต่ไข่ ได้แก่ พวกงู ไก่ นก และปลา
2. ชลามพุชะ คือ เกิดแต่ปุ้มเปือกและมีรกอันห่อหุ้ม ได้แก่ พวกช้าง ม้า วัว ควาย
(รวมทั้งคน)
3. สังเสทชะ คือ เกิดแต่ไข่มดและองคตอกบัวหุ้มแก่น้ำ เนื้อน้ำ และเหงื่อโคล ได้แก่
พวกหนอน แมลง บั้ว ไร้น ยุง
4. อุปปาทิกะ คือ เกิดขึ้นเอง พอเกิดมาก็โตเต็มที่ ได้แก่ เทวดา พรหม และสัตว์
ในนรก

นรกภูมิ

ในนรกภูมิ มีนรกใหญ่ 8 ชุม คือ สัญชีพนรก กาลสูตนรก สังฆานนรก โรรุพนรก
มหาโรรุพนรก ดาปนรก มหาดาปนรก และมหาอวิจินรก (นรกอเวจี)

ผู้ที่มีใจร้าย 12 ประการ จะต้องไปเกิดในนรกภูมิ ทำบาปด้วยใจร้ายนั้นได้แก่

1. ใจไม่รู้ว่าบาป และกระทำบาปด้วยใจกล้าและยินดี
2. ใจไม่รู้ว่าบาป และกระทำบาป เพราะมีผู้ชักชวน
3. ใจรู้ว่าบาป และกระทำบาปลงไปด้วยใจกล้าหาญ และยินดี
4. ใจรู้ว่าบาป และยินดีที่กระทำบาป เพราะมีผู้ชักชวน
5. ใจรู้ว่าบาป และกระทำตามผู้ชักชวน
6. ใจรู้ว่าบาป และกระทำตามผู้ชักชวน เพราะด้วยใจร้ายและใจกล้า
7. ใจรู้ว่าบาป และกระทำเองด้วยใจกล้าและใจร้าย

8. ใจรู้ว่าบาป มีผู้ชักชวนให้ทำและทำด้วยใจกล้า
9. ใจมีความโกรธซึ่งเคียด กระทำบาปด้วยใจกล้าและใจร้าย
10. ใจมีความโกรธซึ่งเคียด กระทำบาปเพราะมีผู้ชักชวน
11. ใจไม่เชื่อบุญ จึงกระทำบาปด้วยใจกล้า
12. ใจฟุ้งซ่าน และกระทำบาปด้วยใจกล้า

คนที่ทำบาป เพราะมีใจร้าย เนื่องด้วยเหตุ 3 ประการ คือ

โลภเหตุ โทโสเหตุ และโมโหเหตุ เพราะเหตุ 3 ประการ นี้เอง ทำให้คนทำบาป 10 ประการ คือ

- ก. โลภเหตุ 3 ได้แก่ ลักทรัพย์ ข่าสัตว์ ทำผิดศีลธรรม
- ข. โทโสเหตุ 4 ได้แก่ พุดเท็จ พุดคำหยาบ พุดส่อเสียด และพุดเพื่อเจ้อเหลวไหล
- ค. โมโหเหตุ 3 ได้แก่ โลภ พยาบาท หลงผิด

ความดีความชั่ว ซึ่งได้แก่บุญและบาปของมนุษย์นั้น พระญายมราชได้จัดเจ้าหน้าที่จดบันทึกไว้เรียบร้อย เพื่อสำหรับพิจารณาตัดสินบุญและบาป

“ผู้ใดตายยอมไปไหว้พระญายมราชก่อน พระญายมราชจึงถามผู้นั้นยังมั่งมีได้กระทำบาปฉันทใด แลจึงเร่งคำนึงดู แลมิ่งว่าโดยสัจโดยจริง เมื่อตั้งนั้นเทวดาทัง 4 องค์ อันแต่งมาซึ่งบาปบุญและบาปแห่งคนทั้งหลายก็ได้ไปอยู่ในแห่งนั้นด้วย แลถือบาปชื้ออยู่แห่งนั้น ผู้ใดกระทำบุญอันใดได้ เทพยดาภิเขียนชื่อผู้นั้นในแผ่นสูก แล้วทูลใส่เหนือหัวไปถึงพระญายมราช ๆ ก็จับใส่หัวแล้วก็สาธุการอนุโมทนายินดี แล้วยกวางไว้บนแท่นทองอันประดับนิตด้วยแก้วสัตตพิริรัตนะแลมีอันเรื่องงามแลผู้ใดอันกระทำบาปได้ เทวดานั้นก็ตราบาปชื้อลงในแผ่นหนังหมาแลเอาไว้แห่ง 1 เมื่อพระญายมราชถามดังนั้น ผู้ใดกระทำบุญด้วยอำนาจบุญผู้นั้นหากว่าพึงรู้ทุกอัน แลกกล่าวแก่พระญายมราชว่า ข้าได้ทำบุญธรรมดังนั้น เทพยดาถือบาปชื้อนั้นก็หมายบาปชื้อในแผ่น ทองนั้นก็ดูความอันเจ้าตัวกล่าวนั้น พระญายมราชก็ชื้อให้ขึ้นไปสู่สวรรค์อันมีวิมานทอง อันประดับนิตด้วยแก้ว 7 ประการ และมีนางฟ้าเป็นบริวาร แลมีบริโศคเทียรยอมทิพย์ แลจะกล่าวถึงความสุขนั้นนับมิได้เลย ๆ มิแลผู้ใดกระทำบาปนั้น บันดาลลุดันมันเองนั้น แลมันมีอาจบอกบาปได้เลย จึงเทพยดานั้นเอาบาปชื้อในแผ่นหนังหมา มาอ่านให้มันฟัง มันจึงสารภาพว่าจริงแล้ว พระญายมราชและเทพยดานั้น ก็บังคับแก่ผู้ยอมบาป ให้เอามันไปโดยบาปกรรมมัน อันหนักและเบาหนักแล ๆ บังคับอันควรในนรกอันหนักและเบาหนักแลความทุกข์เวทนาแห่งเขานั้นจะกล่าวบมิถ้วนได้เลย ๆ”

นรกใหญ่ 8 ชุมนี้ ชุมหนึ่งจะมีนรกบ่าว 16 ชุม ในสมัยที่นรกมีนรกบ่าว 16 ชุม ดังนี้

1. เวตรณีนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะทำร้ายผู้อื่น ซึ่งทรัพย์สินผู้อื่น เนื่องจากตนมีอำนาจมากกว่า

2. สุนัขชนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะกล่าวให้ร้ายแก่สมณพราหมณ์ ผู้มีศีล พ่อแม่ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ครูบาอาจารย์

3. โสรวตินรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะกล่าวร้ายแก่ผู้มีศีล ให้ได้รับความเจ็บอาย

4. อังคารกาสมนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะลวงผู้อื่นให้ทำบุญ และตนนำทรัพย์สินนั้นไปเป็นประโยชน์แก่ตน

5. โลหกุมภีนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะตีสมณพราหมณ์ผู้มีศีล

6. โลหกุมภีนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะฆ่าสัตว์

7. กุสปลานนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะเอาข้าวสับ แกลบ ฟางมาปนข้าวเปลือกขาย

8. ลคติหสสนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะลักทรัพย์สินผู้อื่น และกล่าวร้ายว่าเขาเป็นโจร

9. สีสักตนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะฆ่าปลาและหามาขายในตลาด

10. โมราบิมิลนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะเก็บภาษีเกินกว่าราคาที่กำหนด

11. โลหิตบุพนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะทำร้ายพ่อแม่ พระสงฆ์ ผู้มีคุณ ผู้มีศีล

12. โลหพลีสนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะซื้อขายแล้วคดโกง เช่น โกงดาซัง โกง-

ทะนาน

13. สังฆาฏนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะขายทำชู้เมียคนอื่น หญิงทำชู้จากผัวตน

14. วสิรินรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะคนทั้งหลายทำชู้ด้วยเมียผู้อื่น

15. โลหสิมพลีนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะคนทำชู้ด้วยเมียผู้อื่นและหญิงที่มีผัวแล้วมีชู้

16. มิจฉาทิฏฐีนรก คนที่ตกนรกชุมนี้ เพราะไม่รู้จักรับบุญ ทำแต่บาป

ในไตรภูมิพระร่วงพรรณานาโลหสิมพลีนรกไว้ ซึ่งนรกชุมนี้เป็นที่รู้จักของคนไทยที่นับถือพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ในข้อที่ได้กระทำผิดศีลข้อ 3 ในเบญจศีลนั่นเอง ไตรภูมิพระร่วงพรรณานาไว้ดังนี้

“นรกบ่าวถัดนั้นอันคำรบ 15 ชื่อโลหสิมพลีนรก ฟุ้งคนอื่นทำชู้ด้วยเมียท่านก็ดี แลผู้หญิงอันมีผัวแล้ว แลทำชู้จากผัวก็ดี คนฟุ้งนั้นตายไปเกิดในนรกนั้น ๆ มีป่าไม้จิวป่า 1 หลายต้นนัก แลต้นจิวนั้นสูงได้เสโยชน์ แลหนามจิวนั้น เทียรย้อมเหล็กแดงเป็นแปลลลุกอยู่ แลหนามจิวนั้นยาวได้ 16 นิ้วมือ เป็นแปลลไฟลุกอยู่บ่อนจะดับสักคาบแล ในนรกนั้นเทียรย้อมฟุ้งหญิงฟุ้งชายหลายแลคนฟุ้งนั้น เขาได้รักใคร่กันตั้งกล่าวมาตุจก่อนนั้นแล ลางคาบผู้หญิงอยู่บนปลายังัว ผู้ชายอยู่ภายต่ำ ฟุ้ง

ยมบาล เขาก็เอาหอกดาบแหลนหลาวอันคม เทียรย่อมเหล็กแดงแทงตี้นผู้ชายนั้น จำให้ขึ้นไปหาผู้หญิงชู้ของสูอันอยู่บนปลายงัวโพนเร็วอย่าอยู่แล ผู้ผู้ชายทนเจ็บมิได้จึงปีนขึ้นไปบนต้นงัวนั้น ครั้นว่าขึ้นไปได้ หนามงัวนั้นบาดทั่วตนเขาขาดทุกแห่งแล้วเป็นเปลวไฟไหม้ตนเขา ๆ อดบมิได้ จึงบ้ายหัวลงมา ผู้ยมบาลก็เอาหอกแทงซ้ำเล่า ร้องว่าสูงขึ้นไปหาชู้ที่อยู่บนปลายงัวโพน สูจะลงมาเยียดเล่า เขาอดเจ็บมิได้ เขาเถียงยมบาล ตูมิขึ้นไปเขาก็มิขึ้นไป แลหนามงัวบาดทั่วตัวเขา ๆ เจ็บปวดนักหนาดังใจเขาจะขาดตาย แลเขากลับผู้ยมบาลเขาจึงขึ้นไปถึงปลายงัวนั้น ครั้นจะใกล้ถึงผู้หญิงนั้นได้ ก็แลเห็นผู้หญิงนั้นกลับลงมาอยู่ภายใต้ ยมบาลห่มุ่ 1 แลตี้นผู้หญิงให้ขึ้นไปหาผู้ชาย ผู้เป็นชู้สูอันอยู่บนปลายงัวนั้นแล้ว แล้วเมื่อเขาขึ้นลงหากันอยู่ฉนั้นเขาบมิได้พบกัน ยมบาลจับผู้หญิงผู้ชายจำให้ขึ้นไปหลงหากันดังนั้น หลายคาบหลายครา ลำบากนักหนาแล้ว”

นอกจากนี้ยังมีนรกพิเศษ เรียกว่าโลกันตนรก กว้างได้ 8,000 โยชน์ มีคูสิกวรวิหาพื้นน้ำบมิได้หาฝาเบ้องบนบมิได้ เบ้องบนเป็นปล่องขึ้นไปถึงพรหมโลก ในโลกันตนรกมีตสนิท แสงดาวเดือนและตะวันส่องโลกส่องไปไม่ถึง เพราะโลกันตนรกอยู่นอกกำแพงเหล็กซึ่งกันโลกสวรรค์โลกมนุษย์ โลกนรกออกไป นรกโลกันต์ มีแต่ความหนาวเย็นเฉียบ เพราะแสงตะวันส่องไม่ถึง สัตว์ที่ตกนรกโลกันต์มองไม่เห็นอะไร ต่อเมื่อใดพระโพธิสัตว์จะมาตรัสเป็นพระพุทธเจ้า กล่าวคือเมื่อท่านเสด็จลงมาปฏิสนธิในครรภ์พระมารดา 1 เมื่อประสูติ 1 เมื่อตรัสรู้ 1 เมื่อเทศนาครั้งแรก 1 และเมื่อเสด็จเข้าสู่นิพพาน 1 ใน 5 กาลนี้ แต่ละกาล สัตว์ในนรกโลกันต์จึงจะเห็นแสงสว่างได้ ครั้งหนึ่ง แต่ก็เพียงชั่วฟ้าแลบแวบเดียว ผู้ใดกระทำร้ายต่อพ่อแม่และพระสงฆ์ ยุสงฆ์ให้แตกร้างกัน ครั้นตายก็จะไปเกิดในนรกโลกันต์ มีตัวสูงใหญ่ได้ 6,000 วา มีเล็บดินเล็บมือยาวดั่งค้ำควาตัวใหญ่ มหิมา เอาเล็บเกาะกำแพงจักรวาล หยียดตัวเอาหัวลงเหมือนค้ำควา เมื่อทิวต่างตัวต่างจะกินกัน โอบริดกัดกันจนม้วนตัวตกลงไปในน้ำ น้ำนั้นเย็นแสนเย็น สัตว์นรกที่ตกลงไปเนื้อถูกกัดเน่าเปื่อย แผลงออกเป็นชิ้น ๆ แล้วกลับเป็นตนชิ้นมาอีก ทนทุกข์ทรมานตายแล้วเป็นใหม่อยู่อย่างนี้ นานถึงชั่วพุทธันดรก็กลับหนึ่ง * จึงจะหมดกรรม

ตริจันานภูมิ

ตริจันานภูมิ คือแดนของสัตว์เดรัจฉาน เกิดจากไข่ (อันทชะ) ก็มี จากมिरกอันห่อหุ้ม (ชลามพุชะ) ก็มี จากใบไม้และเหงื่อไคล (สังเสทชะ) ก็มี เกิดเป็นตัวขึ้นเองและโตทันที (อุปปาดิกะ) ก็มี เช่น ครุฑ และนาค สิ่งซึ่งฆ่าวัวควายเนื้อถิก เบ็ด ฟ่าน ใก่อ นก และสัตว์ทั้งหลาย มี 2 ตินก็มี 4 ตินก็มี หลายตินก็มี คือ สัตว์เดรัจฉานเดินไปมากว่าออกลงเบ้องต่ำ

* พุทธันดรกัลป์ คือ ระยะเวลา หรือกัลป์ที่อยู่ระหว่างพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง กับอีกองค์หนึ่งจะมาอุบัติเป็นเวลาที่ว่างพระศาสนา

ยอมเด็ดเนื้อร้อนใจเขาแล เขาร้องให้ร้องครางอยู่ทุกเมื่อแล เพราะว่าเขายากอาหารนักหนาแล ผุ่งเปรตทั้งหลายนั้นเขายังหาแรงบมิได้ เขาย่อมนอนหงายอยู่ได้ เมื่อแลผุ่งนั้น. เขาอนอยู่แลหูเขานั้นได้ยินประดุจเสียงคนร้องเรียกเขาว่า สู้ทั้งหลายเอ๋ยจงมากินข้าวกินน้ำ แลผุ่งเปรตทั้งหลายนั้นเขาได้ยินเสียงดังนั้น เขาก็ใส่ใจเขาว่ามีข้าวมีน้ำ จึงเขาจะลุกไปหากินไส้ก็ยิ่งหาแรงบมิได้ เขาจะชวนกันลุกขึ้นต่างคนต่างก็ล้มไปล้มมา แลบางคนล้มคว่ำบางคนล้มหงาย แต่เขาทนทุกข์อยู่ฉนั้นนั้น หลายคาบนักแล”

ผู้ที่ถือกำเนิดเป็นเปรตได้นั้น ก็ต่อเมื่อเป็นคนได้ทำบาปไว้ดังนี้

1. ริษยาผู้ร่ำรวย และตูดุกคนยากจน
2. ทำกลล่อลวงทรัพย์ผู้อื่นมาเป็นของตน
3. ตระหนี่ ไม่บำเพ็ญทานและห้ามผู้อื่นไม่ให้ทำทาน
4. ฉ้อโกงทรัพย์ของพระสงฆ์มาเป็นของตน
5. พูดกล่าวร้ายพระสงฆ์และครูอาจารย์
6. ยุยงพระสงฆ์ให้แตกกัน
7. ให้ยาหญิงมีครรภ์ เพื่อทำลายเด็กในครรภ์
8. แข่งดำสามีที่ทำบุญแก่พระสงฆ์
9. ค้าขายด้วยอุบายทุจริต ปนข้าวลีบในข้าวดีแล้วขาย
10. ทำร้ายบิดามารดา
11. ไม่ยอมให้ข้าวเป็นทาน แล้วยังสอภว่าไม่มีข้าว
12. ลักเนื้อของผู้อื่นมากิน แล้วยังสอภว่าไม่ได้ลัก
13. กลางวันเป็นพราน กลางคืนจำศีล
14. เป็นเจ้าเมือง ชอบกินสินบน
15. ทำบุญด้วยของเหลือเดน
16. ถวายภัตตาหารพระสงฆ์ด้วยเนื้อช้าง เนื้อหมาและเนื้อสัตว์มีเล็บ
17. ช่มเหลงคนเข็ญใจ
18. เผาป่าและสัตว์ถูกไฟไหม้ตาย

อสุรกายภูมิ

อสุรกายมี 2 พวก คือ

1. กาลกัญชกาอสุรกาย
2. ทิพพอสุรกาย

อสูรกายมีบ้านเมืองของตน เรียกว่า *สุรภพ* อยู่ลงลึกไปได้ดิน 84,000 โยชน์ เป็นบ้านเมืองงดงามมาก ดาดไปด้วยแผ่นทองคำ มีเมืองใหญ่ 4 เมือง มีพระยาอสูรปกครองทุกเมือง พระยาอสูรเหล่านี้อยู่ประสาทดงาม กลางเมืองอสูรมีต้นไม้ทิพย์ประจำอสูรพิภพ ถึงวันดีคืนดีพระยาอสูรทั้งหลายย่อมไปเล่นสนุกสำราญด้วยกัน ที่มีต้นแคฝอยนี้

ในบรรดาพระยาอสูร ราหูเป็นผู้มีอำนาจและกำลังแก่ลวกล้ำยิ่งกว่าพระยาอสูรทั้งหลาย ราหูมีความเกลียดชังพระอาทิตย์และพระจันทร์มาก ฉะนั้นราหูจึงมักอมพระอาทิตย์และพระจันทร์ไว้ในปากซึ่งเรียกว่า *สุริยคาธ* และ *จันทร์คาธ*

มนุษย์ภูมิ

ในไตรภูมิกล่าวถึงลักษณะการปฏิสนธิของมนุษย์ และกล่าวถึงบุตรมี 3 ชนิด คือ

1. *อภิชาติบุตร* คือ ลูกที่เจดีย์วจฉลาด รูปร่างงาม มั่งมี มียศ มีกำลังยิ่งกว่าพ่อแม่
2. *อนุชาติบุตร* คือ ลูกที่มีความฉลาด รูปร่าง กำลัง เพียงพ่อเพียงแม่
3. *อวชาติบุตร* คือ ลูกที่เกิดมาด้อยกว่าพ่อแม่

มนุษย์ทั้งหลายแบ่งเป็น 4 จำพวก

1. *คนนรก* คือผู้ทำบาปฆ่าสัตว์ตัดชีวิต และบาปนั้นตามทัน ต้องถูกตัดตีนตัดมือและทุกข์โศกเวทนานักหนา
2. *คนเปรต* คือ ผู้หาบุญอันกระทำมิได้ และแต่เมื่อก่อนและเกิดมา เป็นคนเขี้ยวใจนักหนา และมีผ้าและเสื่อของตนหามิได้ และอดอยากไม่มีกิน รูปโฉมก็ซีเหร่
3. *คนเดรัจฉาน* คือ คนที่ไม่รู้จักบุญและบาป ไม่มีคนเมตตากรุณาใจกล้าแข็งไม่รู้ยาเกรงผู้เฒ่าผู้แก่ ไม่รู้จักปฏิบัติพ่อแม่ครูบาอาจารย์ ไม่รักพี่รักน้อง กระทำบาปอยู่รำไป
4. *มนุษย์* คือ คนที่รู้จักบุญและบาป รู้กลัวละอายแก่บาป รู้จักว่ายากว่าง่าย รู้รักพี่รักน้อง รู้เอ็นดูกรุณาคนผู้เขี้ยวใจ และรู้ยาเกรงพ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่สมณพราหมณาจารย์ และรู้จักคุณแก้ว 3 ประการคือ พระรัตนตรัย

เขาพระสุเมรุเป็นที่อยู่ของเทวดา เป็นศูนย์กลางที่ตั้งของทวีปทั้ง 4 เขาพระสุเมรุตั้งอยู่ท่ามกลางจักรวาล มีทิวเขาและทะเลล้อมรอบสลับกันเป็นชั้น ๆ ได้ 7 ชั้น ทิวเขาทั้ง 7 มีชื่อต่าง ๆ กัน โดยลำดับ คือยุคนธร อสิินธร กรวิก สุทัศน์ เนมิินธร วินันตก และอัศักรรณ ซึ่งเป็นรอบนอกที่สุด รวมเรียกว่าเขาสัตตบริภัณฑ์ส่วนทะเลที่ล้อมรอบอยู่ 7 ชั้น เรียกว่าทะเลสี่พันธร มีชื่อเดียวเหมือนกันหมด ถัดทิวเขาอัศักรรณออกมาเป็นมหาสมุทรอยู่ทั่วไปทุกด้าน และมีภูเขาเหล็กกันทะเลนี้ไว้รอบ เรียกว่าขอบจักรวาล พันนั้นไปเป็นนอกขอบจักรวาล

ทางทิศใต้ของเขาพระสุเมรุ คือ *ชมพูทวีป* คนที่เกิดในทวีปนี้มีหน้ากลมดังดุมเกวียนอายุของคนในทวีปนี้กำหนดมิได้ แล้วแต่บุญบาป ทางทิศตะวันออกของเขาพระสุเมรุ คือ *บูรพวิเทหทวีป* คนที่เกิดในทวีปนี้มีหน้าดังเดือนเพ็ญกลมดังแฉ่น อายุยืนได้ 100 ปีจึงตาย ทางทิศตะวันตกของเขาพระสุเมรุ คือ *อมรโคยานทวีป* คนที่เกิดในทวีปนี้มีหน้าดังเดือนแรม 8 ค่ำ อายุยืน 400 ปีจึงตาย ทางทิศเหนือของเขาพระสุเมรุ คือ *อัครกุรวทวีป* คนที่เกิดในทวีปนี้ หน้าเป็น 4 มุม ดังแกล้งฉากให้เป็น 4 เหลี่ยม อายุยืน 1,000 ปี จึงตาย คนทั้งสามทวีปหลังนี้ในไตรภูมิกล่าวว่า “เขานั่นอยู่ในปัญญาศีลทุกเมื่อมิได้ขาด เขาบ่อนจะรู้ฆ่าสัตว์ตัวเป็นให้จำตาย เขาบ่อนจะรู้ลักเอาทรัพย์สินทำนมากก็ต้อยก็ต้ออันเจ้าของมิได้ให้ เขาบ่อนจะรู้ลักลักเอา อนึ่ง เขาบ่อนจะรู้ทำชู้ด้วยเมียท่านผู้อื่น ส่วนว่าผู้หญิงเล่าเขาก็บ่อนจะรู้ทำชู้ด้วยผัวท่านแล ผู้อื่นแลเขาบ่อนจะรู้ทำชู้จากผัวของตน อนึ่ง เขาบ่อนจะรู้เจรรามสาวทแลเขาบ่อนจะรู้เสพยาสุรายาเมา และเขารู้ยารู้เกรงผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่ของเขา ๆ รู้รักพี่รู้รักกันน้องของเขา ๆ ก็ใจอ่อนใจอดเขารู้เอ็นดูกรุณาแก่กัน เขาบ่อนจะรู้ริษยากัน เขาบ่อนจะรู้เสียดรุสอู้ด่าทอ รู้พ้อรู้ดัดกันแล เขาบ่อนจะรู้เจลาเบาะแว้งถึงเถียงกัน เขาบ่อนจะชิงช่วงหวงแหนแดนแลที่บ้านรู้ร้ายของกันแล เขาบ่อนจะรู้ทำข่มเหงเอาเงินเอาทองของแก้วลูกแลเมียแลข้าวไร่โคนาหัวป่า ค่าที่ห้วยละหานธารน้ำเชิงเวือเรือกสวนเผือกมันหัวหลักหัวต่อหัวล้อหัวเกวียน เขามีรู้เบียดเบียน เรือนาวาโคมหงษาข้างม้าข้าไท สรรพทรัพย์สิ่งสินอันใดก็ดี เขาบ่อนรู้ว่าของตนของท่านดูเสมอกันสิ้นทุกแห่งแล เขานั่นบ่อนทำไร่ไถนาค้าขายหลายสิ่งเลย”

“พระพุทเจ้ากัถิ พระปัจเจกโพธิกัถิ พระอัครสาวกเจ้ากัถิ พระอรหันตชีนาสพกัถิ พระโพธิสัตว์อันจะได้ตรัสเป็นพระพุทเจ้ากัถิ พระญาจักรพรรดิราชกัถิ อันว่าผู้มีบุญทั้งหลายดังกล่าวมานี้ได้ ท่านบ่อนรู้ไปเกิดในแผ่นดิน 3 อันนั้นเลย ท่านยอมมาเกิดในแผ่นดินชมพูทวีป อันเราอยู่นี้แลฯ คนอันเกิดในแผ่นดินชมพูทวีปนี้เขาบ่อนไปเกิดในแผ่นดิน 3 อันนั้นเลย”

เมื่อเกิดพระญาจักรพรรดิราชขึ้นเมื่อใด คนทั้ง 3 ทวีปนั้นจะมาเฝ้าเคารพนบไหว้ พระญาจักรพรรดิราชทรงคุณธรรมทุกประการ มีสมทานศีล 5 ทุกวัน ของคู่บุญบารมีของพระญาจักรพรรดิราชได้แก่จักรแก้ว (จักรรัตน์) ข้างแก้ว (หีสรัตน์) ม้าแก้ว (อศวรรัตน์) ดวงแก้ว (มณีรัตน์) นางแก้ว (อตธีรัตน์) ชุนคลังแก้ว (คหปติรัตน์) และลูกแก้ว

สวรรคภูมิ

สวรรคชั้นแรกเรียกว่า *จาตุมหาราชิกภูมิ* สวรรคชั้นนี้ตั้งอยู่เหนือจอมเขาคุณธรร บนเขาคุณธรรทั้ง 4 ทิศ มีเมืองใหญ่ 4 เมือง เมืองที่อยู่ทิศตะวันออกของเขาพระสุเมรุ มีท้าวธรรฐเป็นพระยา เป็นใหญ่แก่บริวารพวกคนธรรพ์ เมืองทางทิศตะวันตกมีท้าววิรูปักษ์เป็นพระยา เป็นใหญ่แก่พวกนาค

เมืองฝ้ายทิศใต้ มีท้าววิรุฬหกเป็นพระยาเป็นใหญ่แก่พวกกุ่มภักดิ์ เมืองฝ้ายทิศเหนือมีท้าวไพศณเป็นพระยาเป็นใหญ่แก่พวกยักษ เทวดาในสวรรค์ชั้นนี้อยู่ในวิมาน

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตั้งอยู่เหนือจอมเขาพระสุเมรุ สวรรค์ชั้นนี้เป็นเมืองของพระอินทร์ ที่ประทับของพระอินทร์คือ ไผยชนดิวิมาน บนสวรรค์ชั้นนี้มีอุทยานและสระใหญ่ ดังนี้

1. ทิศตะวันออก มีอุทยานชื่อ นันทอุทยาน มีสระใหญ่ชื่อนันทาโบกขรณีและ จุลนันท-โบกขรณี ริมฝั่งสระมีศิลาแก้ว 2 แผ่น ชื่อนันทาปริธิปาสาณ และจุลนันทาปริธิปาสาณ

2. ทิศใต้ มีอุทยานชื่อ ผรุสวัน มีสระใหญ่ชื่อ ภัทราโบกขรณี และสุภัทราโบกขรณี ริมฝั่งสระมีศิลาแก้วชื่อ ภัทราปริธิปาสาณ และสุภัทราปริธิปาสาณ

3. ทิศตะวันตก มีอุทยานชื่อ จิตรลดาวัน มีสระใหญ่ชื่อ จิตรโบกขรณี และจุลจิตรโบก-ขรณี มีศิลาแก้วชื่อ จิตรปาสาณ และจุลจิตรปาสาณ

4. ทิศเหนือ มีอุทยานชื่อ สักกวัน มีสระใหญ่ชื่อ ธรรมาโบกขรณี และสุธรรมาโบกขรณี ริมสระมีศิลาแก้วชื่อ ธรรมาปริธิปาสาณ และสุธรรมาปริธิปาสาณ

5. ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีอุทยานชื่อ มหาพล และมีสระแก้ว

ข้างทรงของพระอินทร์ชื่อ ไอยราพต สูง 1,200,000 วา และมี 33 หัว พระอินทร์มีมเหสีชื่อ สุธรรมา สุชาดา สุนันทา และสุจิตรา

นอกนครไตรตรึงษ์ออกไปทางตะวันออกเฉียงใต้ มีเจดีย์องค์หนึ่งชื่อว่า พระจุฬามณีเจดีย์ พระอินทร์พร้อมทั้งเทวดาและนางฟ้าไปนมัสการเจดีย์นี้มิได้ขาด นอกนครไตรตรึงษ์ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีอุทยานชื่อบุณฑริกวัน อยู่ติดกันอุทยานมหาวัน อุทยานบุณฑริกวันนี้มีต้นไม้สวรรค์ชื่อปาริชาติและใต้ต้นไม้นี้มีแท่นศิลาแก้วชื่อ ปันทุกัมพล ใกล้กับแท่นมีศาลาใหญ่ชื่อ สุธรรมาเทพสภา เป็นที่ประชุมและฟังธรรมเทศนาของเทวดา ใกล้กำแพงล้อมรอบศาลาสุธรรมามีตอกไม้ชนิดหนึ่งชื่อ อสพดี มีกลิ่นหอมมากบานพันปีละครั้ง ส่วนดอกปาริชาติร้อยปีจึงบานครั้งหนึ่ง

สวรรค์ชั้นยามา เทวดาที่อยู่ชั้นนี้มีปราสาทแก้วปราสาททอง ปราสาทเงิน เป็นวิมาน ผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นยามา ชื่อสุยามเทวราช

สวรรค์ชั้นดุสิต มีพระยาผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นนี้ชื่อ สันตุสิตเทวราช พระโพธิสัตว์ซึ่งจะเสด็จมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ มีพระศรีอาริยโพธิสัตว์ซึ่งจะมาตรัสรู้ในภัทท์กลับไปเป็นต้น

สวรรค์ชั้นนิมมมารดี เทวดาในชั้นนี้ต้องการสิ่งใดก็เนรมิตเอาได้ตามใจปรารถนา

สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี สวรรค์ชั้นนี้มีพระยาชื่อปรนิมมิตวสวัตตี และในสวรรค์ชั้นนี้มีพระยาผู้เป็นใหญ่ในหมู่บรรดัก ชื่อพระยามาราริราช แต่อยู่ข้างละฝ่ายไม่ปะปนกัน

พรหมโลก

พรหมโลกจัดเป็น 2 พวกคือ รูปพรหมมี 16 ชั้น และอรูปพรหมมี 4 ชั้น และพรหมทั้งหลายล้วนเป็นชาย

นอกเขาพระสุเมรุมีแม่น้ำสี่พันตรกัณอยู่ ถัดแม่น้ำออกไปเป็นภูเขาล้อมรอบชื่อต่าง ๆ กันดังนี้คือ ยุคนธร อีสินธร กรวิก สุทัคน เนมินทร วินันตค และอัศกรรณ ระหว่างภูเขาแต่ละลูก มีแม่น้ำสี่พันตรกัณอยู่ทุกลูก นอกเขาเป็นมหาสมุทร มีแผ่นดินใหญ่ 4 ด่าน มีน้ำรอบแผ่นดิน และมีเขาจักรวาลเป็นกำแพงล้อมรอบน้ำ จากเขาจักรวาลถึงเขายุคนธร เป็นทางเดินของพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาวต่าง ๆ

ทวีป 4 ทวีปที่อยู่ล้อมเขาพระสุเมรุทั้ง 4 ทิศ มีแผ่นดินเล็ก 4 แห่งอยู่ระหว่างทวีปใหญ่ทั้ง 4 เรียกว่า *ยุปรทวีป* เป็นเมืองที่พญาครุฑอยู่ ส่วนชมพูทวีปเป็นที่อยู่ของมนุษย์บ้าง เป็นทะเลบ้าง เป็นป่าหิมพานต์บ้าง ในป่าหิมพานต์มีภูเขาหิมพานต์ เชิงเขามีสันหว่าใหญ่ และมีฝั่งน้ำชื่อสี่ทานที ลูกหว่า เป็นอาหารของคนและสัตว์ ยางลูกหว่าตกลงมาจะกลายเป็นทอง ชื่อทองชมพูพุท นอกจากป่าหว่าแล้วยังมีป่ามะขามป่าสมอ และป่าไม้เนื้อผลซึ่งออกผลเป็นหญิงสาวอายุ 16 ปี ถัดป่าไม้ออกไปเป็นแม่น้ำสมุทร ต่อจากแม่น้ำเป็นป่าคือ กุรภ โกรภ มหาพิเทห ตบั่นทละ โสโมโล ไชเขตเป็นที่อยู่ของนักธรรมและมีทรายจามรืออยู่เป็นฝูง ในพระหิมพานต์มีสระ 7 สระ ชื่อโนดาต กัณณมุดทะ รกการะ ฉัตกันต์ กณาละ มันทากิณี และสหปป่าตะ สระโนดาต มีภูเขาทั้ง 5 ล้อมรอบ ชื่อสุทัสสกุฎ จิตรกุฎ กาลกุฎ กัณณมาทนกุฎ และไกรลาส ในภูเขาคันธมาทน มีถ้ำเป็นที่อยู่ของปัจเจกพุทธเจ้า ที่สระโนดาต มีท่าอาบน้ำ 4 ท่า ท่าหนึ่งเป็นของเทวดา ท่าหนึ่งเป็นของนางฟ้า ท่าหนึ่งเป็นของพระปัจเจกพุทธเจ้า และอีกท่าหนึ่งเป็นของฤาษีนักสิทธิวิทยารร น้ำจากสระโนดาตไหลลงสู่โลกมนุษย์เป็นแม่น้ำ 5 สายเรียกว่า *ปัญจมหานที* ได้แก่ คงคา ยมนา อจิรวดี มหิ และสรภู

2. พระมาลัยคำหลวง

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ ไชยเชษฐสุริยวงศ์มีพระนามที่เรียกกันเป็นสามัญว่า “เจ้าฟ้ากุ้ง” เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ ในสมเด็จพระบรมโกศ และสมเด็จพระพันวัสสาใหญ่ ซึ่งโปรดให้สถาปนาเป็นกรมหลวงอภัยนุชิตเป็นพระมารดา เมื่อ พ.ศ. 2276 ได้รับการสถาปนาเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์ พระองค์ทรงเป็นกวีเอกองค์หนึ่งของไทย

เจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์ ได้มีเหตุขัดเคืองกับกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ ซึ่งเป็นเจ้าฟ้าหลานเธอของสมเด็จพระบิดา โดยหวาดระแวงว่ากรมขุนสุเรนทรพิทักษ์จะทรงได้รับราชสมบัติ เพราะเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระชนก ด้วยเหตุนี้ขณะที่สมเด็จพระชนกทรงประชวร เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ

จึงตรัสใช้ ให้พระองค์เจ้าขึ้น และพระองค์เจ้าเกิดไปทูลดวงนิมิตเจ้าฟ้ากรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ซึ่งทรง
 ผนวชอยู่ที่วัดโคกแสง ว่ามีรับสั่งให้เข้าเฝ้า เมื่อเจ้าฟ้ากรมขุนสุเรนทรพิทักษ์เสด็จเข้ามาในวัง เจ้าฟ้า
 ธรรมธิเบศจึงเฝ้าทูลทูลถามเรื่องราว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงทราบเรื่องก็ทรงพิโรธมาก จึงมี
 พระบรมราชโองการให้ค้นหาตัวเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ จนทั่วพระราชวังก็ไม่พบ ได้ตัวแต่พระองค์เจ้าขึ้น
 และพระองค์เจ้าเจ็ด จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้เอาไปสำเร็จโทษเสียทั้งสองพระองค์ ส่วนเจ้าฟ้าธรรม-
 ธิเบศทรงกลัวพระราชอาญาเสด็จหนี ไปหาพระราชมารดา กรมหลวงอภัยนุชิตจึงเสด็จไปเฝ้าเจ้าฟ้า
 กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์วิงวอนขอให้ทรงช่วย เจ้าฟ้ากรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ทรงแนะนำให้เสด็จออก
 ทรงผนวชเสีย เจ้าฟ้าธรรมธิเบศจึงทรงผนวชอยู่ ณ วัดโคกแสง มีพระนามฉายาว่า "สิริปาโล"
 จึงรอดพ้นจากพระราชอาญา ในระยะที่ทรงผนวชที่วัดโคกแสงนี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ ทรงนิพนธ์วรรณ
 คติพุทธศาสนา 2 เรื่อง คือนันทโพนันสูตรคำหลวงเมื่อ พ.ศ. 2279 และพระมาลัยคำหลวง เมื่อ
 พ.ศ. 2280 ครั้นปลายปี พ.ศ. 2280 กรมหลวงอภัยนุชิตทรงประชวรหนัก ได้กราบทูลสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัว ขอพระราชทานอภัยโทษให้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็โปรดพระราชทาน เจ้า-
 ฟ้าธรรมธิเบศจึงทรงลาผนวช

ต่อมาในปี พ.ศ. 2298 เจ้าฟ้าธรรมธิเบศถูกชำระความว่าเป็นชู้กับเจ้าฟ้าสังวาลซึ่งเป็น
 มเหสีองค์หนึ่งของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ทั้งสองพระองค์ทรงรับเป็นสัตย์ตลอดข้อหา จึงถูกลงพระ
 ราชอาญาอย่างรุนแรง จนสิ้นพระชนม์ พระศพของทั้งสองพระองค์ถูกนำไปฝังไว้ ณ วัดไชยวัฒนาราม

งานพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ มีดังนี้

1. บทเห่เรือ 4 บท
2. บทเห่เรื่องกาที่ 3 ตอน
3. บทเห่สังวาสและเห่ครวญ อย่างละบท
4. กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก
5. กาพย์ห่อโคลง นิราศธารทองแดง
6. นันทโพนันสูตรคำหลวง
7. พระมาลัยคำหลวง

พระมาลัยคำหลวง คำเรื่องเดิมเป็นภาษาบาลี ชื่อ มาเลยยสูตร เข้าใจว่าภิกษุชาวลังกา
 เป็นผู้แต่ง ต่อมาภิกษุชาวเมืองเชียงใหม่ ชื่อพุทธวิลาส แต่งขยายความให้พิสดารขึ้น เรียกกันเป็น
 ว่า ฎีกามาลย์ พระยานุমানราชทรงให้คำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องพระมาลัยว่า "พระมาลัยนั้นตามตำพินทุ
 นานกล่าวว่าเป็นพระอรหันตเถระองค์สุดท้าย ว่าเกิดที่โรหนชนบทในเกาะลังกา ในเรื่องว่ามีอิทธิ

ฤทธิ ไปโปรดสัตว์ถึงในนรก และเหาะเหินเดินอากาศขึ้นไปบนสวรรค์ ได้พบกับพระศรีอาริยมืดไถรย ซึ่งจะมาตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในภายหน้าจึงมีเรื่องแจ้งอยู่ในคัมภีร์ชื่อว่า “มัลลยสูตร” ซึ่งเป็นคัมภีร์อยู่นอกนิบาต ไม่ได้รวมอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก พิจารณาดูเค้าเรื่องก่อนไปข้างคติมหายาน เพราะทางมหายานมีพระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง ชื่อ พระกษิตีครรภเสด็จไปโปรดสัตว์ในนรกเสมอ จนถึงในพิริกงเด็กก็จะขาดรูปพระกษิตีครรภไปหาได้ไม่ และโดยเหตุที่พระกษิตีครรภมีลักษณะคล้ายกับพระมัลลย ต่างกันแต่องค์หนึ่งเป็นพระโพธิสัตว์อีกองค์หนึ่งเป็นพระอรหันต์เท่านั้น ในอานมัญญายจึงขนานนามพระกษิตีครรภว่า “พระมัลลย” นอกจากนี้ที่ใน “มัลลยสูตร” กล่าวถึงพระศรีอาริยมืดไถรย ก็มีเค้าไปทางคติมหายาน ซึ่งนิยมอยู่ในเรื่องพระโพธิสัตว์ จนมหายานให้ชื่อว่า “โพธิสัตว์ยาน” ผิดกับนิกายฝ่ายใต้ ซึ่งเรียกในวิหารของฝ่ายมหายานว่า “ศราวายาน” แต่เดิมมาได้ความว่า มีประเพณีสวดคัมภีร์ “มัลลยสูตร” กันในงานพิธีมงคลบ่าวสาว ขณะที่เจ้าบ่าวไปนอนเฝ้าหอฝ่ายเจ้าสาวจะหาชายที่เป็นบัณฑิตฝ่ายละ 2 คน มาสวดคัมภีร์ “มัลลยสูตร” เป็นทำนองโอดครวญอ่อนหวาน เพื่อเป็นการสั่งสอนเจ้าบ่าวให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์บริสุทธ์ ประเพณีตามที่ว่ามานี้ ถ้าจะมีมาแต่เดิมก็คงจะเลือน ๆ กันไปแล้ว เพราะการสวดมัลลยในบัดนี้ ใช้แต่ในการสวดหน้าศพ แต่กระนั้นทุกวันนี้การสวดมัลลยหน้าศพ ก็มักจะมีเหลืออยู่ตามหัวเมือง ส่วนในกรุงเทพฯ โดยปกติก็มีแต่การสวดทำนองอภิธรรมสังคหะ นานๆ จึงจะพบการสวดมัลลยสักครั้งหนึ่ง”

เรื่องพระมัลลยสูตร ได้มีอิทธิพลเหนือความรู้สึกนึกคิดของคนไทยในเรื่องบาปบุญ นรกสวรรค์ เช่นเดียวกับเรื่องไตรภูมิพระร่วง เวลาคนทำบุญทำทาน มักจะอธิษฐานให้ได้พบพระศรีอาริย์ เพราะสมัยพระศรีอาริย์นั้น มีแต่ความสุขสงบ สมัยพระศรีอาริย์เป็นสมัยที่จะมาในอนาคต ผู้ที่จะพบพระศรีอาริย์ได้จะต้องตั้งมั่นอยู่ในความดี การกรวดน้ำแผ่ส่วนบุญไปให้ผู้ตาย เข้าใจว่าได้ต้นเค้ามาจากเรื่องนี้ เนื่องจากพระมัลลยกลับขึ้นมาจากนรกนั้น พวกเปรตในนรกขอให้พระมัลลยบอกญาติพี่น้องให้ทำบุญแผ่ส่วนกุศลไปให้ตนจะได้หลุดจากความทุกข์ทรมานในนรกบ้าง ฉะนั้นญาติพี่น้องจึงกรวดน้ำแผ่ส่วนบุญลงไปให้

พระมัลลยคำหลวง ขึ้นต้นด้วยคำนมัสการว่า

“นโม อันว่ากฤษณภูชวลิตวา มม แห่งข้าผู้ภักดี อดฤ ขอจงมีเนืองนิตย์ ตสฺส นาดสฺส แกบพิตรอิศวารัตน์ อันสรณศแห่งตรีโลก อันข้ามโอฆอมร นิกรนรสบสสัตว์ ภควโต ผู้รวงศีลศรี สวัสดิ์ ชยัสตุมงคล สุวิมลวิบุลย์ อดุลยาวิเศษ อรหโต ผู้ตัดกิเลสเป็นเป็นสมุทเฉพพาน ผลาญ กาสงสารให้หัก เผล็จจางจักรสงสาร ให้ทำลาย”

เริ่มเรื่องกล่าวถึงพระมาลัย ซึ่งเป็นพระเถระองค์หนึ่ง อยู่โรหณคาม ในลังกาทวีปเป็น พระอรหันต์มีฤทธิ์เช่นเดียวกับพระโมคคัลลาน ที่เสด็จไปโปรดสัตว์นรก และโปรดเทวดาในสวรรค์ พระมาลัยก็เช่นเดียวกันได้เสด็จไปโปรดสัตว์นรก

“ครั้งหนึ่งเสด็จคลาไคล ยังตำไต้นรกานต์ หวังประทานความสวัสดิ์ให้ฝูงสัตว์ร่วงดับ กวราหยาทุกข์เทวศ ด้วยพระเดชพระองค์ จงจักให้สุขขัง ครั้นสัตว์ส่งความอนาถ มาถึงญาติพงศ์พันธุ์ ให้ธรรมธรรม์รับรอง ครอบงำแจ่มทุกสิ่ง”

พวกสัตว์นรกส่งความให้พระมาลัยช่วยบอกญาติพี่น้องของตนด้วยว่า ตนได้รับความลำบาก ขอให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ พระมาลัยจึงนำความมาบอกปวงชน

“ครั้นฝูงชนยินพระศาสน์ ว่าฝูงญาติทุกข์พิบัติ ก็โหม่นสรว่ำไร ได้ฟังโผยในนรก ก็ตื่น ตระหนกประพรั้น อภิวัณท์พระตริยสรณา ทำทานาหิกุศล บำเพ็ญผลบุญญา แล้วพวงศัจจอุททิศ กุศลอิฏฐ์ส่งให้ ขอจงได้แก่พงศ์พันธุ์ พ้นจากสรรพทุกข์ ด้วยเตชาเราแผ่ผล กุศลทักษิณาทน ครั้นตกเมธินิธาร ฝ่ายนรกานต์ปริตธา อนุโมทนาส่วนกุศล”

เรื่องพระมาลัยคำหลวง มักชี้ให้เห็นผลของการกระทำกรรมดี และได้รับผลของการกระทำกรรมดีตอบสนอง ให้ได้รับความสุขในสวรรค์ การพรรณนาจึงมักกล่าวถึงความรื่นรมย์ไว้อย่าง ละเอียดลออ ชวนให้กระทำกรรมดี ซึ่งแตกต่างจากไตรภูมิพระร่วง ที่กล่าวถึงการกระทำชั่วแล้วต้อง ได้รับความทุกข์ในนรก คือเน้นให้คนกลัวบาปนั่นเอง

ต้นเรื่องกล่าวถึงพระมาลัยเสด็จออกบิณฑบาต โปรดสัตว์ในเช้าวันหนึ่ง มีชายผู้หนึ่งมีความกตัญญูต่อมารดาเป็นนิตย์ ได้ไปที่สระและเห็นดอกบัวงดงาม จึงเด็ดมาแปดดอก ครั้นเดินมาตามทางพบพระมาลัยอยู่ในอาการสำรวม จึงได้ถวายนดอกบัวเหล่านั้นแต่พระมาลัย และอธิษฐานว่า แม้นจักเกิดชาติใด ขออย่าให้ยากจน

“จึงเอาอุบลทูลเกล้า ถวายเธอเข้าถึงพระหัตถ์ ท่านรับระบัดขึ้นบาน จึงทำประณิธาน ปรารธนา ข้าแต่พระอรหายุ่เกล้า เดชข้าพเจ้าได้ถวาย อุบลพรายพรรณรัตน์ แม้นจักอุบัติชาติใด อันความไร้ทุกข์ชาติ อย่ามีในอาตม์แห่งข้า ได้สหัสสาแสนชาติ ขอทรัพย์ก็ลาดเกลื่อนตา อย่าทลิตหา- ทุกภพ แล้วก็นบพมาศ กราบพระบาทไว้ อยู่แล้ว”

เมื่อพระมาลัยรับดอกบัวมาแล้ว จึงดำริว่าจะนำดอกบัวนี้ ไปบูชาที่ใดจึงจะสมควร เห็นว่าที่ๆ สมควรนั้นคือ เจตีย์จุฬามณี จึงได้เสด็จไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้พบกับพระอินทร์พาเทพบริวาร มานมัสการพระเจตีย์ พระมาลัยจึงได้ถามพระอินทร์ถึงเทวดาทั้งหลายได้ทำบุญกุศลไว้เมื่อเป็นมนุษย์ จึงได้มาเสวยบุญอยู่บนสวรรค์แล้ว ยังจะมาประกอบกรรมกุศล เพื่อผลอันใดในภายหน้าเล่า พระอินทร์

ตอบว่า เทวดาที่ประกอบกุศลก็เพื่อหวังจะได้อยู่ในสวรรค์ชั้นสูงขึ้นไป แล้วพระอินทร์จึงเล่าเรื่องของ เทวดาบางองค์ที่ทำบุญกุศลครั้งยังเป็นมนุษย์ทำบุญน้อย ก็ได้เสวยสุขอยู่บนสวรรค์เป็นเวลาสั้นๆ เหมือนกัน

“อินทร์จึงชี้กุศล เทพกลางตนบำเพ็ญ เมื่อยังเป็นมนุษย์ ทำกุศลน้อยนัก ครั้นดลวรรค เทวฐาน อยู่วิมานม้วยมุต ผลบุญสุดสิ้นไป ขออุปไมยถวายเป็นพิตร ยังมีทลิตหนึ่งเล่า มีแต่เข้าเปลือก ปลิด ทะนาคหนึ่งนิดเดียวไซ้ มิได้ไถหว่านพินิจ ไหวยเวียดสืบสร้าง บัดเปลื้องปล่างเปล้าหมด ชายวันททวยถวิล มิทำกสินวานิชไซ้ ทรัพย์อันใดจะสืบสอง สุดแต่จะพร่องพร้าสิ้น ดุจเทวินทร์ บุญน้อย สุดสิ้นสร้อยเศร้าโศก ด้วยวิโยคสุขา มีอุปประมาดังชายนั้น”

ขณะที่พระมาลัยนั่งอยู่เพื่อคอยเฝ้าพระศรีอาริย์นั้น เทพยดาทั้งหลายต่างทยอยกันเข้ามา นมัสการเจดีย์จุฬามณี พระอินทร์จึงเล่าเรื่องที่เทวดาแต่ละองค์ได้ทำบุญกุศลไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์มา อย่างไร จึงได้เสวยสุขในสวรรค์ รวม 12 องค์ ให้พระมาลัยฟัง เช่น

“พระตรีเนตรไซ้ตอบคดี ว่าเทพนี้อยู่มนุษย์ ประดาขสุดทลิตทา เทียวเกี่ยวพญานรินทร์ ขายเลี้ยงชีวันอาตมา ให้ทานกาบหิงส์ ข้าวกัณหนึ่งเท่านั้น ม้วยดลสวรรค์เสวยสวัสดิ์ มีบริสัชร้อย องค์ ด้วยผลส่งสืบสวรรค์”

พระอินทร์เล่าถึงบุญญาบารมีของพระศรีอาริย์ว่ามีมากที่สุดที่จะพรรณนาได้

“จึงท้าวสุวรรณวรุฒ กล่าวสารสุทธีตอบถ้อย บัญญาข้าน้อยยิ่งนัก จะขอชักอุปรไมยถวายเป็นพิตร จะหยั่งสมุทรมภิรา ตั้งบุรุษตามิตมณห์ จะลงจากบนบรรพต มิอุปมาดุจนั้น ไช้ ข้าจะแถลงได้แต่สังเขป บารมีเทพจอมมงกุฎ ข้าจะกล่าวพุทธบารเมศ มีประเภทสามสถาน คือ บุญญาริการเป็นต้น ศรัทธาธิกมลมัชฌิมา วิริยธิกครบสาม.....พุทธวิโรจน์ประเสริฐ บังเกิดสัพพัญญุตัญญาณ อันประมาณคุณบสิ้น ไช้วิสัยอินทร์จะพรรณนา เป็นอดุลยาวิเศษ กล่าวแต่เอกเทศตามได้ บออาจว่าให้สิ้นสุด แห่งอังกูรพุทธคุณา”

พระศรีอาริย์เมตไตรยทราบข่าวพระมาลัยมาจากชมพูทวีป จึงถามถึงความ เป็นอยู่ของชาวชมพูทวีป พระมาลัยตอบว่า

“ในมนุษย์ฐานแหล่งไหล้ มีวิสัยต่างพรค์ วานิชกรรมเลี้ยงชีวิต บ้างเป็นทลิตสบสวรรค์ ลงบ้างมหันตโภคา บ้างมีศุขาเพิ่มพูน บ้างอาตุรต์วยทุกข์ บ้างมีรูปมุขลาวรรณ บ้างมีพันธุหินชาติ”

พระศรีอาริย์ถามว่า ชาวชมพูทวีป บำเพ็ญบุญ หรือจิตใฝ่ในอกุศล พระมาลัยตอบว่า

“อันว่ามนุษย์ชาวชมพู ทำกุศลตุน้อยนัก ฝ่ายบาปมักบำเพ็ญ อกุศลเป็นหน่นหนา”

พระศรีอาริย์ถามว่า ชาวชมพูทวีปทำกุศลอย่างใดบ้าง พระมาลัยตอบว่า

“บ้างทำทานนั้นเนื่องนอง บ้างคนครองศีลไซ้ บ้างคนให้ทำทาน ทำอุโบสถฐานสกุ๊ป บ้างทำพระพุทธรูปปฏิมาณ บ้างทำวิหารพระชินราช บ้างทำอวาสเนื่องใน สงฆ์อาศัยพระวัสสา บ้างกระทำจีวรเป็นกฐิน บ้างคนถวายบิณฑบาตภัตต์ บ้างถวายเภสัชผู้อาพาธ บ้างปลุกรุกขชาติ มหาโพธิ์ เจดีย์โสตถวมณฑล”

พระศรีอารีย์ถามพระมัลลว่า ผู้ที่ทำบุญกุศลเหล่านี้ เขาอธิษฐานปรารถนาสิ่งใด พระมัลลตอบว่า ชาวชมพูทวีปทำบุญกุศลเพื่อปรารถนาพบพระศรีอารีย์เมตไ้โดยยทั้งนั้น

“ชาวมนุษย์ฐานทั้งหลาย ทำบุญหมายมากมาย แล้วอุทิศส่วนกุศลส่ง ถึงพระองค์ทุกเมื่อ เขาคิดเพื่อจะขอพบ”

พระศรีอารีย์จึงส่งความมาถึงชาวชมพูทวีปว่า ถ้าหากปรารถนาจะพบพระศรีอารีย์ ก็ให้ฟังเทศน์มหาชาติให้จบภายใน 1 วัน

“เธอจงแจ้งแก่เวไนย แม้นผู้ใดจะใคร่พบ จงเคารพตามโอวาท ให้ทำมหาชาติเนื่องนั้นต์ เครื่องสังฆะพันจบุชา ให้จบในทิวาวันนั้น ตั้งประทีปพันบุชา ดอกปทุมมาถ้วนพัน บัวเพื่อนพันธ์ อินทนิลา ดอกมณฑาโดยจง เทียนแลธงฉัตร เครื่องบูชาทั้งนี้ จงถ้วนถึสังฆะพัน”

คติการฟังเทศน์มหาชาติให้จบภายใน 1 วัน แล้วจะได้พบพระศรีอารีย์นั้น คงได้มาจากเรื่องพระมัลลคำหลวงนี้เอง จึงฝ่งใจคนไทยมาจนถึงปัจจุบันนี้ การฟังเทศน์มหาชาติจึงยังคงต้องทำให้เสร็จภายในวันเดียวอยู่ นับได้ว่าความเชื่ออย่างนี้ยังไม่เสื่อมคลายไปจากจิตใจของคนไทย

พระศรีอารีย์ยังกล่าวต่อไปอีกว่า ผู้ที่จะไม่ได้พบพระศรีอารีย์คือผู้ที่ทำบาปดังนี้

“กระทำบุญจันทริก คือทำลายภิกษุณีนารถ ด้วยสังฮาควิบติ ยูสังฆัสให้ผิดแผก วิวาท แดกร้าวราน มหาโพธิ์วิหารหักโค่น กิ่งก้านต้นตามตัด ให้สกุ๊ปวิบัติชำรุด ปฏิมาทรุตโทรมหลาย ผู้ทำร้ายโพธิสัตว์”

พระศรีอารีย์บอกด้วยว่า พระองค์จะเสด็จมาตรัสรู้ในสมัยพระศรีอารีย์ก็ต่อเมื่อพุทธศาสนา ดำรงมาได้ 5,000 ปี

“สมเด็จพระโคตมจอมภพ ถึงถวันครบห้าพัน ก้อนตรธานพินาศ อันว่าโลกธาตุทั้งหลาย จักระส่ำระสายอาเกียรณ์ อุกุศลจะเบี่ยนทวยชน อันว่ากุศลจะพินาศ ถอยชนชาติลำดับกัน อันมนุษย์ สรรพทั้งหลาย ความอายุสุดสาปสูญ ก็เกิดอาตุรสังวาส ด้วยประยูรญาติพงศา กับมารดาบุตรวิ น้องสาวศรีเหลนหลาน ดุจสิงคาลสุกรา ดุจสุนักขาแลแพะพันธ์ ด้วยสำคัญวิปลาศ บมีอายุอายุอกุปาบ ดุจเตียรณานหยาบกะสัน ด้วยกามฉันท์เดือตร้อน”

จากนั้นจะเกิดกัลยบุคคลใจบาปหลายชาติ จะฆ่าฟันกันล้มตายหมด คงเหลือแต่ผู้มีศีล สัตย์
จิตใจใฝ่กุศล สืบพืชพันธุ์มนุษย์ต่อไป และสมัยนี้เองที่พระศรีอารียเมตไตรยจะมาอุบัติเพื่อตรัสรู้เป็น
สัมมาสัมพุทธเจ้า

“เกิดไฟริพิโรธ เคลื่อนกลุ่มโกรธแก่กัน ฟาดฟันฟันม้วยมุต ตายสิ้นสุดพวกพาล ผู้มี
ปัญญาครันเห็น เกิดชุกเข็ญกัลย ได้ความทุกข์เดือดร้อน”

สมัยพระศรีอารียเมตไตรย ทุกสิ่งทุกอย่างอุดมสมบูรณ์ แผ่นดินราบเรียบ ไม่มีลุ่มดอน

“หญ้าแพรกพรายเพริศพร้อย อูจสอสร้อยยุงยง สูงส่องคูลีการ เรียบเสมอสมานอรชร
แผ่นพสุธรราบเรียบ หน้ากลองเปรี๊ยะปุ่นาน แผ่นดินดาลลุ่มล่อน หลักตอดอนท่อนเห็น
ดุงปราบเป็นปรากฏ”

บุคคลต่าง ๆ มีความสามัคคี รักกันเจริญญาติ สามีภรรยาไม่มีนอกใจกันเลย

“ส่วนว่าพระภคสตรี บสพสามิเป็นสอง ฝ่ายบุรุษครองหญิงเดียว ท่อนโทนเที้ยวแสวงหา
เพิ่มภรรยาสองคน ท่อนล่องกลกามอื่น ลอบหมิ่นเมียชาย เมียเดียวตายจนาศ”

ฝูงสัตว์ต่าง ๆ มีความรักใคร่กัน ไม่เป็นศัตรูต่อกันเลย

“ทั้งจัดบุพาทวิบท บประทษรู้่อใจกัน มีแต่ความฉันทเมตตา คือฝูงกาแลนกเค้า รัก
คลึงเคล้าคลอเคียง แมวมิลเมียงรักหนู พังพอนงูหุหรรษ์ เสือใจฉันทชมเนื้อ”

เมื่อพระศรีอารียเมตไตรยเล่าเรื่องราวสมัยพระศรีอารียให้พระมาลัยฟังจบแล้ว พระมาลัย
จึงลงมาบอกข่าวเหล่านี้แก่ชาวชมพูทวีปดังกล่าวแล้วทุกประการ

“สมเด็จพระมาลัยวิสุทธิ จึงนำประวุดีข่าวสาร แห่งพระศรีอารียเมตไตรย มาแถลง
ไขมฤฎุ แก่ชาวชมพูทวีปนั้น ทุกสิ่งพรรณอาการ ชนฟังสารโสมนัสส์ ยกยอหัตถ์วันทา โสมนัสสา
ทุกชน ชวนกันทำผลบุญญา มีทานาเป็นอาทิ”

3. นิบาตชาดกและปัญญาชาดก

คำว่า ชาดก หรือชาดก แปลว่า ผู้เกิด คือ เล่าถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงเวียนว่ายตาย
เกิด ถือเอากำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ดีบ้างชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดี
ติดต่อกันมาบ้าง น้อยบ้างตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติที่สุด กล่าวอีกอย่างหนึ่ง จะถือว่า
เรื่องชาดกเป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่
ก็ได้ ในอรรถกถาแสดงด้วยว่า ผู้นั้นผู้นี้กลับชาติมาเกิด เป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้า แต่ในบาลี

พระไตรปิฎก กล่าวถึงเพียงบางเรื่อง เพราะฉะนั้นสาระสำคัญจึงอยู่ที่คุณงามความดีและอยู่ที่ศีลธรรม
ในนิทานนั้น ๆ⁴

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวไว้ในพระนิพนธ์คำนำ
เรื่องนิบาตชาดก ว่า

อันหนังสือนิบาตชาดกนี้ อยู่ในพระไตรปิฎกส่วนพระสุตตร เป็นหนังสือเรื่องใหญ่ ว่ามี
จำนวนนิทานชาดกถึง 550 เรื่อง แบ่งเป็นนิบาต 21 คัมภีร์ นับเป็น 22 ทัณฑชาติ ลักษณะที่แบ่ง
เป็นนิบาตนั้นจัดนิทานที่มีคาถาเดียวขึ้นไปจนถึง 80 คาถา รวมไว้เป็นพวก ๆ เรียกชื่อตามจำนวนของ
คาถา เป็นต้นว่าคัมภีร์พวกนิทานที่มีคาถาเดียว เรียกว่าเอกนิบาต คัมภีร์พวกที่มีสองคาถาเรียกว่า
ทุกนิบาต และคัมภีร์พวกนิทานที่มี 3 คาถาเรียกว่าตติยนิบาต ฉะนั้นเป็นตัวอย่าง คัมภีร์พวกนิทานที่มี
คาถาถึง 80 เรียกว่าอัสตินิบาต ส่วนคัมภีร์ที่รวมเรื่องนิทานมีคาถามาก ๆ น้อย ๆ ไม่เท่ากันเรียกว่า
ปกิณณกนิบาต หมายความว่า เป็นคัมภีร์ที่รวมเรื่องเคลื่อนกล่นในที่สุดจึงถึงเรื่องทศชาติ เรียกว่า
มหานิบาต⁵

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดกไว้ความ
ตอนหนึ่งมีว่า

เรื่องชาดกนี้ไม่ใช่เรื่องราวในครั้งพุทธกาล เป็นเรื่องมีมาเก่าแก่ก่อนพุทธกาลนาน ที่จะ
พึงกำหนดได้ด้วยหลักฐานหลายอย่าง ถึงในชาดกเองก็รับว่าเป็นเรื่องเก่า ด้วยชั้นอดีตทุกแห่ง เมื่อ
พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมถึงที่ควรจะให้ความชัดเจนขึ้นด้วยชักนิบาตมากแล้ว ก็ชักมาสาธกให้ความ
กระจ่างขึ้น คำที่แสดงโดยวิธีนี้ เรียกว่าชาดก ในบาลีขึ้นต้นว่า กุตปุพฺพ (เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว) จัด
เข้าในวงศัตถุสาสนะ (คำสอนของพระพุทธเจ้ามีองค์เก่า) เมื่อพิจารณาที่ดูนิทานที่ยกมากล่าวนั้น
มีหลายชั้น ที่เป็นนิทานเก่าที่เดียวก็มี ที่เป็นชั้นหลัง ๆ ลงมาก็มี⁶

สำหรับปัญญาสชาดกนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรง
นิพนธ์อธิบาย ความเป็นมาไว้ในภาคคำนำของปัญญาสชาดกว่า

หนังสือปัญญาสชาดกนี้ คือประชุมนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันมาในเมืองไทย แต่โบราณ 50 เรื่อง
พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นชาดกไว้ในภาษามคธ เมื่อพระพุทธศักราชประมาณราวใน
ระหว่าง 2,000 ถึง 2,200 ปี อันเป็นสมัยเมื่อพระสงฆ์ในประเทศนี้พากันไปเล่าเวียนมาแต่ลังกาทวีป
มีการรู้ภาษามคธแตกฉาน เอาจนแบบอย่างของพระภิกษุสงฆ์ในลังกาทวีปมาแต่งหนังสือเป็นภาษามคธ

⁴ สุชีพ ปุณฺณานุกาภ, พระไตรปิฎกสำหรับรับประชาชนเล่ม 1 (พระนคร: เกษมบรรณกิจ, 2515), หน้า 466.

⁵ ตำนานบรมวงศ์สามพระยา, พระคัมภีร์ชาดกแปล เล่ม 1 (พระนคร: โรงพิมพ์พิมพ์ศรี, 2493) (คำนำ).

⁶ ส.ก. หน้าคำนำหน้า 5.

ขึ้นในบ้านเมืองของตนแต่งเป็นอรรถกถาธรรมาธิบาย เช่น คัมภีร์มิ่งคลที่ปนี เป็นต้น บ้างแต่งเป็น
เรื่องศาสนประวัติ เช่น คัมภีร์ชินกาลมาลินี เป็นต้น ตามอย่างเรื่องมหาวงศ์ พงศาวดารลังกาบ้าง
แต่งเป็นชาดกเช่นเรื่องปัญญาสชาดก นี้เอาอย่างนิบาตชาดกบ้าง โดยเจตนาจะบำรุงพระศาสนา
ให้ถาวร และจะให้หนังสือซึ่งแต่งนั้นเป็นหลักฐานมั่นคง ด้วยเป็นภาษาเดียวกับพระไตรปิฎก แต่
หนังสือปัญญาสชาดกนี้ เห็นจะแต่งในตอนปลายสมัยที่กล่าวมา เพราะความรู้ภาษามคธสูญหายไป ไม่
ถึงหนังสือแต่งขึ้นก่อน

หนังสือปัญญาสชาดกนี้ ต้นฉบับเดิมเป็นคัมภีร์ลาน จำนวน 50 ผูกด้วยกัน เดียวนี้เห็น
จะมีอยู่แต่ในประเทศสยามกับที่เมืองหลวงพระบางและกรุงกัมพูชา ที่อื่นหาไม่ มีเรื่องราวปรากฏว่า
เคยได้ฉบับไปถึงเมืองพม่าครั้งหนึ่ง พม่าเรียกว่า “เชียงใหม่ปัญญาส” แต่พระเจ้าแผ่นดินพม่าองค์ใด
องค์หนึ่งคำรัสว่าเป็นหนังสือแต่งปลอมพระพุทธรวณะ สั่งให้เผาเสีย ในเมืองพม่าจึงมิได้มีหนังสือ
ปัญญาสชาดกเหลืออยู่ คำที่คิดว่าแต่งปลอมพระพุทธรวณะนั้น เพราะพระเจ้าแผ่นดินพม่าองค์นั้น หลง
เชื่อว่า หนังสือนิบาตชาดกหรือที่เราเรียกในภาษาไทยว่า “เรื่องพระเจ้าห้าร้อยห้าสิบชาติ” เป็น
พระพุทธรวณะซึ่งที่แท้ทำเป็นเช่นนั้นไม่ ความจริงเป็นดังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระ-
ราชทานพระราชวินิจฉัยไว้ในพระราชนิพนธ์ค่านำหนังสือนิบาตชาดกภาคต้น ซึ่งโปรดฯ ให้พิมพ์ใน
รัชกาลที่ 5 ว่าเรื่องนิบาตชาดกนั้น คงเป็นนิทานที่เล่ากันในพื้นเมืองมีมาแต่ก่อนพุทธกาลช้านาน
เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ ทรงยกเอาเรื่องนิทานมาแสดงเป็นอุปมาในพระธรรมเทศนา
เนื่อง ๆ ก็ธรรมดาในเรื่องนิทาน ย่อมต้องมีตัวดีและตัวชั่ว ตัวดีจะเป็นคนก็ตามจะเป็นสัตว์เดียรัจฉาน
ก็ตาม ย่อมเรียก “มหาสัตว์” มาเกิดสมมติขึ้นต่อภายหลังพระพุทธกาลว่า มหาสัตว์ในเรื่องชาดกนั้น
คือ พระพุทธเจ้าในอดีตชาติ ครั้นเมื่อมาตบแต่งร้อยกรองพระไตรปิฎกกันในชั้นหลัง ๆ ผู้แต่ง
ประสงค์จะปลูกศรัทธาให้มั่นคงตามความเชื่อถือของตน จึงแต่งประชุมชาดกประหนึ่งว่าพระพุทธรองค์
และบุคคลหรือสัตว์อื่น ๆ นั้นมาเป็นผู้หนึ่งผู้นี้ ในปัจจุบันชาติ รูปเรื่องชาดกจึงปรากฏอยู่ในหนังสือ
นิบาตชาดก เพราะความเป็นดังอธิบายมานี้ ที่พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่เอานิทานในพื้นเมืองแต่งเป็น
ชาดก เป็นแต่แต่งตามแบบอย่างหนังสือเก่า ซึ่งพระคันถรจนารจารย์ได้แต่งมาแต่ปางก่อน หาได้ตั้งใจ
จะหลอกลวงผู้หนึ่งผู้ใดว่าเป็นพระพุทธรวณะไม่ พระเจ้าแผ่นดินพม่าหากเข้าพระทัยหลงไปเอง⁷

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างนิบาตชาดก

ขุรปุตตชาดก⁸

ในขุรปุตตวรรค อรรถกถา ฉักกนิบาต ความว่า

⁷ คำวินิจฉัยภาพ, สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยา, *ปัญญาสชาดก* (พระนคร: ศิลปบรรณาคาร, 2499), (ค่านำ).

⁸ พระสิริขัมมณี, *นิบาตชาดก* (พระนคร: ไทยหัตถ์การพิมพ์, 2499), หน้า 223-232.

สัจ จิ เรามาที่สุดอิที สตุถา เขตวน วิทรนโต ปฺรารทเหตุติยภโลภนํ ภิกฺขุ อารพภ
กเถสิ

พระบรมศาสดาเมื่อเสด็จประทับในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ ภิกษุผู้รับการประโลม
ของภรรยาเดิม ตรัสพระธรรมเทศนามีคำเริ่มต้นว่า ได้ยินว่าบัณฑิตทั้งหลายกล่าวไว้อย่างนั้นจริง
ดังนี้

แท้จริงสมเด็จพระศาสดาตรัสถามภิกษุรูปหนึ่งว่า ดูภิกษุ นัยว่าเธอเมื่อหนึ่งจริงหรือ
เมื่อท่านกราบทูลรับว่าเป็นเช่นนั้นเพราะพุทธเจ้าข้า จึงรับสั่งว่า ใครทำให้เธอเบื่อน่าย ครั้นท่าน
ทูลว่าภรรยาเดิมดังนี้แล้วจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ หญิงนี้จักทำความพินาศให้เธอ แม้แต่ก่อนเธอจะเข้า
ไฟตายก็เพราะอาศัยหญิงนี้ แลรอดชีวิตมาได้เพราะบังเกิดทั้งหลาย แล้วทรงปรารภเรื่องอดีตว่า

ในอดีตกาล เมื่อมหัศจรรย์ทรงพระนายเสนกะครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระ-
โพธิสัตว์ครองความเป็นท้าวสักกะ เวลานั้น ท้าวเสนกะ มีมิตรภาพกับพระยานาคตัวหนึ่ง เขาว่า
พระยานาคนั้นออกจากภพนาค เทียบวหาอาหารอยู่ที่เลน ครั้นนั้นเด็กบ้านทั้งหลายพมกันเข้าจึงพากัน
ประหารด้วยก้อนดินและก้อนไม้เป็นต้น ว่านี่กู พระราชากำลังเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ทอดพระ-
เนตรเห็นแล้วจึงตรัสถามว่า เด็กพวกนี้ทำอะไรกัน ครั้นทรงสดับว่ากำลังประหารงูตัวหนึ่ง จึงโปรด
ให้ไล่เสียว่าพวกเจ้าอย่าประหารได้มันไปเสีย ครั้นพระยานาครอดชีวิตแล้วก็กลับยังพิภพนาค รวบรวม
รัตนะเป็นอันมาก เข้าไปสู่สำนักที่บรรพตของพระราชาเวลาเที่ยงคืน แลวยรัตนะเหล่านั้นแล้ว
กราบทูลว่า ข้าพเจ้ารอดชีวิตมาได้เพราะอาศัยท่าน กระทำความเป็นมิตรกับพระราชาแล้ว ไปเฝ้า
พระราชาบ่อย ๆ พระยานาคนั้นตั้งนาคสาวไว้ที่มรณะในสำนักพระราชา เพื่อประโยชน์ป้องกันรักษา
ได้ถวายมรดบพหนึ่งแก่พระราชา เมื่อใดไม่ขึ้นนางนาคนี้เหมือนนั้นพึงว่ามรดบพนี้ วันหนึ่งท้าวเธอ
เสด็จประพาสพระราชอุทยาน แล้วเสด็จทรงสงฆ์จนควารี ที่สระโบกขรณี พร้อมด้วยนางนาคมาณวิกา
ฝ่ายนางนาคมาณวิกาพองน้ำตัวหนึ่ง จึงแปลงกายส่องแสงพลัทรรวมกับมัน พระราชาไม่ทรงพบนาง
นาคนั้น ทรงดำริว่านางนาคไปไหนหนอ แล้วทรงว่ามรดบพเห็นนางนาคกำลังทำอนาจารจึงทรง
ประหารด้วยเรียวไผ่ นางนาคนั้นก็คงอยู่ในใจจึงออกจากที่นั้น กลับสู่พิภพนาค เมื่อพระยานาค
ถามว่าเจ้ามาเสียทำไมแล้ว จึงบอกรว่า สหายของท่อนประหารหลังของข้าพเจ้าผู้ ไม่เชื่อคำของตนแล้ว
จึงแสดงที่ประหาร พระยานาคมิได้ความสมควรโดยบังเอิญ เรียกทานาถภรรยาสิแล้ว จัดส่งไปพร้อม
ด้วยคำสั่งว่า เจ้าทั้งหลายจงไป เข้าไปยังสำนักที่บรรพตของท้าวเสนกะ จงพินาศเธอเสียให้
เหมือนดังเถรี นาคเหล่านั้นก็พากันไปเข้าสู่สำนักที่บรรพตของพระราชา ในเวลาเสด็จบรรพตเห็นอ
ที่สิริไสยาสน์ เป็นเวลาที่นาคเหล่านั้นเข้าไปนั้นแล พระราชารับสั่งกะพระราชาเทวีว่า แน่นางผู้

เจริญเชอทราบที่ไปของนาคสาวหรือ พระราชเทวีทราบทูลว่าไม่ทราบเกล้า รับสั่งต่อไปว่า ในเวลา
พวกเราเล่นน้ำที่สระโบกขรณีวันนี้ นางนาคได้แปลงกายทำการอนาจารกับขุนน้ำตัวหนึ่ง เมื่อเป็น
เช่นนั้นเราจึงเขียนเชอด้วยเรียวไฟ เพื่อประสงค์สั่งสอนว่าอย่ากระทำอย่างนั้น เธอจะฟังไปยังพิภพ
นาคเล่าเรื่องอะไรอื่นแก่สหายเราทำให้ขาดไมตรี ก็ยกก็จะเกิดขึ้นแก่เรา พวกนาคหนุ่มสุดับฟังเหตุ-
การณ์นั้นแล้วจึงกลับจากที่นั่นไปสู่พิภพเล่าเรื่องนั้นแก่พระยานาค พระยานาครู้สึกสังเวชใจจึงรีบมา
สู่ตำหนักที่บรรทมของพระราชินี แจ้งถึงเรื่องราวนั้นและทูลขอขมาโทษ แล้วถวายมนต์ไว้บทหนึ่ง
ชื่อว่าสัพพุตขมนะ (มนต์รู้สำเนียงสัตว์) แล้วทูลว่า ข้าแต่จอมราชา มนต์นี้มีค่าประมาณมิได้
ถ้าท่านได้พระราชทานมนต์นี้แก่ผู้อื่น ครั้นพระราชทานแล้วต้องเข้าเพลิงตาย พระราชาก็ทรงรับ
มนต์ไว้ จำเดิมแต่นั้นมาพระองค์ย่อมทรงทราบบ้างเนืองสัตว์ แม้กระทั่งมดแดง วันหนึ่งพระองค์ทรง
ประทับ ณ ท้องพระโรง เสวยของเคียงกับนางผิง และน้ำอ้อย หยาดน้ำผิงน้ำอ้อยและเศษขนมก้อน
หนึ่งตกลง ณ ที่พื้น มดแดงตัวหนึ่งเห็นเข้าจึงเที่ยวร้องประกาศว่า ตุ่มน้ำผิงในท้องพระโรงของพระ-
ราชาแตกเกวียนน้ำอ้อยเกวียนขนมกว่า มากินน้ำผิงน้ำอ้อยและขนมเถิด พระราชาได้ยินเสียงประกาศ
ของมันแล้ว ก็ทรงพระสรวล พระราชเทวีเสด็จประทับ ณ ที่ใกล้พระราชินี ทรงคำนึงในพระทัยว่า
พระราชินีทรงเห็นอะไรหนอจึงทรงพระสรวล ครั้นพระองค์ทรงเสวยกระยาหาร เสด็จจรงสนานแล้ว
ประทับเหนือบัลลังก์ แผลงวันตัวผู้กล่าวกับนางแผลงวันตัวหนึ่งว่า มาเถิดน้อง มาอภิรมย์กันด้วย
กิลีส นางแผลงวันตอบว่า รอไว้ก่อนเถิดพี่ เราจักนำของหอมมาถวายพระราชินีวันนี้ ผงเครื่อง
หอมจะตกลงใกล้พระบาทพระราชินีเมื่อทรงทา เราจะเกลือกในที่นั้นให้กายหอม แต่่นั้นเราจักนอน
อภิรมย์กันที่หลังพระบาทของพระราชินี พระราชาทรงสดับเสียงนั้นแล้วก็ทรงพระสรวล ฝ่ายพระราช-
เทวีทรงดำริว่า พระองค์ทรงพระสรวลเพราะเห็นอะไรหนอ ต่อมาพระราชินีทรงเสวยอาหารเย็น
อาหารเมล็ดหนึ่งหล่นลงบนพื้น ผงมดแดงร้องว่าเกวียนอาหารในวังหกมากินอาหารกันเถิด ครั้นได้ยิน
ดังนั้นแล้ว พระราชาก็ทรงพระสรวลอีก ฝ่ายพระราชเทวีทรงถือทัพพีทองเฝ้าปฏิบัติพระราชินี
ทรงหวั่นวิตกว่า พระราชาทรงพระสรวลเพราะเห็นเรากระมังหนอ ในเวลาเสด็จขึ้นพระที่ร่วมบรรทม
กับพระราชินี พระนางจึงทูลถามว่า เพราะเหตุใดจึงทรงพระสรวล พระองค์ทรงตอบว่าเธอจะกระอะไร
ด้วยเหตุที่เราหัวเราะ เมื่อทรงถูกแค้นได้หัวเราะ ก็ทรงแกลงให้ทราบ ลำดับนั้นพระราชเทวีจึง
ทูลพระองค์ว่า โปรดประทานวิฆานมดแก่หม่อมฉันเถิด แม้ปฏิบัติเราให้ไม่ได้ดังนี้ ก็คงทรง
แค้นได้ต่อไป พระราชาทรงรับสั่งว่า ข้าจะให้มันนั้นแก่เธอเราจักตาย พระนางทูลว่า แม้จะสิ้น
พระชนม์ก็โปรดพระราชทานหม่อมฉันเถิด พระราชาทรงอยู่ในอำนาจมาตุคาม จึงทรงรับรองว่าได้
ดังนี้ เสด็จทรงราชรถไปสู่พระราชอุทยาน เพราะทรงคาดการณ์ว่า เราให้มันนั้นแล้วจะเข้า

กองทัพ ในขณะที่นั้นท้าวสักกเทวราชกำลังพิเคราะห์ดูสัตว์โลก ทรงเห็นเหตุนี้แล้วจึงทรงดำริว่า กษัตริย์เขาลองคั้นจะเสด็จไปสู่พระราชอุทยานเพราะทรงคาดการณ์ว่าจักเข้ากองทัพ เพราะอาศัยมาตุคาม เราจักช่วยชีวิตเธอ จึงทรงพาพระราชเทวีอสุภกัญญามีนามว่าสุชาดาเสด็จมาสู่กรุงพาราณสี ทรงปลอมแปลงพระองค์เป็นแพะผู้ให้พระราชเทวีเป็นนางแพะแล้วทรงอธิษฐานว่าขอมหาชนจงอย่าเห็น ได้เสด็จดำเนินผ่านหน้าราชรถ พระมหากษัตริย์กับม้าสินธพเทียมราชรถเท่านั้นเห็นแพะ ใคร ๆ อื่นหาเห็นไม่ หวังจะให้ม่ี่เรื่องสนทนา แพะจึงได้แสดงกิริยาเหมือนจะเสพเมถุนธรรมกับนางแพะ ม้าสินธพเทียมราชรถตัวหนึ่ง เห็นดังนั้นจึงพูดว่า แน่ะ เจ้ากล่อแพะเมื่อก่อนเราได้ยินมาว่า เขาว่าแพะทั้งหลายเียงเวลาปราศจากความละอาย แต่มิได้เห็นกิริยานั้น ส่วนท่านมากระทำอนาจารอันสมควรทำในที่ลับบมิได้ละอายทั้งเมื่อเราทั้งหลายเห็นอยู่แก่ตาประมาธเท่านั้น คำที่เราได้ยินมาเมื่อก่อนนั้นสมด้วยเหตุที่เห็นนี้แล้วกล่าวคาถาแรกว่า

สจฺจํ กิเรวมาหํสุ กลกํ พาโลติ ปณฺทิตา

ปสฺส พาโล รโหคมมํ อาริกุพฺพํ น พุชฺฌติ

ได้ยินว่าบัณฑิตทั้งหลายกล่าวไว้อย่างนั้นจริง เรียกแพะว่าเียง จงดูเถิดคนเียงไม่รู้จักงาน ลึกลับว่ากระทำโดยเปิดเผยนั้นไม่สมควร

ได้ฟังคำนั้นแล้ว แพะได้กล่าวสองคาถาว่า

ตุวํ นุ โข สมฺม พาโลสิ ชุรปฺตฺต วิชานฺติ

รชฺชยาที ปริกฺขิตฺโต วญฺโกฎฺโฐ โອทีโตมฺโข

ท่านแหละหนอสหายเป็นผู้เียง ที่ถูกกล่าวด้วยเชือก ริมฝีปากงุ้ม ถูกปิดปากจรรู้ไว้เถิดชुरुบุตร

อปฺปวี สมฺม เต พาลโย โย มุตฺโต น ปลายสิ

โส จ พาลโตโร สมฺม ยํ ตวํ วหฺสี เสนกํ

อีกประการหนึ่งสหาย ความเียงของท่านก็คือพันแล้วไม่หนี ดูก่อนสหายก็แต่ท้าวเสนกะที่ท่านพาไปยังเียงกว่านั้น

พระราชาทรงทราบคำพูดของสัตว์นั้นดี เพราะฉะนั้นจึงค่อย ๆ ทรงขับราชรถนั้นฟังเรื่อยไป ฝ่ายม้าสินธพได้ยินคำของแพะแล้ว จึงกล่าวคาถาที่สี่ต่อไปว่า

ยนฺนุ สมฺม อหํ พาโล อชราช วิชานฺติ

อถ เกน เสนโก พาโล ตํ เม อกฺขาที ปุจฺฉิตฺโต

ดูก่อนสหาย เราเียงเขลา ก็ตามที จงจำไว้เถิดพระยาแพะ ก็แต่ท้าวเสนกะเียงเพราะเหตุใด เราถามท่านจงบอกเหตุนี้เถิด

เมื่อแพะจะแจ้งเหตุ จึงกล่าวคาถาที่ห้าว่า

อุตตมตฤ ลภิตวาน ภริยาย โย ปทสสติ

เตน ชหิสสตุตตานัน สา เจวสสุส น เหสสติ

ผู้ใดได้ประโยชน์ที่คิดแล้ว มามอบให้แก่ภรรยา ผู้นั้นต้องทั้งตนเสียเพราะเหตุนั้น ทั้งเขาต้องเสียภรรยา นั้นแหละโง่กว่า

พระราชาทรงสดับวาจาของแพะแล้ว ตรัสว่า ดูก่อนพระยาแพะ ท่านจะทำความสวัสดิ์ให้แก่เราจึงกระทำดังนี้ จงแจ้งสิ่งที่เราควรทำต่อไปเถิด ลำดับนั้นพระยาแพะจึงทูลท้าวเธอว่า ข้าแต่จอมราชา ข้าเชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายนี้ไม่มีที่รักอื่นยิ่งกว่าตน การล้างผลาญตน การทักยศที่ตนได้เพราะอาศัยสิ่งที่รักอย่างเดียว ไม่สมควร แล้วกล่าวคาถาที่หกว่า

น ปิยมเมติ ชนินท ตาทิโส

อตติ นิรักตุว ปิยานิ เสวติ

อตตาว เสยโย ปรมาว เสยยา

ลพภา ปิยา โอจิตตเตน ปจฺจนา

ข้าแต่พระจอมชน คนเช่นพระองค์ย่อมไม่ปล่อยตนเสพของที่รักด้วยเห็นว่าเป็นที่รักของเรา เพราะว่าตนแหละประเสริฐกว่าของรักอย่างอื่นที่ประเสริฐยิ่งคนผู้อบรมตนแล้ว พึงได้ความรักในภายหลัง

พระมหาสัตว์ได้ถวายโอวาทแก่พระราชาราชานี้ พระราชาก็ทรงยินดีแล้วรับสั่งถามว่า แน่ะพระยาแพะ ท่านมาจากไหน ทรงตอบว่า ข้าแต่กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้าเป็นเทวราชชื่อสักกะ มาแล้วเพื่ออนุเคราะห์ท่านให้พ้นจากภรรยา ดูก่อน จอมเทพ เราได้พูดไว้ว่าจักให้มนต์แก่หญิงนี้ บัดนี้ จะกระทำอย่างไรดี ข้าแต่จอมกษัตริย์ ไม่มีการยากลำบากแก่ท่านทั้งสอง โปรดทรงบัญชาว่าจะทดลองวิชาแล้วให้เขียนสักหนึ่งครั้งหรือสองสามครั้ง โดยอุบายนั้นนางจะไม่เรียนเลย พระราชาทรงรับจะปฏิบัติตามว่าดีแล้วดังนี้ ครั้นพระมหาสัตว์โปรดประทานโอวาทแก่พระราชาราชแล้ว ก็เสด็จกลับเทวสถานของพระองค์ พระราชาราชเห็นเสด็จถึงพระราชอุทยาน จึงโปรดให้พระราชเทวีมารับสั่งว่า เธอจะเรียนมนต์หรือ ทูลตอบว่าเรียน ถ้าเช่นนั้นเราจะทดลองเมื่อเราเขียนหลังได้ร้อยครั้ง ต้องไม่ร้องจึงสมควรเรียน เพราะทรงอยากได้มนต์พระนางจึงกราบทูลว่าดีแล้ว พระราชาโปรดให้เรียกนายเพชฌฆาต เอาหยาบมาแล้วให้เขียนกระหน่ำทั้งซ้ายขวา พระราชเทวีทรงอดทนได้สองสามครั้ง ต่อจากนั้นก็ทรงประกาศลั่นว่า ข้าไม่ต้องการมนต์แล้ว ลำดับนั้นพระราชาทรงรับสั่งกับพระราชเทวีว่า เธอประสงค์จะฆ่าเราอาแมนต์หรือ ครั้นโปรดได้ลอกหลังพระราชเทวีแล้วก็ปล่อยไปจำเดิมแต่นั้นมาพระนางเธอไม่ทรงบังอาจเอ่ยถึงเรื่องนี้เลย

พระศาสดาครั้งนี้โปรดประทานธรรมเทศนานี้แล้ว จึงทรงประกาศอริยสังขุมชาดกในเวลาจบอริยสังขุม ภัทษุณฺโณผู้นั่งอยู่หน้าในโสตบาตติมผล ราชชาครังนั้นได้แก่ ภัทษุณฺโณผู้นั่งหน้า พระราชเทวีได้แก่ภรรยาเดิม มาได้แก่สารีบุตร ส่วนท้าวสักกะคือเรา

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างปัญญาชาดก

สรรพสิทธิชาดก⁹

สุวรรณโสภณปัติ อิทํ สุตถา เขตวานเน วิหฺรณเต อุตฺตโน คุณวิเสสํ อารพฺพ กณฺธิ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ พระองค์เสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตะวันพุทธานิवास ทรงพระปรารภคุณวิเศษของพระองค์แล้วตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า สุวรรณโสภณปัติ เป็นอาทิ ในกาลนั้น ภัทษุณฺโณทั้งหลายประชุมกัน ณ โรงธรรมสภา แล้งพรรณนาคุณวิเศษของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย พระองค์ก็มีกิจและอุบายและความตรึกตรองมาก และพระองค์ก็มีศิลปะและความฉลาดก็มาก พระองค์ก็มีคุณสำเร็จแล้ว โดยอาการทั้งปวงด้วยประการฉะนี้

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคพระองค์ได้ทรงสดับฟัง ถ้อยคำของภัทษุณฺโณทั้งหลายกลาวดังนั้นแล้ว จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎีไปสู่โรงธรรมสภา ประทับนั่ง ณ อาสน์ ตั้งพระภาไกรสรราชสีห์อันออกจากหังแก้วรัตนคูหา แล้วมีพระพุทธรูปปฏิมาตรัสถามว่า ดูกรภัทษุณฺโณทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอมาประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ภัทษุณฺโณเหล่านั้นก็พากันกราบทูลเรื่องที่ตนได้สนทนากันนั้น ให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงมีพระพุทธรูปปฏิมาตรัสว่า ดูกรภัทษุณฺโณทั้งหลาย เราผู้ตถาคตจะได้เป็นผู้มีกิจมากเป็นต้น แต่ในกาลนี้ก็หามิได้ แม้ครั้งก่อนในกาลเมื่อเราเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ แสวงหาซึ่งโพธิสมภารบารมีอยู่นั้น เราผู้ตถาคตก็มีศิลปะและความเฉลียวฉลาด และมีปัญญาเหมือนกัน ย่อมถึงซึ่งสิ่งเป็นที่ชอบใจบรรดาภคัตถียทั้งหลายในสกลชมพูทวีป ที่เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งฝั่งแห่งใดรเทศ และมีศิลปะพร้อมเพียงทุกประการ จะได้เสมอกับด้วยเราผู้ตถาคตหามิได้ด้วยว่า เราได้เป็นพระราชโอรสผู้ประเสริฐกว่าภคัตถียเหล่านั้น ก็บัดนี้เราผู้ตถาคตได้ถึงแล้วซึ่งสัมพัณฺณุตตญาณตรัสรู้ ไฉนธรรมทั้งปวง เป็นผู้ประเสริฐกว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายมีญาณหาที่สุคติได้

ครันมีพระพุทธรูปปฏิมาตรัสจะนี้แล้ว ก็ดูษณิภานั่งอยู่ ภัทษุณฺโณเหล่านั้นจึงพากันกราบทูลอาราธนาให้ตรัสพระธรรมเทศนา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงนำอดีตนิทานมาทรงแสดงดังต่อไปนี้

อดีตเต ภัทษุณฺโณ เว กิริยชนนคร อุตฺตราชชา ราชสิ กาวเรสิ ดูกรภัทษุณฺโณทั้งหลายในอดีตกาลล่วงมาแล้วช้านาน ยังมีพระมหากษัตริย์ทรงพระนามว่าอุตฺตราช ได้เสวยราชสมบัติในกรุงกิริยชนนคร พระองค์มีพระราชธิดาองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า สุวรรณโสภณ ซึ่งเป็นพระราชธิดาเกิดด้วยพระราช

⁹ ทอสมุทแห่งชาติ, *ปัญญาชาดก* (พระนคร: คิปปบรรณาการ, 2499), หน้า 720-743.

อาการอย่างนั้นตลอดราตรีหนึ่งแล้วพระราชธิดานั้นจะได้ตรัสถ้อยคำอย่างใดอย่างหนึ่งถามได้ ครั้นสว่างแล้ว พระราชานั้นจึงเสด็จลงจากปราสาทของพระราชธิดา ไปกราบทูลพระเจ้าอุสุภราชให้ทรงทราบทุกประการ พระเจ้าอุสุภราชจึงมีพระราชดำรัสว่า เหตุทั้งนี้ของดไว์ก่อน พวกท่านทั้งหลายจงพากันไปพูดกับพระธิดาของเราให้เป็นลำดับกันไป

จำเดิมแต่นั้นไป พระราชาองค์หนึ่งจึงเสด็จขึ้นสู่ปราสาทแล้ว ประทับ ณ ภายนอก กล่าวปียวจากับพระราชธิดานั้น จนเวลาสว่าง แม้พระราชธิดานั้น จะได้ตรัสถ้อยคำอย่างใดอย่างหนึ่งก็ถามได้ พระราชานั้นก็เสด็จลงจากปราสาทไปสู่สำนักพระเจ้าอุสุภราช กราบทูลเหตุนั้นให้ทรงทราบ แม้พระเจ้าอุสุภราชก็ยิ่งตรัสอยู่อย่างนั้น พระราชาทั้งหลายเหล่านั้น ก็ผลัดเปลี่ยนกันขึ้นสู่ปราสาทของพระธิดานั้นโดยลำดับ ๆ กันอีก พระราชาองค์หนึ่ง ๆ ก็ได้กล่าวความเป็นที่รักกับด้วยพระราชธิดานั้นคนละราตรี ๆ จนเวลาสว่าง พระราชธิดานั้นก็มีได้ตรัสอย่างใดอย่างหนึ่ง กับพระราชาเหล่านั้น พระราชาเหล่านั้นจึงได้พากันเสด็จไปยังสำนักพระเจ้าอุสุภราช ต่างก็พากันกราบทูลเหตุนั้นให้ทรงทราบว่า ข้าแต่สมมติเทวดา พระราชธิดาของพระองค์มิได้ตรัสอย่างใดอย่างหนึ่งกับข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะขอถวายบังคมลาฝ่าพระบาทไป ณ บัดนี้ พระเจ้าอุสุภราชจึงมีรับสั่งให้ราชบุรุษทั้งหลายนำเครื่องบรรณาการคืนให้แก่กษัตริย์เหล่านั้นโดยลำดับกัน แล้วพระองค์ทรงประสาทพระพรให้แก่กษัตริย์เหล่านั้นว่า เชิญท่านทั้งหลายจงพากันไปให้เป็นสุขสำราญเถิด พระราชาเหล่านั้นต่างก็พากันเสด็จกลับไปยังพระนครของตน ๆ

ในกาลครั้งนั้น ยังมีพระราชาทรงพระนามว่า วิชัยราช ในกรุงอลิกันคร พระองค์เป็นผู้ตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรม 10 ประการ มีอัครมเหสีทรงพระนามว่า อุบลเทวี

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์จุติจากเทวนิกาเย มาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระราชเทวีนั้น ครั้นถึงวันทศมาสแล้วก็ประสูติจากครรภ์พรหมประเทศ ลำดับนั้นพระเจ้าวิชัยราช จึงมีรับสั่งให้หาพราหมณ์ทั้งหลายเข้ามาทำนายพระลักษณะของพระราชกุมารนั้น พราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น จึงพากันพิจารณาตรวจดูพระลักษณะของพระราชกุมารนั้นแล้ว จึงพยากรณ์ทำนายถวายพระเจ้าวิชัยราชว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นพระราชอาณัประเสริฐ พระราชโอรสของพระองค์นี้ จะเป็นผู้มีศีลปะและความดีรึกมาก ทั้งจะประกอบด้วยพระปัญญาปรีชาเนลียวฉลาด และมีอุบายวิธีมากหลายประการ ครั้นพระเจ้าวิชัยราชบรมกษัตริย์ได้ทรงสดับคำพยากรณ์ที่พราหมณ์ทั้งหลาย กราบทูลถวายตั้งนั้นแล้ว ก็มีพระหฤทัยโสมนัสยินดียิ่งนัก

ฝ่ายพระราชกุมารนั้น ครั้นทรงพระเจริญวัยขึ้นแล้ว ก็มีพระรูปโฉมอันอุดมประเสริฐและเป็นที่น่ามาซึ่งความเลื่อมใส และเป็นที่ควรทศานนแห่งมหาชนผู้ที่ได้เห็น ทั้งเป็นที่รักใคร่ชอบเนื้อเจริญใจของพระเจ้าวิชัยราช

ครั้งนั้นพระเจ้าวิชัยราชปรรณนาจะให้พระราชกุมารนั้นทรงศึกษาศิลปวิทยา จึงได้ทรงพระราชทานซึ่งทองพันลี้ม แก่พระราชกุมารนั้นแล้วตรัสว่า ดูกรบุตรผู้เป็นที่รักของบิดา เจ้าจงไปศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาในสำนักของทศปาโมกษ์ ณ เมืองดักกสิลาณันเกิด พระโพธิสัตว์รับพระราชโองการรับเอาทองพันหนึ่งนั้น แล้วถวายบังคมลาพระราชบิดา ไปยังเมืองดักกสิลา เข้าไปสู่สำนักอาจารย์นั้นแล้ว ทำความเคารพแล้วว่าบัดนี้ ข้าพเจ้าจะขอศึกษาศิลปวิทยาในสำนักของท่านอาจารย์ อาจารย์จึงถามว่า ดูกรพ่อมาณพ เจ้าจะเรียนศิลปะชนิดใด พระโพธิสัตว์กล่าวว่าข้าแต่ท่านอาจารย์ศิลปะที่ทำลายอกอกมาแล้วนำเอาจิตออกมาแล้วเอากลับเข้าไปไว้อย่างเดิมได้อีกนั้น ขอท่านอาจารย์จงสอนศิลปะที่สามารถเช่นนั้นให้แก่ข้าพเจ้าเถิด ฝ่ายอาจารย์ก็รับจะสอนให้เช่นนั้น ครั้นพระโพธิสัตว์ได้ฟังถ้อยคำของอาจารย์ดังนั้นแล้ว ก็บังเกิดโสมนัสยินดีแล้วเรียนศิลปะในสำนักอาจารย์นั้น เดือนเดียวก็สำเร็จ แล้วทำสักการบูชาตอบแทนอาจารย์ด้วยทองพันหนึ่งนั้น ครั้นแล้วก็ลาอาจารย์กลับไปยังพระนครของพระองค์ ครั้นถึงแล้วก็เข้าไปถวายบังคมสมเด็จพระชนกชนนีกราบทูลความนั้นให้ทรงทราบทุกประการ

ครั้นวันรุ่งขึ้นเป็นวันเคารบสอง พระเจ้าวิชัยราชจึงมีรับสั่งให้ราชบุรุษทั้งหลายเฝ้าคลอกลงไปตีบ่าวร้องท้าวพระนครว่า พระราชกุมารซึ่งเป็นพระราชโอรสของเรานี้ได้สำเร็จวิชาทั้งปวงแล้ว เพราะเหตุฉะนั้นจึงได้ตั้งพระนามว่าสุวรรณพิศทธิราชกุมาร

ลำดับนั้น สุวรรณพิศทธิราชกุมารโพธิสัตว์ ครั้นได้ทรงสดับประพจน์เหตุพระราชบิดาผู้ทรงพระนามว่า สุวรรณโสภานันแล้ว ก็ให้บังเกิดปีติโสมนัสมีพระทัยปฏิพัทธ์รักใคร่ แล้วพระองค์ก็เสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่ง พร้อมด้วยจตุรงค์เสนา เสด็จออกจากกรุงอลิกันครไปสิ้นมรรคา 25 โยชน์ จึงบรรลู่ถึงกรุงศิริขันธ์ ครั้นถึงแล้วพระโพธิสัตว์จึงนำเครื่องบรรณาการเข้าไปถวายพระเจ้าอุสุภราช เสร็จแล้วจึงทำปฏิสันถารทูลขอพระราชธิดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นพระราชอาณัประเสวีรัฐ ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐกว่ามนุษย์ทั้งหลาย ได้มาแล้วยังสำนักของพระองค์เพื่อจะทูลขอพระราชธิดานั้น ขอพระองค์จึงทรงพระราชทานพระราชธิดาให้แก่ข้าพระพุทธเจ้าเถิด ครั้นพระเจ้าอุสุภราชได้ทรงสดับดังนั้นจึงตรัสถามว่า ดูกรพ่อ ตัวของพ่อมีพระนามว่าสุวรรณพิศทธิกุมารหรือ พระโพธิสัตว์จึงทูลว่าพระพุทธเจ้าข้า พระเจ้าอุสุภราชจึงมีพระราชดำรัสว่า ขอเชิญพ่อจงไปพูดกับธิดาของเราเถิด ถ้าหากว่าธิดาของเราพูดแล้วไซ้เร ก็จักยกธิดานั้นให้แก่เจ้า พระโพธิสัตว์เจ้าก็รับพระราชโองการว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ การที่พระองค์รับสั่งนี้เป็นการดีแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าก็จะทำตามพระราชดำรัส ครั้นพระโพธิสัตว์กราบทูลดังนั้นแล้ว ก็ถวายบังคมลาพระเจ้าอุสุภราช พอถึงประณมยามราตรี พระองค์จึงได้พาอำมาตย์ผู้หนึ่งเสด็จขึ้นไปสู่ปราสาทของพระราชธิดานั้น แล้วประทับอยู่ ณ ห้องภายนอกตรัสอยู่กับด้วยอำมาตย์ ครั้นย่างเข้าสมัยราตรี พระองค์จึงทำลายซึ่งอกของอำมาตย์นั้นออกด้วยศิลปวิทยานำ

ดวงจิตไปวางไว้ในตะคัน^๑ ซึ่งอยู่ ณ ที่นั้น แล้วพระองค์ก็เสด็จกลับมาอยู่ ณ ที่เดิม แล้วตรัสถาม
ดวงจิตของอำมาตย์นั้นว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญ เราขอถามท่านบัดนี้ ฝ่ายดวงจิตของอำมาตย์จึงกราบ
ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอเชิญพระองค์จึงตรัสถามตามประสงค์เถิด ครั้นดวงจิตกราบทูล
ดังนี้แล้ว พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญยังมีพานิชพค้ำเรือ 4 คน ซึ่งเป็นสหายกัน
ต่างก็พากันไปนอนอยู่ ณ ภูเขาสีกกเพื่อจะรักษาหลักเรือของตน ๆ ครั้นราตรีสมัยบรรดาพานิชเหล่า
นี้พากันหลับอยู่ พานิชผู้หนึ่งตื่นขึ้นแล้วแลไปเห็นเพื่อนจันทน์ก้อนหนึ่ง ลอยตามกระแสน้ำมากระ
ทบเรือเข้า ก็ทราบว่าเป็นแก่นไม้จันทน์ จึงเก็บเอาไว้แล้วแกะเป็นรูปนารีมีรูปร่างงามทำให้บังนของ
ควรแก่ความกำหนัดยินดี ต่อขึ้นไปยังมีบุรุษอีกคนหนึ่งได้เห็นรูปนารีนั้นแล้ว จึงไปประดับตกแต่ง
นุ่งห่มรูปนั้นด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ทำให้งดงามเป็นที่ควรดูควรชมต่อไปนั้น ยังมีบุรุษอีกคนหนึ่ง
ได้เห็นรูปนารีซึ่งประดับตกแต่งงดงามนั้นแล้ว ก็แสดงความพอใจรักใคร่เชื่อเชิฐรูปนารีนั้นให้บัง ฌ
อาสนะด้วยความปีติยินดี ต่อขึ้นไปอีกมีบุรุษอีกคนหนึ่ง ได้เห็นรูปนารีนั้นแล้ว ก็ไปนั่งสนทนา
ปราศรัยอยู่กับรูปนารี บุรุษทั้ง 4 คนเหล่านั้น ก็มีจิตรักใคร่ปรารถนารูปนารีนั้นด้วยกัน จึงได้หารือ
ใจกันยกเอารูปนารีนั้นมา ล้วงกลว้อยค่าได้เพียงซึ่งกันและกันในเรื่องที่ไม่ตกลงกัน ก็บรรดาบุรุษทั้ง
4 คนเหล่านั้น ใครจะเป็นผู้ได้รูปนารีนั้นเล่า ดวงจิตของอำมาตย์นั้นจึงกราบทูลว่า บุรุษผู้ใดแก่น
จันทน์แล้ว เอามาแกะรูปนารีทำให้เป็นของควรแก่ความกำหนัดยินดีนั้นและควรได้รูปนารีนั้นพระ-
พุทธเจ้าข้า

ครั้นพระราชธิดาได้ทรงสดับถ้อยคำของดวงจิตอำมาตย์กล่าวดังนั้นแล้ว จึงมีพระเสาวนีย์
ตรัสว่า ดูกรอำมาตย์ คำท่านว่านั้นไม่ควร ก็บุรุษผู้ใดได้แก่นจันทน์แล้วเอามาแกะเป็นรูปนารี ทำให้
เป็นของควรแก่ความกำหนัดยินดีบุรุษผู้นั้นควมเป็นบิดา ก็บุรุษผู้ใดไปนั่งสนทนาปราศรัยอยู่กับรูป
นารีนั้นบุรุษผู้นั้นควมเป็นพี่ บุรุษผู้ใดแสดงความพอใจรักใคร่แล้วเชื่อเชิฐรูปนารีนั้นไปบัง ฌ อาสนะ
ด้วยความปีติยินดี บุรุษผู้นั้นควรเป็นบรรดาบุรุษผู้ใดไปประดับตกแต่งรูปนารีนั้นด้วยผ้าและเครื่อง
อาภรณ์ทั้งหลาย บุรุษผู้นั้นควรเป็นสามี

ในกาลครั้งนั้น ราชบุรุษทั้งหลายควมได้ฟังพระเสาวนีย์ของพระราชธิดาตรัสดังนั้นแล้วก็
พากันประโคมปัญจตรียางค์ดนตรีขึ้นพร้อมกัน แต่ยังไม่ทันที่องค์ได้บังเกิดมีชนแล้ว คำนั้นชื่อว่า
เหตุเป็นปฐมที่แจก

ครั้นถึงมัชฌิมยามราตรี พระโพธิสัตว์จึงเอาดวงจิตของอำมาตย์นั้นไปวางไว้ ณ ที่เดียวกันที่
บรรทมของพระราชธิดานั้น แล้วพระองค์ก็เสด็จกลับมาประทับ ณ ที่นั้นอีก แล้วตรัสถามดวงจิตของ
อำมาตย์นั้นว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญ ยังมีพระราชกุมารนั้น 4 พระองค์ พากันไปสู่มืองตักกสิลา
เพื่อไปเรียนศิลปะวิทยาในสำนักพิทักปัลลิกข์ องค์หนึ่งเรียนศิลปะในทางยิงธนู องค์หนึ่งเรียนศิลปะ

^๑ ตะคัน คือ ตะกั่ว

ในทางทำให้สัตว์ที่ตายแล้วกลับให้เป็นขึ้นมาได้อีก องค์หนึ่งเรียนศิลปะในทางดำน้ำ อยู่ในน้ำได้นานๆ องค์หนึ่งเรียนศิลปะในทางโหราศาสตร์ ครั้นพระราชกุมาร เหล่านี้เรียนศิลปวิทยาสำเร็จแล้ว จึงพากันลาอาจารย์เพื่อกลับไปสู่พระนครของตน ๆ ครั้นมาถึงวันแคว้นแดนเมืองแห่งหนึ่ง จึงพากันไปนั่งในร่มไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง ซึ่งอยู่ใกล้ริมฝั่งพระมหาสมุทร แล้วกล่าวว่า เราทั้งหลายจะมีลาภเมื่อไร ตามค่านวนั้น พระราชกุมารทั้ง 3 ถึงพากันถามพระราชกุมารซึ่งเรียนศิลปะในทางโหราศาสตร์นั้นว่า ดูกรสหาย พวกเราจะมีลาภเมื่อไรตามค่านวนั้นในทางโหราศาสตร์นั้น ฝ่ายพระราชกุมารนั้นจึงได้ คำนวนตามวิธีเสร็จแล้วจึงพยากรณ์ทำนายว่า ดูกรสหายผู้เจริญทั้งหลาย จะมีภกษัตติลิ่งค์ตัวหนึ่งพวง นารีบินมาโดยอากาศ แล้วบอกกับพระราชกุมารซึ่งเป็นผู้ชำนาญในทางยंत्रนั้นว่า ท่านจงคอยถึง ฤกษ์เกิด

ขณะนั้นมีภกษัตติลิ่งค์ตัวหนึ่งโฉบจับเอาพระอัครมเหสีของพระราชาในเมืองนั้น ซึ่งทรง พระภูษาอันประเสริฐมีสีแดง ด้วยสำคัญว่าขึ้นเนื้อหาไป โดยอากาศ พระราชกุมารเหล่านั้นได้เห็น แล้ว จึงบอกกับพระราชกุมารซึ่งเป็นผู้ชำนาญในทางยंत्रนั้นว่า ดูกรสหายผู้เจริญท่านจงยंत्रไป เกิด พระราชกุมารนั้นก็ยิ่งไปตามคำพระราชกุมารเหล่านั้นบอก พอพระราชกุมารนั้นยंत्रไป นก ษัตติลิ่งค์ตกใจก็ปล่อยพระอัครมเหสีนั้นแล้วบินหนีไป พระราชเทวีนั้นก็ตกลงไปในท่ามกลางมหาสมุทร พระราชกุมารซึ่งเป็นผู้ชำนาญในทางดำน้ำนั้น ก็ดำลงไป ในมหาสมุทรนำเอาพระราชเทวีนั้น ขึ้นมาจากน้ำ พระราชกุมารซึ่งเป็นผู้ชำนาญในทางแก้สัตว์ที่ตายแล้วให้กลับเป็นขึ้นได้นั้น จึงร้าย พระเวททำให้พระราชเทวีนั้นกลับฟื้นขึ้นได้ พระราชกุมารทั้ง 4 เหล่านี้ ประารถนาจะใคร่ได้พระราช เทวีนั้นทุก ๆ พระองค์ ต่างก็สนทนากันหรือซึ่งกันและกันใน เรื่องที่อยากจะได้พระราชเทวีนั้น พระโพธิสัตว์จึงตรัสถามดวงจิตของอำมาตย์นั้นว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญ ก็ผู้ใดจะได้พระราชเทวีนั้นแล้ว ดวงจิตของอำมาตย์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสมมติเทวดา พระราชกุมารองค์ใดยंत्रไปให้ นกษัตติลิ่งค์ปล่อยพระราชเทวี พระราชกุมาร พระองค์นั้นแหละควรได้ พระพุทธเจ้าข้า

ครั้นนี้ พระราชาคิดได้ทางสดับถ้อยคำของอำมาตย์ก็กล่าวดังนั้นแล้ว จึงมีพระเสาวนีย์ตรัส ว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญ คำที่ท่านว่านี้ไม่เหลว พระราชกุมารซึ่งดำน้ำลงไปเอาพระราชเทวีขึ้นมานั้น แหละควรได้ เพราะได้พยายามด้วยความเห็นชอบยาก เพราะเหตุนี้พระราชกุมารนั้นจึงควรได้โดยแท้ ราชบุรุษทั้งหลายครั้นได้ฟังพระเสาวนีย์พระราชธิดาซึ่งตั้งนั้นแล้ว ก็พากันบวลงณเดวี ๕ คนพร้อมกัน เรื่องก็ยกอันใหญ่ก็ได้บังเกิด ขึ้นแล้วครั้นนั้นเป็นเหตุวาระที่ 2

ครั้นถึงปางฉิมปายสมัย พระโพธิสัตว์จึงนำเอาดวงจิตของอำมาตย์นั้นไปวางไว้ ณ ที่ใกล้ พระบรรทม แล้วพระองค์ก็แสดงกลับมากประทับ ณ ที่เดิมในอีก ครั้นสมเด็จพระจิตของอำมาตย์นั้นว่า

ตุกรอำมาตย์ผู้เจริญมีบุรุษ 4 คน และหญิง 4 คน ซึ่งเป็นชู้กันและกันได้พากันไปนั่ง ณ ใต้ร่มไม้
ต้นหนึ่ง บุรุษเหล่านั้นก็เจรจากันอยู่ด้วยถ้อยคำเป็นที่รักแก่กันและกัน ด้วยสามารถทำเป็นมารยาแล้ว
ต่างก็ได้ถามเคสสถานบ้านเรือนของหญิงซึ่งเป็นชู้ของตน ๆ หญิงคนหนึ่งเอามือลูบที่ศีรษะแล้วบอกว่า
เรือนของฉันทันอยู่ที่นี้ หญิงคนที่สองเอามือปรามาสถันแล้วบอกว่า เรือนของฉันทันอยู่ที่นี้ หญิงคนที่
สามเอามือลูบแก้มแล้วบอกว่า เรือนของฉันทันอยู่ที่นี้ หญิงคนที่สี่เอามือลูบคิ้วแล้วบอกว่า เรือนของ
ฉันทันอยู่ที่นี้ ครั้นหญิงเหล่านั้นบอกด้วยอาการอย่างนั้นแล้วก็พากันไปสู่เรือนของตน ๆ เมื่อบุรุษทั้ง 4
เหล่านั้นมิได้ทราบบ้านเรือนของหญิงเหล่านั้นแล้ว จึงถามกันและกันก็ไม่ได้ความว่าหญิงที่เป็นชู้ของ
ตน ๆ บอกเคสสถานบ้านเรือนแก่ตนว่าอะไร

ในกาลนั้น ยังมีโจรผู้หนึ่งถูกเสียบหลาวอยู่หึ่งเป็น นอนกึ่งเกลือกอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง ซึ่ง
ไม่ไกลกันกับที่อยู่ของบุรุษทั้ง 4 คนเหล่านั้นครั้น ได้ฟังถ้อยคำของบุรุษเหล่านั้นถามซึ่งกันและกัน
อยู่ฉะนั้น บุรุษโจรจึงถามว่า พวกท่านพูดอะไรกัน บุรุษเหล่านั้นจึงบอกว่า พวกข้าพเจ้าถามกัน
เรื่องเคสสถานบ้านเรือนของชู้ บุรุษโจรนั้นจึงถามว่า ก็พวกท่านรู้แล้วหรือ บุรุษเหล่านั้นบอกว่าพวก
ข้าพเจ้าไม่รู้ บุรุษโจรนั้นจึงได้กล่าวว่า ตุกรท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้ารู้จัก พวกบุรุษเหล่านั้นจึงได้
พากันกล่าวว่า ถ้าท่านรู้จักไซ้ร ขอท่านจงกรุณาช่วยบอกแก่พวกข้าพเจ้าด้วยเถิด บุรุษโจรจึงกล่าวว่า
พวกท่านทั้งหลายจงไปนำเอาน้ำมาให้เราดื่มก่อนแล้วเราจึงจะบอกให้ บุรุษเหล่านั้นก็พากันไปนำ
เอาน้ำมาให้บุรุษโจรนั้นดื่ม เมื่อบุรุษโจรได้ดื่มน้ำแล้วจึงได้ถามบุรุษทั้ง 4 คนนั้นว่า ชู้ของพวกท่าน
เขาบอกว่าอะไร บรรดาบุรุษทั้ง 4 คนเหล่านั้น บุรุษหนึ่งจึงบอกว่าข้าแต่ นาย ชู้ของข้าพเจ้าเขาเอา
มือลูบศีรษะ แล้วบอกว่าเรือนของฉันทันอยู่ตรงนี้ บุรุษโจรนั้นจึงกล่าวว่าถ้าอย่างนั้น นับตั้งแต่ที่นี้ไป
ประมาณ 5 อุศุก และมีต้นไทรสำหรับเป็นที่เล่นอยู่ข้างทิศบูรพา เรือนของชู้จักอยู่ที่นั้น ครั้นบอก
บุรุษที่หนึ่งดังนี้แล้ว จึงถามบุรุษที่สองต่อไปว่า ชู้ของท่านเขาบอกว่าอะไร บุรุษที่สองนั้นจึงบอกว่า
ชู้ของข้าพเจ้าเอามือปรามาสถัน แล้วบอกว่าเรือนของฉันทันอยู่ตรงนี้ ถ้าอย่างนั้นนับตั้งแต่ที่นี้ไปไกล
ประมาณ 8 อุศุก และมีต้นขนุนอยู่ข้างทิศปรวาจิน เรือนของชู้จักอยู่ที่นั้น ครั้นบอกบุรุษที่สองดังนี้
แล้ว จึงถามบุรุษที่สามต่อไปอีกว่า ชู้ของท่านเขาบอกว่าอะไร บุรุษที่สามนั้นจึงบอกว่า ชู้ของข้าพเจ้า
เอามือลูบแก้ม แล้วบอกว่าเรือนของฉันทันอยู่ตรงนี้ ถ้าอย่างนั้น นับตั้งแต่ที่นี้ไปไกลประมาณถึงโยชน์
และมีเตาของช่างหม้ออยู่ข้างทิศทักษิณ เรือนของชู้จักอยู่ที่นั้น ครั้นบอกบุรุษที่สามดังนี้แล้ว จึงถาม
บุรุษที่สี่ต่อไปว่า ชู้ของท่านเขาบอกว่าอะไร บุรุษที่สี่นั้นจึงบอกว่า ชู้ของข้าพเจ้าเขาเอามือลูบคิ้ว
แล้วบอกว่าเรือนของฉันทันอยู่ตรงนี้ ถ้าอย่างนั้นนับตั้งแต่ที่นี้ไปไกลประมาณโยชน์หนึ่ง มีสระสาหร่าย
อยู่ข้างทิศอุดร เรือนของชู้จักอยู่ที่นั้น

เมื่อบุรุษโจรบอกดังนี้แล้ว บุรุษทั้ง 4 คนเหล่านั้น ก็มีจิตชื่นชมยินดี ต่างก็พากันลาบุรุษโจรนั้นไปเที่ยวเสาะแสวงหาเคสสถานบ้านเรือนชู้ของตน ๆ ผู้หนึ่งไปทางทิศบูรพา ผู้หนึ่งไปไปทางข้างทิศป्राจิณ ผู้หนึ่งไปทางข้างทิศทักษิณ ผู้หนึ่งไปทางทิศอุดร เมื่อเที่ยวเสาะแสวงหาไปก็ ได้พบเรือนชู้ของตน ๆ แล้วต่างก็มีจิตยินดีเป็นที่ยิ่งกัด้วยหญิงทั้งหลายเหล่านั้น ๆ จึงได้ถามว่า ดูกรพ่อเหตุไรท่านจึงรู้จักเคสสถานบ้านเรือนของพวกดิฉันเล่า บุรุษเหล่านั้นจึงได้เล่าเหตุของตน ๆ ให้หญิงเหล่านั้นฟังทุกประการ พวกหญิงเหล่านั้นจึงกล่าวว่า ดูกรท่าน พวกท่านมาทำแก่พวกข้าพเจ้าตามอำนาจกิเลสดังนี้ ไม่สมควรเลย ครั้นกล่าวดังนี้แล้วต่างก็พากันขับไล่บุรุษเหล่านั้นด้วยถ้อยคำว่า จ้าเดิมแต่เข้าไป พวกท่านทั้งหลายอย่าอยู่ในที่นี้เลยจงไปเสียที่อื่นเถิด

ลำดับนั้น พวกหญิงเหล่านั้นจึงพากันไปปลดเอาบุรุษโจร ที่ถูกเสียบหลาวอยู่ทั้งเป็นนั้นมาบำรุงปฏิบัติมิให้ข้าวและน้ำเป็นต้น บรรดาหญิงทั้ง 4 คนเหล่านั้น คนหนึ่งเอาอาหารมาปฏิบัติเป็นนิตย์ คนหนึ่งปฏิบัติด้วยน้ำล้างหน้าเป็นนิตย์ คนหนึ่งปฏิบัติด้วยน้ำร้อนเป็นนิตย์ คนหนึ่งนำเอามูตรและกรีสไปเทเป็นนิตย์ บุรุษโจรนั้นได้รับความปฏิบัติของหญิงเหล่านั้น ก็หายโรคเป็นปกติ ก็ในหญิงจำพวกนั้น หญิงคนไหนจะเป็นใหญ่และจักได้บุรุษโจรนั้นเป็นสามีเล่า ดวงจิตของอำมาตย์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นราชาอันประเสริฐ หญิงที่นำเอามูตรและกรีสไปเทเป็นนิตย์นั้นแหละ ควรได้บุรุษโจรนั้นเป็นสามี

ครั้นพระราชธิดาได้ทรงสดับคำของอำมาตย์กล่าวดังนั้นแล้ว จึงมีพระเสาวนีย์ดำรัสว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญ คำที่ท่านว่านี้ไม่ควร หญิงคนใดได้นำอาหารมาปฏิบัติบุรุษโจรนั้นเป็นนิตย์ หญิงคนนั้นแหละควรได้บุรุษโจรนั้นเป็นสามี

ขณะนั้นพวกราชบุรุษทั้งหลายครั้นได้ฟังพระเสาวนีย์พระราชธิดาตรัสดังนั้นแล้ว ก็พากันบรรเลงดุริยางค์ดนตรีขึ้นพร้อมกัน เสียงเอิกเกริกก็ก้องกัม ได้เกิดขึ้นอีกเป็นครั้งที่สาม

ครั้นถึงปัจจุสมัยจะใกล้รุ่ง พระโพธิสัตว์จึงนำเอาดวงจิตของอำมาตย์นั้นไปวางไว้ ณ ที่ใกล้พระเขนย แล้วพระองค์ก็เสด็จกลับมาประทับ ณ ที่เดิมนั้นอีก แล้วตรัสถามดวงจิตของอำมาตย์นั้นว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญ มีนารีคนหนึ่งรูปร่าง ทั้งมีร่างกายแบบบาง มีเส้นเกศาอันละเอียดอ่อน ควรดูควรชมเช่นนี้แหละ จึงจะเป็นที่ชอบเนื้อใจของสัตว์โลกทั้งหลาย ก็แต่ว่าการสัมผัสทั้ง 2 คือ นุ่นและสตรีทั้ง 2 อย่างนี้ อย่างไหนจะอ่อนกว่ากัน ดวงจิตของอำมาตย์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นพระราชอาณัประเสริฐ สัมผัสของนุ่นเป็นสัมผัสอ่อนกว่าสัมผัสของสตรีพระพุทเจ้าข้า

ครั้นพระราชธิดาได้ทรงสดับถ้อยคำของดวงจิตอำมาตย์ กล่าวดังนั้นแล้ว จึงมีพระเสาวนีย์ดำรัสว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญ คำที่ท่านว่านี้ไม่ควร สามีที่ถึงพร้อมบริบูรณ์ด้วยจิตอ่อนไม่กระด้างนี้แหละ จึงจะได้ชื่อว่าสัมผัสอ่อนยิ่งกว่าสัมผัสนุ่นและสตรี

ลำดับนั้น พวกราชบุรุษทั้งหลายครั้งได้ฟังพระเสาวนีย์ของพระราชธิดาดังนั้นแล้ว ก็พากันประโคมดุริยดนตรีขึ้นพร้อมกัน เสียงเอิกเกริกก็ได้บังเกิดขึ้นเป็นครั้งที่สี่

พระโศภิต์จึงค่อยหยิบเอาดวงจิตของอำมาตย์มาใส่เข้าในอกของอำมาตย์นั้น แล้วพระองค์ก็เสด็จมาประทับ ณ ที่เดิมในอีก พอเวลาพระอาทิตย์อุทัยไคร้คร่ำแล้ว พระองค์จึงเสด็จลงจากปราสาทมีหมู่อำมาตย์แวดล้อมเป็นยศบริวาร เสด็จไปประทับ ณ อาสน์ อันตกแต่งแล้วเป็นอันดี ตรงหน้าพระที่นั่งของพระเจ้าอุสุภราช แล้วก็กราบทูลทุกประการ พระเจ้าอุสุภราชครั้งนี้ได้ทรงสดับดังนั้นแล้ว จึงปรึกษากับพระราชเทวีกุสุมพะว่า ดูกรเจ้าผู้มีพัตร์อันเจริญ เจ้าสรพสิทธิราชกุมารนี้เป็นผู้วิเศษประเสริฐกว่าษัตริย์ทั้งหลายในสกลชมพูทวีป สมควรจะเป็นคู่ครองกับพระราชธิดาของเราได้เจ้าจะเห็นเป็นประการใด พระราชเทวีนั้นก็ได้ทรงคัดค้านประการใดทรงเห็นชอบด้วย ชะนั้นพระเจ้าอุสุภราชจึงมีพระราชดำรัสให้หาพราหมณ์ทั้งหลายเข้ามาเฝ้าแล้วตรัสว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงตรวจดูวันดีคืนดีที่จะทำการมงคลด้วยเถิด พราหมณ์เหล่านั้นก็พากันตรวจดูครั้งนี้ได้วันดีคืนดีแล้วจึงกราบทูลให้พระเจ้าอุสุภราชทรงทราบ

ลำดับนั้นพระเจ้าอุสุภราชจึงเสด็จไปปราสาทของพระราชธิดา แล้วตรัสเล่าเรื่องให้พระราชธิดานั้นทราบทุกประการ ครั้นพระราชธิดาได้ทรงสดับพระราชดำรัสดังนั้นก็ทรงยินยอมด้วย

พระโศภิต์จึงเสด็จไปยังที่เฝ้าพระเจ้าอุสุภราช ประทับ ณ อาสน์อันตกแต่งเป็นอันดี ครั้นพระโศภิต์เสด็จประทับ นั้นแล้วพระเจ้าอุสุภราชก็ได้ตรัสภาสาสรรเสริญพระโศภิต์ทั้งสามภาสาว่า

ราชวโร	นรเสฏโฐ	คุณจิเสโส สปัญญวา
พหุวิตกโก	โกวิทุ	ชมเม ปติภูริโต โหติ
สหพราชูหิ	เสฏโฐ ว	พหุวิตกโก สหพราชูหิ
วิตกโกโม	วิตกโก ว	ราชูหิ นานปุปการกั
วิตกโก	เสฏฐชมเมสุ	สหพราชูหิ ปญญา
ปิยวาโจ	มโนรมเม	ตฺยหิ ทสฺสามิ ธิตรั

ความว่า เธอเป็นพระราชธิดาอันประเสริฐ และทั้งประเสริฐกว่านระทั้งหลาย ทั้งมีคุณวิเศษและปัญญาความคิดอ่าน มีความตริตรองและความเฉลียวฉลาดมาก เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมอันหนึ่ง เป็นผู้วิเศษกว่าพระราชาทรงหลายทั้งปวง และมีความตริตรองอันกว้างขวางเสียซึ่งความตริตรองของพระราชาทรงหลายมีประการต่าง ๆ และมีความตริตรองในธรรมอันประเสริฐทั้งมีปัญญาความคิดดีกว่าพระราชาทรงปวงและมีวาจาถ้อยคำเป็นที่รักใคร่ทำใจของเราให้ยินดี เพราะฉะนั้น บัดนี้เราจะยกพระราชธิดาให้แก่เจ้าดังนี้

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ได้ทรงสดับพระราชดำรัสตั้งนั้นแล้ว จึงตรัสภาณนี้ต่อไปว่า

สหุพราชูหิติกุกโม	วิตุกโก	นนานปุปการวิตุกโก
คเวสมานเ สญสิปโป	สีลั รุกขามิ	ปุกุเพ ภเว
อตตโน จิตติ ปสาเทจวา	ทานิ	ปญญานิ กโรมิ
ยั ยิ อิจฺฉามิ	กมฺมเมว	ตํ ตํ กมฺมเมว สมิชฺเชติ
อิทานิ	มตฺตกั	ปาปฺณามิ

ความว่า การที่ข้าพเจ้ามีความตริกวัดรอนเกินกว่าพระราชาทรงปวงเช่นนี้ ก็ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้เสาะแสวงหาซึ่งความตริกวัดรอนและศีลปะอันประเสริฐมีประการต่าง ๆ หนึ่งเมื่อในภพก่อน ข้าพระพุทธเจ้าทำจิตของข้าพเจ้าให้เลื่อมใสยินดี ได้รักษาศีลบำเพ็ญทานการบุญ เพราะฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจะปรารถนาผลกรรมใด ๆ ผลกรรมนั้น ๆ ก็ย่อมสำเร็จได้ทุกประการ ครั้นมาบัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ถึงซึ่งผลอันเป็นที่สุดและประเสริฐกว่านรชาติทั้งหลายดังนี้

พระเจ้าอสุภราชได้ทรงสดับฟังถ้อยคำของพระโพธิสัตว์ กราบทูลด้วยคาถาดังนั้น ก็บังเกิดพระโสมนัสยินดี จึงมีรับสั่งให้เสนาผู้ใหญ่ เข้ามาเฝ้าแล้วดำรัสว่า ท่านจงให้นายช่างปลูกพระมหาปราสาทตกแต่งให้งดงามและให้แต่งตั้งอาสนะมีประการต่าง ๆ ณ ที่บัลลังก์อันแล้วด้วยทอง แล้วลาดพาดาน ณ เบื้องบนบัลลังก์นั้น ครั้นทำการสำเร็จแล้วท่านจงมาบอกให้เราทราบ เสนาผู้ใหญ่ก็ไปทำตามรับสั่งทุกประการ พระเจ้าอสุภราชจึงพาพระโพธิสัตว์เสด็จไปด้วยราชบริพารเป็นอันมาก ครั้นถึงปราสาทแล้วก็เสด็จประทับบนบัลลังก์ทอง ฝ่ายพระราชธิดาสุวรรณโสภาก็เสด็จประทับนั่งบนบัลลังก์ทอง ณ เบื้องซ้ายของพระโพธิสัตว์ราวกะนางเทพธิดาชื่อว่าสุชาดาอันประทับนั่งกับท้าวสักกเทวราชฉะนั้น

ในกาลนั้น สาวสุรางค์นางกำนัลทั้งหลายก็พากันทั้งแวดล้อมอยู่พร้อมกันทั้งชายชวาหน้าและหลังและกล่าวถ้อยคำสรรเสริญมีประการต่าง ๆ อันประกอบด้วยถ้อยคำอันเป็นมงคลเป็นต้น ฝ่ายพระกุศลพรราชเทวีนั้นก็ได้กล่าวคาถาอำนวยการพระพรนี้ว่า

ยงฺกิญฺจิ	กุสลปฺญญั	มยฺหณฺเจว	ปีตุ จ
เตน	สหุเพน	กุสฺเสน	อชฺวา อมฺวา ภว

ความว่า กุศลผลบุญอันใดอันหนึ่งของเราก็คือ ของพระราชบิดาก็ดีที่ได้ทำไว้แล้ว ด้วยอำนาจกุศลผลบุญทั้งปวงนั้น ขอให้เธอทั้งสองจงอย่ารู้แก่รู้ตายเลย ดังนี้

ครั้นเสร็จพระราชพิธีแล้ว พอเวลาสายอันเหมาะสม พระโพธิสัตว์ก็เสด็จเข้าสู่ที่สิริไสยาสน์บรรทม ณ บัญญัติตาอาสน์กับพระราชเทวี พระนามว่า สุวรรณโสภานี้ จำเดิมแต่นั้นไป กษัตริย์

ทั้งสองก็พากันไปถวายบังคมพระชนกชนนี บูชาด้วยเครื่องสักการบูชาต่าง ๆ มีของหอมและดอกไม้ เป็นต้น ครั้นเสร็จแล้วจึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมเด็จพระชนกชนนีผู้ประเสริฐ บัดนี้ข้าพระบาททั้งสอง ขอถวายบังคมลาฝ่าพระบาทไปยังอลิคนคร ขอให้ฝ่าพระบาททั้งสอง จงปราศจากสรรพโรคาพาธ จงทรงสำราญอยู่ด้วยความสุขทุกพระอิริยาบถเถิด

ครั้นกราบทูลถวายบังคมลาและถวายพระพรเสร็จแล้ว พระโพธิสัตว์ก็พาพระราชเทวี สุวรรณโสภานี้ไปสู่นครของพระองค์ถึงแล้วก็เสด็จขึ้นสู่ปราสาทพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก เมื่อสายฝนหสมัยพระองค์ก็พาพระราชเทวีเสด็จเข้าสู่ที่สิริไสยาสน์ รุ่งขึ้นกษัตริย์ทั้งสองก็พากันไปถวายบังคมเสด็จพระชนกชนนี แล้วก็ประทับอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ขณะนั้นมหาดชนทั้งหลายพากันมาบูชาพระโพธิสัตว์เจ้า ด้วยเครื่องสักการบูชาเป็นอันมาก

จำเดิมแต่นั้นไป พระเจ้าอลิคนครก็ทรงโปรดมีรับสั่งให้อภิเษกพระโพธิสัตว์และพระสุวรรณโสภาราชเทวีนั้น ให้เป็นพระอัครมเหสีของพระโพธิสัตว์นั้น ครั้นแล้วจึงทรงมอบเครื่องราชกกุธภัณฑ์สำหรับกษัตริย์ทั้ง 5 คือ เศวตฉัตร 1 จามร 1 ฉลองพระบาททอง 1 พระวอทอง 1 พระมงกุฎแก้วมณี 1 กับทั้งราชสมบัติทั้งหลาย แก่กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ ให้ทรงดำรงราชอาณาจักรสืบสันตติวงศ์ต่อไป แต่ในเวลานั้นพระโพธิสัตว์หาได้ครองราชสมบัติไม่ เพราะพระราชบิดายังทรงมีพระชนม์ดำรงอยู่ เมื่อพระราชบิดานั้นเสด็จสวรรคตแล้ว พระโพธิสัตว์ก็ได้ดำรงราชย์ในอลิคนครต่อไป พระองค์ได้บำเพ็ญพระราชกุศลมีประการต่าง ๆ มีทาน ศีล เป็นต้น ครั้นเสด็จสวรรคตแล้ว ก็ได้ไปบังเกิดในดุสิตสวรรค์ จุตจากดุสิตพิภพแล้ว ได้มาบังเกิดในมนุษย์โลก แต่พระองค์ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏดังนี้ สิ้นสี่สงไขย จึงได้ตรัสแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณด้วยประการฉะนี้

สตถา อิมิ ธรรมเทศน์ อahrtiva สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อพระองค์ทรงนำพระเทศนานี้มาโปรดประทานฉะนี้แล้ว จึงทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า พระเจ้าอุสภราชในกาลครั้งนั้นได้มาเป็นพระเจ้าสุปปพุทธในครั้งนี้ พระราชเทวีผู้ทรงพระนามว่า กุสุมพะในกาลครั้งนั้น ได้มาเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าสุปปพุทธในครั้งนี้ พระเจ้าวิชัยราชในกาลครั้งนั้น ได้มาเป็นพระพุทธรูปิตา ทรงพระนามว่าสุโทธนมหาราชในครั้งนี้ พระอุบลเทวีซึ่งเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าวิชัยราชในกาลครั้งนั้น ได้มาเป็นสมเด็จพระพุทธรมาดาทรงพระนามว่ามหายาในครั้งนี้ พระสุวรรณโสภาทวี ซึ่งเป็นพระอัครมเหสีของพระโพธิสัตว์ในกาลครั้งนั้นได้มาเป็นพระพิมพาโยโสธรา ซึ่งเป็นมารดาของพระราหุลในครั้งนี้ ฝ่ายสรรพสิทธิโพธิสัตว์ในกาลครั้งนั้นได้มาเป็นเราผู้ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกทั้งปวง ขอท่านทั้งหลายจงพากันทรงจำชาดกนี้ไว้ตามนัยที่แสดงมานี้เถิด

4. เล่าเรื่องประสิปชาติ

หลักคำสอนหรือวิธีสอนของพระพุทธเจ้ามี 9 อย่าง เรียกว่า นวังคสัตตสุตฺตสณฺเฑแปลว่าคำสอนของพระศาสดามิ่งค 9 ได้แก่

1. สุตตะ คือ พระสูตร หรือคำสอนทั่วไปมีทั้งเรื่องเหตุการณ์ สถานที่ บุคคลประกอบที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง รวมทั้งที่ทรงบัญญัติเป็นข้อวินัยด้วย
2. เคยยะ คือ คำสอนที่มีทั้งบทกวีและบทร้อยแก้วปนกัน
3. เวยยาकरणะ คือ คำสอนที่เป็นร้อยแก้วล้วน ๆ รวมทั้งอภิธรรมปิฎก
4. คาถา คือ คำสอนที่เป็นบทกวีล้วน ๆ
5. อุทาน คือ คำสอนที่เกี่ยวกับคติธรรมที่เปล่งออกมาเป็นอุทาน เมื่อมีเหตุการณ์แต่ละอย่างปรากฏเป็นเหตุจูงใจให้มองเห็นคติธรรมนั้น ๆ
6. อิติวุตตะกะ คือ คำสอนที่อ้างอิงว่า ได้มีท่านผู้รู้กล่าวไว้เช่นนั้นอย่างนั้น
7. ชาตก คือ คำสอนที่เล่าเป็นนิทานสอนใจ มีคติธรรมแฝงอยู่ในเรื่อง
8. อัပ္ပกฺขธรรม คือ คำสอนที่แสดงเรื่องแปลกประหลาดมหัศจรรย์ในทางคติธรรม
9. เวทลลสะ คือ คำสอนชั้นสูง ซึ่งต้องใช้สติปัญญาลึกซึ้งในการพิจารณาวิวินิจฉัย ส่วนมากเกี่ยวกับการโต้ตอบ ปัญหาที่ลุ่มลึก

การสอน 9 อย่างนี้ เป็นการยกย่ววิธีการสอนให้เหมาะแก่อัธยาศัยของผู้ฟังนั่นเอง วิธีการที่ 7 คือ ชาตก อันได้แก่การเล่านิทานสอนนั้นมุ่งให้ผู้ฟังได้คติธรรมเป็นสาระสำคัญ มิได้มุ่งให้ติดเกร็ด เช่น สัตว์พูดได้เทวดาลงมาช่วย เหล่านี้เป็นต้น เครื่องประกอบต่าง ๆ ที่ทำให้นิทานมีรสสนุกนั้นแท้จริงก็เหมือนกระพี้ไม้หรือเปลือกไม้ที่ช่วยรักษาแก่นไว้เท่านั้น เมื่อเข้าใจความหมายในการอ่านเรื่องอย่างนี้แล้ว ก็จะได้รู้จักเลือกถือเอาแต่สาระ ละทิ้งแก่นหรือกระพี้เสีย เปรียบเหมือนการรับประทานผลไม้ เช่น มังคุด ถ้ารู้จักประโยชน์ก็คงจะไม่หลงรับประทานเปลือกที่ฝาดเป็นแน่ แต่จะเลือกรับประทานแต่เนื้อในอันมีรสไอชะ ฉะนั้น¹⁰

ชาตกในพระไตรปิฎกนั้น มีอยู่ 550 เรื่องแบ่งเป็นหมวด ๆ เรียกว่า นิบาต

ในคราวสังคายนาพระไตรปิฎก พระอรหันต์ผู้ทำการสังคายนาได้แบ่งชาตกไว้เป็นพวก ๆ ตั้งแต่ค่าน้อยไปหาค่านามาก เช่น ที่มีค่าน้อยเรียกว่า เอกนิบาตชาตก สองค่าน่าเรียก ทุกนิบาตชาตก จนถึงเรื่องที่เกิน 80 ค่าน่า เรียกว่า มหานิบาตชาตก มีอยู่ 10 เรื่อง ที่เรียกว่า ทศชาติชาตก แต่คนโบราณมักเรียกว่า พระเจ้า 10 ชาติ มีชื่อดังนี้

I. เตมียชาตก

¹⁰แปลก สนธิรักษ์, *เล่าเรื่องพระเจ้าสิบชาติ* (พระนคร: บารุงสาสน์, 2514), (ก้านา).

2. มหาชนกชาดก
3. สุวรรณสามชาดก
4. เนมิราชชาดก
5. มโหสถชาดก
6. กุริทัตชาดก
7. จันทกุมารชาดก
8. พระนารทชาดก
9. วิรุทธชาดก
10. เวสสันดรชาดก

พระโพธิสัตว์ทั้ง 10 บำเพ็ญบารมีครบ 10 ทุกองค์ บารมีทั้ง 10 ได้แก่ เนกขัมม วิริยะ เมตตา อธิษฐาน ปัญญา ศีล ขันติ อุเบกขา สัจจะ และทาน แต่ทุกองค์บำเพ็ญบารมี 1 เยี่ยมกว่าบารมีอีก 9

ต่อไปนี้เป็นเนื้อเรื่องย่อของทศชาติชาดก ได้ย่อมาจากหนังสือ เล่าเรื่องพระสืบชาติของ แปลก สนธิรักษ์ ซึ่งเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาเล่มหนึ่ง ที่ควรศึกษาและให้ความสนใจ

พระเตมีย์ใบ้

พระเจ้ากาสิกราชแห่งพระนครพาราณสี และพระนางจันทรวเทวี อัครมเหสีมีพระราชโอรสองค์หนึ่งทรงพระนามว่า เตมีย์กุมาร พระราชโอรสเป็นที่โปรดปรานของพระราชบิดามาก เมื่อพระราชโอรสมีพระชนม์ได้ 1 เดือน พระราชบิดาเสด็จออกจากราชการ และทรงนำราชโอรสไปด้วย ขณะนั้นราชบุรุษนำโจรสลัดคนมายังหน้าพระที่นั่ง พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรเห็นโจรเหล่านั้นจึงรับสั่งให้ลงพระราชอาญาให้อោหวยทั้งหนามเขี้ยวโจรทันที โจรอีกคนหนึ่งให้อោไซ้ตรวนล่ามส่งเข้าเรือนจำ อีกคนหนึ่งให้อោจมวกแทงที่ศีรษะ อีกคนหนึ่งให้อោทลาวเสียบพระเตมีย์ราชกุมารดำริว่า พระชนกของเรา อาศัยความเป็นกษัตริย์ประกอบกรรมอันหนักเหลือเกิน น่าจะต้องไปเกิดในนรก วันหนึ่งราชกุมารได้ใคร่ครวญดูก็ทราบด้วยฉันทว่า พระองค์จุติมาจากเทวโลกก่อนมาจากเทวโลก นั้นตกนรกอยู่ 7,000 ปี และก่อนตกนรก เคยเป็นพระราชอาอยู่ 20 ปี พระองค์ดำริว่าพระองค์จะได้สืบราชสมบัติแทนบิดาต่อไป คงจะต้องกลับไปตกนรกอีก จึงทรงคิดเล็งการเป็นกษัตริย์ ขณะนั้นเทพธิดาผู้รักษาเสวตฉัตรได้แนะนำว่า เจ้าชายควรทำเป็นคนง่อยเปลี้ย หูหนวก และเป็นใบ้ พระราชกุมารจึงทรงอธิษฐานว่าจะทำเช่นนั้น เมื่อพระราชบิดาทรงทราบจึงให้หมอสู้เชี่ยวชาญตรวจอย่างถ่วงถี่ แต่หาสาเหตุของโรคไม่ได้ จึงทดลองด้วยวิธีต่าง ๆ ถึง 16 ปี ก็ไม่ได้ผล พระเจ้ากาสิกราชจึงให้พราหมณ์ตรวจดูลักษณะ พราหมณ์ให้คำทำนายว่า ลักษณะของเจ้าชายเตมีย์

นี้ถือว่าเป็นกาลกิณี จะเป็นผู้นำความพิวามาสู่บ้านเมือง และแนะนำให้นำเจ้าชายไปฝังให้สิ้นชีวิต
ในป่า พระเจ้ากาสีกราชและพระมเหสีจึงต้องยอมทำตามคำแนะนำ

สุนันท์สารถิได้นำเจ้าชายขึ้นรถเทียมม้า นำเจ้าชายเพื่อไปประหารในป่า ขณะที่นาย
สารถิสุนันท์กำลังซุดหลุมอยู่ เจ้าชายเดมิย์ก็เลิกทำเป็นน่อยเปลี้ย หูหนวก และเป็นใบ้เสีย แสดง
พระองค์ว่าเป็นผู้มีพระวรกายแข็งแรง และได้ตรัสว่า การที่นายสุนันท์สารถิจะทำการประหารพระ
องค์นั้น เป็นการประพฤติกัจฉนไม่เป็นธรรมเพราะว่า บุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของตนไม้ได้ไม่
พึงรุกรอนกิ่งของต้นไม้ นั้น พระราชาเหมือนต้นไม้ เจ้าชายเปรียบเหมือนกิ่งไม้ นายสารถิเปรียบ
เหมือนคนอาศัยร่มไม้ ฉะนั้นถ้านายสารถิฝังเจ้าชาย จึงเป็นการกระทำที่ไม่สมควร นายสารถิรู้ว่า
ตนกำลังสนทนากับเจ้าชาย จึงเลิกทำการประหาร และทูลเชิญพระเดมิย์ให้เสด็จกลับ แต่พระเดมิย์
ตรัสปฏิเสธโดยให้เหตุผลว่า พระราชบิดา ไม่ทรงปรารถนาพระองค์แล้ว และพระองค์ก็ได้ทรง
ปรารถนาในราชสมบัติด้วย มีความประสงค์จะบำเพ็ญพรตที่ในป่าแต่อย่างเดียว เพราะพระองค์ทรง
เล็งเห็นแล้วว่า ชีวิตของมนุษย์นั้นมีแต่ความทุกข์ สร้างแต่เวรกรรมต่อเนื่องกันไป นายสารถิเกิด
ความเลื่อมใสจึงขอขวชด้วย แต่พระเดมิย์ไม่ทรงยินยอม โดยให้เหตุผลว่า การที่นายสารถิไม่กลับ
เข้าเมือง จะทำให้ราษฎร เครื่องทรงสูญหาย ทั้งจะเกิดคำครหาได้ นายสารถิจึงยอมกลับเข้าเมืองได้
กราบทูลให้พระราชบิดาและพระราชมารดาของพระเดมิย์ทราบ ถึงความจริงทุกประการ ทั้งสองพระองค์
จึงเสด็จออกมาขอร้องให้พระเดมิย์เสด็จกลับเข้าวัง ทรงอ้างถึงความสุข ความสบาย ความอุดมสมบูรณ์
ในการครองราชสมบัติ แต่พระเดมิย์มิได้ทรงปรารถนาราชสมบัติ มุ่งประสงค์จะดำรงชีพเช่นนักบวช
เพื่อแสวงหาความสงบ พระองค์ตรัสว่า จะมุ่งหวังความสุข ความเพลิดเพลินไปทำไม ทุกคนจะ
ต้องตาย เหมือนผลไม้ที่สุกแล้วก็ต้องหล่นจากต้น คนเป็นอันมากตอนเข้าพบกันเห็นกัน พอดก
เย็นบางคนก็ไม่เห็นกันได้ ตอนเย็นยังเห็นกัน พอรุ่งเช้าไม่พบกันก็ได้ จะตัดสินบนด้วยทรัพย์เพื่อ
เอาชนะมฤตยูไม่ได้ มฤตยูไม่เคยเว้นใครเลย พระราชาและพระนางจันทรวีทตลอดจนข้าราชการ
ต่างชาวซึ่งในธรรมกถาของพระเดมิย์ เมื่อกลับเข้าเมืองแล้วพระราชบิดามารดาจึงทรงบริจาคทรัพย์
สมบัติให้เป็นสาธารณประโยชน์ เสด็จออกบวชกับพระเดมิย์ด้วย

คติธรรมที่ได้จากเรื่องนี้ คือความอดทนของพระเดมิย์ ทรงอดทนทุกอย่างเพื่อให้บรรลุ
ผลที่มุ่งหวังไว้ ทรงบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นแบบฉบับสำหรับผู้ที่มุ่งผลอันไพศาล ต้องใช้ความเข้มแข็ง
อดทนอดกลั้นหนักแน่น มุ่งมั่นอยู่ในผลที่ตนปรารถนา ไม่ยอมละความตั้งใจ ความรัก การถูก
ทรมาน ไม่มีอำนาจที่จะทำให้ลายความมั่นคงของพระเดมิย์ได้ ในที่สุดผลที่มุ่งหมาย ก็เข้ามาหาเอง
พระองค์ทรงปีติอย่างล้นพ้น และทรงเปล่งอุทานว่า “ความหวังในวิบุลยผลย่อมสำเร็จด้วยดี แก่คน

ที่ไม่ใจเร็วด่วนได้” นั่นคือ การรู้จักรอคอยจะบังเกิดผลแห่งความปรารถนาให้เสมอและพระองค์ก็ได้เสด็จออกบรรพชาสมดังที่อธิษฐานไว้ทุกประการ

พระมหาชนก

พระเจ้ามหาชนกษัตริย์แห่งกรุงมิถิลาวิเทหรัฐ ทรงมีพระราชโอรสสองพระองค์ ทรงพระนามว่า พระอริฏฐชนกองค์หนึ่ง พระโปลชนกองค์หนึ่ง พระราชบิดาพระราชทานตำแหน่งอุปราชแก่พระอริฏฐชนก และตำแหน่งเสนาบดีแก่พระโปลชนก เมื่อพระเจ้ามหาชนกเสด็จสวรรคต พระอริฏฐชนกได้สวดยราชสมบัติแทน และพระราชทานตำแหน่งอุปราชแก่พระโปลชนกผู้เป็นพระอนุชา ต่อมาเมื่ออำมาตย์ผู้หนึ่งทูลยุยงว่า พระอนุชาจะก่อการกบฏ จึงให้จับพระอนุชาไปจองจำไว้ พระโปลชนกได้เสด็จหนีออกจากที่คุมขังไปได้ ทรงแค้นพระทัยพระเชษฐา ที่หลงเชื่ออำมาตย์ จึงรวบรวมไพร่พลเข้ามาทำการรบ จนพระอริฏฐชนกต้องสิ้นพระชนม์ในสนามรบ พระมเหสีของพระอริฏฐชนก กำลังทรงครรภ์แก่ ได้เสด็จหนีออกไปอาศัยอยู่กับอาจารย์ศึกษาปโมกข์ผู้หนึ่ง ในเมืองกาลจัมปาละ และประสูติพระโอรสองค์หนึ่ง ทรงเรียกพระนามเดียวกับพระอัยกาว่า พระมหาชนก

มหาชนกกุมารทรงเจริญวัยขึ้น ทรงพยายามใต้อตามพระมารดาถึงความเป็นมาของตน ทรงทราบว่า พระราชบิดาของพระองค์ถูกชิงเอาราชสมบัติจึงคิดจะชิงราชสมบัติ คืนทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นพระองค์มีพระชนมายุเพียง 16 พรรษา ทรงขอพระราชทานทรัพย์จากพระมารดาทั้งหนึ่ง ลงเรือสำเภาก็ค้าขายทางสุวรรณภูมิ แล่นเรือมาได้ 7 วัน เรือถูกพายุใหญ่พัดจนเรือแตก ลูกเรือจมน้ำตายหมด พระมหาชนกว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรถึง 7 วัน นางมณีเมขลาผู้รักษาสมุทรมาพบเข้า จึงให้ความช่วยเหลือ อัมพาหะนำไปวางไว้ในสวนมะม่วง ณ เมืองมิถิลา

พระโปลชนกษัตริย์แห่งมิถิลา เสด็จสวรรคตมาได้ 7 วันแล้ว พระองค์ไม่มีราชโอรสจะครองราชสมบัติ ทรงมีแต่ราชธิดา ทรงพระนามว่าเจ้าหญิงสิวลี ก่อนที่พระองค์จะสิ้นพระชนม์ได้รับสั่งให้พวกอำมาตย์ทั้งหลายเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติตามที่พระองค์บ่งไว้ 4 ประการให้เป็นกษัตริย์คุณสมบัติ 4 ประการมีดังนี้คือ

1. สามารถทำให้พระนางสิวลีพอพระทัย
2. สามารถรู้หัวนอนปล้นงกส์เหลี่ยม
3. สามารถยกธนูหนักประมาณ 1,000 แรงคนขึ้นได้
4. สามารถนำขุมทรัพย์ใหญ่ 13 แห่ง ออกมาได้

เมื่อเลือกกษัตริย์ไม่ได้ จึงทำพิธีเสี่ยงบุษยราชรถแล้วมีผู้ติดตามไป ราชรถนั้นไปหยุดอยู่ที่พระมหาชนกบรรทมอยู่ ผู้ติดตามจึงประโคมดนตรีจนพระมหาชนกตื่นบรรทม แล้วกราบทูลเชิญเสด็จเข้าเมือง ก่อนจะเสด็จขึ้นครองราชย์ พระมหาชนกสามารถทำให้พระนางสิวลีพอพระทัยได้

รู้หัวนอนบัลลังก์สี่เหลี่ยม ยกหนูได้ และแก้ปริศนาขุมทรัพย์ 13 ขุมได้ พระมหาชนกจึงได้อภิเษกกับพระนางสิวลี จนมีโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าทิวากุมาร ต่อมาพระมหาชนกทรงเกิดความเบื่อหน่ายในราชสมบัติ จึงเสด็จออกทรงผนวช พระนางสิวลีทรงคัดค้านโดยใช้อุบายต่าง ๆ แต่พระมหาชนกทรงตั้งพระทัยแน่วแน่แล้วที่จะไม่กลับไปครองราชสมบัติอีก แม้พระนางสิวลีและข้าราชการบริพารจะตามเสด็จไปทุกหนทุกแห่งก็ตาม จนในที่สุด พระมหาชนก ทรงปรารถนาจะให้พระนางสิวลีเสียพระทัยจะได้เลิกล้มการติดตาม จึงทรงเปรียบเรื่องนายช่างครให้พระนางฟังว่าคนสองคนที่อยู่ด้วยกัน ก็จะมีแต่ความขัดแย้งกัน ถ้าอยู่คนเดียวก็ไม่ต้องขัดแย้งกับใคร ฉะนั้น พระองค์จึงขอแยกทางกับพระนางสิวลี ตัดขาดไม่มีความสัมพันธ์กันต่อไป พระนางสิวลีเสียพระทัยจนสิ้นสติ พระมหาชนกจึงเสด็จไปแต่ลำพัง

เมื่อพระนางสิวลี เสด็จกลับพระนครแล้ว ได้ทำพิธีราชาภิเษก ทิวากุมารให้ขึ้นครองราชสมบัติแทนพระราชบิดา แล้วพระนางจึงเสด็จออกบำเพ็ญเพียรเช่นเดียวกับพระมหาชนก เมื่อสิ้นอายุขัยก็เสด็จสู่พรหมโลก

คติธรรมที่ได้จากเรื่องนี้ ก็คือผลแห่งการบำเพ็ญเพียร โดยการไม่ทอดทิ้งในการกระทำ ความดีแม้ในขณะที่ได้รับความทุกข์ การบำเพ็ญเพียรนั้นไม่สูญเปล่า ด้วยความตั้งใจจริงย่อมสำเร็จผลสมในปรารถนาแน่นอน สมดังคำที่พระพุทธองค์ดำรัสไว้ว่า “วิริเยน ทุกขมต เจต” บุคคลล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร ความไม่หลงมัวเมาในทรัพย์สมบัติ ย่อมตัดความกังวลทั้งปวงได้สิ้น

พระสุวรรณสาม

มีนายพรานสองสหายรักใคร่กันมาก มีบ้านอยู่คนละฝั่งแม่น้ำ สหายทั้งสองสัญญากันว่า ถ้าฝ่ายหนึ่งมีลูกสาวฝ่ายหนึ่งมีลูกชายก็จะให้แต่งงานกัน ครั้นกาลต่อมาสหายฝ่ายหนึ่งมีลูกชาย ชื่อว่าทิวากุมาร อีกฝ่ายหนึ่งมีลูกสาวชื่อว่า ปาริกาถมารี เด็กชายและเด็กหญิงทั้งสองมีรูปโฉมงามน่ารัก ถึงแม้ว่าทั้งสองจะเกิดในสกุลพราน ก็ไม่ทำป่าณาติบาต มันอยู่ในศีลธรรม เมื่อเด็กทั้งสองเจริญวัยขึ้น บิดามารดาจึงให้ทั้งสองแต่งงานกันตามที่สัญญากันไว้ ทั้งสองแม่อยู่ร่วมกัน ก็มีได้ปฏิบัติอย่างสามีภรรยา แต่ปรารถนาจะออกบวช จึงไปขออนุญาตบิดาของตน บิดาของทั้งสองฝ่ายก็อนุญาต ทั้งสองคนจึงออกเดินไปยังหิมวันตประเทศทางฝั่งแม่น้ำคงคา ท้าวสักกะลงมาเนรมิตอาศรมให้ สองสามีภรรยา จึงต่างถือธวัชฐานถือเพศบรรพชิต เจริญเมตตาพรหมวิหารอยู่ ณ ที่นั้น นางปาริกาถมารีทำหน้าที่แสวงหาผลไม้ น้ำจืด และทำความสะอาดอาศรม ทั้งสองต่างบำเพ็ญสมณธรรมด้วยจิตใจอันสงบ อยู่มาวันหนึ่ง ท้าวสักกะเทวราช พิจารณาเห็นอันตรายว่า ฤๅษีทั้งสองนี้จะต้องเสียจักขุจึงลงมาปรากฏตัวบอกให้ทั้งสองคนมีบุตรด้วยกันเสีย เพื่อจะได้มีคนไว้ปรนนิบัติ แต่ฤๅษีทั้งสองอ้างว่าตนไม่ปรารถนาจะอยู่ร่วมกันอย่างคฤหัสถ์ ท้าวสักกะจึงบอกให้ทูลฤๅษีเอามีธูลบท้องปาริกาถมารีนี้ก็จะบังเกิดบุตรในครรภ์ของนางได้ ทูลถามว่าสักกะทำตาม นางปาริกาดังครรภ์ และคลอดบุตรเป็นชาย

มีผิวพรรณงดงาม จึงให้ชื่อว่า สุวรรณสาม ฤๅษีทั้งสองเลี้ยงดูจนสุวรรณสามมีอายุได้ 16 ปี วันหนึ่ง ทั้งสองออกไปหาผลไม้ ขณะเดินทางกลับจวนจะถึงอาศรม เผอิญฝนตกหนัก ทั้งสองจึงหลบฝนอยู่ ใต้ร่มไม้ซึ่งติดกับจอมปลวก ที่จอมปลวกนั้นมีอสรพิษอาศัยอยู่ เมื่อน้ำฝนที่รดท่านทั้งสองไหลลงไป ในรูของอสรพิษ มันจึงโกรธ พ่นพิษออกมาพอดีถูกตาทั้งสองข้างของฤๅษีทั้งสอง ทำให้ทั้งสองตาบอด ชาตกกล่าวว่่า ที่ทั้งสองตาบอดนั้น เพราะผลกรรมแต่ชาติก่อน ที่ทั้งสองเกิดเป็นหมอรัักษาดา เมื่อ คนไข้ไม่ให้เงินค่ารักษาทั้งสองจึงช่วยกันทำให้คนไข้ตาบอด บาปจึงสนองในชาตินี้ พระสุวรรณสาม จึงเที่ยวตามหาบิณฑามารดาจนพบ และนำกลับมายังอาศรม ได้ปรนนิบัติบิณฑามารดาให้เดือดร้อน สุวรรณสามออกป่าหาผลไม้มาเลี้ยงบิณฑามารดาทุกวัน โดยมีสัตว์ต่าง ๆ แวดล้อมเป็นเพื่อนช่วยเหลือ

วันหนึ่งพระราชาพาราณสี พระนามว่า ปิณฑกษราช ได้เสด็จออกล่าสัตว์ จนไปถึงทำน้ำ ที่สุวรรณสามเคยมาตักน้ำไป ให้บิณฑามารดา ทอดพระเนตรเห็นรอยเท้าเนื้อระเกะระกะไปหมด จึงแอบ อยู่ที่ซุ่มไม้คอยยิงสัตว์ สุวรรณสามครั้นได้เวลาก็ถือหม้อน้ำไปตักน้ำอย่างเคยทำมาเป็นกิจวัตร ขณะ เดินทางไปที่ทำน้ำบรรดากวางและเนื้อก็ติดตามแวดล้อมไปเป็นฝูงใหญ่ พระปิณฑกษราชทอดพระเนตร เห็นเช่นนั้นก็ทรงสงสัยว่าสุวรรณสามไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา จึงยกขลุ่ยจ้องเลี้ยงยิงไปถูกสุวรรณสามล้มลง สุวรรณสามได้กล่าวขอร้องอยากเห็นหน้าผู้ที่ทำร้ายตนโดยที่ตนไม่มีความผิด พระปิณฑกษราชจึงปรา- กฏตัวขึ้น สุวรรณสามจึงกล่าวฝากฝังบิณฑามารดาเสียจักษุของตนต่อพระปิณฑกษราช แล้วก็สลบไป พระองค์จึงเสด็จไปยังอาศรมของฤๅษีทั้งสองทรงสารภาพความผิดในการกระทำของพระองค์ และขอรับ เป็นผู้อุปการะแทน แต่ทั้งสองฤๅษีปฏิเสธ และได้ขอร้องให้นำตนไปยังที่สุวรรณสามสลบอยู่ พระ- ปิณฑกษราชจึงทำตามคำขอร้อง เมื่อฤๅษีทั้งสองไปถึงจึงยกวางสุวรรณสามขึ้นพาดตัก แล้วกล่าวคำ อธิษฐานว่า สุวรรณสามเป็นผู้ประพฤติดังพรหม มีความซื่อสัตย์ กตัญญูขอให้เทพยดาได้โปรดเห็น ความดีงามของสุวรรณสาม ด้วยการถอนพิษหนุออกจากร่างของสุวรรณสาม ส่วนเทพธิดา สุนทรีย์ ได้ช่วยอธิษฐานด้วย ทันใดนั้นก็เกิดอัศจรรย์ขึ้น คือ สุวรรณสามหายจากพิษรันทนขึ้น ตาทั้งสองข้างของฤๅษีทั้งสองมองเห็นได้ชัดเจนเป็นปกติ แสงอรุณขึ้นและคนทั้งสี่ปรากฏตัวขึ้นที่ อาศรม เหตุที่เกิดขึ้นครั้งนี้ทำให้พระปิณฑกษราชประหลาดพระทัย สุวรรณสามจึงกราบทูลว่า การที่ตน ฟันขึ้นได้นี้เพราะความกตัญญูของตนที่มีต่อบิณฑามารดา อันเป็นสิ่งที่เทวดาและมนุษย์สรรเสริญ และ ให้ความคุ้มครอง พระปิณฑกษราชเสด็จกลับเมือง จึงทรงบำเพ็ญกุศลกิจ มีการให้ทาน รักษาศีล ครอบครองราชสมบัติโดยชอบธรรมตลอดมาจนสิ้นพระชนม์

คติธรรมที่ได้จากเรื่องนี้ คือ ความเมตตา กรุณา เป็นสิ่งยังบุคคลให้เป็นที่รักของสรรพ- สัตว์มวลมนุษย์และเทพยดา สมดังพุทธโอวาทที่ว่า เมตตาธรรมค้ำจุนโลก นอกจากนี้ความซื่อสัตย์ กตัญญูต่อบิณฑามารดาย่อมเป็นที่สรรเสริญ และเป็นเครื่องปกป้องคุ้มครองกันอันตรายทั้งปวงได้

พระเนมิราช

พระราชานแห่งเมืองมิดิลา มีพระโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า เนมิกุมาร เนมิกุมาร ยินดีในการบำเพ็ญทาน รักษาอุโบสถศีลตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เมื่อเนมิกุมารเจริญวัยขึ้น พระราชบิดาทรงเบื้อหน้าในราชสมบัติ เห็นความไม่เที่ยงแท้ของสังขาร ตามเรื่องว่า พระองค์เห็นเส้นพระเกศาหงอกเพียงเส้นเดียวก็ทรงมอบราชสมบัติให้เนมิกุมารครองสืบต่อไป พระองค์เสด็จออกบรรพชาจนกระทั่งเสด็จสวรรคต

พระราชานเนมิราช เมื่อครองราชสมบัติแล้ว ก็โปรดให้สร้างศาลาทานขึ้น 5 แห่ง ทรงบริจาคทาน และรักษาเบญจศีลเป็นนิตย์ สมทานอุโบสถศีลทุกบัณฑิต ทรงแสดงธรรมสั่งสอนประชาชนให้มั่นอยู่ในศีลในธรรม ประชาชนที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมครั้งสิ้นชีพไปแล้วก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ หมู่เทพเจ้าบนดาวดั่งส์ ต่างพากันสรรเสริญคุณงามความดีของพระเนมิราช เมื่อพระเนมิราชทรงบำเพ็ญทานอยู่นั้น ทรงดำริว่า ทาน กับ พรหมจรรย์ อย่างไหนจะมีอานิสงส์มากกว่ากัน ครั้นไม่อาจตัดสินพระทัยได้ ก็ทรงปวิตถอยู่ตลอดเวลา ท้าวสักกเทวราชได้ทราบข้อปวิตถของพระเนมิราช จึงเสด็จลงมาแก้ปัญหาให้ โดยกล่าวว่า การประพฤติพรหมจรรย์เป็นคุณมากกว่าการบริจาคทาน ซึ่งจะเปรียบเทียบไม่ได้เลย กษัตริย์ทั้งหลายที่แล้ว ๆ มา ได้บริจาคทานเป็นการใหญ่ แต่ก็ไม่สามารถลวงพ้นจากการท่องเที่ยวอยู่ในกามกิเลสไปได้เลย ถึงแม้ว่าพรหมจรรย์จะประเสริฐกว่าทาน แต่ก็อย่าได้ทรงประมาทละเลยทานเสีย เพราะธรรมทั้งสองเป็นของคู่กัน คือ บริจาคทานและรักษาศีล

ต่อมาบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายได้พากันไปเฝ้าท้าวสักกเทวราชทราบเหตุให้เชิญพระเนมิราชเสด็จมายังเทวโลก ท้าวสักกเทวราชจึงมีเทวบัญชาให้มาตุลีเทพสารดีไปเชิญพระเนมิราชให้เสด็จมายังเทวโลก มาตุลีไปถึงเมืองมิดิลา ขณะนั้นเป็นวันเพ็ญ พระเนมิราชทรงสมทานอุโบสถศีลอยู่ จึงเชิญพระเนมิราชเสด็จมายังเทวโลก ในระหว่างทางเป็นทาง 2 แพร่ง คือไปนรก และสวรรค์ มาตุลีจึงทูลถามพระเนมิราชว่าจะไปทางไหนก่อน พระเนมิราชเลือกไปตุนรกก่อน มาตุลีจึงพาไปตุนรกผ่านแม่น้ำเวตรณี มีสัตว์นรกถูกรถรามาต่าง ๆ นานา ล้วนน่ากลัวทั้งสิ้นมีนรกมากมายหลายชุม เหตุเพราะได้ทำบาปไว้มากในเมืองมนุษย์ เสร็จแล้วมาตุลีจึงนำพระเนมิราชเสด็จขึ้นไปยังเทวโลก ได้ทอดพระเนตรเห็นเทพธิดาและเทพบุตร มีวิมานอันงดงาม มีการขับร้องประโคมดนตรีอันไพเราะทั้งนี้ เพราะเทพบุตรเทพธิดาเหล่านั้นได้ประกอบแต่กุศลกรรมเมื่อครั้งอยู่ในเมืองมนุษย์ พระเนมิราชประทับอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดั่งส์พอสมควรแล้ว จึงอำลากลับจากเทวโลกเมื่อเสด็จถึงเมืองมิดิลาแล้ว ได้ตรัสเล่าเรื่องนรก สวรรค์ ให้ราษฎรฟัง แล้วขอให้ทุกคนได้หมั่นบริจาคทานและรักษาศีล

พระเนมิราชครองราชสมบัติโดยชอบธรรมตลอดมา จนวันหนึ่งทรงทอดพระเนตรเห็น
เกศาหางอกเส้นหนึ่ง จึงเกิดสลดพระทัย ได้มอบราชสมบัติให้พระโอรส แล้วเสด็จออกทรงผนวช
เจริญพรหมวิหารสำเร็จภิกษุสมาบัติ เมื่อสวรรคตได้ไปบังเกิดยังเทวโลก

คติธรรมที่ได้จากเรื่องนี้ ก็คือ การได้พิจารณาเห็นโทษของความชั่ว และผลของกรรมดี
ไม่ประมาทในสังขาร และประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อหวังความสุขสงบในสุคติภูมิ

พระมโหศ

มโหศเป็นบุตรของเศรษฐีสีริวัณกะ และนางสุนณาเทวี อยู่ที่บ้านปราจีนยวมัชฌคาม แรก
เกิดกล่าวกันว่ามโหศแห่งยาถือนแห่งหนึ่งออกจากครรภ์มารดา เศรษฐีบิดาเป็นโรคปวดศีรษะมา 7 ปี
จึงเอาแท่งไอศถมนั้นมาฝนที่หินบด แล้วทาที่หน้าผาก ก็หายปวดศีรษะทันที ความศักดิ์สิทธิ์ของไอศถ
มนั้นได้แพร่หลายทั่วไป ใครเจ็บไข้ได้ป่วยก็มาหาเศรษฐี เมื่อได้ไอศถนรักษาก็หายเจ็บไข้ทุกคน เพราะ
ไอศถนพิเศษนี้ เศรษฐีจึงตั้งชื่อบุตรว่า มโหศ ในบรรดาเพื่อนเด็กวัยเดียวกัน มโหศเป็นเด็กที่มี
สติปัญญาหลักแหลมกว่าคนอื่น ๆ นอกจากมีความรอบรู้แล้ว มโหศยังเป็นเด็กที่มีความรู้สึกรับผิดชอบ
ด้วย มโหศได้สร้างศาลาทานขึ้นหลังหนึ่ง เพื่ออุทิศให้เป็นที่พักอาศัยของคนทั่วไป เช่น สมณ
พราหมณ์ หญิงมีครรภ์ คนเดินทาง ฯลฯ โดยจัดสร้างแบ่งแยกเป็นส่วน ๆ การวางแผนผัง มโหศ
เป็นผู้ออกความคิดและเป็นผู้ดำเนินงานด้วยตนเอง

พระเจ้าวิเทหราช กษัตริย์แห่งมิลินนคร ทรงมีบัณฑิต ประจำราชสำนักอยู่ 4 คน คือ
เสนกะ ปุกกุสะ กามินทะ และ เทวินทะ บัณฑิตทั้ง 4 คนนี้ เคยกราบทูลพระเจ้าวิเทหราชเมื่อ
7 ปี มาแล้วว่า จะมีบัณฑิตคนที่ 5 เกิดขึ้น และจะมีสติปัญญาเหนือเขาทั้ง 4 คน จึงให้อำมาตย์
4 คน แยกทางกันไปสืบดู อำมาตย์ที่ไปทางด้านปราจีนทิศได้เห็นสถานที่คล้ายเทวสถานตรงนั้น
รู้สึกประหลาดใจมาก จึงสอบถามผู้คนแถวนั้น ได้ความว่า เป็นฝีมือของช่างคนหนึ่ง ซึ่งทำตาม
แบบของมโหศบัณฑิต เป็นบุตรของสีริวัณกะเศรษฐีมีอายุได้ 7 ปี อำมาตย์ผู้นั้น จึงนับตั้งแต่ปีที่
บัณฑิตทั้ง 4 คน เคยกราบทูลพระเจ้าวิเทหราชได้ครบ 7 ปีพอดี จึงส่งคนไปกราบทูลพระเจ้าวิเทหราช
ว่า บัณฑิต ได้พบบัณฑิตคนที่ 5 แล้ว ชื่อ มโหศ บุตรสีริวัณกะเศรษฐีขอให้นำมโหศเข้าเฝ้าได้หรือ
ยัง พระเจ้าวิเทหราชได้ปรึกษาบัณฑิตทั้ง 4 คน แต่ทั้งหมดพากันขัดขวางมิให้พระเจ้าวิเทหราชนำ
มโหศเข้ามาในวัง ด้วยเกรงว่า ความเด่นของตนจะต่ำต้อยลง โดยให้เหตุผลว่า การสร้างสถานที่
เหล่านั้น ใคร ๆ ก็สร้างได้ ข้อนี้เป็นสิ่งเล็กน้อยเหลือเกิน พระเจ้าวิเทหราชจึงทรงคอยติดตามดูการ
กระทำของมโหศอยู่ตลอดเวลา

ต่อไปนี้จะยกเรื่องที่แสดงความฉลาดของมโหศ ที่ใช้ปัญญาวินิจฉัยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
ได้สำเร็จเป็นตัวอย่าง

เรื่องบุตร

หญิงคนหนึ่งพาลูกไปที่สระโบกขรณีของมโหสถบัณฑิต ต้องการจะล้างหน้าจึงเอาลูกวางไว้กับผัดตนเองลงล้างหน้า ขณะนั้นมีนางยักษิณีคนหนึ่งเห็นทารกนอนอยู่นี้ก็อยากจะกินจึงแปลงเพศเป็นสตรีมาถามว่า “ทารกนี้น่ารักจริงเป็นลูกของเธอหรือ” หญิงมารดาตอบว่า “จะลูกฉันเอง” ยักษิณีแปลงพูดว่า “ฉันจะให้ทารกตีมนม” ครั้นหญิงมารดาอนุญาต ยักษิณีแปลงก็อุ้มทารกใส่บาแล้วเดินหนีไป หญิงมารดาเห็นดังนั้นจึงขึ้นจากสระวิ่งไล่จนทันพูดว่า “เอ็งจะพาลูกเข้าไปไหน” ยักษิณีแปลงตอบว่า “อะไรกัน ทารกนี้เป็นลูกของข้าต่างหากนางช่างตู่” ทั้งสองทะเลาะกันเสียงดังลั่นจนได้ยินถึงมโหสถบัณฑิต มโหสถจึงได้เรียกถามว่า “เรื่องเป็นอย่างไรกัน” ทั้งสองจึงแจ้งให้ทราบ มโหสถทราบว่าหญิงคนที่อุ้มทารกนั้นเป็นยักษิณี เพราะตาไม่กระพริบ ลูกตาแดง และไม่มีเงาในลูกตา แต่เพื่อให้ข้อเท็จจริงปรากฏแก่มหาชน จึงชี้ตรอยลงบนแผ่นดินเอาทารกนอนกลางรอยขีด ให้ยักษิณีแปลงจับมือทารก ให้อหญิงมารดาจับเท้าแล้วพูดว่า “เอาละเจ้าทั้งสองจงจุดครว้เอาไป ทารกนี้จะเป็นบุตรของผู้ที่สามารถเอาไปได้” หญิงทั้งสองก็จุดครว้ทารกนั้น ทารกทนความเจ็บปวดไม่ได้จึงร้องจ้าขึ้น หญิงมารดาเห็นลูกร้องก็สงสารเพียงใจจะขาด จึงปล่อยลูกยื่นร้องให้อยู่ มโหสถบัณฑิตจึงถามมหาชนที่ประชุมกันอยู่ ณ ที่นั้นว่า “ใจของหญิงที่เป็นมารดากับใจของหญิงที่ไม่ใช่มารดา ใครมีใจอ่อนกว่ากัน”

มหาชนตอบว่า “ใจของมารดาอ่อน”

มโหสถถามว่า “ถ้าเช่นนั้นหญิงที่ปล่อยทารกไปยื่นร้องให้อยู่กับหญิงที่จุดทารกได้เอาไปอุ้มอยู่นั้น คนไหนเป็นมารดาของเด็ก”

มหาชนตอบว่า “หญิงที่ปล่อยทารกไปยื่นร้องให้อยู่เป็นมารดาทารก”

มโหสถบอกว่า “ถูกแล้ว และหญิงที่จุดทารกไปได้นั้นเป็นยักษิณีแปลง

มหาชนถามว่า “รู้ได้อย่างไร”

มโหสถตอบว่า “เพราะตาของยักษิณีนั้นไม่กระพริบ ตาแดงและไม่มีเงา” แล้วหันไปถามยักษิณี “แกเป็นใคร”

นางยักษิณีตอบว่า “ข้าพเจ้าเป็นยักษิณี”

มโหสถถามต่อไปว่า “เจ้าจะเอาทารกนั้นไปทำไม”

นางยักษิณี “เอาไปกิน”

มโหสถ “นางอันธพาล เจ้าทำบาปมาก่อนจึงเกิดเป็นยักษิณี บัดนี้ยังจะทำชั่วอีกหรือ เจ้าควรทำความดีไว้บ้าง” แล้วมโหสถก็ให้นางยักษิณีตั้งอยู่ในเบญจศีล ให้นำทารกมาคืนให้แก่หญิงมารดา

มารดาทารกได้รับบุตรคืนก็ดีใจ สรรเสริญมโหสถแล้วพาบุตรกลับไป

เรื่องโคผู้ตกหลุม

วันหนึ่งพระเจ้าวิเทหราชตรัสสั่งให้ราชบุตรนำโคตัวผู้มา 1 ตัว ให้อาหารจนพุงกางแล้วส่งให้ชาวบ้าน บอกว่าโคผู้ตัวนี้ตั้งท้องให้ชาวบ้านช่วยกันทำให้โคนี้ตกหลุม แล้วส่งกลับไปพร้อมด้วยลูกโค ถ้าไม่มีใครทำได้จะถูกปรับไหม ชาวบ้านพากันไปหามโหสถ แจ้งให้ทราบถึงพระราชประสงค์ของพระราชา

มโหสถคิดว่า เรื่องนี้เป็นปริศนาจะต้องย้อนด้วยปริศนา จึงถามชาวบ้านว่า “ท่านทั้งหลายใครจะรับอาสาไปกราบทูลพระราชาบ้าง” ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันลงมติให้ชายผู้หนึ่ง ซึ่งมีความกล้าหาญพูดจาคล่องแคล่วเป็นผู้ไปกราบทูลพระราชา ก่อนจะส่งชายผู้นั้นไป มโหสถบังเกิดได้เรียกตัวมาแล้วสอนให้ทำอุบายว่า “ท่านจงทำผมให้ยุ่ง แล้วร้องให้คร่ำครวญเดินไปทางประตูพระราชนิเวศน์ มีใครถามก็อย่าตอบ จงเดินร้องให้สยายผมเรื่อยไป ถ้าพระราชารับสั่งให้เข้าเฝ้าตรัสถามถึงเหตุที่ร้องให้ก็จงกราบทูลว่า “ขอเดชะ ข้าแต่สมมติเทพ บิดาของข้าพระพุทธเจ้าปวดท้องตลอดมาได้ 7 วันแล้ว ยังคลอดบุตรไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้ามาครั้งนี้ ก็หวังพึ่งพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม โปรดแนะวิธีการทำคลอดแก่บิดาของข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด” หากพระราชาตรัสว่า “เจ้านี้บ้า บ้าแน่แล้วมีอย่างที่ไหน ชายคลอดบุตร จะเป็นไปได้หรือ” ท่านจงตั้งสติให้ดีแล้วทูลว่า “ขอเดชะถ้าผู้ชายคลอดบุตรไม่ได้ชาวบ้านปราจีนยวมัชฌคามจะทำให้โคตัวผู้ตกหลุมได้อย่างไรพระพุทธเจ้าข้า” มโหสถสอนวิธีที่ไปกราบทูลพระราชาให้แก่ชายผู้นั้นแล้ว ชายผู้นั้นก็ทำตามที่มีมโหสถบอกทุกประการ

พระเจ้าวิเทหราชได้สดับคำกลาบทูลย้อนปริศนาเช่นนั้น จึงตรัสถามว่า “ใครเป็นผู้คิดปริศนานี้” ชายนั้นกราบทูล “มโหสถพระเจ้าข้า” พระราชาทรงโปรดปรานมโหสถมากขึ้น

ในที่สุดพระเจ้าวิเทหราชจึงมีรับสั่งให้คนไปเชิญมโหสถเข้าอยู่ในวังโดยมีรับสั่งให้มโหสถนำลูกม้าอัสตรมาเฝ้า วันแรกที่มีมโหสถเข้าไปถึงในวัง ถูกบัณฑิตทั้ง 4 คน คอยจับผิด ด้วยการที่มโหสถให้บิดาของตนนั่งอยู่ในตำแหน่งต่ำกว่าตน แต่มโหสถสามารถแก้ปัญหาก็ได้ โดยเปรียบเทียบเหมือนลูกม้าอัสตรที่เกิดจากลาและแม่ม้าผสมกัน ม้าอัสตรนี้ถือว่าเป็นม้ามี่ค่ามากเหนือกว่าตระกูลเดิม เมื่อพระเจ้าวิเทหราชมีรับสั่งให้นำม้าอัสตรมาถวาย อันเปรียบได้แก่ตัวเขาเอง ก็ย่อมจะต้องมีค่าเหนือบิดา ที่เปรียบเหนือเหล่าของม้าอัสตรย่อมด้อยค่ากว่า บัณฑิตทั้ง 4 คน พากันทักถ่มวามโหสถดูหมิ่นบิดาตน แต่พระเจ้าวิเทหราชทรงพอพระทัยในคำเปรียบของมโหสถมาก จึงไม่ทรงเห็นตามคำของบัณฑิตทั้ง 4 คนนั้น กลับทรงโปรดปรานมโหสถเป็นพิเศษ ตั้งแต่นั้นมาเมื่อมีปัญหาต่าง ๆ มโหสถก็เป็นผู้แสดงปัญญาถวายพระเจ้าวิเทหราชอยู่เป็นนิจ

วันหนึ่งพระเจ้าวิเทหราชเสด็จประพาสป่า ได้พบนางผู้หนึ่งซึ่งเป็นบุตรของอาจารย์แห่งเมืองดักกสิลา อยู่บนต้นมะเดื่อเพราะถูกสามีชื้อบึงคุดตระทอดทิ้ง จึงขอนางมาเป็นมเหสีให้นามว่า อุทุมพรเทวี เมื่อนางอุทุมพรเทวีเข้ามาอยู่ในวัง ตำแหน่งมเหสีแล้ว ในวันหนึ่งได้พบบึงคุดตระสามีเดิมถูกเกณฑ์มาทำทางก็เกิดความขบขันจึงทรงพระสรวล ทำให้พระเจ้าวิเทหราชเข้าใจผิดคิดว่าพระนางอุทุมพรเทวีทรงพระสรวลกับชายหนุ่ม จึงจะลงโทษประหารชีวิตแต่พระมโหสถช่วยแก้ไขให้ โดยอ้างเรื่องสิริกัปกาลกนิเป็นข้อคิด พระนางอุทุมพรเทวีจึงพ้นผิด และเห็นว่ามโหสถมีบุญคุณแก่ตน จึงกราบทูลขอมโหสถต่อพระเจ้าวิเทหราชให้มโหสถมีฐานะเท่ากับน้องชายของพระนาง

เมื่อมโหสถมีอายุ 16 ปี สมควรมีคู่ครองได้ พระนางอุทุมพรเทวีจะจัดหาหญิงมาเป็นคู่ครองของมโหสถ แต่มโหสถขอเลือกหญิงด้วยตัวเอง จึงขอเดินทางไปจนถึงบ้านอุตถยวัมขณคาม ได้พบหญิงคนหนึ่งชื่ออมร เป็นบุตรของเศรษฐีแต่บัดนี้ ได้ยากจนลง หญิงสาวผู้นี้มีรูปร่างงดงาม สมบูรณ์ด้วยบุญสิริลักษณะทุกประการ ทั้งเป็นหญิงที่มีสติปัญญาหลักแหลม มโหสถได้ลองปัญญาด้วยวิธีต่าง ๆ จนเห็นว่านางเหมาะสมที่จะเป็นคู่ครองของตนจึงพาเข้าเมืองแล้วกราบทูลพระเจ้าวิเทหราชกับพระนางอุทุมพรเทวี ทั้งสองพระองค์ทรงพระราชทานทรัพย์และทรงประกอบพิธีแต่งงานให้อย่างใหญ่โต ชาวเมืองต่างพากันชื่นชมยินดี นำของขวัญมาให้มากมายจนนางอมรต้องแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งถวายเข้าพระคลังไป

บัดนี้คิดทั้ง 4 ต่างพากันนึกฉ้อใจในความเจริญรุ่งเรืองของมโหสถและภรรยาจึงคิดจะกำจัดมโหสถเสียทั้ง 4 คนพากันไปปล้ำพระราชทรัพย์ของพระเจ้าวิเทหราชคนละสิ่ง แล้วให้หญิงคนใช้นำไปขายที่บ้านมโหสถ นางอมรจับพิรุณได้จึงให้ผู้ชายขายทำหนังสือเป็นหลักฐานไว้ทั้ง 4 คน บัณฑิตทั้ง 4 ได้พากันไปกราบทูลพระเจ้าวิเทหราชให้ลงโทษมโหสถที่ได้กระทำผิด แต่มโหสถรู้ตัวได้หนีออกไปจากเมืองเสียก่อน บัณฑิตทั้ง 4 จึงพากันไปเกี่ยวพาราสีนางอมร แต่ก็ถูกนางอมรทำอุปาย จับตัวกร้อนผมเอาอิฐขุดศิระจนเลือดออกแล้วห่อด้วยเสื่อลำแพน ให้คนใช้แบกไปส่งในวัง นางอมรเข้าเฝ้าพระเจ้าวิเทหราชกราบทูลความจริงให้ทรงทราบทุกประการ พร้อมทั้งแสดงหลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับพระราชทรัพย์ พระเจ้าวิเทหราชทรงกริ้วบัณฑิตทั้ง 4 รับสั่งให้กลับบ้านไป แต่มิได้ทรงรับสั่งประการใดเกี่ยวกับมโหสถ ต่อมาเทวดาที่สิงสถิตอยู่ในวัง เคยฟังมโหสถแก้ปัญหามาอยู่เนือง ๆ เมื่อมโหสถไม่อยู่จึงปรากฏตัวขึ้น และตั้งปัญหาให้พระเจ้าวิเทหราชตอบ พระเจ้าวิเทหราชให้บัณฑิตทั้ง 4 ตอบ ก็ตอบไม่ได้ จึงใช้ให้คนไปตามมโหสถกลับวัง มโหสถสามารถแก้ปัญหามาของเทวดาได้ ครั้นนี้ยังทำให้บัณฑิตทั้ง 4 โกรธแค้นมโหสถยิ่งนัก จึงได้พยายามกล่าวหาว่ามโหสถคิดขบถต่อพระเจ้าวิเทหราช โดยตั้งปัญหาเพื่อจับผิดว่า คนเรานั้นควรบอกความลับแก่ใคร บัณฑิตทั้ง 4 บอกว่า ควรบอกความลับแก่

สหาย พี่ชายหรือน้องชาย บุตร และมารดา แต่มโหสถตอบว่า ไม่ควรบอกแก่ใครเลย จนกว่าจะทำงานสำเร็จ จึงทำให้พระเจ้าวิเทหราชสงสัยว่ามโหสถได้ปิดบังความลับไว้ แต่มโหสถก็สามารถสืบความลับของบัณฑิตทั้ง 4 ได้ จึงกราบทูลพระเจ้าวิเทหราชให้ทรงทราบ พระเจ้าวิเทหราชทรงกริ้วบัณฑิตทั้ง 4 มาก และรับสั่งให้จองจำไว้ แต่มโหสถได้ทูลขอร้องให้ปล่อยไว้ ตั้งแต่นั้นมามโหสถก็รับราชการด้วยความสุข ได้ช่วยทำนุบำรุงบ้านเมือง ด้วยการฝึกฝนทหาร เตรียมเสบียง สร้างกำแพงเมืองใหม่ ส่งกองทหารสอดแนม 101 คน แยกย้ายกันไปยัง 101 นคร พร้อมทั้งมอบเครื่องบรรณาการไปถวายกษัตริย์แต่ละนคร และของแต่ละชิ้นมโหสถได้จารึกชื่อของตนไว้ทุกชิ้น

พระเจ้าจูลนีพรหมทัต กษัตริย์แห่งอุตรปัญจาลนคร ทรงมีปรีชาที่ปรึกษาราชการชื่อ เกวัญพราหมณ์ เกวัญได้ทูลให้พระเจ้าจูลนีพรหมทัตมีพระทัยปรารณาความเป็นใหญ่ใน ชมพูทวีป โดยเตรียมทัพไปรบนครต่าง ๆ มีชัยชนะหมด เสร็จแล้วจึงอุบายเชิญเจ้านคร 101 นคร มางานเลี้ยง และลอบใส่ยาพิษลงในสุราเพื่อฆ่ากษัตริย์ทั้ง 101 นคร สวบัณฑิต นักแก้แค้นของมโหสถ สืบข่าวมาได้ และนำความลับของมโหสถเสียก่อน มโหสถจึงส่งคนไปทำลายให้สุราจนหมดสิ้น พระเจ้าจูลนีพรหมทัตกริ้วมโหสถมาก จึงยกกองทัพมาตีมิลินนครทันที เมื่อได้ต่อสู้กันด้วยกองทหารแล้วทั้งสองฝ่ายไม่สามารถเอาชนะกันได้ จึงคิดจะเอาชนะกันด้วยกรรมยุทธ โดยตั้งกติกาว่า ผู้แพ้จะต้องกราบผู้ชนะ มโหสถใช้ปัญญาของตนโดยออกอุบายโดยทำที่ท่าว่าจะมอบของขวัญให้เกวัญพราหมณ์ แต่เมื่อเกวัญออกมา มโหสถกลับโยนของไว้บนพื้นพอเกวัญก้มตัวลงเก็บ มโหสถก็กดหัวเกวัญไว้แล้วประกาศไปยังกองทหารของพระเจ้าจูลนีพรหมทัตว่า เกวัญยอมกราบตนแล้ว ด้วยอุบายนี้ทำให้กองทัพของพระเจ้าจูลนีพรหมทัตเข้าใจผิดคิดจะถอยทัพ แต่เกวัญพราหมณ์โกรธแค้นและอับอายมโหสถมาก จึงสั่งให้ยกทัพมาใหม่ คราวนี้มโหสถได้ส่งอนุเกวัญพราหมณ์ออกไปเป็นไส้ศึกในกองทัพพระเจ้าจูลนีพรหมทัต ทำให้เกิดแตกความสามัคคีระหว่างกษัตริย์ 101 นคร อนุเกวัญทูลพระเจ้าจูลนีพรหมทัตว่า กษัตริย์ทั้ง 101 นคร นั้นต่างได้รับสินบนจากมโหสถทั้งสิ้น ซึ่งพิสูจน์ได้จากเครื่องบรรณาการของกษัตริย์แต่ละองค์จะมีชื่อมโหสถอยู่ พระเจ้าจูลนีพรหมทัตทรงพิศุจน์ก็เห็นจริงทุกประการเมื่อ กษัตริย์ทั้ง 101 นคร แยกความสามัคคีกัน ศักดิ์ครั้งนี้จึงสงบลง เกวัญพราหมณ์ยังผูกใจเจ็บมโหสถอยู่จึงออกอุบายทำที่ว่าจะยกเจ้าหญิงปัญจาลจันตี พระราชธิดาของพระเจ้าจูลนีพรหมทัตให้แก่พระเจ้าวิเทหราช จึงส่งราชทูตไปมิลินนคร มโหสถได้ทูลคัดค้าน แต่พระเจ้าวิเทหราชมิได้ทรงเชื่อมโหสถ จึงต้องยอมตามพระราชประสงค์ ตนเองรับอาสาเดินทางล่วงหน้าไปก่อน ครั้นถึงปัญจาลนครจึงเข้าเฝ้าพระเจ้าจูลนีพรหมทัตอ้างว่าตนมาหาที่สร้างพระราชฐานให้เป็นที่ประทับพระเจ้าวิเทหราช พระเจ้าจูลนีพรหมทัตทรงให้เลือกที่ดินได้ตามชอบใจ มโหสถเลือกได้ที่ริมแม่น้ำ สร้างพระราชฐานขึ้นใหม่ 1 หลัง พร้อมทั้งขุดคูเมืองคั่นลุ่มไปจนถึงพระราชวังของพระเจ้าจูลนีพรหมทัตโดยไม่มีผู้ใดล่วงรู้ความ

ลับเลย ภายในพระราชฐานได้ทำประตูปิดเปิดเป็นกลไก มีประทีปโคมไฟถึง 101 ดวง ดับ และปิดได้พร้อมกันทั้งหมด เมื่อสร้างเสร็จแล้วมโหสถก็ทูลเชิญพระเจ้าวิเทหราชเสด็จไปประทับ พระเจ้าจูลนีพรหมทัต และเกวัญพราหมณ์คอยโอกาสอยู่แล้วจึงส่งทหารมาจับกุมทันที ขณะเดียวกันมโหสถก็ได้ส่งคนลอบไปได้อุโมงค์จับตัวมเหสีโอรสและธิดาไว้ได้เป็นตัวประกัน พระเจ้าจูลนีพรหมทัต ทรงยอมแพ้ต่อบัญชาอันหลักแหลมของมโหสถอีก ด้วยการต้องปล่อยตัวพระเจ้าวิเทหราช และได้ทรงรับสั่งชักชวนให้มโหสถมารับราชการในราชสำนักของพระองค์มโหสถให้สัญญาว่าถ้าสิ้นพระเจ้าวิเทหราชแล้วตนจึงมารับราชการในอุตรปัญจาลนคร เมื่อพระเจ้าวิเทหราชเสด็จสวรรคตแล้ว มโหสถก็ทำตามคือ ได้เดินทางไปอยู่ที่อุตรปัญจาลนคร และได้แสดงบัญชาอันหลักแหลมเป็นที่เลื่องลือตลอดมา

คติธรรมที่ได้จากเรื่องนี้ก็คือ ปัญญาขึ้นอยู่กับประโยชน์ใหญ่หลวง สุขุม ละเอียด ให้สำเร็จประโยชน์ทั้งในภพนี้ และภพหน้า ปรัชญาทั้งหลายกล่าวว่า ปัญญาอันแหลมและประเสริฐที่สุด สมดังพุทธภาษิตที่ว่า “ปัญญา นรานํ รตนํ” ปัญญาเป็นรัตนะของนรชนทั้งหลาย

กวีหัตถ์

พระเจ้าพรหมทัต กษัตริย์แห่งกรุงพาราณสี มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง จึงได้พระราชทานตำแหน่งอุปราชให้ แต่ภายหลังทรงระแวงพระทัยว่า พระโอรสจะชิงราชสมบัติ จึงมีรับสั่งให้พระราชบุตรออกไปอยู่นอกเมือง เมื่อพระราชบิดาสิ้นพระชนม์แล้วจึงจะกลับมาครองราชสมบัติได้ พระราชโอรสจึงเสด็จออกถือบวชอยู่ริมแม่น้ำยมุนาแต่ลำพัง มีนางนาคตนหนึ่ง สามิตาย เกิดความว่าเหวได้มาช่วยปรนนิบัติพระราชบุตร นางนาคตนนี้ชื่อ มาณวิกา พระราชโอรสจึงได้นางนาคเป็นมเหสีมีโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าสาครพรหมทัต และธิดาองค์หนึ่งทรงพระนามว่า สมุททชา เมื่อพระเจ้าพรหมทัตสวรรคต อำมาตย์ทั้งหลายจึงพากันกราบทูลพระราชบุตรให้กลับไปครองราชสมบัติ ส่วนนางนาคมาณวิกานั้นไม่ขอตามเสด็จไปด้วย เพราะวิสัยนาคเมื่อโกรธแล้วยอมเป็นภัยแก่มนุษย์ จึงกลับไปอยู่นาคพิภพ พระราชบุตรจึงเสด็จกลับเข้าเมืองพร้อมทั้งราชโอรสและธิดา

วันหนึ่ง สาครพรหมทัต และสมุททชา ประทับอยู่ที่สระโบกขรณี มีเต่าตัวหนึ่งโผล่ขึ้นจากน้ำ ทำให้ทั้งสองพระองค์ตกพระทัย พระราชบุตรทรงกริ้วจึงมีรับสั่งให้ลงโทษเต่าอย่างหนัก เต่านั้นมีความเฉลียวฉลาดมากได้พูดทำทีเป็นกลว่าตนนั้นกล้วน้ำวนที่สุด พระราชบุตรจึงรับสั่งให้เอาเต่าไปปล่อยที่น้ำวน เต่านั้นก็ตกลงไปที่ปล่องน้ำซึ่งเป็นทางไปเมืองบาดาล ขณะนั้นนาคมาณพโอรสทำวธรรฐ กำลังเล่นน้ำอยู่เห็นเต่าจึงจับไว้ เต่าเห็นทางที่จะเอาตัวรอดได้ จึงบอกว่าตนเองชื่อจิตจุพ เป็นราชบุตรของพระเจ้าพาราณสีให้มาเฝ้าทำวธรรฐเพื่อจะยกราชธิดาให้ ทำวธรรฐจึงให้ทูนาคขึ้นไปยังเมืองมนุษย์พร้อมกับเต่า ระหว่างทางเต่าทำอุบายหนีเอาตัวรอดไป เมื่อพวกนาคไปถึงเมืองพาราณสี

ก็ทูลถามพระราชบุตร แต่ได้รับการปฏิเสธ เพราะความเข้าใจผิด ท้าวธตรฐทรงกริ้วมาก รับสั่งให้ภาค
ทั้งหลายขึ้นมาทำให้มนุษย์ตกใจกลัว พระราชบุตรทรงห่วงใยในความเดือดร้อนของประชาชน จึงยอม
ยกนางสมุททสาให้ท้าวธตรฐ ท้าวธตรฐจึงเนรมิตเมืองบาดาลให้เหมือนเมืองมนุษย์ มีนาคแปลงเป็น
ข้าราชการบริวาร นางสมุททซามีโอรส 4 องค์ คือ สุทัศน์ะ ทัดตะ สุโภคะ และอริฏฐะ และท้าวธตรฐได้
แบ่งราชสมบัติให้เท่า ๆ กันทั้ง 4 องค์ โดยต่างคนต่างปกครองกันอยู่คนละเขต

ทัดตะ เป็นโอรสที่เฉลียวฉลาดที่สุดในบรรดาโอรสทั้งหมดของท้าวธตรฐ จึงได้รับสมญาว่า
ภูริทัดตะ ภูริทัดตะได้ขึ้นไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช พร้อมกับบิดาอยู่เนือง ๆ จึงมีความปรารถนาจะใคร่
ได้ไปเกิดในเทวโลกบ้าง ได้เริ่มบำเพ็ญเพียรด้วยการรักษาศูโอบสกลีล ภูริทัดตะขึ้นมาบำเพ็ญเพียร
รักษาศีลอยู่บนเมืองมนุษย์ ขดกายนอนอยู่บนจอมปลวกใกล้ต้นไทรใหญ่ริมแม่น้ำยมุนา เมื่อรักษาศีล
ตลอดคืนแล้ว ถึงเวลารุ่งอรุณ นางนาค 10 นางก็ขึ้นมาปรนนิบัติแล้วเชิญภูริทัดตะกลับลงไปเมือง
บาดาลอยู่เช่นนั้นเสมอมา ภูริทัดตะอธิษฐานอุโบสถกอบปรัดด้วยองค์ชื่อว่า “ผู้ใดต้องการหนักดี เอ็น
กดี กระจุกกดี เลือดกดี จึงนำเอาไปตามต้องการเถิด” และเนรมิตกายเท่างอนไถ ครั้งนั้นมีพราหมณ์
ชื่อเนสาท และบุตรชายชื่อโสमत ออกมาล่าสัตว์ พบภูริทัดตะจึงได้ไต่ถาม ภูริทัดตะก็บอกความจริง
ทุกประการ แต่เห็นลักษณะของพราหมณ์ดูเป็นที่มิกริยาหยาบคายร้ายกาจ เกรงว่าพราหมณ์เนสาทจะ
ไปบอกหมองูมาทำร้ายตน จึงชวนสองพ่อลูกลงไปเที่ยววนาคพิภพ ได้พักอยู่ 1 ปี เมื่อพราหมณ์เนสาท
ขอกลับเมืองมนุษย์ ภูริทัดตะจึงพระราชทานทรัพย์ให้พราหมณ์เนสาทไป และรับสั่งว่าถ้ามีความ
เดือดร้อนให้มาเฝ้า จะให้ความช่วยเหลือ

มีพราหมณ์ผู้หนึ่งมีหนี้สินมาก จึงหนีออกจากบ้านมาปฏิบัติพระดาบส จนพระดาบสพอใจ
จึงได้ให้มนต์บทหนึ่ง ชื่อ อาลัมพายนี ซึ่งพญาครุฑให้ไว้ พราหมณ์นั้นเมื่อได้มนต์จึงลาดาบสไป
และเดินสาธยายมนต์มาจนถึงริมฝั่งแม่น้ำยมุนา ครั้นรุ่งอรุณนางนาคถือดวงแก้ววิเศษมาวางไว้ริมฝั่ง
น้ำ แล้วพากันลงเล่นน้ำ เมื่อได้ยินพราหมณ์สาธยายมนต์คิดว่า เป็นพญาครุฑ จึงแทรกแผ่นดินหนี
ไป พราหมณ์เห็นแก้วมณีจึงหยิบเอาไป ฝ่ายพราหมณ์เนสาท และโสमतกำลังออกล่าเนื้อ เห็น
พราหมณ์ถือแก้วมณีเดินมา พราหมณ์เนสาทอยากได้แก้วมณีนี้นั้นมาก เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนจึงได้บอก
ที่อยู่ของภูริทัดตะให้ พราหมณ์นั้นอยากได้นาคอยู่แล้วจึงยอมให้ดวงแก้ว และเดินทางไปจนพบ
ภูริทัดตะ ส่วนโสमतหนีออกบวชเป็นฤๅษี พราหมณ์อาลัมพายนีร่ำมนต์ แล้วรอกยาล้างพิษนาค
จนภูริทัดตะหมดพิษ จึงนำไปใส่ยามเดินทางเข้าไปในเมือง บังคับให้ภูริทัดตะแสดงท่าทางต่าง ๆ เช่น
ฟันเปลวไฟ ขยายร่าง ตามคำสั่งของพราหมณ์อาลัมพายนี ออกแสดงให้ประชาชนชม ตลอดจนถวาย
พระเจ้าพาราณสีทอดพระเนตรด้วย

เมื่อภuritัตตะหายไป นางสมุททชา พระมารดาจึงสั่งให้โอรสออกติดตาม อริฏฐะตามไป
เทวโลก สุโกคะ ตามไปป่าหิมพานต์ สุกัตตะพี่ชายของภuritัตตะ และนางอัจฉิมุขีน้องสาวต่างมารดา
ออกติดตามบนมนุษย์โลก พบภuritัตตะตกอยู่ในอำนาจของพราหมณ์เอาลัมพายนจึงหาทางช่วยน้อง โดย
กล่าวคำสัปประมาทว่านาคของพราหมณ์เอาลัมพายนนั้น ไม่มีพิษเท่ากับนางอัจฉิมุขีที่แปลงเป็นกบน้อย
พราหมณ์เอาลัมพายนโกรธมาก จึงได้ทำพนักัน สุกัตตะจึงนำพิษของนางอัจฉิมุขี 3 หยดออกแสดง
พิษ จนตัวพราหมณ์เอาลัมพายนต้องพิษของนางอัจฉิมุขีตัวต่างไปหมด จึงยอมปล่อยนาคภuritัตตะ
ภuritัตตะจึงปรากฏร่างเป็นมนุษย์และประกาศว่าตนเป็นบุตรของนางสมุททชา พระชนิษฐาของพระเจ้า
พาราณสีนั่นเอง พระเจ้าพาราณสีมีพระราชประสงค์จะพบนางสมุททชา จึงเสด็จไปยังริมฝั่งแม่น้ำ
ยมุนา

อริฏฐะติดตามหาพี่ชายที่เทวโลก แต่ไม่พบ ส่วนสุโกคะ ติดตามพี่ชายที่ป่าหิมพานต์
ก็ไม่พบเช่นเดียวกัน แต่ได้พบพราหมณ์เเนสาทกำลังทำพิธีล้างบาปอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำยมุนา สุโกคะ
ได้ทราบว่พราหมณ์เเนสาทเป็นผู้ประทุษร้ายต่อภuritัตตะ มีความโกรธแค้นมาก จึงจับตัวนำมายังบาดาล
เพื่อทำพิธีบูชายัญ ภuritัตตะได้ห้ามปรามมิให้สุโกคะทำร้ายพราหมณ์เเนสาทและขอให้ปล่อยพราหมณ์
ไปเป็นอิสระ จะได้ไม่มีเวรผูกพันกัน พราหมณ์เเนสาทจึงกลับไปสู่โลกมนุษย์ตามเดิม ภuritัตตะ
ได้นำพระราชมารดาไปพบพระเจ้ากรุงพาราณสี และตนเองได้รักษาศีลอยู่จนตลอดชีวิต

คติธรรมจากเรื่องนี้คือการตั้งใจบำเพ็ญเพียรรักษาศีลเพื่อให้บรรลุทางสวรรค์ด้วยความอดทน
อดกลั้น การรู้สึกสำนึกตนในความหลงผิดแล้วแก้ไขให้ถูก ตลอดจนความผูกพันรักใคร่ในครอบครัว
มีความรักความสามัคคีกัน ย่อมทำกิจทุกอย่างให้สำเร็จสมความปรารถนาได้

จันทกุมาร

พระเจ้าเอกราชา กษัตริย์แห่งเมืองบุพผวัต มีราชโอรสทรงพระนามว่า จันทกุมาร จึงตั้ง
ให้เป็นอุปราช พระองค์มีพราหมณ์ปุโรหิตเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ชื่อว่า กัณฑทาล ปุโรหิตผู้นี้
ไม่มีความยุติธรรม เมื่อมีอรรถคดี กัณฑทาลก็จะรับสินบนจากประชาชนที่เป็นคู่คดีความ ใครให้
สินบนมากผู้นั้นจะเป็นผู้ชนะ ทำให้ประชาชนเดือดร้อน วันหนึ่งจันทกุมารได้ตัดสินคดีความตาม
ความยุติธรรม ประชาชนจึงพากันยกย่องสรรเสริญ จนความทราบถึงพระเจ้าเอกราชา จึงทรงยก
หน้าที่พิพากษาคดีให้แก่จันทกุมารตั้งแต่นั้นมา พราหมณ์กัณฑทาลมีความโกรธแค้นจันทกุมารที่
ทำลายผลประโยชน์ของตน จึงพยายามหาทางแก้แค้นตลอดมา

คืนหนึ่งพระเจ้าเอกราชาทรงสุบินว่า ได้ทอดพระเนตรเห็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ประกอบ
ด้วยสิ่งสวยงาม มีประสาทราชวัง ทุกสิ่งล้วนน่ารื่นรมย์ เมื่อทรงตื่นบรรทมก็ทรงใฝ่ฝันจะไป ในแดน-

สุวรรณค์ ทรงรับสั่งให้พราหมณ์กัณฑ์ทาลปุโรหิตทำนายพระสุบิน กัณฑ์ทาลได้โอกาสที่จะแก้แค้น จันทกุมาร กราบทูลพระเจ้าเอกราชาว่า ถ้าพระองค์ปรารถนาจะได้ไปสุวรรณค์ จะต้องทำบุญชายัญ สิ่งที่มีชีวิตซึ่งประกอบด้วย พระมเหสี ราชบุตร ราชธิดา ช้างแก้ว ม้าแก้ว เศรษฐี อย่างละ 4 จำนวน พระเจ้าเอกราชามีความลุ่มหลง ใครจะได้ขึ้นสุวรรณค์ จึงไม่ได้คิดถึงความหายนะใด ๆ ทรงยอมทำตาม ที่พราหมณ์กัณฑ์ทาลกล่าวทุกประการ

ความเรื่องนี้ทราบถึงจันทกุมาร พระมารดา ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ต่างก็มีความเดือดร้อนพระทัย จันทกุมารจึงทูลวอนขอให้เลิกล้มความคิดนี้เสียและกราบทูลว่า การทำพิธีบุญชายัญสิ่งที่มีชีวิตนั้นเป็นบาปหนัก ไม่อาจทำให้พระองค์ขึ้นสุวรรณค์ได้ พระองค์มีพระทัยอ่อนลง จึงรับสั่งให้เลิกพิธีนี้ พราหมณ์กัณฑ์ทาลจึงรีบกราบทูลด้วยอุบายให้พระเจ้าเอกราชามีความปรารถนาจะไปสุวรรณค์อีก มีรับสั่งให้จับบุคคลเหล่านั้นอีก ทำอยู่เช่นนี้สามครั้งสามครา จนในที่สุดพระเจ้าเอกราชาดังพระทัย แน่วแน่แล้วรับสั่งให้ทำพิธีบุญชายัญ พระนางจันทาซึ่งเป็นพระราชมารดาของจันทกุมารจึงเสียดัดยาศิษฐานว่า ถ้าบุญบารมีของพระนางยังมีอยู่เพื่อจะได้มีส่วนร่วมในเศวตฉัตรขอให้การกระทำพิธีนี้จงล้มน เลิก ท้าวสักกเทวราชทรงทราบความนี้ จึงถือมอันเหล็กแดงเป็นเปลวไฟเสด็จลงมาจากเทวโลกประกาศ ต่อที่ชุมนุมชนว่า ถ้าพระเจ้าเอกราชายังทรงชินกระทำการพิธีบุญชายัญอีกต่อไป พระองค์จะประหารชีวิตพระราชาด้วยมอันเหล็กนี้ ประชาชนจึงพร้อมใจกันลงประชามันท์ กัณฑ์ทาลพราหมณ์ และขับไล่พระเจ้าเอกราชออกจากราชบัลลังก์ ประกาศให้เป็นคนจัญทาล ให้เสด็จออกไปอยู่นอกเมือง แล้วทำพิธีราชาภิเษกจันทกุมารเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติต่อไป จันทกุมารเมื่อได้ครองราชสมบัติแล้ว ยังคงระลึกถึงพระราชบิดาอยู่เสมอ เมื่อมี โอกาสก็เสด็จไปเฝ้า และพระราชนานทรพย์ให้ใช้ตามความปรารถนาของพระราชบิดาเสมอมา

คติธรรมจากเรื่องนี้ ก็คือ ความอดทนทุกประการแม้จะมีภัยมาได้เพียงพยายามแล้ว เมื่อไม่สำเร็จผลตามปรารถนา ก็จะต้องใช้ความอดทน แม้จะถึงแก่ชีวิตก็ตาม อีกประการหนึ่งความซื่อสัตย์และความยุติธรรมเป็นสิ่งที่ต้องทำให้เกิดมีขึ้น จึงจะเป็นที่สรรเสริญของคนทั่วไป การเอาชนะความชั่วด้วยความดีนั้นเป็นสิ่งควรประพฤติปฏิบัติ

นิราศ

มีพระราชาองค์หนึ่ง พระนามว่าอังกติราช ครองราชสมบัติในมิลินนคร พระองค์ทรงตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรม มีราชธิดาองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า รุจราชกุมารี มีพระรูปโฉมงดงามยิ่งนัก ส่วนพระมเหสีอื่น ๆ ไม่มีโอรสเลย พระธิดาจึงเป็นที่โปรดปรานของพระชนกยิ่งนัก จึงได้พระราชนานทรพย์ และพัสดราภรณ์ให้พระธิดาทุกวัน พระเจ้าอังกติราช มีอำมาตย์ผู้ใหญ่อยู่ 3 คน คือ วิชัยอำมาตย์ สุนามอำมาตย์ และอลาตอำมาตย์

คืนวันหนึ่ง กลางเดือน 12 พระเจ้าอังคตราชเสด็จประทับสำราญอิริยาบถอยู่ ทรงเกิดปัญหาว่าพระองค์จะหาความเพลิดเพลินในด้านใดดี อลาตอำมาตย์ได้ทูลแนะนำว่าควรเสด็จไปสนทนาธรรมกับคณาชิวกที่มีคหายุวัน พระเจ้าอังคตราชทรงตั้งปัญหาธรรมถามคณาชิวกว่า คนเราควรประพฤติอย่างไรในบุคคลต่อไปนี้ บิдамรรดา อาจารย์ และบุตรภรรยา เพราะเหตุไร ชนบางพวกจึงไม่ตั้งอยู่ในธรรม ฯลฯ ปัญหานี้มิใช่ของง่ายโดยเฉพาะคณาชิวก เมื่อไม่อาจชี้แจงปัญหาได้ จึงเสแสสร้งทูลเตือนว่า ข้าแต่มหाराชเจ้าจะพุดถึงปัญหาเหล่านี้ไปทำไม ไม่มีประโยชน์ ขอพระองค์ได้โปรดสดับทางที่แท้จริงของอาตมา บุญบาปไม่มี ปรโลกไม่มี ไม่มีใครจากโลกนั้นมาโลกนี้ ปู่ย่าตายาย บิдамรรดา ไม่มี ครูอาจารย์ก็ไม่มี สัตว์ทั้งหลายเสมอกันหมด ไม่มีประเสริฐกว่ากัน คนเกิดมาทุกวันนี้ ก็เกิดตามกันมา เหมือนเรือน้อยห้อยท้ายเรือใหญ่ จะได้ดีหรือได้ชั่วก็ได้เอง ทานหรือผลของทานไม่มี คนโง่บติญติการให้ทานไว้ เพื่อให้คนโง่ทำทาน แต่บติญทิตคือยรับทาน รูปกายอันประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 นี้เมื่อแตกทำลายลงก็แยกจากกันไป ความสุขทุกข์ก็ลอยไปตามลม ใครฆ่าใคร ทำร้ายใคร เบียดเบียนใคร ไม่เป็นบาป ดาบที่ฟันเข้าไปในเนื้อย่อมเป็นไปตามเรื่อง ไม่จัดว่าใครทำร้ายใคร พระเจ้าอังคตราชจึงเข้าพระเจ้าว่า การบำเพ็ญทานของพระองค์ที่ได้ทำมาคงไร้ผล ดังนั้นพระองค์จึงเปลี่ยนพระทัยหันไปหาความเพลิดเพลินทางด้านกามคุณตั้งแต่นั้นมา เลิกถือศีลบำเพ็ญทาน และทรงแนะนำให้ข้าราชการบริพารทั้งปวงปฏิบัติตามด้วย ประชาชนจึงพากันเดือดร้อนไปทั่ว

เมื่อพระราชาเป็นมิจฉาทิฐิเช่นนั้น ความทราบถึงรุกรราชกุมารี จึงเสด็จเข้าเฝ้าพระเจ้าอังคตราชได้บรรยายลัทธิของคณาชิวก และชักชวนให้พระธิดาเลิกบำเพ็ญทาน รุกรราชกุมารีทรงสลดพระทัย แต่ก็มีได้ท้อถอย ได้พยายามกล่าวถึงผลบาปที่เกิดจากการกระทำ และเล่าเรื่องของตนเองในชาติก่อน ๆ เป็นเหตุผลประกอบด้วย แต่พระเจ้าอังคตราชก็มีได้ล้มความคิดเดิม รุกรราชกุมารีจึงตั้งจิตอธิษฐานขอให้เทพยดาช่วยตลพระทัยให้พระเจ้าอังคตราชเลิกประพฤติผิด ครั้งนั้นมีพราหมณ์เทพองค์หนึ่ง ชื่อ นารทะ เป็นผู้มั่นอยู่ในเมตตากรุณา เล็งเห็นว่าจะให้ความเกื้อกูลแก่พระธิดาได้ จึงเหาะลงมาจากเทวโลก เมื่อพระเจ้าอังคตราชทอดพระเนตรเห็นพระนารทะเหาะได้ก็สนพระทัย จึงตรัสถามได้ความว่า พระนารทะบำเพ็ญมั่นอยู่ในคุณธรรม 4 ประการ คือ สัจจะ ธรรมะ ทมะ และจาคะ ผลของคุณธรรม 4 ประการนี้ ทำให้พระนารทะเหาะได้ พระเจ้าอังคตราชยังไม่ทรงเชื่อในเรื่องผลบุญ พระนารทะจึงได้เล่าถึงความทารุณของนรก เนื่องมาจากผลบาป จนพระเจ้าอังคตราชทรงเปลี่ยนพระทัย พระนารทะจึงกล่าวคำตักเตือนสั่งสอนให้พระเจ้าอังคตราชตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ละเว้นกามคุณประพฤติพระองค์ให้เป็นที่พึงแก่ราชฎร ผลของการบำเพ็ญความดี จะทำให้ไปเกิดในเทวโลก

พระเจ้าองค์ตราชทรงตั้งมั่นอยู่ในโอวาทของพระนารทะ ทรงละมิจาภิฐิ เริ่มทำบุญให้ทาน และตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม นำความสุขมาสู่ประชาชนและประเทศชาติของพระองค์อย่างเดิม คติธรรมที่ได้จากเรื่องนี้ การคบมิตรนั้น หากได้มิตรดีย่อมนำประโยชน์มาให้ ถ้าได้มิตรชั่วย่อมนำความพินาศมาให้เช่นเดียวกัน การเชื่อกรรม และผลกรรม ย่อมทำให้จะกระทำสิ่งใดด้วยความพินิจพิจารณาให้เช่นเดียวกัน การเชื่อกรรม และผลกรรม ย่อมทำให้จะกระทำสิ่งใดด้วยความพินิจพิจารณาให้เช่นเดียวกัน การเชื่อกรรม และผลกรรม ย่อมทำให้จะกระทำสิ่งใดด้วยความพินิจพิจารณาให้เช่นเดียวกัน การเชื่อกรรม และผลกรรม ย่อมทำให้จะกระทำสิ่งใดด้วยความพินิจพิจารณาให้เช่นเดียวกัน

วิรุบบัณฑิต

สมัยเมื่อพระเจ้าธัญชัยโกกรพย์ ครองราชย์ในนครอินทปัตต์ แคว้นกุรุ มีนักปราชญ์ผู้หนึ่งชื่อ วิรุระ ดำรงตำแหน่งมหาราชครู ท่านผู้นี้เป็นนักพูดที่มีถ้อยคำไพเราะ สามารถที่จะพูดกล่อมใจคนชมพูทวีปให้ยินดีเลื่อมใสได้อย่างน่าอัศจรรย์ แม้ถึงพระราชารัฐต่าง ๆ ถ้าได้สดับถ้อยคำของเขาแล้วก็จะทรงเคลิบเคลิ้มจับพระหฤทัยไม่ปรารถนาจะเสด็จกลับรัฐของพระองค์ เสมือนหนึ่งว่ากระแสน้ำของนายหัตถ์กัณฑ์ที่บรรเลงโลมล่อฝูงช้างให้ยินดีรักใคร่จะนั้น

วันหนึ่งท้าวสักกเทวราช ท้าววรุณราช พระยาครุฑพากันเสด็จจากเมืองของตนเพื่อมาร่วมรักษาศุโบสถศีลที่เมืองอินทปัตต์กับพระเจ้าธัญชัยโกกรพย์ด้วย ระหว่างรักษาศีลอยู่นั้นกษัตริย์ทั้ง 4 พระองค์ทรงปรารถนาถึงศีลที่ประเสริฐสุด โดยต่างองค์ก็อ้างว่า ศีลที่ตนบำเพ็ญอยู่ประเสริฐสุด วิรุบบัณฑิตได้ถวายข้อคิดว่าสิ่งที่นรชนควรยึดถือเป็นศีลประเสริฐสุด คือ ความสงบ กษัตริย์ทั้ง 4 พอพระทัยในข้อคิดของวิรุบบัณฑิต จึงพระราชทานรางวัลให้แก่วิรุบบัณฑิตด้วยของมีค่าเป็นการบูชาธรรม แล้วต่างก็แยกย้ายกันกลับเมืองของตน

พระนางวิมลมา ชายาของพระยาวรุณนาคราชได้ทราบเรื่องที่พระราชาตรัสให้ฟังถึงวิรุบบัณฑิตแล้วทำให้พระนางสนพระทัยใคร่จะฟังธรรมจากวิรุบบัณฑิตบ้าง แต่ไม่กล้าพูดให้สวามีทรงทราบจึงแสวงหาเป็นประจวบ แล้วอ้างว่า ถ้าไม่ได้หัวใจของวิรุบบัณฑิตมารักษานางแล้ว นางคงต้องตายพระยาวรุณนาคราชจนปัญญา แต่นางอรินทิดีธิดานาคราชรับอาสา โดยนางจะยอมสมรสกับชายที่สามารถนำหัวใจของวิรุบบัณฑิตมาให้นางได้ กล่าวถึงปุณณกยักร์ หลานท้าวเวสวัณมหาราช ได้พบนางอรินทิดีกิเกิดรักใคร่นางจึงรับอาสาจะพินำหัวใจวิรุบบัณฑิตมาถวาย ปุณณกยักร์เดินทางไปยังนครอินทปัตต์พร้อมด้วยแก้วมณีวิเศษ เมื่อถึงนครอินทปัตต์ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าธัญชัยโกกรพย์ทำทนายเล่นสะกาทัน โดยตนเองเอาแก้วมณีวิเศษและม้าอาชาไนยเป็นเดิมพัน ส่วนพระเจ้าธัญชัยโกกรพย์เดิมพันด้วยทุกสิ่งที่มีอยู่ ยกเว้นเศวตฉัตร และพระมเหสี เมื่อได้เล่นสะกาทันแล้ว ปุณณกยักร์ ได้รับชัยชนะจึงขอตัววิรุบบัณฑิตเป็นค่าพนัน วิรุบบัณฑิตก็ยินยอม และออกเดินทางไปด้วยกับปุณณกยักร์ ระหว่างทางปุณณกยักร์ได้ฆ่าวิรุบบัณฑิตด้วยวิธีต่าง ๆ แต่ไม่สำเร็จ วิรุบบัณฑิตแปลกใจจึง-

สอบถามดูได้ความจริงทุกประการ วิรุภันทิตคิดว่า ความจริงพระนางวิมลลาต้องการฟังธรรมจากตน มากกว่า วิรุภันทิตจึงแสดงโอวาทจนยักษ์รู้สึกนึกจะปล่อยพระองค์ให้กลับเมือง แต่พระองค์ขอติดตามไปยังนาคภพด้วย

เมื่อวิรุภันทิตได้เข้าเฝ้าพระยารุณนาคราช และพระนางวิมลลา จึงแสดงธรรมถวาย ความว่า กษัตริย์ควรจะต้องมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม มุ่งทะนุบำรุงความสุขของประชาชน บำเพ็ญกุศล และทาน เพื่อจะได้ส่งผลให้ไปเกิดในเทวโลก ธรรมข้อนี้เป็นที่พอพระทัยแก่กษัตริย์ทั้งสอง จึงพระราชทานรางวัลให้ และยอมให้ปุณณกษัตริย์แต่งงานกับนางอรินทิต ส่วนปุณณกษัตริย์ได้มอบแก้วมณีวิเศษให้วิรุภันทิต เมื่อกลับถึงเมืองอินทปัตต์แล้ว วิรุภันทิตได้มอบแก้วมณีนั้นแก่พระเจ้า ธานีชัยโกโรพย์เป็นการแสดงความจงรักภักดี

คติธรรมจากเรื่องนี้ก็คือ การรักษาสัจจะของตน ยอมปฏิบัติตนเพื่อเจ้าชีวิต โดยที่เห็นว่าการไปกับผู้อื่นนั้นอาจได้รับอันตราย แต่ก็คิดว่า การเอาชนะผู้อื่นได้นั้น จะต้องเอาความดีชนะ ความชั่วจึงจะได้ ในเนื้อเรื่องแสดงธรรมต่าง ๆ อันเป็นธรรมของข้าราชการที่พึงปฏิบัติ

เวสสันดร

ในสมัยพระพุทธเจ้าวิปัสสี พระเจ้าพันธุมราชผู้ครองนครพันธุมดี มีราชธิดา 2 องค์ พระเจ้าพันธุมราชพระราชทานแก่นจันทน์ให้พระธิดาองค์ใหญ่ และพวงมาลาให้แก่พระธิดาองค์เล็ก ราชธิดาทั้งสองจึงนำไปถวายพระพุทธเจ้าวิปัสสี พระธิดาองค์ใหญ่ตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้เป็นมารดาของพระพุทธเจ้า ส่วนพระธิดาองค์เล็กอธิษฐานขอให้ได้เป็นพระอรหันต์ พระธิดาองค์ใหญ่ต่อมาได้ไปบังเกิดในสวรรค์และเป็นอัครมเหสีของท้าวสักกเทวราช เสวยความสุขอยู่ช้านานจนจะหมดบุญ ท้าวสักกเทวราชจึงเตือนว่า นางจะต้องจุติไปบังเกิดในมนุษยโลก หากนางประสงค์สิ่งใดก็ให้ขอ นางจึงขอพร 10 ประการ คือ

1. ขอให้มียันต์ดำดำเป็นประกาย เหมือนตาลุกเนื้อทราย
2. ขอให้มียันต์ดำดำสนิท
3. ขอให้มียันต์ดำดำสุดี
4. ขอให้มียันต์ดำดำใจดี รักการบริจาคทานยิ่งกว่าชีวิต
5. เมื่อเวลาตั้งครรภ์ขออย่าให้อุทรนุ่นเหมือนสตรีทั่วไป
6. ขออย่าให้ถันทั้งสองหย่อนยาน
7. ขออย่าให้ มีผมหงอกแม้เพียงเส้นเดียว
8. ขออย่าให้ร่างกายแปดเปื้อนธุลีละอองใด ๆ

9. ขอให้มียานาช่วยปลดเปลื้องคนโทษถึงประหารให้พ้นโทษได้

10. ขอให้เป็นอัศวมเหสีของพระเจ้าแผ่นดินในแคว้นสวี่

พระอินทร์ทรงอนุญาตและทรงช่วยพรให้สำเร็จทุกประการ นางจึงจุดจากสวรรค์ลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ถือกำเนิดในครรภ์ของอัศวมเหสีของพระเจ้ามัทราช ได้ชื่อว่า *มุสดี* เมื่อมีพระชนมครบ 16 ปี พระเจ้าสีพีราชได้ส่งทูตมาขอไปเป็นมเหสีของสมุชชัยกุมาร ต่อมาพระนางมุสดีประสูติพระราชโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า *เวสสันดร* เมื่อประสูติก็เริ่มบำเพ็ญทาน ในวันประสูติได้มีช้างเผือกช้างหนึ่งจึงถือเป็นนิมิตดี ประชาชนจึงตั้งชื่อกันว่า บัณฑิตยนาเคนทร์ เมื่อพระเวสสันดรเจริญวัยขึ้นก็ยิ่งโปรดการบำเพ็ญทานมากขึ้นด้วย พระเวสสันดรได้อภิเษกสมรสกับพระนางมัทรีธิดาของพระเจ้ามัทราช แล้วเสด็จขึ้นครองกรุงสวี่ต่อจากพระราชบิดา มีโอรสทรงพระนามว่า *ชาลี* และพระธิดาทรงพระนามว่า *กัณหา* พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานอยู่เสมอ โปรดให้ตั้งโรงงาน 6 แห่ง

ต่อมาแคว้นกสิงครรัฐ เกิดข้าวยากหมากแพง ฝนแล้ง ข้าวกล้าในนาเสียหาย ประชาชนอดอยากยากแค้น ราษฎรจึงพากันร้องทุกข์ต่อพระเจ้ากสิงครราช พระองค์ทรงบำเพ็ญอุโบสถศีลอยู่ 7 วัน ฝนก็ไม่ตก ชาวเมืองจึงกราบทูลให้พระเจ้ากสิงครราชแต่งพราหมณ์ไปขอช้างบัณฑิตยนาเคนทร์ พระเจ้ากสิงครราชจึงแต่งพราหมณ์ 8 คน ไปยังนครสวี่ เมื่อพระเวสสันดรเสด็จมายังโรงงาน พราหมณ์ทั้ง 8 นั้น จึงทูลขอช้างบัณฑิตยนาเคนทร์จากพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงหลั่งน้ำใส่มือพราหมณ์ทั้ง 8 มอบช้างให้ไป พราหมณ์ทั้ง 8 จึงพาช้างบัณฑิตยนาเคนทร์ไปกรุงกสิงครรัฐ ระหว่างทางประชาชนพบเข้า และได้ทราบข่าวพระเวสสันดรประทานช้างให้พราหมณ์ทั้ง 8 ไป จึงโกรธแค้นมาก พร้อมใจกันไปกล่าวโทษพระเวสสันดรต่อพระเจ้าสมุชชัย ขอให้ขับไล่พระโอรสออกไปจากเมือง พระเจ้าสมุชชัยจึงเนรเทศพระเวสสันดรออกไปจากพระนคร เพื่อความสงบของบ้านเมือง พระเวสสันดรทรงยินยอมทำตาม และทรงบริจาคทรัพย์ครั้งใหญ่เรียกว่า สัตตสตกมมหาทาน คือ ช้าง ม้า รถ หญิง โคนม ทาสชาย ทาสหญิง อย่างละ 700 พระองค์เสด็จออกไปจากเมืองพร้อมด้วยนางมัทรี ชาลี และกัณหา ทั้ง 4 พระองค์เสด็จไปยังเขาวงกต เมื่อพระองค์เสด็จผ่านไปเมืองใด กษัตริย์เมืองนั้นก็ออกมาต้อนรับและขอให้เสด็จประทับในเมือง พระเจ้าเจตราช แห่งนครเจตราช ได้ทูลให้พระเวสสันดรรับราชสมบัติในเจตราช แต่พระเวสสันดรปฏิเสธ พระเจ้าเจตราชจึงสั่งให้พรานเจตบุตร เป็นผู้ดูแลประตูป่า คอยตรวจตราคนที่จะสัญจรไปมา มิให้ลวงล้ำเข้าไปรบกวนพระเวสสันดร

พระเวสสันดร นางมัทรี ชาลี และกัณหา เสด็จถึงสระโบกขรณี ท้าวสักกเทวราชมีบัญชาให้วิษณุกรรมมาเนรมิตบรรณศาลา 2 หลัง และเครื่องบริวารไว้ให้ใกล้ภูเขาวงกต พระเวสสันดรจึง

เปลี่ยนเพศเป็นดาบส และนางมัทรีเป็นดาบสินี แยกอาศัยกันอยู่คนละหลัง นางมัทรีอยู่กับชาลีและ
กัณหา พระองค์ทรงห้ามนางมัทรีเข้าเฝ้าตามลำพังในยามวิกาลด้วย

มีพราหมณ์ผู้หนึ่งมีอาชีพขอทาน ชื่อ ชูชก อาศัยอยู่ในตำบลทุนนวิฏฐ์ แคว้นกสิงครรัฐ
ขอทานหาเงินได้ 100 กษาปณ์ นำไปฝากเพื่อนพราหมณ์ด้วยกัน แต่เพื่อนนำเงินไปใช้หมด ไม่มีเงิน
ใช้คืน จึงได้ยกริตาชื่อนางอมิตดาให้แก่ชูชกแทนเงินที่ฝากไว้ ชูชกจึงได้นางอมิตดาเป็นภรรยา ชูชก
เป็นพราหมณ์แก่รูปร่างอัปลักษณ์ เมื่อได้นางอมิตดาซึ่งเป็นสาวสวยจึงหลงใหล นางอมิตดาได้ปรน-
นิบัติสามีสมตามหน้าที่ของภรรยาทุกประการ ชายหนุ่มที่มีภรรยาแล้ว จึงอยากให้ภรรยาของตนมีความ
ดีงามเยี่ยงนางอมิตดาบ้าง ภรรยาของชายเหล่านั้นจึงมารุมดำนางอมิตดา นางอมิตดาเสียใจ จึงให้
ชูชกไปหาทาสมาคอยรับใช้นาง ชูชกจึงออกเดินทางไปหาพระเวสสันดรทันที ระหว่างทางชูชกพบกับ
พราณเจตบุตรที่ประตูป่า ชูชกเกรงว่าพราณเจตบุตรจะขัดขวางตน จึงอ้างว่าตนเป็นทูตมาจากเมือง
สิหิ เดินทางมาทูลเชิญพระเวสสันดรกลับไปครองเมืองตามเดิม พราณเจตบุตรหลงเชื่อจึงยอมให้
ชูชกผ่านไป ชูชกไปถึงเป็นเวลาเย็นแล้ว จึงรอพักอยู่ต่อเมื่อรุ่งเช้านางมัทรีเสด็จเข้าป่าเพื่อหาผลไม้
ชูชกจึงเข้าเฝ้าพระเวสสันดรทูลขอสองกุมาร พระเวสสันดรจึงพระราชทานสองกุมารให้ชูชกไป และ
ตั้งค่าตัวชาลี เท่ากับทอง 1,000 ลีม กัณหาเท่ากับหาสี ทาสา ช้าง ม้า โคสุภราช อย่างละร้อย
และทองอีก 100 ลีม ชูชกรับพาสองกุมารไปทันที และกระทำทารุณสองกุมารต่าง ๆ นานา เมื่อนาง
มัทรีกลับมาจากป่าไม่พบสองกุมารก็เสียพระทัยจนสลบไป ครั้นทราบความจริงจากพระเวสสันดร พระ
นางก็อนุโมทนาในการบำเพ็ญทานครั้งนี้ด้วย

ท้าวสักกเทวราช ทราบว่า พระเวสสันดรยกสองกุมารให้ชูชกไปแล้ว จึงเสด็จลงมาแปลง
ร่างเป็นพราหมณ์แก่ทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร พระเวสสันดรก็ยอมยกให้ นางมัทรีก็มีได้
ขัตติชน ท้าวสักกเทวราชจึงแสดงตนให้เห็นแล้วถวายนางกิน พร้อมทั้งประสาพรให้ 8 ประการ
พระเวสสันดรขอพร 8 ประการ ดังนี้

1. ขอให้พระราชบิดาทรงอภัยโทษและรับกลับครองราชสมบัติต่อไป
2. ขอให้พระองค์อย่ามีจิตคิดพอใจในการฆ่าคน แม้ว่าคนนั้นจะมีโทษผิดเพียงใดก็ตาม
3. ขอให้พระองค์จงเป็นที่พึ่งของประชาชนทุกถ้วนหน้า
4. ขออย่าให้พระองค์ประพฤติดีในประเวณี ลุอำนาจแก่สตรีทั้งปวง
5. ขอให้บุตรที่พลัดพรากไปนั้นจงมีอายุยืนนาน และได้กลับมาครองราชสมบัติสืบต่อไป
6. ขอให้อาหารอันเป็นที่พึงบังเกิดมี นับตั้งแต่ที่ข้าพระองค์เสด็จกลับถึงพระนคร
7. ขอให้ ได้โอกาสบริจาทานสิ่งของทั้งปวงอย่ารู้จักหมดสิ้น และขอให้จิตใจจงอย่าเกิด

ความเสียดายในภายหลัง

8. ขอให้เสด็จสู่สุคติสวรรค์ไปตามลำดับ จนบรรลุถึงความสำเร็จพระโพธิญาณไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

ชูชกพาสองกุมารเดินทางมาจนถึงเขตศุภนคร นำสองกุมารไปยังพระลานหลวง พระเจ้าสุญชัยทอดพระเนตรเห็นชูชกกับสองกุมารจึงสอบถาม ได้ความว่ากุมารทั้งสองเป็นราชันต์ดาจึงได้นำเงินมาให้เป็นมูลค่าตามที่พระเวสสันดรทรงตั้งไว้ ตัวชูชกได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี ชูชกบริโภคอาหารเกินขนาดจึงถึงกาลกิริยาตายในที่บริ โภคนั้นเอง พระเจ้าสุญชัยพร้อมด้วยสองกุมาร นำขบวนเกียรติยศเสด็จไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรียังแขวงกตเสด็จกลับเข้าเมือง พระเวสสันดรเสด็จขึ้นครองราชสมบัติตามเดิมต่อไป ทรงแบ่งราชทรัพย์ออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งใช้ทะนุบำรุงบ้านเมือง อีกส่วนหนึ่งสำหรับบำเพ็ญทาน บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา

คติธรรมที่ได้จากเรื่องนี้ คือ การบริจาทานอันยิ่งใหญ่ แม้กระทั่งบุตร และภริยา ก็บริจาทได้ นับว่าเป็นการเสียสละอย่างสูง นอกจากนี้พระเวสสันดรยังประกอบด้วยเมตตาธรรมเป็นที่ตั้ง มีจิตบริสุทธิ์ ไม่คิดร้ายต่อผู้ใดทั้งสิ้น

5. มลिनทปัญหา

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายเรื่องหนังสือมลिनทปัญหาไว้ดังนี้

“หนังสือมลिनทปัญหาคัมภีร์นี้ แต่งขึ้นเมื่อพุทธศาสนกาลประมาณ 500 พรรษา พระคณิศรจนาจารย์ประสงค์จะชี้แจงข้อพระธรรมวินัยในพระพุทธานุศาสนนาให้แจ่มแจ้งพันวิมติกังขา จึงเอาอดีตนิทานเรื่องพระนาคเสนกับปัญหาพระยามลिनทโยนกราช อันเป็นเรื่องมีความจริงเป็นเค้ามูลมาตั้งเป็นเค้า แล้วแต่งอธิบายพระธรรมวินัยตามอนุมติของท่าน

อาจารย์วิตส์ เดวิดลียกย่องว่า หนังสือมลिनทปัญหานี้เป็นหนังสือที่แต่งดี นับเป็นอย่างยอดเยี่ยมคัมภีร์หนึ่ง ว่าในบรรดาหนังสือที่แต่งภายหลังพระไตรปิฎกด้วยกัน หนังสือที่แต่งดีใกล้เคียงหนังสือมลिनทปัญหานี้มีแต่หนังสือวิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆษาจารย์คัมภีร์เดียว แต่หนังสือมลินทปัญหาคัมภีร์นี้เป็นหนังสือเก่าก่อนวิสุทธิมรรคช้านาน ถึงแม้พระพุทธโฆษาจารย์ผู้ไปทำสังคายนาในลังกาทวีปเมื่อพระพุทธศาสนกาล 949 พรรษา และแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้น ก็ยังอ้างหนังสือมลินทปัญหาคัมภีร์เป็นหลักความวินิจฉัยในหนังสืออรรถกถาที่พระพุทธโฆษาจารย์แต่งหลายแห่ง จึงเห็นได้ว่าหนังสือมลินทปัญหาคัมภีร์นี้ นักปราชญ์นับถือกันว่าเป็นหลักฐานในข้อวินิจฉัยพระธรรมวินัยแต่ดั้งเดิมแล้ว

ต่อมาถึงรัชกาลที่ 5 เมื่อจัดตั้งมหาจุฬาราชวิทยาลัย มีหนังสือธรรมจักษุของมหาวิทยาลัยพิมพ์ออกเป็นรายเดือน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงแปลมลินทปัญหาคัมภีร์ในหนังสือธรรมจักษุอีกครั้งหนึ่ง หนังสือมลินทปัญหาคัมภีร์ที่แปลเป็นภาษาไทยแล้ว จึงมีอยู่ 3 ฉบับ

คือฉบับแปลครั้งกรุงศรีอยุธยาฉบับ 1 ฉบับแปลครั้งรัชกาลที่ 3 ฉบับ 1 และฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย ฉบับ 1”

หนังสือมิลินทปัญหานี้เป็นหนังสือแต่งทางอินเดียข้างเหนือ เข้าใจว่าเดิมคงแต่งเป็นภาษาสันสกฤตหรือภาษาปรากฤต ฉบับเดิมสูญหายไป ชาวลังกาได้แปลฉบับเดิมเป็นภาษาบาลีไทยได้ต้นฉบับมาจากลังกาที่ป็นี่เอง มิลินทปัญหาคำของไถยนี้ เป็นฉบับแปลครั้งสมัยรัชกาลที่ 3 เพราะเป็นฉบับสมบูรณ์ที่สุด

ต้นเรื่องเป็นบทประณามคาถา และอาร์มภกตา กล่าวถึงพระอรธกถาจารย์ ชื่อติปิฏกจุฬายาญเธรเจ้า เป็นผู้แต่งมิลินทปัญหา นี้ กล่าวถึงมหาปริณิพพานสูตร สังขารทำให้มนุษย์ไปเกิดในภูมิต่าง ๆ ทั้งกามภูมิ (หุคคิภูมิและสุคคิภูมิ) รูปภูมิและอรุภูมิ และเมื่อเกิดแล้วย่อมทำลายไปไม่เที่ยงแท้แปรปรวนเป็นอนิจจังทุกขังอนัตตา กล่าวถึงการทำสังคายนาพระธรรมวินัย และมีพุทธทำนายถึงพระนาคเสนและพระยามิลินท์ในมหาปริณิพพานสูตร

ในอาร์มภกตา แบ่งมิลินทปัญหาเป็น 6 สถานคือ

“แก้ด้วยปุพพะปโยคสถาน 1 มิลินทปัญหาสถาน 1 เมณฑกปัญหาสถาน 1 อนุมาณปัญหาสถาน 1 ลักษณะปัญหาสถาน 1 อุปมากถาปัญหาสถาน 1 เป็น 6 สถานด้วยกัน”

ตั้งแต่มิลินทปัญหาไปจนถึงอุปมากถาปัญหานี้จะวิสันนาเป็นเอกเทศคือ พระยามิลินท์ถามปัญหาเรียกว่า *มิลินทปัญหา* มี 2 ลักษณะคือ

1. ลักษณะปัญหา เช่น ถามว่า ผัสสะเจตสิก มีลักษณะอย่างไร
2. วิมตติเจตปัญหา เป็นการถามเพื่อจะตัดเสียมิให้สงสัย

เมณฑกปัญหามี 2 ลักษณะ คือ

1. มหาวัตตกถา เป็นการกล่าวถึงข้อวัตรปรนนิบัติ
2. โยคีกถา กล่าวด้วยโยคาวจรปรนนิบัติดูเยี่ยงมีเยี่ยงลา

อนุมาณปัญหา เป็นลักษณะที่พระนาคเสนแสดงเป็นธรรมนคร ดังพระพุทธเจ้าได้อนุมาณปัญหาที่ยังเห็นธรรมนครที่พระองค์สร้างไว้

อุปมากถาปัญหา คือข้ออุปมาแก้ไขได้ถามกัน

ในปุพพะปโยคกถา กล่าวถึงบุพพุกศลของพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสนได้สั่งสมอบรมมา กล่าวคือในสมัยศาสนาสมเด็จพะกัสสป พระนาคเสนเกิดเป็นพระภิกษุ และพระยามิลินท์ เกิดเป็นสามเณรน้อยผู้เป็นศิษย์คอยรับใช้ สามเณรน้อยนั้นตั้งปณิธานว่า ถ้าไปเกิดในภพใด ๆ ขอให้มิมปัญญาเหมือนคลื่นในน้ำ ส่วนพระภิกษุตั้งปณิธานว่า ถ้าเกิดในภพใด ๆ ขอให้มิมปัญญา แก้ปัญหาของสามเณรนี้ได้ ทั้งภิกษุและสามเณรได้เวียนว่ายตายเกิด ในมนุษย์และสวรรค์ อยู่ประมาณสิ้นพุทธันดรหนึ่ง

หลังจากพระสมณโคดมศากยบุตรเสด็จปรินิพพานแล้ว ประมาณ 500 ปี พระภิกษุและสามเณรทั้ง สองรูปนี้ ก็มาเกิดเป็นพระนาคเสนและพระยามิลินท์ เพื่อแก้ปัญหาพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์ ให้กระจ่างขึ้น สมตามพุทธทำนายในมหาปรินิพพานสูตร

สามเณรได้มาเกิดเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้ามิลินท์ เป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด รอบรู้ในศิลปศาสตร์ 18 ประการคือ

1. สุตติ คือ รู้จักภาษาสำเนียงสัตว์ มีนกร้อง เป็นต้น
2. สมมติ คือ รู้จักกำเนิดเขาและไม้ว่าชื่ออะไร
3. สงขยา คือ ผู้คำนวณไร่เลข
4. โยโค คือ รู้การที่จะเป็นช่าง
5. นีติ คือ รู้ที่จะเป็นครูสั่งสอนท้าวพระยาทั้งปวง
6. วิเสสิกา คือ รู้คำนวณไร่จะเลี้ยงฝูงชนให้เป็นสิริมงคล
7. คณิกา คือ รู้บันนักษัตฤกษ์ รู้ตำราดาว
8. คณษพพา คือ รู้การขับร้องเพลง
9. ดิกิจญา คือ รู้คำนวณแพทย์
10. ธนุพเพธา คือ รู้ศิลปศาสตร์ยิงธนู
11. ปุราณา คือ รู้จักว่าที่นี้เป็นที่บ้านเก่าเมืองเก่าเป็นที่เก่า
12. อติหาสา คือ รู้จักที่คนนั้นกินข้าวเป็นมงคล
13. โชติสา คือ รู้จักคำนวณพยากรณ์ รู้ทายว่าคนปีเดือนวันคืนอย่างนั้นจะดีและร้าย
14. มายา คือ รู้ว่านี่เป็นแก้ว นีมิใช่แก้ว
15. เหตุ คือ รู้จักเหตุรู้จักผลจะบังเกิด
16. วนตา คือ รู้จักที่จะเลี้ยงโคกระบือ รู้การที่จะหว่านพืชลงในนาไร่ ให้เกิดผล
17. ยุทธสา คือ รู้คำนวณพิชัยสงคราม
18. ฉนทสา คือ รู้จักคำนวณผูกบทกลอนกาพย์โคลง

พระยามิลินท์ได้ถามปัญหาเกี่ยวกับครูทั้ง 6 คือ ปุณณกัสสป 1 มักขลิโคสาล 1 นิคัณฐ นามุ- บุต 1 สญชัย เวลัญจบุต 1 อชิต เกสกะมพล 1 ปกุกท กัจจายน 1 ซึ่งเมื่อพระยามิลินท์ถามปัญหา แล้วครูเหล่านั้นจนปัญหาหาคำตอบไม่ได้

ความจริงครูทั้ง 6 นี้เป็นเจ้าของลัทธิซึ่งมีลัทธิคำสอนแตกต่างจากคำสอนของพระพุทธเจ้า และพระพุทธองค์เรียกศาสดาของลัทธิเหล่านี้ว่า พวกมิถนาคาทูฐิ ครูทั้ง 6 นี้ ได้กล่าวแล้วในภูมิหลัง ของพุทธศาสนาบทที่ 4 พระยามิลินท์ ได้ถามปัญหาพวกเจ้าลัทธิต่าง ๆ มาจนถึงพระอายุบาลเป็นองค์ สุดท้าย

ในที่สุดพระยามิลินท์จึงได้เสด็จไปยังอสังขยบริเวณเพื่อทรงถามปัญหาธรรมกับพระนาคเสน ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างปัญหาที่พระยามิลินท์กับพระนาคเสนปุจฉาวิสัชนากัน การเปรียบเทียบเหมือนกับขรรค์ (ปฐมวรรค นามปัญหาที่ 1)¹¹

พระยามิลินท์เสด็จเข้าไปหาพระนาคเสน แล้วทรงถามว่า “พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าข้าว่าใคร”
“มหาบพิตร คนทั้งหลายเขาเรียกอาตมาว่า นาคเสน นาคเสนนั้นแหละ เป็นชื่อที่เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายเรียกอาตมา มารดาบิดาท่านได้ตั้งชื่ออาตมา ดังนั้นคำว่า นาคเสน เป็นชื่อที่กำหนดใช้เรียกขานกัน เป็นสมมติโวหารที่โลกตั้งไว้ จะมีสัตว์มีบุคคลเป็นที่ตั้งแห่งมานะทริฐิถิตังมั่นในชื่อทั้งปวงนั้นโดยปรมาตมามีได้”

พระยามิลินท์ ตรัสว่า “ชาวโยนกทั้ง 500 และพระสงฆ์ทั้ง 8 หมื่น จงฟังถ้อยคำพระนาคเสนบอกแก่ข้าพเจ้าว่า เพื่อนพรหมจรรย์เรียกท่านว่านาคเสน จะมีสัตว์มีบุคคลในชื่อนั้นโดยปรมาตมามีได้ ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ ถ้าสัตว์และบุคคลไม่มีเหมือนดังคำพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าข้า แล้วใครเล่าที่ถวายจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชแก่พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย และใครเล่าที่ใช้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ ใครเล่าที่ดำรงชีวิตอยู่โดยธรรม ใครเล่าที่เจริญกรรมฐาน และใครเล่าที่บรรลุนิพพาน ใครเล่าที่ล่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศฺเพ็ญ และดื่มสุราเมรัย ถ้าข้อความที่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าข้าว่านั้นเป็นความจริง ก็ย่อมไม่มีกุศล หรืออกุศลแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมไม่มีผลหรือผลลัพท์แห่งบุญและบาป ถ้าหากมีใครมาทำท่าน ก็คงจะไม่มีปัญหาเกี่ยวกับฆาตกรใด ๆ และคงไม่มีอุปัชฌาย์ หรืออาจารย์ใด ๆ ในสังฆมณฑล และไม่มีกัณฐกอุปสมบท ถ้าเพื่อนพรหมจรรย์เรียกท่านว่า นาคเสนแล้วอะไรเล่าคือนาคเสน ท่านจะบอกว่าคุณของท่านคือนาคเสน กระนั้นหรือ”

“ไม่ใช่ดังนั้น มหาบพิตร”

“เล็บของท่าน ฟัน หน้ หรือร่างกายส่วนอื่น ๆ หรือรูปภายนอก หรือเวทนา หรือสัญญา หรือสังขาร หรือวิญญูณ เป็นนาคเสน ในสิ่งเหล่านี้มีอะไรบ้างเป็นนาคเสน”

“ไม่ใช่ทั้งนั้น มหาบพิตร”

“แล้วทั้งหมดนี้รวมเข้าด้วยกันจึงเป็นนาคเสนอย่างนั้นหรือ”

“ไม่ใช่อย่างนั้น มหาบพิตร”

“หรือว่ามีสิ่งอื่นใดนอกจากสิ่งเหล่านี้เป็นนาคเสน”

“ไม่ใช่อย่างนั้น มหาบพิตร”

¹¹ จานงก์ ทองประเสริฐ, *ข้อเกิดข้อประเพณีอินเดีย เล่ม 1* (พระนคร : ราชบัณฑิตย, 2512), หน้า 200-208.

“แล้วทั้งหมดที่หม่อมฉันถาม หม่อมฉันไม่พบภาคเสนเลย ภาคเสน เป็นเพียงเสียงเสียงหนึ่งนั่นเอง สิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าของฉันจึงเป็นคำโกหกทั้งสิ้น”

แล้วภาคเสนได้ทูลถามพระยามิลินท์ว่า

“มหาบพิตร พระองค์เสด็จมาที่นี่โดยวิธีใด เสด็จเดินมาหรือว่าประทับนั่งยวดยานมา”

“มาโดยรถ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า”

“พระองค์โปรดบอกอาตมาซิว่าอะไร คือรถ กอนรถ คือรถกระนั้นหรือ”

“มิใช่เช่นนั้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า”

“เพลลา ล้อ คันชัก เรือนรถ กงหรือปฏิภักเป็นรถ กระนั้นหรือ”

“สิ่งเหล่านี้ ไม่มีอะไรเป็นรถดอก พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า”

“สิ่งต่าง ๆ ที่แยก ๆ กันเหล่านี้รวมเข้าด้วยกันเป็นรถกระนั้นหรือ”

“ไม่ใช่เช่นนั้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า”

“สิ่งอื่นใดนอกจากส่วนต่าง ๆ ที่แยกกันนี้เป็นรถกระนั้นหรือ”

“ไม่ใช่เช่นนั้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า”

“มหาบพิตร อะไร ๆ ที่อาตมาถามมานั้น อาตมาไม่พบรถอยู่เลย รถเป็นเพียงเสียงเสียงหนึ่งเท่านั้นเอง แล้วอะไรเล่าคือรถ ที่มหาบพิตรตรัสนั้นก็โกหกทั้งสิ้น ไม่มีรถอยู่เลย”

“เมื่อพระภาคเสน ได้กล่าวดังนั้นแล้ว พวกโยนกทั้ง 500 ก็ร้อง “สาธุ” ขึ้นพร้อมกัน แล้วกราบทูลพระราชาว่า

“ขอเดชะ ขอพระองค์ได้ทรงแก้เกิดพระเจ้าข้า”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “หม่อมฉันจะได้เจรจามุสาภิหามิได้ นามบัญญัติชื่อว่า รถนั้น อาศัยสัมภาระเครื่องรถ พร้อมกันหมด คือองค ล้อ เพลลา คันชัก และเรือนรถ เป็นต้น ทั้งหมดจึงได้บัญญัตินามชื่อว่า รถ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า”

พระภาคเสนจึงถวายพระพรว่า “ดูก่อนมหาบพิตร “พระองค์ทรงทราบดีแล้วว่า คำว่ารถหมายถึงอะไร อาตมาก็เหมือนกันที่จะต้องถวายพระพรว่า ชื่อภาคเสนนั้นจะได้มุสาภิหามิได้อาศัยอาการ 32 ของอาตมานี้แหละ จึงได้บัญญัตินามชื่อว่า ภาคเสน เช่นเดียวกัน”

ชีวิตเหมือนแม่ลาวไฟ (ทศิยวรรค ธรรมสันตติบัญญัติที่ 7)

พระยามิลินท์ได้ตรัสถามพระภาคเสนว่า “พระคุณเจ้านาคเสนผู้เจริญเมื่อคนเราเกิดมานั้น เขายังคงภาวะอย่างเดียว หรือกลายเป็นภาวะอีกอย่างหนึ่งไป”

พระนาคเสนตอบว่า “มหาบพิตร เมื่อเขาเกิดขึ้นมาแล้ว จะคงภาวะอยู่อย่างเดิมก็หาไม่ได้ จะเปลี่ยนภาวะไปเป็นอย่างอื่นก็หาไม่ได้”

พระยามิลินท์ทรงรับสั่งว่า “ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของอุปมาให้แจ้งก่อน”

พระนาคเสนถวายพระพรอุปมาว่า “มหาบพิตร เปรียบเหมือนมหาบพิตร เมื่อยังทรงเป็นทารกแรกประสูตินอนหงายอยู่ มีร่างกายอ่อนนุ่ม เล็กและอ่อนแอ ถ้าพระองค์ทรงเป็นทารกคนนั้น แล้วใครเล่าที่ทรงเจริญเติบโตขึ้นมา”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ อุปมาหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ทารกเป็นภาวะหนึ่งและ หม่อมฉันเป็นอีกภาวะหนึ่ง”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ถ้าเป็นเช่นนั้น มหาบพิตร พระองค์ก็ย่อมไม่มีพระราชมารดา หรือพระราชบิดา ไม่มีพระอาจารย์ ในกาบอบรมสั่งสอนในการฝึกฝนมารยาท หรือในการให้ปัญหา เด็กที่โรงเรียนเป็นภาวะหนึ่ง และคนหนุ่มที่สำเร็จการศึกษาแล้วเป็นอีกภาวะหนึ่ง กระนั้น หรือ คน ๆ หนึ่งก่ออาชญากรรมขึ้น แล้วอีกคนหนึ่งจะต้องได้รับทุกขเวทนา เพราะอาชญากรรมนั้นอย่าง- นั้นหรือ”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของอุปมาผู้เจริญ หาเป็นเช่นนั้นไม่ แต่ในเรื่องนี้พระ- คุณเจ้าจะเป็นกระไร ขอจงวิสัญญาด้วยเถิด”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “เปรียบเหมือนอาดมานี้ เมื่อยังเป็นทารกอยู่ที่ตัวอาดมา ครั้น จำเวรวิญญ์ใหญ่มาก็เป็นตัวของอาดมา จะกลับกลายเป็นอื่นก็หาไม่ได้ เพราะอาศัยการสืบทอดแห่งร่างกาย ชีวิตทุกชั้นจึงได้รวมอยู่ในเอกภาพที่แท้จริงอย่างหนึ่ง”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “ขอพระผู้เป็นเจ้าของอุปมาให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร สมมติว่ามีชายคนหนึ่งตามประทีปไว้ ประทีป นั้นคงจะลุกโพลงอยู่ตลอดราตรีไหม”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “ประทีปนั้นอาจลุกอยู่ตลอดทั้งคืนได้แน่นอน”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร ที่นี้เปลวที่ลุกอยู่ในมัชฌิมยามนั้น เป็นอันเดียวกับ เปลวที่ลุกในปฐมยามหรือไม่”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “หาได้เป็นอันเดียวกันไม่”

พระนาคเสนทูลถามว่า “มหาบพิตร เปลวที่ลุกในเวลาปัจฉิมยามนั้น เป็นอันเดียวกับเปลว ที่ลุกในมัชฌิมยามหรือเปล่า”

พระยามิลินท์ตอบว่า “มิได้เป็นเปลวอันเดียวกันเลย”

พระนาคเสนทูลว่า “ดังนั้นในปฐมยามก็มีประทีปอันหนึ่ง ในมัชฌิมยามก็มีประทีปอีกอันหนึ่ง และในปัจฉิมยามก็มีประทีปอีกอันหนึ่งกระนั้นหรือ”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “มิใช่เป็นเช่นนั้นดอกพระคุณเจ้า ประทีปอันเดียวกันนั้นแหละ ที่ส่องแสงอยู่ตลอดคืน”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร ชรรณสันตติการสืบสายแห่งรูปธรรม นามธรรม ก็เช่นเดียวกันนั่นเอง บุคคลหนึ่งเกิดขึ้น อีกคนหนึ่งจากไป และลำดับต่าง ๆ จะสืบเนื่องกันไปโดยไม่มีภาวะที่รู้ตัวเลย เป็นอย่างเดียวกันก็ไม่ใช่ เป็นอีกอย่างก็ไม่ใช่”

พระยามิลินท์ทูลว่า “สาธุ ดีแล้วพระคุณเจ้านาคเสนผู้เจริญ”
มนุษย์แตกต่างกันเพราะผลแห่งกรรม (จตุตถวรรค กัมมณานาครณ ปัญหาคี 4)

พระยามิลินท์ทูลถามว่า “ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ ทำไมหนอคนทั้งปวงจึงไม่เหมือนกัน บางคนก็มีอายุสั้น บางคนก็มีอายุยืน บางคนก็ขี้โรค บางคนก็มีสุขภาพดี บางคนก็มีรูปร่างหน้าเกลียด บางคนก็มีรูปร่างสวยงาม บางคนก็อ่อนแอ บางคนก็แข็งแรง บางคนก็ยากจน บางคนก็มั่งมี บางคนก็ต่ำต้อย บางคนก็สูงศักดิ์ บางคนก็โง่ บางคนก็ฉลาด”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร ทำไมพิชทั้งหลายจึงไม่เหมือนกัน บางชนิดก็ขมขื่น บางชนิดก็เผือกเผ็ด บางชนิดก็เผ็ดร้อน และบางชนิดก็หวาน”

พระยามิลินท์ตรัสตอบว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ หม่อมฉันสันนิษฐานว่า พืชเหล่านั้นมาจากเมล็ดพืชที่ต่างชนิดกัน”

พระนาคเสนทูลถวายพระพรว่า “มหาบพิตร คนทั้งหลายก็เช่นเดียวกันนั้นแหละ คนทั้งหลายที่ไม่เหมือนกันก็เพราะมีกรรมต่าง ๆ กัน สมดังพระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า สัตว์ทั้งหลายต่างก็มีกรรมเป็นของตนเอง สัตว์ทั้งหลาย เกิดมาตามกรรมของตน ย่อมเป็นสมาชิกของเผ่าพันธุ์หรือครอบครัวตามกรรมของตน และต่างคนต่างก็มีกรรมปกครองทั้งนั้น กรรมนั้นแหละที่เป็นผู้แบ่งสัตว์ให้เป็นต่าง ๆ กัน สูงบ้าง ต่ำบ้าง”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “ที่พระคุณเจ้าวิสัยนามานั้นแจ่มแจ้งแล้ว”

ไฟนรกร้อนกว่าไฟธรรมดา (จตุตถวรรค ปกคิอคคิ โตนินรยคคินอุณหการ ปัญหาคี 6)

พระยามิลินท์ทูลถามว่า “ไฟธรรมดานี้ร้อนพอประมาณ อันไฟนรกนั้นร้อนกว่าไฟในมนุษย์ เปรียบเหมือนเอาก้อนศิลาขนาดใหญ่ ใส่งไป ในไฟนรกไม่ถึงวันก็ย่อยไปหมด แต่สัตว์ในนรกไหม้อยู่พันปีมิได้ย่อยยับ จะให้เชื่อได้อย่างไร”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร สัตว์ทั้งหลายคือไก่ นกยูง และเต่า สัตว์เหล่านี้ กินก่อนกรวด ก่อนหินทั้งหยาบและละเอียด เสือโคร่ง ราชสีห์ ย่อมกินกระดูกและสัตว์เนื้อไซ้หรือไม่” พระยามิลินท์ตรัสตอบว่า “เป็นเช่นนั้น พระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “กรวด หิน กระดูก และเนื้อ ที่สัตว์เหล่านั้นกินเข้าไป ตกไปถึงในลำไส้ก็ย่อยยับเป็นอุจจาระไปไซ้หรือไม่”

พระยามิลินท์ตรัสตอบว่า “ใช่แล้วพระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “สัตว์ที่ปฏิสนธิในครรภ์ของสัตว์เหล่านี้จะต้องย่อยยับไปด้วย หรือ มหาบพิตร”

พระยามิลินท์ตรัสตอบว่า “มิได้ย่อยยับไปด้วยดอก พระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “เป็นเพราะเหตุใดเหล่า มหาบพิตร”

พระยามิลินท์ตรัสตอบว่า “กายของสัตว์ที่ปฏิสนธิในครรภ์มิได้ย่อยยับไป ก็ด้วยอาศัย กรรมรักษาไว้ พระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “สัตว์นรกก็มีกรรมรักษาไว้เหมือนกัน ถึงไหม้อยู่ในนรก มากกว่าพันปีตายแล้วเกิด เกิดแล้วตายในนรกนั้นก็มิได้ย่อยยับสูญหายไป เหตุด้วยกรรมรักษาไว้ สมดังพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งปวงในนรกนั้น ยังไม่สิ้นบาปกรรมตราบใดเมื่อไหม้ก็ยังคงอยู่ในนรกตราบนั้น จะได้ทำกาลกิริยาตายสูญหายไปหามิได้ มหาบพิตร”

พระยามิลินท์ทูลว่า “ที่พระคุณเจ้าวิชันนามานั้น สมควรแล้ว”

กรรมทำให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ (ปัญญาบรรค อิมมहाกายา อัญญกายสังกมนปัญหาที่ 7)

พระยามิลินท์ทูลถามว่า “สัตว์ทั้งปวงเมื่อตายแล้ว ดวงจิตออกจากร่างแล้ว จะไปสู่ร่างอื่น ได้หรือไม่”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “สัตว์ทั้งปวงเมื่อสิ้นชีวิตแล้ว ดวงจิตนั้นจะไปบังเกิดใน รูปกายอื่นมิได้ มหาบพิตร”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “ถ้าสัตว์ทั้งปวงเมื่อดวงจิตออกจากกายนั้นแล้วไม่ไปสู่กายอื่น ก็จะไม่ พ้นจากบาปกรรมหรือ พระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร สัตว์ทั้งปวงไม่เกิดแล้วเมื่อใดก็พ้นจากบาปกรรม เมื่อนั้น ถ้ายังวนเวียนปฏิสนธิอยู่ตราบใด ก็ยังไม่พ้นจากบาปกรรมตราบนั้น”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “ขอพระผู้เป็นเจ้า ได้อุปมาให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด”

พระนาคเสนถวายพระพรอุปมาว่า “เปรียบได้กับบุรุษผู้หนึ่งลักผลมะม่วงที่เขาปลูกไว้ เจ้าของจับได้เอาตัวผู้นั้นมาส่งนครบาล โจรนั้นจะต้องได้รับโทษหรือไม่ มหาบพิตร”

พระยามิลินท์ตรัสตอบว่า “โจรนั้นต้องได้รับโทษแน่นอน พระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “ผลมะม่วงนี้เป็นผลต่อกันมาจากมะม่วงผลเดิม ผล (กาย) เป็นอันแล้ว เห็นจะไม่มีโทษดอกกระมัง”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “ผลมะม่วงเกิดจากพันธุ์มะม่วงที่เขาปลูกไว้ โจรลักไปก็ต้องมีโทษ พระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “สัตว์กระทำความไว้อย่างใดในชาตินี้ ไม่ว่าจะป็นกรรมดี (กุศลกรรม) หรือกรรมชั่ว (อกุศลกรรม) ก็จะติดตัวผู้นั้นไป ถึงจะเกิดในชาติอื่น เป็นนามรูปอื่น จะพ้นจากกรรมก็หาได้ไม่ เหมือนดังโจรลักผลมะม่วง จะพ้นโทษไปก็หามิได้ ฉะนั้น”

พระยามิลินท์ทูลว่า “ที่พระคุณเจ้าวิเศษชื่อนามานั้น แจ่มแจ้งแล้ว”
เคยทำบาปแต่ใกล้ภรรยาระลึกถึงพระพุทธรูปได้ขึ้นสวรรค์ (สัตตมวรรค วัชสสค
บัญญัติ 2)

พระยามิลินท์ตรัสถามว่า “บุคคลผู้ใดทำอกุศลกรรมจนอายุได้ร้อยปีครั้งใกล้จะตาย มีสติระลึกถึงพระพุทธรูปครั้งเดียวเท่านั้น เมื่อตายไปได้บังเกิดในสวรรค์ และบุคคลผู้ใดฆ่าสัตว์เพียงครั้งเดียวตายไปก็ตกนรก จะให้เชื่อได้หรือพระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร บุคคลได้ฆ่าสัตว์แม้เพียงครั้งเดียว และมีได้กระทำบุญกุศลไว้เลย เมื่อตายไปก็เกิดในนรกได้ เปรียบดังก้อนศิลาน้อยใส่ไว้ในนาวา นาวาก็จะพาสีลาลอยอยู่เหนือน้ำได้ และศิลานั้นถ้าบุคคลวางลงในกองคา ศีลานั้นย่อมจะลอยอยู่เหนือน้ำมิได้ ใช่หรือไม่”

พระยามิลินท์ตรัสตอบว่า “เป็นเช่นนั้น พระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร ถ้าเอาศิลานับด้วยร้อยเล่มเกี่ยวนบรทุกไว้ในสำเภากล้าใหญ่ ศีลานั้นจะลอยอยู่เหนือน้ำได้หรือไม่”

พระยามิลินท์ ตรัสตอบว่า “ลอยอยู่ได้ซิ พระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร ศีลานั้นเปรียบประดุจอกุศลกรรม นาวานั้นดุจกุศลกรรม ถ้ากุศลกรรมมิได้รองรับอยู่แล้ว ก็มีอาจจะพาลอยไปได้ ย่อมจะจมอยู่ในจตุรบาปภูมิ ถ้ากุศลกรรมรองรับอยู่แล้ว ก็จะมีพาลอยไปได้ เหตุนี้รชนที่ประมาทยอมประกอบอกุศลกรรมเนื่องกันไปมากขึ้นทุกที ดุจนาวอันเพียงด้วยศิลา มีแต่จะจมลงในมหาสมุทรในที่สุด”

พระยามิลินท์ทูลว่า “สาธุ ดีแล้ว พระคุณเจ้าผู้เจริญ”

ข่มคนควรข่ม ยกคนควรยก (เมณฑกปัญหา จตุตถวรรค อหิงสานิคคหปัญหาคี 2)

พระยามิลินท์ตรัสถามว่า “พระพุทธองค์เคยดำรัสว่าให้มีความเมตตาต่อสัตว์โลก ครั้นต่อมาดำรัสว่า ธรรมดาที่ควรข่มก็ข่ม ตัดมือตัดเท้า จองจำ หรือฆ่าให้ตาย ก็ควรทำ ที่ควรยกย่องก็ควรยกย่อง พุทธดำรัสเช่นนั้น จะเชื่อถือได้อย่างไร”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร พระพุทธองค์ดำรัสว่า ควรจะข่มก็ข่ม ควรจะยกย่องก็ยกย่องนั้น มิใช่ว่าพระพุทธองค์จะให้ข่มด้วยความโกรธ หรือยกย่องด้วยความพอใจรักใคร่ก็หาไม่ได้ พระพุทธองค์ทรงมุ่งดูธรรมเป็นประมาณ กำหนดภาวะสภาวะธรรมที่เป็นจริง คือ จิตฟุ้งซ่านก็ให้ข่ม จิตที่สงบก็ให้ยกย่อง จิตที่เป็นอกุศลก็ให้ข่ม จิตที่เป็นกุศลก็ให้ยกย่องเชิดชู คนที่ปฏิบัติผิดก็ให้ข่ม คนที่ปฏิบัติชอบก็ให้ยกย่อง ผู้เป็นโจรก็ให้ข่มมิใช่ยกย่องโจร”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “บุคคลที่เป็นโจรก็ให้ข่ม ผู้จะข่มโจรควรจะข่มอย่างไร”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร ผู้ที่จะข่มโจรนั้น ก็ต้องข่มตามโทษคือควรจะว่ากล่าวตักเตือน ก็ว่ากล่าวตักเตือน ควรจะปรับก็ปรับ ควรจะเนรเทศก็เนรเทศ ควรจะจองจำก็จองจำไว้ และควรจะฆ่าก็ให้ฆ่าเสีย”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “ควรจะฆ่าก็ให้ฆ่านั้น เป็นพุทธอนุมติหรือ”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มิใช่พุทธอนุมติดอก มหาบพิตร”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้น การฆ่าโจรควรฆ่าด้วยเหตุใดเล่า พระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร การฆ่าโจรนั้นมิได้ฆ่าโดยพุทธอนุมติ แต่ฆ่าโดยโจรนั้นได้กระทำความผิดเอง มิใช่เขาจึงฆ่า หากว่าราชบุรุษทั้งหลายจะจับคนซึ่งเดินอยู่ตามถนนและมิได้กระทำความผิดไปฆ่าเสีย โดยพระราชโองการของมหาบพิตร จะได้หรือไม่”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “จะทำเช่นนั้นมิได้ พระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “เหตุใดจึงไม่สมควรทำเล่า มหาบพิตร”

พระยามิลินท์ตรัสว่า “บุรุษนั้นมิได้กระทำความผิด จะไปลงโทษเขาอย่างไรเล่า พระคุณเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า “มหาบพิตร คนที่หาความผิดมิได้ ราชบุรุษจะฆ่าเสียโดยพระราชโองการของพระองค์ไม่ได้ ครั้นเมื่อบุรุษนั้นทำความผิดเองจึงฆ่าได้ มีอุปมาฉันใด การฆ่าโจรก็มีได้ทำโดยพุทธอนุมติ มีอุปมาฉันนั้น เพราะโจรทำความผิดด้วยตนเองจึงต้องถูกฆ่า โจรนั้นได้รับภัยเพราะกรรมของตน”

พระยามิลินท์ทูลว่า “สาธุ ถูกต้องแล้วพระคุณเจ้าผู้เจริญ”

พระยามิลินท์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทรงสร้างวิหารถวายพระนาคเสน แล้วมอบราชสมบัติให้พระราชโอรส พระองค์เสด็จออกบรรพชา บำเพ็ญเพียรภาวนาจนสำเร็จพระอรหันต์ในที่สุด

6 กามนิต

เรื่องกามนิตนี้ เป็นงานชิ้นสำคัญของเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป ต้นฉบับเดิมนั้น นักเขียนชาวเดนมาร์ก ชื่อ Karl Adolph Gjellerup ผู้เคยได้รับรางวัลโนเบลทางวรรณศิลป์ ประจำปี พ.ศ. 2460 ได้แต่งขึ้นเป็นภาษาเยอรมัน ชื่อ Der Pilger Kamanita ตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2499 ต่อมา John E. Logie ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2454 โดยให้ชื่อว่า The Pilgrim Kamanita

มูลเหตุที่จะแปลและเรียบเรียงหนังสือชิ้นนี้ พระยาอนูมานราชชนเจ้าของนามปากกา “เสฐียรโกเศศ” ได้เล่าไว้ว่า “ข้าพเจ้าสั่งซื้อเข้ามานานหลายปีก็เคยจึงได้แปลสู่ภาษาไทย เมื่อข้าพเจ้าได้หนังสือกามนิตมาใหม่ ๆ อ่านแล้วก็จับใจ เล่าเรื่องให้พระสารประเสริฐ หลวงสรรพสารกิจ และ “ธัญวัน” ฟัง คนทั้ง 3 ก็ขอร้องให้แปล แต่ก็ไม่ได้แปล เพราะหนังสือเรื่องนั้นเกี่ยวกับวรรณคดีอินเดียและของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งเวลานั้นเรายังมีความรู้เรื่องเหล่านั้นไม่พอ แต่เป็นเรื่องที่เราหมายใจไว้แล้วว่าจะต้องแปล ระหว่างนั้นคิดหาคำไทยได้เหมาะกับคำภาษาอังกฤษ คำใดที่มีอยู่ในหนังสือกามนิต เราก็จดจำคำนั้นไว้ เช่น Gateway ก็จดไว้ว่า ทวารบด เป็นต้น เมื่อเราทำเรื่องลัทธิของเพื่อนได้ความรู้เรื่องของมหายานและความรู้อื่น ๆ ระวังมาจนถึงปีอะไรก็จำไม่ได้ หลวงสรรพสารกิจ จะมีอายุครบสามรอบ ดำริจะมั่งงานทำบุญอายุเป็นพิเศษ เราเห็นว่ามีความรู้บ้างแล้ว พอจะทำได้ จึงตกลงแปลเรื่องกามนิต จากฉบับภาษาอังกฤษออกเป็นภาษาไทย ลงในหนังสือพิมพ์ไทยเชชมก่อน แล้วยกเรื่องทั้งหมดให้เป็นของขวัญของหลวงสรรพสารกิจในวันเกิดนั้น การแปลภาคบนดินตอนที่กามนิตโต้ตอบกับพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าจึงใจแปลให้เป็นคำตาด ๆ ง่าย ๆ ให้มีคำศัพท์แสงน้อยที่สุด และขอร้องไม่ให้พระสารประเสริฐก็เป็นคำศัพท์นอกจากจำเป็นจริง ๆ ส่วนภาคบนสวรรค์จะใช้ศัพท์สูง ๆ อย่างไรก็ได้ เพราะฉะนั้นท่านที่เคยอ่านเรื่องกามนิต จะเห็นข้อความตอนภาคสวรรค์แพรวพราวไปด้วยศัพท์เพราะ ๆ งาม ๆ ข้าพเจ้าจำได้ว่า แปลคำว่า mat ในภาษาอังกฤษว่าอาสนะ เพราะเป็นเรื่องพระพุทธเจ้าทรงลาดอาสนะลง พระสารประเสริฐเห็นแล้วก็หัวเราะ บอกว่าที่รองนั่งของพระพุทธเจ้าเขาไม่เรียกว่าอาสนะ เขามีคำใช้เฉพาะเรียกว่า นิสีทนสันถัดต่างหาก แล้วก็กล่าวต่อไปว่า จะดีก็ไม่ลงเพราะเป็นเรื่องของศาสนา ถ้าไม่ได้เรียนก็ไม่รู้ อย่างไรก็ดี หนังสือกามนิตสำเร็จเป็นภาษาไทยได้ดังงามเป็นเพราะพระสารประเสริฐ เลือกหาคำมาใช้ได้เหมาะ ๆ เป็นอย่างที่ในภาษาอังกฤษว่า “คำเหมาะอยู่ในที่เหมาะ” ฉะนั้น ถ้าท่านมีโอกาสเปรียบเทียบเรื่องกามนิตฉบับภาษาอังกฤษฉบับแปลเป็นนิยาย จะเห็นว่าเราแปลใกล้กับต้นฉบับตลอดไป ยกเว้นแต่ตอนเดียวซึ่งกล่าวด้วยรหัสของใจ ที่ว่าเอาดาบตัดคอใครชาดก็ไม่มีใครฆ่าใคร เพราะไม่มีคอของใครชาด

ตอนนี้ต้องศึกษาปรัชญาของโจรสลัดอยู่หลายวัน พอเข้าใจบ้างแล้วจึงเรียบเรียงใหม่ เอาจาก
ความเข้าใจมากกว่าแปลตามตัว”¹²

ภาค 1 บนดิน

—1—

พระพุทธเจ้าเสด็จกลับเบญจคีรีนคร

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จพระดำเนินมาใกล้กรุงราชคฤห์ เป็นเวลาใกล้ค่ำ ธรรม-
ชาติยามเย็นทำให้พระพุทธองค์ บังเกิดความปีติยินดีที่ได้ทอดพระเนตรภูมิประเทศที่ได้ทรงคุ้นเคยมา
ก่อน ทรงหวงระลึกถึงความหลังครั้งยังทรงพระเยาว์ และหลงอยู่กับความสุขทางโลกเรื่อยมาจนรู้สึก
เบื่อหน่ายราชสมบัติ เสด็จออกบรรพชาและได้มาพบพระเจ้าพิมพิสารที่กรุงราชคฤห์ เป็นครั้งแรก เมื่อ
ประมาณ 50 ปีมาแล้ว พระพุทธองค์มีพระประสงค์จะแสวงหาความเงียบสงบตามลำพัง จึงมีพุทธ-
ดำรัสให้ พระอานนท์พุทธปฏิภรณ นำสาวกประมาณ 200 รูป ล่องหน้าไปพักอยู่ที่ป่ามะม่วง ซึ่ง
หมอชีวก แพทย์หลวงของพระเจ้าพิมพิสารถวายไว้เป็นที่ประทับของพระองค์ ในเย็นวันเดียวกัน
พระสารีบุตร อัครสาวกก็จะนำภิกษุอีกหมู่หนึ่งมาพักด้วยพระพุทธองค์ ทรงตั้งพระทัยจะไม่เสด็จไปให้
ถึงป่ามะม่วง แต่จะทรงแสวงหาที่พักแรมสักคืนหนึ่งตามละแวกบ้านของกรุงราชคฤห์

—2—

พบ

เนื่องจากกำลัง พระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์จะทรงแรมคืนในบ้านแรกที่เสด็จไปถึง แต่
ก็ต้องตัดสินพระทัยเสด็จเลยไป 4 บ้าน คือบ้านนายพรานนก โรงนาของพราหมณ์ผู้มั่งมีคนภรรยา
ทั้งสองของพราหมณ์กำลังทะเลาะวิวาทกัน บ้านที่กำลังมีงานรื่นเริง และบ้านผู้ขายเนื้อโค บ้านที่หา
ที่พระพุทธองค์ทรงขอพักแรมคืน คือบ้านของช่างปั้นหม้อ และทรงทราบว่ามีชายหนุ่มผู้หนึ่ง ได้พัก
อยู่ก่อนแล้ว ตลอดยามแรกของคืนนั้น พระองค์ทรงสังเกตเห็นชายหนุ่มนั่งสงบนิ่ง จึงแน่วพระทัยว่า
จะต้องเป็นผู้แสวงหาความหลุดพ้น จึงตรัสถามถึงสาเหตุที่ชายผู้นั้นละทิ้งบ้านเรือน

—3—

ผู้ฝังแม่นาคงคา

กามนิตได้เล่าประวัติของตนให้พระพุทธเจ้าฟังว่า เขาเป็นบุตรพ่อค้าเศรษฐีชาวเมือง
อุทเชนี เขาได้รับการอบรมในด้านศิลปะและวิชาการเป็นอย่างดี เมื่อกามนิตมีอายุได้ 20 ปี บิดาให้
กุมภเวียนนำสินค้ำไปขายยังกรุงโกสัมพี โดยเดินทางไปพร้อมกับท่านราชทูตที่จะไปเจริญสัมพันธ-

¹² อนุมานราชชน, พระยา; *พื้นความหลัง เล่ม 4* หน้า 150-151.

ไมตรีกับพระเจ้าอุเทน กษัตริย์เมืองนั้น กามนิตได้นำสินค้า บรรทุกเกวียน 12 เล่ม เดินทางผ่านแดนเวทีก และข้ามยอดเขาวินชัย กินเวลาประมาณ 1 เดือน จึงถึงแม่น้ำคงคาและยมนา กามนิตได้เข้ากรุงโกสัมพี พักอยู่บ้านท่านประณาสหายเก่าของบิดา ประณาทได้ช่วยขายและซื้อสินค้า เสร็จสิ้นภายใน 2-3 วัน

-4-

สาวน้อยผู้เดาะคลี

โสมทัตต์ บุตรของประณาทได้พากามนิตไปเที่ยวอุทยานนอกเมืองซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำคงคา กามนิตได้ชมการเดาะคลีของพวกนางงามล้วนเป็นพรหมจารีณีเพื่อบูชาพระลักษมี แห่งเขาวินชัย ขณะทีนางผู้หนึ่งกำลังเดาะคลี ได้ทอดสายตามาประสบกับสายตาของกามนิต คลีลูกหนึ่งพลาดจากมือกระเด็นออกมา กามนิตแย่งลูกคลีนั้นได้ สาตาเคียดแค้นเคืองกามนิตมาก กามนิตเมื่อกลับถึงที่พัก ก็ครุ่นคิดถึงนางจนไม่ได้กินไม่ได้นอน เพื่อให้หายรำคาญใจ จึงได้วาดรูปนางกำลังเดาะคลี

-5-

รูปวิเศษ

กามนิตนอนไม่หลับทั้งคืน รุ่งเช้าจึงวาดรูปนางในฝันต่อไป โสมทัตต์เข้ามาหากามนิตและแกล้งยั่วเย้า โสมทัตต์รับอาสาถ่ายรูปนั้นไปให้เมทินีคูรักของตนซึ่งเป็นลูกเรียงพี่เรียงน้องกับวาสิฏฐีกามนิตได้จารึกกาพย์กลบท 4 บาท ไว้ในฉากรูปนั้นด้วย ความว่า นางคือดวงใจของเขา และเขาเสียใจที่ต้องจากนางมา โสมทัตต์ได้นำรูปวาดนั้นมาส่งคืนกามนิต วาสิฏฐีได้แก้กาพย์ตอบไว้ 4 บาท ความว่า ความรักที่กามนิตแสดงต่อนางนั้น นางไม่ถือเป็นจริงจังและไม่ได้สนใจมากนัก โสมทัตต์ได้ชวนกามนิตไปบนลานบริเวณบ้านของวาสิฏฐีในคืนวันถัดไป กามนิตปลาบปลื้มใจมาก เผอิญท่านราชทูตส่งคนมาบอกให้กามนิตเตรียมตัวเดินทางกลับกรุงอุชเชนีในวันรุ่งขึ้น กามนิตตกใจ จึงได้อ้อนวอนให้ท่านราชทูตเลื่อนเวลากลับออกไปอีกหนึ่งวัน ท่านราชทูตเสียอ้อนวอนไม่ได้ จึงยอมตกลง

-6-

บนลานอโศก

กามนิตและโสมทัตต์แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ มือถือดาบ ใช้ฝ่าไม้ไผ่พาดได้ขึ้นไปยังบริเวณลานบ้านของช่างทองบิดาของวาสิฏฐี และเมทินีมารอรับอยู่ โสมทัตต์ตรงไปสนทนากับเมทินีคูรักของตน ส่วนกามนิตสนทนากับวาสิฏฐี และแสดงความรักต่อกัน พอกลับถึงที่พักกามนิตจึงส่งคนไปบอกท่านราชทูตว่า เขาไม่สามารถเดินทางกลับไปพร้อมท่านได้เพราะธูระยังไม่เสร็จ ท่านราชทูตโกรธมาก มาหากามนิต ทั้งขู่ ปล่อย และบังคับกามนิตให้เดินทางกลับพร้อมกัน แต่กามนิต

ก็ยื่นกรานไม้ปฏิบัติตาม เมื่อท่านราชทูตเดินทางออกมาจากกรุงโกสัมพีไปแล้ว กามนิตได้ไปหา วาสิวรฐีที่ลานหลังบ้านของนางทุกคืน

--7--

ในหุบเขา

กามนิตได้ปั่นป่ายหุบเขาขึ้นไปพบवासิวรฐีที่ลานโศกทุกคืน รู้สึกว่าตนมีความสุขอย่างยิ่ง กามนิตและโสมหัตต์ถูกคนร้ายประมาณ 8-10 คนที่สาตาเคียรว่าจ้างมากลุ่มรุมทำร้าย ทั้งสองหนีรอดมาได้แต่กามนิตก็ได้รับบาดเจ็บสาหัส ป่วยอยู่หลายสัปดาห์ ขณะเดียวกันवासิวรฐีก็ล้มเจ็บลง ต้องติดต่อกันด้วยภาษาดอกไม้ซึ่งเมทินีเป็นผู้ช่วยเหลือ เมื่อवासิวรฐีหายเจ็บแล้วก็ถูกบิดากักตัว ไม่ให้ออกไปที่ลานบ้านในเวลาค่ำคืน วาสิวรฐีขอร้องให้ให้กามนิตออกไปจากกรุงโกสัมพี มิฉะนั้นจะได้รับอันตรายจากสาตาเคียร

--8--

ดอกฟ้า

ก่อนกามนิตจะจากไป วาสิวรฐีได้นัดหมายให้กามนิตไปพบนางที่เทวาลัยพระกฤษณะ อันเป็นเทวสถานร้างทางด้านตะวันออกของกรุงโกสัมพี กามนิตนำเกวียนออกไปจากเมืองในเวลาบ่าย เพื่อให้สาตาเคียรเห็นว่าตนออกไปจากกรุงโกสัมพีแล้ว พอพ้นตัวเมืองกามนิตก็ปลอมตัวเป็นคนใช้ขึ้นมา กลับมายังเทวาลัยพระกฤษณะในเวลาค่ำ กามนิตและवासิวรฐีได้ปฏิญาณว่าจะสัตย์ซื่อต่อกัน วาสิวรฐีได้จับลากามนิตครั้งสุดท้ายแล้วก็ล้มสลบไป

--9--

ใต้ดาวโจร

กามนิตคุมกองเกวียนรอนแรมมาได้ 12 วัน เข้าเขตป่าแห่งแคว้นเวทิส พอเที่ยงวันได้หยุดพักก่อนตรงหุบเขาแห่งหนึ่ง และถูกโจรปล้นโดยไม่ทันรู้ตัว คนของกามนิตถูกฆ่าตายหมด เหลือแต่กามนิตกับคนใช้เก่าแก่คนหนึ่งเท่านั้น หัวหน้าโจรคือ องคุลิมาล และวาชศรพ เป็นครูของพวกเขา โจรให้คนใช้กลับไปนำเงินมาให้ตัวกามนิต

--10--

รหস্যลัทธิ

รหস্যลัทธิ เป็นความเชื่อถืออันลึกลับที่วาชศรพแสดงแก่พวกโจร เป็นคำอธิบายข้อความในกาลีสสูตร เทวะ หรือ ทัณฑ์ อันเป็นบทลงโทษ ที่พระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้าหน้าที่กำหนดไว้เพื่อ

ใช้แก่โจร เช่น ตัดแขน ตัดขา ตัดจมูก เอาลงหม้อน้ำเดือดอาสา เป็นการไม่ถูกต้อง โจรจะต้องพยายามหลีกเลี่ยง และวาชศรพได้อธิบายถึงปรัชญาของโจรชื่อว่า รหัสยลัทธิ

—11—

วงช้าง

กามนิตได้พยายามเรียนรู้ภาษาพูดของโจร ระหว่างรอคนใช้นำเงินค่าไถ่มา ในที่สุดคนใช้ก็นำเงินค่าไถ่มาชำระก่อนกำหนด 1 สัปดาห์ องคุลิมาลจึงปล่อยตัวกามนิตไป โดยให้โจร 4 คน ไปส่งจนถึงเมืองอุซเซณี เมื่อกามนิตมาถึงบ้านแล้วได้ขออนุญาตบิดาไปค้าขายที่กรุงโกสัมพีอีก แต่บิดาไม่ยอมเพราะหมดทุนและกลัวโจรปล้นอีก ต่อมาเมื่อข่าวลือว่าสาตาเคียรได้ปราบโจรองคุลิมาลราบคาบแล้ว บิดาจึงยอมให้กามนิตเดินทางไปค้าที่กรุงโกสัมพี แต่กามนิตล้มเจ็บลง เมื่อสิ้นฤดูฝน กามนิตจึงนำเกวียน 30 เล่ม บรรทุกสินค้าเดินทางไปกรุงโกสัมพี แต่เข้าเมืองไม่ได้ เพราะการจราจรติดแน่น กามนิตทราบจากชาวเมืองว่าเป็นขบวนแห่เจ้าสาวของสาตาเคียร เดินทางไปเทวาลัยพระกฤษณะ กามนิตจำได้ว่าเจ้าสาวผู้นั้นคือวาสิฏฐินนั่นเอง

12—

ที่ฝังศพของวาชศรพ

เมื่อประจักษ์แก่ตาว่า วาสิฏฐิได้แต่งงานกับสาตาเคียร กามนิตจึงสั่งให้คนใช้รีบขายสินค้าโดยเร็ว และคุมเกวียนออกจากกรุงโกสัมพี กามนิตได้เช่นบุขาหลุมฝังศพของวาชศรพตามคำแนะนำของพ่อค้า และได้อ้อนวอนขอให้วาชศรพบันดาลให้เขาพบพวกโจร เขาจะได้เป็นโจรมาแก้แค้นสาตาเคียร แต่เขาก็เดินทางโดยปลอดภัยจนถึงเมืองอุซเซณี

- 13 -

เพื่อนบุญ

กามนิตไปถึงบ้านได้อยู่กับบิดามารดา และเพื่อให้ลืมเหตุการณ์ที่แล้วมา กามนิตจึงหันไปหาความสุขสำราญกับเหล่านางคณิกา ตั้งแต่ชั้นสูงลงไปถึงชั้นต่ำ กามนิตเห็นว่าความประพฤติเหลวไหลจะนำความหายนะมาสู่ตน จึงมุ่งประกอบการค้าจนมีกำไรร่ำรวยมาก ต่อมาบิดาได้จัดการให้กามนิตแต่งงานกับธิดาคนหัวบีของสญชัย กามนิตไม่รักภรรยาของเขาเลย รู้สึกว่าการอยู่บ้านทำให้เขาเป็นทุกข์จึงปลีกตัวไปค้าขายต่างเมือง จนเป็นคนมั่งคั่งที่สุดคนหนึ่งในเมืองอุซเซณี กามนิตได้แยกจากบิดาไปสร้างคฤหาสน์ขนาดใหญ่อยู่นอกเมือง ดำเนินชีวิตอย่างหรูหราฟุ้งเฟ้ออยู่กับภรรยาและธิดาทั้งสองของเขา

ผู้เป็นสามี

กามนิตไม่มีบุตรชายเลย ดังนั้น บิดาของกามนิตจึงจัดการให้กามนิตแต่งงานกับหญิงอีกคนหนึ่ง หลังจากแต่งงานกับภรรยาคนที่สองแล้ว กามนิตก็มีแต่ความเดือดร้อนใจ เพราะภรรยาทั้งสองทะเลาะกันอยู่เนื่อง ๆ

ภิกษุโธئن

เช้าวันหนึ่ง กามนิตกำลังสั่งการแก่คนใช้ให้เป็นผู้คุมกองเกวียนไปค้ายังเมืองไกลอยู่นั้น เขาได้ยินเสียงภรรยาทั้งสองกำลังรุมต่านักบวชศิระโธئنผู้หนึ่ง ด้วยถ้อยคำและกิริยาหยาบคาย กามนิตจึงได้กล่าวขอโทษนักบวชผู้นั้น และยินดีจะถวายอาหาร กามนิตจำเสียงนักบวชผู้นั้นได้ว่าเป็นเสียงขององคุลีมาล จึงบังเกิดความหวาดกลัว รีบกลับเข้าบ้านเพื่อนำอาหารมาถวายเป็นการเอาใจ แต่พอกลับออกมา ก็ปรากฏว่าองคุลีมาลหายไปเสียแล้ว

เตรียมรับมือ

กามนิตเข้าใจว่า องคุลีมาลผูกพยาบาทจะมาแก้แค้นตน และคงจะมาปล้นบ้านของเขาในคืนนั้น กามนิตจึงขอความช่วยเหลือจากเสนาบดี แต่เสนาบดีเข้าใจว่ากามนิตเมา จึงมิได้ช่วยเหลือ ดังนั้น กามนิตจึงเตรียมรับมือพวกโจร โดยให้ย้ายทรัพย์สมบัติไปไว้ในเมือง และให้ภรรยาทั้งสองและลูกย้ายไปอยู่บ้านบิดาของเขาชั่วคราว

สู่ความเป็นผู้ละทิ้งบ้านเรือน

เมื่อภรรยาและลูกออกจากบ้านไปแล้ว กามนิตก็ทวนระลึกถึงความหลังที่ล่วงมา ครั้นนั้น เขามีแต่ความรัก เป็นตัวของตัวเอง ปัจจุบันเขามีบุตรภรรยาข้าทาสและทรัพย์สมบัติบริบูรณ์ แต่ไม่เป็นตัวของตัวเอง ทรามจนเวลาใกล้รุ่งทุกที กามนิตมั่นใจว่า องคุลีมาลคงไม่มาแน่ เขาจึงวิตกว่า รุ่งเช้าก็ต้องเผชิญกับสภาพครอบครัวอันเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานอีก เมื่อเกิดความรู้สึกเช่นนั้น กามนิตจึงตัดสินใจละทิ้งบุตร ภรรยาและทรัพย์สมบัติ โดยมอบให้ โกลิตหัวหน้าคนใช้ดูแลบ้านเรือน แทนจนกว่าบุตรชายของเขาจะโตเป็นผู้ใหญ่

ในห้องโถงบ้านช่างหม้อ

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงฟังเรื่องทีคามนิตเล่าจบลง ก็ทรงทราบด้วยพระญาณว่า วาสิกฐียังคงซื่อสัตย์ต่อกามนิต แต่ต้องแต่งงานกับสาตาเคียร เพราะถูกบังคับและหลอกลวง นางเป็นผู้วานองคฺลิมาลเข้าไปสืบข่าวคราวกามนิต และการไปขององคฺลิมาลเป็นเหตุให้กามนิตละทิ้งบ้านเรือน พระองค์ทรงเล็งเห็นว่า กามนิตยังเป็นนักบวชใหม่อยู่ จึงไม่บอกเรื่องราวความจริงให้กามนิตทราบ เพราะเกรงว่า กามนิตจะเสวยกามนิตที่กำลังสงบอยู่จะรุนแรงขึ้นได้ พระศาสดาจึงตรัสหลักธรรมเพื่อส่งเสริมให้กามนิตสละกามสุขและกามนิตก็แสดงความพอใจในคำสอนข้อนี้ กามนิตปรารถนาจะใคร่พบพระสมณโคดมศากยบุตร ซึ่งเขาทราบว่า พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่สวนเชตะวันในกรุงสาวัตถี กามนิตมุ่งหน้าจะเดินทางไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่นั่น

พระศาสดา

พระพุทธเจ้าทรงทราบว่า กามนิตตั้งใจจะเดินทางไปเฝ้าพระองค์เพื่อฝากตัวเป็นสาวกจึงทรงพระกรุณาตรัสเทศนาหลักธรรมแก่กามนิตพอเป็นอุปนิสัย ธรรมที่ทรงนำมาแสดงคือ ฆัมมจักกัปปวัตถนสูตรอันเป็นธรรมที่พระองค์เคยเทศนาเป็นครั้งแรก เพื่อโปรดปัญจวัคคีย์ ณ อสิปัตถนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี

เต็กคิอ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบแล้ว กามนิตรู้สึกสงสัยต่าง ๆ นานา และปรารถนาจะใคร่ทราบเรื่องสวรรค์ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า การรู้เรื่องสวรรค์ไม่มีสารประโยชน์เพื่อความหลุดพ้น กามนิตแย้งว่า การที่พระองค์ไม่กล่าวถึงเรื่องสวรรค์ ก็เพื่่อมให้สาวกเกิดความท้อถ้อยในการทำ ความเพียรเพื่อความดับสูญ พระพุทธองค์ทรงย้อนถามว่า ถ้ากามนิตได้พบพระวรกายของพระพุทธเจ้าแล้ว จะทีกทักว่าพระพุทธเจ้าคือกายและใจรวมกันได้หรือไม่ กามนิตยอมรับว่าภาวะอันแท้จริงของพระองค์ไม่อาจเห็นได้จากกายและใจ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เมื่อกามนิตไม่สามารถเห็นพระวรกายอันแท้จริงของพระพุทธเจ้าได้ฉันทิ ก็ย่อมไม่มีอำนาจญาณที่จะรู้ว่าพระพุทธเจ้าหรือพระภิกษุที่ปราศจากบาปมลทิน เมื่อตายแล้วสูญหรือไม่ฉันทิ กามนิตแสดงความไม่พอใจในคำสอนของพระพุทธเจ้า และกล่าวว่า การรู้ตัวว่าเมื่อตายแล้วจะไม่สูญและจะได้รับความสุขอันไม่มีที่สุด ย่อมเป็นกำลังใจให้ตั้งหน้าบ่าเพียรเพียร ฉะนั้นการที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดงถึงเรื่องสวรรค์ คงจะเป็นเพราะพระองค์ไม่ทรงทราบเรื่องสวรรค์ก็ได้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าการทำความเพียรโดยหวังจะได้แต่ความสุขย่อมทำให้เกิด

ค้นหา ไม่มีโอกาสหลุดพ้นจากทุกข์ได้เปรียบเหมือนสุนัขที่มีเครื่องล่ามไว้กับเสา ได้แต่วิ่งเอาเครื่องล่ามไปรอบ ๆ เสา ย่อมมีโอกาสหลุดไปได้ การทำความพยายามเพื่อหวังความบันเทิงสุขย่อมได้รับเพียงชั่วคราว ไม่จีรังยั่งยืน เช่นเดียวกับเด็กปวดฟันให้แพทย์เล่นกลเปลี่ยนความเจ็บปวดให้เป็นความสุข โดยไม่ถอนฟันที่ปวดออก จะอยู่เป็นสุขได้ไม่นานความเจ็บปวดก็จะมาแทนที่อีก แต่กามนิตก็ไม่บังเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธโอวาท

—21—

ในท่ามกลางความเป็นไป

เช้าวันรุ่งขึ้น กามนิตตื่นนอนก่อนพระพุทธเจ้า ได้ออกไปพบหญิงสาวคนหนึ่งกำลังดักน้ำ ได้ข่าวจากหญิงคนนั้นว่า พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่ป่ามะม่วง กามนิตมีความตั้งใจรีบกราบลาพระพุทธเจ้า กามนิตวิ่งไปตามทางลัดที่ได้ทราบจากหญิงสาวผู้หนึ่งด้วยใจที่จะไปให้ถึงโดยเร็ว จึงชนใครต่อใครโดยไม่รู้ตัว พอไปถึงตรอกแคบที่สุดก็สวนกับโคบัวตัวหนึ่ง หญิงผู้หนึ่งร้องบอกให้กามนิตระวังตัว แต่กามนิตไม่ได้ยิน โคบัวจึงขวิดกามนิตล้มลงมีบาดแผลสาหัส กามนิตได้ขอร้องให้ผู้ที่อยู่ใกล้ช่วยพาตนไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ป่ามะม่วง ขณะที่ชาวบ้านหรือกัณถึงหนทางที่ใกล้ที่สุด ก็พอดีมีพระภิกษุหมู่หนึ่งเดินตรงมา พระภิกษุสูงอายุ 2 รูป เป็นผู้เดินหน้าคือ พระสารีบุตร และพระอานนท์ เมื่อกามนิตทราบจากพระสารีบุตรว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ประทับที่ป่ามะม่วง ก็แสดงอาการเสียใจว่าสิ้นหวัง พอดีข้างบันหม้อมาถึง แสดงอาการตกใจและกล่าวว่า เมื่อคืนนี้กามนิตได้พักแรมอยู่ที่บ้านของตนกับภิกษุสูงอายुरुปหนึ่งรูปร่างคล้ายพระสารีบุตร พระอานนท์กับพระสารีบุตรก็ทราบได้ทันทีว่า กามนิตได้เฝ้าพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดคืนแล้วแต่ไม่รู้จัก อาการของกามนิตกำเริบหนักขึ้นเพื่อกล่าวถึง “แม่คงคา” “วาสิฏฐี” ก็สิ้นใจอยู่ในวงแขนของพระอานนท์ พระสารีบุตร และพระอานนท์พร้อมทั้งภิกษุทั้งหลายได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่บ้านข้างบันหม้อ พระสารีบุตรและพระอานนท์ได้ทูลเล่าเหตุการณ์ที่เกิดแก่กามนิตในตอนเช้าให้ทรงทราบ พระสารีบุตรทูลถามว่า เมื่อกามนิตดับจิตไป ได้กล่าวถึงชื่อผู้หญิง ใจคงเศร้าหมอง จะไปเกิดในภพใด พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า กามนิตมุ่งแต่กามสุขในสวรรค์ ก็มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะได้พบพระพุทธเจ้า จึงได้ไปเกิดในแดนสุขาวดี ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเป็นเวลาหลายโกฏปี

ภาคสอง บนสวรรค์

—22—

กมุทสุขาวดี

ขณะที่พระศาสดา ตรัสถ้อยคำเหล่านั้นอยู่กับพระสาวก ณ ท่อนั่งชายข้างหม้อนั้น กามนิตได้ดับจิตแล้วไปตื่นขึ้น ณ สวรรค์สุขาวดี อันเป็นสุคติภูมิ มีมหาสระปทุมทิพย์ เป็นภพสำหรับ

วิญญาณของบรรดาสาธุชนผู้ประกอบแต่กุศลกรรม ถือกำเนิดโดยอุปปัตติกะ และกำเนิดได้ขึ้นชั้น ณ
สระปทุมทิพย์นี้ ได้สนทนากับเทพบุตรผู้เป็นทิพย์บุคคล

--23--

การต้อนรับแห่งชาวสวรรค์

กามนิตล่องลอยไปชมความงามของธรรมชาติบนสวรรค์ เทพบุตรเทพธิดาที่อยู่ก่อนแล้ว
ได้ทักทายปราศรัยกับกามนิตด้วยกิริยาอาการอันอ่อนหวานและพูดถึงต้นปาริชาติซึ่งกามนิตก็อยากไป

--24--

ต้นปาริชาติ

กามนิตล่องลอยไปจนกระทั่งถึงต้นปาริชาติ และได้สูดกลิ่น จึงระลึกถึงอดีตได้ตลอด เห็น
ห้องในบ้านชายบันหม้อ เห็นโคมาชีวิต เห็นคฤหาสน์ของตน เห็นภริยาทั้งสอง เห็นเหล่านางคณิกา
ในกรุงอุชเชนี เห็นพวกโจร เห็นลานอโศก และวาสิฏฐี และระลึกเห็นชาติเหนือ ๆ ขึ้นไปโดยลำดับ

--25--

บ้าน

วาสิฏฐีได้ถือปฏิสนธิในแดนนี้ กามนิตได้พาวาสิฏฐีไปยังต้นปาริชาติ วาสิฏฐีก็ระลึกความ
หลังในชาติก่อน ๆ ได้ และเล่าให้ฟังถึงสาเหตุที่ทำให้เธอต้องแต่งงานกับสาตาเคียร

--26--

สรว้อยแก้วตาเสือ

วาสิฏฐีเล่าให้กามนิตฟังว่า เธอถูกบังคับให้แต่งงานกับสาตาเคียร แต่นางไม่ยินยอม จน
กระทั่งบิดานำแก้วตาเสือมายืนยันว่า องคุลิมาลฆ่ากามนิตตายเสียแล้ว แต่นางก็ไม่ยอมเชื่ออยู่นั่นเอง

--27--

สำเร็จกิริยา

จนกระทั่งค่ำวันหนึ่ง วาสิฏฐียืนอยู่บนลานอโศก บิดาของเธอและสาตาเคียรเข้ามานำ
องคุลิมาลมาด้วยและให้องคุลิมาลยืนยันว่าได้ฆ่ากามนิตตาย วาสิฏฐีไม่เชื่อ องคุลิมาลจึงทำสำเร็จกิริยา
แล้วเดินสะบัดไซ้ตรวจหลุดและหนีไป วาสิฏฐีจึงยอมแต่งงานกับสาตาเคียร

--28--

บนฝั่งกองกาสวรรค์

กามนิตเห็นว่าวาสิฏฐีได้รับความเศร้าหมองระทมใจเมื่อมาระลึกถึงความหลัง จึงพาออก
จากที่แห่งนั้นมาพากันล่องลอยไปสู่ควดสวรรค์

ท่ามกลางกลิ่นหอมแห่งดอกปาริชาติ

กามนิตและवासिष्ठีไม่ได้ไปเยี่ยมองค์สวรงค์อีกต่อไป แต่ได้เลือกจะไปสู่หุบเขาด้านปาริชาติเนื่อง ๆ และทั้งสองได้ระลึกชาติที่เหนือขึ้นไปอีกมากมายหลายชาติ

มีเกิดก็มีตาย

กามนิตและवासिष्ठีเพิ่งกลับจากต้นปาริชาติมาสู่สระบัว เห็นดอกบัวทั้งหลายกำลังเศร้าหมอง ร่วงโรย वासिष्ठีจึงกล่าวถึงพระพุทธรองค์ที่เคยตรัสไว้ว่า มีเกิดก็มีตาย กามนิตให้वासิष्ठีเล่าเรื่องราวที่ได้เฝ้าพระพุทธรเจ้าให้ฟัง

ปีกจากทบนลาน

वासिष्ठีเล่าว่านางได้แต่งงานกับสาตาเคียร และมีลูกหญิงคนหนึ่งต่อมาสาตาเคียรก็มีภรรยาใหม่ และมีลูกชาย จึงไม่ค่อยได้อยู่เกี่ยวกับนางนัก คืนหนึ่งवासिष्ठีอยู่บนลานปราสาทของสาตาเคียร องคุลิมาลได้บินหน้าผาขึ้นไปหา ขอให้นางร่วมมือแก้แค้นสาตาเคียร และเล่าเรื่องที่ทำอุบายฆ่ากามนิตตาย ซึ่งความจริงแล้วไม่ได้ฆ่ากามนิต ทั้งได้รับอาสาจะไปหากามนิตมาหานางด้วย

สาตาเคียร

รุ่งเช้าवासिष्ठีกลับเข้าสู่ปราสาทได้พบสาตาเคียร และสาตาเคียรได้ขอร้องให้นางช่วยเหลือบอกทางลัดที่จะไปชำระคดีพิพาท वासिष्ठีก็บอกทางให้แล้วขอตัวไปพักผ่อน

องคุลิมาล

คืนต่อมาवासिष्ठีได้บอกเรื่องการไปชำระคดีพิพาทของสาตาเคียรให้องคุลิมาลฟังจนหมดสิ้น แต่องคุลิมาลได้เป็นสาวกของพระพุทธรเจ้าแล้ว จึงไม่ปรารถนาจะฆ่าฟันใครอีก และได้เล่าเรื่องที่ตนกลับใจจากการเป็นโจรมาเป็นนักบวชให้वासิष्ठีฟัง

นรกหอก

องคุลิมาลเล่าว่า เมื่อเช้านี้เองตนอยู่ในป่ามีนักบวชรูปหนึ่งเดินทางผ่านป่า ตนเห็นว่าเป็นการลูบคมไม้เกรงกลัว จึงติดตามไปและใช้ธนูยิงนักบวชผู้นั้น จนธนูหมดแรงก็ไม่ถูกนักบวชผู้นั้น

เลย ตนจึงวิ่งไล่ตามแต่ก็ตามไม่ทัน จึงเรียกให้หยุด แต่นักบวชผู้นั้นกลับตอบว่า เราหยุดแล้ว และได้
สั่งสอนเรื่องบาปบุญ และการเวียนว่ายตายเกิด ได้นำองค์ลีมาลให้เห็นนรกหอกที่วาชศพได้รับอยู่
ในนรกภูมิ องค์ลีมาลได้เป็นสาวกของพระพุทธองค์ตั้งแต่นั้น

—35—

การบูชาอันบริสุทธิ์

วาสิฏฐีฟังองค์ลีมาลเล่าเรื่องจบลงก็มีใจรัชชชอยากจะทำพระพุทธรูป องค์ลีมาลจึงแนะ
ให้ไปฟังธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ที่ป่าประดู่ลาย ณ เทวสถานพระกฤษณ์ เย็นวันนั้นวาสิฏฐีจึงได้
ไปฟังธรรมกับเมทินีและโสมทัตต์ และได้เข้าเฝ้าพระศาสดาอย่างใกล้ชิด

—36—

พระพุทธและพระกฤษณ์

พระพุทธองค์เริ่มแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องพระกฤษณ์ และพระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าถึง
เหตุที่ปล่อยช้างให้ฆ่าพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงแผ่เมตตาให้แก่ช้างจนช้างไม่ทำร้ายพระองค์
พระพุทธองค์เปรียบเทียบพระองค์กับพระกฤษณ์ พระกฤษณ์นั้นปลดปล่อยความเดือดร้อนลำเค็ญ
ของโลกให้พ้นทารุณกรรมจากสัตว์บาป ส่วนพระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้กำจัดศัตรูภายในได้แก่ความ
โลภ ความโกรธ ความหลง พระศาสดาตรัสว่า “มีเกิดก็มีตาย ถึงแก่ความทำลายไปจนสิ้น เหมือน
กับสวนในโลกและดอกไม้ในสวรรค์ก็ย่อมร่วงโรยไป”

—37—

ดอกไม้เหี่ยว

ระหว่างวาสิฏฐีเล่าเรื่องทั้งหลายให้กามนิตฟัง ดอกบัวก็เหี่ยวไปเรื่อย ๆ ทั้งสองจึงตั้งใจ
ขอไปเกิดในพรหมโลก แล้วทั้งสองก็ล่องลอยฝ่าพายุลุเลและสิ้นสมถะดับปวัตติจิตพร้อมกันทั้งคู่

—38—

พรหมโลก

กามนิตและวาสิฏฐีได้ถือปฏิสนธิในพรหมโลกเป็นเทพประจำดาวแฝด โดยอาศัยมหิทธา-
นุภาพของท้าวมหาพรหมเป็นจุดกลาง จึงมีชีพรุ่งเรืองนับด้วยอสงไขยกัลป์ แต่พรหมโลกก็ย่อมมีเวลา
สิ้นสุด

ความมืดมัวแห่งโลกานโลก

กามนิตและवासिष्ठी ได้สนทนากันถึงความเสื่อมแสงแห่งท้าวมหาพรหม ซึ่งवासिष्ठीก็กล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่าสูงลิ่วไปจนถึงความสว่างอันล้ำเลิศแห่งสวรรค์ มีเกิดแล้วมีดับ กามนิตจึงขอให้ वासिष्ठीเล่าเรื่ององค์ลีมาลไปหากามนิตที่อุชเชนี ให้ฟังด้วย

ในสุมทุมพุ่มไม้พระกฤษณ์

वासिष्ठीเล่าเรื่องให้กามนิตฟังว่า ในวันรุ่งขึ้นเมื่อสาตาเคียวกลับมาแล้ว ได้มีประชาชน ไปร้องทุกข์พระเจ้าอุเทนว่า องค์ลีมาลยังมีชีวิตอยู่และเมื่อพระเจ้าแผ่นดินคาคโทษ สาตาเคียวก็รับ เป็นความสัจย์ว่า ได้ปล่อยตัวองค์ลีมาลไป ฉะนั้นสาตาเคียวต้องได้รับโทษหนัก वासिष्ठीจึงให้ทูลเชิญ พระเจ้าอุเทนไปเฝ้าพระศาสดาที่เทวสถานพระกฤษณ์ ได้พบพระพุทธเจ้าและองค์ลีมาล หลังจากนั้น वासिष्ठीจึงขออนุญาตสาตาเคียวรอกบรพชาเป็นภิกษุณี

โอวาทอย่างง่าย ๆ

वासिष्ठीได้เป็นภิกษุณีแล้ว โดยออกบิณฑบาตในกรุงโกสัมพี และฟังธรรมของพระพุทธเจ้า และของสาวกอยู่เสมอ ครั้นสิ้นฤดูฝนพระศาสดาเตรียมจะเสด็จจาริกไปยังแคว้นตะวันตก บ่าย วันหนึ่งหลังจากฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ เรื่องความไม่คงที่แห่งบรรดาสิ่งที่มีชีวิตแล้วเหล่าภิกษุณีก็ได้เข้าเฝ้าที่ละองค์ वासिष्ठीได้เข้าเฝ้าองค์สุดท้ายและได้ธรรมบทหนึ่งไว้ภาวนาคือ “ที่ใดมีความรัก ที่นั่นมีความทุกข์” แต่เมื่อได้ปฏิบัติธรรมข้อนี้แล้วก็ไม่สามารถเอาชนะได้ ด้วย ความคิดถึงกามนิตนั่นเอง

ภิกษุณีอาพาธ

ภิกษุณีवासिष्ठीอาพาธด้วยเหตุความรัก จึงได้ทวงสัญญาจากองค์ลีมาลที่ได้เคยบอกไว้เมื่อ ครั้งเป็นนายโจรว่า จะไปนำกามนิตมาพบกับवासिष्ठी และองค์ลีมาลก็ทำตามสัญญานั้น โดยจาริกไปยัง อุชเชนีและได้พบกามนิต นำข่าวมาเล่าให้वासिष्ठीฟังแล้ว จึงออกเดินทางตามพระพุทธองค์ไปสู่กรุง พาราณสี वासिष्ठीล้มเจ็บลงแต่เมทินิได้ช่วยพยาบาลจนบรรเทาแล้ว वासिष्ठीจึงคิดจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อवासिष्ठीหายเจ็บไข้ก็พอดีฤดูฝนต้องรอกจนสิ้นฤดูฝน จึงออกเดินทางไปตามรอยบาทพระศาสดา

มหาปรีนิพพาน

वासिष्ठीเดินทางประมาณ 1 เดือนจึงถึงเมืองเวสาลี และได้ทราบว่าพระพุทธองค์เสด็จออกจากเมืองนี้ไปแล้วประมาณหกสัปดาห์ และได้ทราบว่าพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานได้เสด็จนิพพานเสียแล้ว वासिष्ठीจึงอาพาธ มีเศรษฐีผู้หนึ่งได้ช่วยเหลือพยาบาลนำเมทานี้และवासिष्ठीไปพักที่บ้าน และได้ข่าวว่าอีกสามเดือนข้างหน้าพระพุทธองค์จะเสด็จปรีนิพพาน หลังจากนั้นอีกสิบวัน वासिष्ठीและเมทานี้จึงเดินทางต่อไปจนกระทั่งถึงเมืองกุสินารา และได้เข้าอยู่ในท่ามกลางภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระศาสดาจะดับขันธปรีนิพพาน

พินัยกรรมवासिष्ठी

หลังจากนั้น वासिष्ठीมีอาการทรุดหนักแล้วก็สิ้นใจมาถือปฏิสนธิยังแดนสุขาวดี กามนิตและवासिष्ठीสนทนากันเรื่องการสัณฺญของมหาพรหมและกามนิตขอให้वासिष्ठीเล่าเรื่องพุทธลักษณะตอนปรีนิพพาน वासिष्ठीจึงเพ่งรูปด้วยจิตอันแน่วแน่และกามนิตก็ได้เห็นพระรูปของพระพุทธองค์ แล้วवासिष्ठीก็อันตรธานไป พระรูปพระพุทธเจ้าได้เข้ามาใกล้มโนวิดิของกามนิต เต้นชัดขึ้น เหมือนเมฆเลื่อนลอยเข้ามา แล้วหุ้มกายกามนิต

กลางคืนและรุ่งเช้าในสกลจักรวาล

กามนิตตริภักถ้อยคำที่ได้สนทนากับพระศาสดาในห้องโถงช่างหม้อกรุงราชคฤห์ จิตก็เพ่งพินิจหน่วงพระพุทธเจ้าเข้าไปในอารมณ์ และแล้วท้าวมหาพรหมก็บันดาลสิ่งทั้งปวงให้มีขึ้นใหม่ ดาวทุกดวงก็มีรัศมีแต่ดาวของกามนิตกับริบริหริ่ง แม้พระพรหมจะพยายามเอาแสงทิพย์ส่องไปให้ดาวกามนิต ๆ ก็ยังคงริบริหริ่งใกล้ดับลงซึ่งหมายความว่า พันอำนาจของมหาพรหมจะนั้นทั้งมหาพรหมและดาวเทพอื่น ๆ ก็ปริวิตกมหาพรหมจึงรวบรวมรัศมีส่งไปยังดาวกามนิต จนดาวกามนิตดับวูบลงสูญสิ้นเชื้อเหมือนแสงโคมไฟที่ดับ เพราะหมอดัน้ำมันที่หล่อเลี้ยงไส้ไว้จนหยาดสุดท้าย

เรื่องกามนิตเป็นวรรณกรรมที่เขียนขึ้นอย่างนวนิยาย แต่ได้เน้นข้อคิดหรือหลักธรรมของพุทธศาสนาแทรกลงในเรื่องและตัวละคร ในเรื่องมีทั้งการกระทำ การแสดงออกอันเป็นอารมณ์ของปุถุชน คือ โลก โกรธ หลง รัก เกลียด อาฆาต ฯลฯ การอยู่ในครอบครัวยังเป็นเรื่องราวของโลกียวิสัยของมนุษย์ พึงชอบปฏิบัติ ในเรื่องประกอบไปด้วยเรื่องราวและคติทางศาสนาอื่น ๆ ด้วย เช่น ศาสนาฮินดู แต่หลักใหญ่แล้วคำสอนของพระพุทธองค์เป็นหลักสำคัญที่จะทำให้ตัวเอกในเรื่องหลุด

พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดสู่ความสูญสิ้นคือ นิพพานในที่สุด อย่างไรก็ตามหลักกรรมของพระพุทธองค์เน้นให้เห็นจากหลักกรรมง่าย ๆ ที่สามารถหยั่งเห็นได้จากชีวิตปุถุชน จนกระทั่งถึงความสับสนในพรหมโลก มุ่งเน้นให้เห็นผลของกรรมจากการกระทำของบุคคลในเบื้องต้น และให้ปลดปล่อยจากกรรมนั้นในที่สุด

ต่อไปนี้จะชี้ให้เห็นลักษณะบางประการที่ปรากฏในหนังสือกามนิต

1. แง่โลกียวิสัย

กามนิตก็เหมือนปุถุชนทั้งหลายที่ยังต้องการความสุขสำราญ ความสวยงาม และอิสตรี จะเห็นได้จากกามนิตไปค้าขายยังกรุงโกสัมพี เมื่อไปถึงแล้วก็ออกเที่ยวเตร่หาความสุขสำราญ หนุ่มเช่นกามนิตก็เหมือนบุรุษอื่น ๆ มีความรักในสตรีเพศ จะต้องการเอาชนะแก่คนทั้งหลาย จะเห็นได้จากตอนแย่งลูกคลี

“คลีลูกหนึ่งพลาดหัดถันาง กระเด็นออกจากกลางเวทีลงมาข้างนอก บรรดาชายหนุ่มในที่นั้นหลายคนต่างวิ่งกันเข้าไปแย่งเก็บลูกคลี ข้าพเจ้าด้วยผู้หนึ่งที่วิ่งเข้าไปแย่งกับเขาด้วยและไปถึงลูกคลีก่อน แต่ในทันทีที่กันนั้น ชายหนุ่มคนหนึ่งแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าอันงามมีราคาแพง กรวากเข้าไปแย่งข้าพเจ้าต่างฝ่ายไม่ต้องการให้ได้ลูกคลีเอาไป แต่อาศัยข้าพเจ้ามีความรู้ในวิชากลเม็ดมวยปล้ำชำนาญ จึงคว้าลูกคลีไว้ได้”

กามนิตก็เหมือนชายหนุ่มทั้งหลายที่หลงรักหญิงสาว ก็เฝ้าแต่คร่ำครวญถึง และอยากเห็นหน้าด้วยความระทมใจ ซึ่งกามนิตกล่าวว่า

“พูดถึงอาหาร ข้าพเจ้าไม่สามารถจะกินได้แม้แต่คำเดียว อันว่านกเขาไฟซึ่งมีเสียงเพราะอ่อนหวานยินซีพอยู่ได้ด้วยแสงจันทร์นั้นได้ข้าพเจ้ายืนซีพต่อมาได้ ก็ด้วยแสงจันทร์แห่งดวงหน้าของนางฉันนั้น”

และด้วยความรักนี้เองที่ทำให้กามนิตไม่ยอมกลับไปกรุงอุชเชนีพร้อมกับท่านราชทูตตั้งที่กามนิตให้สัญญากับวาสิฐฐีที่บนลานอโศก

“ข้าพเจ้าถึงกับทรูตัวลงที่บาทนาง พลงยกแขนที่เรียวงามขึ้นจุมพิต น้ำตาก็ร่วงปากก็กล่าวว่าข้าพเจ้าให้สัญญาจะไม่จากไปแล้ว วาสิฐฐีดีใจโผลงโอบคอข้าพเจ้าไว้ จุมพิตข้าพเจ้าเสียยกใหญ่จนหัวเราะออกมาได้

และความมัวเมาในกัมภีวิสัยทำให้กามนิตมองความจริงในทางตรงกันข้าม สมดังที่กามนิตกล่าวไว้ว่า

“ครั้งหนึ่งอดอยู่ไม่ได้ ต้องหัวเราะออกมาดัง ๆ ที่เคยได้ยินบางคนพูดว่าโลกเรานี้มีแต่ทุกข์ และยังคงคิดหนีโลกไม่ปรารถนามาเกิดอีกเล่าข้าพเจ้าร้องว่า

โสมทัดต์คนเรานี้บางคนช่างโง่บัดชบจริง ดูเหมือนว่าโลกเรานี้จะหาที่มีความสุขเหลือ ยิ่งกว่าลานอโศกนี้ เป็นไม่มีแล้ว”

ธรรมดาของคนที่มีความรักก็ต้องพยายามหาสิ่งที่ตนเองมั่นใจนั่นคือทั้งกามนิตและวาสิฏฐี ต่างให้สัญญารักแก่กัน ณ เทวาลัยพระกฤษณ์

“หากเราไม่พบกันอีกในโลกนี้เราก็จะรักษาความซื่อสัตย์ต่อกันตลอดไป”

หลังจากที่กามนิตได้เดินทางกลับไปกรุงโกสัมพีนครเป็นครั้งที่สองและเห็นว่าวาสิฏฐีได้แต่งงานไปแล้วกับสาตาเคียร เมื่อกามนิตกลับมารุงอุชเชนีจึงประพาศิตนให้หลงมัวเมาในทางเสื่อมต่าง ๆ ด้วยความเศร้าโศกที่พลาดรัก

“สำหรับผู้ที่ให้ลืมนความโศกเศร้าแสนสาหัส ที่เผาผลาญดวงใจอย่างเช่นข้าพเจ้านี้ เมื่อนางงามนำถ้วยทองอันเต็มปริ่มด้วยสุธารส ความบันเทิงมาจ่อเลาะรออยู่ที่ริมฝีปากแล้ว ไฉนจะไม่ดื่มโดยยินดีเล่า?.....”

เมื่อกามนิตละความชั่วมัวเมาแล้วกลับคิดค้าขาย บิดาจึงให้แต่งงานกับหญิงผู้หนึ่งซึ่งกามนิตมิได้รักใคร่มาก่อน ทำให้กามนิตไร้ความสุขกับครอบครัวดังที่กามนิตกล่าวไว้ว่า

“ดูก่อนภรรยา มีภรรยาที่ไม่ทันจะรู้สึกรักใคร่ ก็จะทำให้รักบ้านมิได้ เหลียวดูรอบห้องทั้งสี่ด้าน จะหาความสำราญเจริญใจสักนิดก็ไม่มี”

ครอบครัวย่อมหาความสุขสงบมิได้ เมื่อมีภรรยาสองคน กามนิตก็เช่นเดียวกันเมื่อบิดาให้กามนิตแต่งงานกับหญิงอีกคนหนึ่งเนื่องจาก ภรรยาคนแรกของกามนิตไม่มีบุตรชาย

“คราวนี้เกิดมงคลขนานใหญ่ เกิดทะเลาะกัน ต่างแย่งกันเป็นใหญ่ ข้างภรรยาที่หนึ่งอ้างว่าตนเป็นหลวง เพราะได้อยู่กินกับข้าพเจ้าถูกต้องตามประเพณีมาก่อน ฝ่ายภรรยาที่สองก็ว่าตนควรเป็นหลวง เพราะมีบุตรเป็นชายอันสืบตระกูล”

อันธรรมดาสตรีย่อมกล่าววาจาจรูสวาทหยาบคายได้ดี ทั้งสองที่ช่วยกันรุมด่าวงศ์มูล จะเห็นได้จากภรรยาของกามนิต

“ออกไปเจ้าชู้โล้น! คนถ่อยไม่มียางอาย ดูท่าทางยีนชี่ ไหล่ซูดดูโซน่าทุเรศอย่างกับลาแก่ที่ปลดออกจากบังเหียน ปล่อยโซไว้ที่กองมูลฝอยข้างลานบ้าน ทิวสอดส่องเด่นจาก เจ้าหัวขโมยหน้าด่าน ไม่มียาง”

ผู้หญิงที่มีแต่ความหึงหวงและแย่งกันเป็นใหญ่ก็ไม่มีอะไรจะดีเท่ากับการทะเลาะด่าทอกล่าวหากัน เหมือนภรรยาทั้งสองของกามนิต

“มันอย่างนี้เอง อีถ้อยพยายามทุกอย่างโน้นแหละอย่างนี้จนได้เรื่อง ให้เขา (ซีที่ข้าพเจ้า) เกลี้ยงชั่งถึงกับตะเพิดเมียที่เขารักออกจากบ้านไป ให้ได้รับความอับอายขายหน้า กลับไปอาศัยพอกับ ลูกเล็ก ๆ ที่ไม่รู้โอหนือเห็นเพียงสาส์กนิตเดียว”

กามนิตนั้นยังหวังโลกียสุขอยู่ แม้จะได้ออกจากวิภังค์แล้วก็ตาม จะเห็นได้จากการ ได้สดับพระพุทธโอวาทแล้ว ก็ยอมมองไม่เห็น เพราะกามนิตนั้นมุ่งเชื่อถือในตัวบุคคลมากกว่าหลัก ธรรมคำสั่งสอนดังที่กามนิตตอบพระศาสดาในบ้านช่างหม้อว่า

“แม้ถึงข้าพเจ้าจะไม่มีสิทธิ์เพื่อกกล่าวเช่นนั้นได้ก็จริงอยู่ แต่ก็ยังเห็นความที่พระพุทธเจ้า ทรงหนึ่ง มิได้แสดงนั้นได้ชัดว่า ถ้าพระองค์มีสิ่งที่จะทรงแสดงให้บังเกิดความปิติเป็นบำเหน็จได้แล้ว พระองค์คงไม่ทรงหนึ่งอยู่เท่านั้น พระภิกษุซึ่งชนะความทุกข์ ถ้าแจ้งว่าเมื่อตายไปแล้วไม่สูญย์ จะ ต้องได้รับบรมสุขเป็นนิรันดรไซ้ร ก็ยอมจะเกิดปิติเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงน้ำใจชุ่มชื้นยิ่งขึ้น ไม่แห้งแล้ง เสียทีเดียว ตั้งหน้าทำความเพียร”

ที่กล่าวแล้วนี้เป็นส่วนหนึ่งในแง่โลกวิสัยที่ปุถุชนผู้ยังมีกิเลสอยู่ ต้องประสบพบเห็น ต้องปฏิบัติไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง เหมือนกามนิตในเรื่องนี้ละนั้น

2. คติทางพุทธศาสนาและพุทธโอวาท

คติทางพุทธศาสนาและพุทธโอวาทในหนังสือเรื่องกามนิตนี้มีมากมาย มีทั้งคำสั่งสอนง่าย ๆ อันเป็นเบื้องต้น และหลักธรรมชั้นสูงของพระพุทธองค์ ในที่นี้จะนำมากล่าวไว้เป็นตัวอย่างดังนี้

1. ในความบทที่ 1 (พระองค์เสด็จสู่เบญจคีรีนคร) พระพุทธองค์ระลึกถึงเหตุการณ์ที่ ล่วงมาแล้ว 50 ปี และปลงอายุสังขาร “ถึงเวลาแล้วในไม่ช้าเราก็จะละสังขารนี้ไป คือ สังขาระ ซึ่งเราได้ถ่ายถอนตนหลุดพ้นแล้ว ตลอดจนยังผู้ที่มาในภายหลังให้หลุดพ้นด้วย แล้วเข้าสู่ความดับ สนิทด้วยอำนาจแห่งปริณิพพานธาตุ”

2. พระพุทธองค์เสด็จยังละแวกบ้านกรุงราชคฤห์ ผ่านมายังบ้านที่มีการเลี้ยงดูกันอย่าง สนุกสนาน พระพุทธองค์ทรงระลึกถึงถ้อยคำที่เคยตรัสไว้ว่า “ถ้าจะดูโศกาทูรในหมู่สงฆ์ ก็ในการ ร้องขับทำเพลง ถ้าจะเป็นความบ้าในหมู่สงฆ์ ก็ในการเต้นรำ ถ้าจะดูความเป็นเด็กในหมู่สงฆ์ ก็ ในการยิงฟันหัวเราะ” สิ่งเหล่านี้ในพระพุทศาสนาถือเป็นสิ่งควรละเว้น

3. มนุษย์ยอมไม่พ้นจากผลกรรมที่ตนทำไว้ อย่างเช่น พวกโจรองคฺคิมาล ซึ่งมีวาชศรพ เป็นผู้สอนลัทธิ เมื่อถูกจับได้ก็ต้องตัดศีรษะเสียประจาน ดังคำของกามนิตที่กล่าวไว้ในบทที่สิบสอง (ที่ฝั่งศพของวาชศรพ) ว่า “ข้าพเจ้าระลึกถึงที่วาชศรพเคยอธิบายการลงทัณฑ์กรรม คิดแล้วก็รู้สึก เสียใจ วาชศรพเคยอธิบายพิสุจน์ว่า ผู้เป็นโจรพึงอย่าให้เขาจับได้ ถ้าเคราะห์ร้ายถูกจับไปก็ต้อง

หาทางทุกอย่างหนี ให้จงได้ อนิจจา! วิชาของวาชสพรพอย่างนี้ช่วยตนเองอย่างไรได้บ้าง เปล่าเลย น้อยนัก มนุษย์จะรอดจากกรรมที่ได้ก่อไว้แต่ชาติปางก่อน”

4. ความอดทนเป็นโอวาทของพระพุทธเจ้า แม้ในโอวาทปาติโมกข์ ก็ได้กล่าวถึงในเรื่องนี้พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่องคฺลิมาลไว้ ดังที่องคฺลิมาลได้กล่าวกับกามนิตในบทที่สิบห้า (ภิกษุโสนัน) ดังนี้

“ดูก่อนคฤหบดี อาตมามีความเป็นอยู่อย่างนี้ จะรู้สึกโกรธเคืองต่อภรรยาได้อย่างไร เพราะหน้าที่จะต้องมีความอดทนแม้ในสิ่งที่ยิ่งกว่านี้ คราวนี้เป็นครั้งแรกที่อาตมาเข้ามาศึกษาธรรมในกรุง แต่มารดลใจให้พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายกลับเกิดใจจงเกลียดจงชังต่อคณะสงฆ์ คำว่าขบไล่ตลอดมา บางครั้งเมื่อเดินมาตามทางก็ถูกขว้างปา ได้รับความเจ็บปวดถึงกับโลหิตตกและบาดแผลจิ๋วรายชาก็เคยมี เมื่ออาตมากลับไปเฝ้าพระศาสดา พระองค์ก็ทรงรับสั่งให้มีความอดทนนั้น ๆ ไว้ เพราะอาตมาทำอกุศลกรรมมาแล้วมากนัก จึงสมควรจะอดทนรับวิบาก เพื่อลบล้างกรรมเหล่านั้นเสีย” องคฺลิมาลกล่าวต่อไปว่า “พระศาสดาได้ตรัสสอนว่า ดูก่อนสาวกทั้งหลาย แม้ร่างกายจะถูกโจรผู้ร้ายเลื่อยขาดออกเป็นท่อน ๆ ก็ดี ถ้ายังมีโทษอยู่ก็ยังไม่ถึงทางที่ปรารภณา” และพระพุทธองค์ได้ให้โอวาทแก่องคฺลิมาลในเรื่องความอดทนนี้อีกในบทที่สามสิบ (องคฺลิมาล) ซึ่งองคฺลิมาลกล่าวข้อความนี้แก่วาสฺมิฐูว่า “พันพสุธาถูกคนขว้างก้อนดินที่สะอาดหรือโสโครกลงไป ก็ไม่รู้สึกกำเริบหรือขุ่นข้องฉนไต่ ท่านจงข่มจิตตนให้สม่ำเสมอเหมือนฉนั้น”

5. แนวคิดของกามนิตในเรื่อง ทรัพย์สมบัติ ข้าทาส บริวาร เป็นสิ่งมาหาไม่ได้ ความสุขที่แท้จริง แนวความคิดนี้เป็นเรื่องของพุทธศาสนาโดยแท้ ดังข้อความที่กามนิตกล่าวในบทที่สิบเจ็ด (สู่ความเป็นผู้ละบ้านเรือน) “คือเมื่อคิดใคร่ครวญถึงเรื่องตนในอดีตและตนในปัจจุบัน ว่าเป็นคนเดียวกันหรือเปล่า คิดแล้วก็ให้สะดุ้ง เห็นว่ามีลักษณะผิดกันไกลมาก ครั้งอดีตกระนั้น ข้าพเจ้าไม่มีอะไรนอกจากตน และความรัก ก็สองสิ่งนี้พึงแยกออกเสียจากกันเหลือแต่ตนไม่ได้เที่ยวหรือครั้นมาในปัจจุบันนี้ อะไรบ้างที่ข้าพเจ้าไม่มี บุตรภรรยาเอ๋ย ช่างม้าวัวควายเอ๋ย ข้าทาสบริวาร แก้วแหวนเงินทอง สวนสำหรับเที่ยวเล่น บ้านงดงามมโหฬาร ซึ่งใครเห็นก็อิจฉาอยากได้เออยสิ่งเหล่านี้ข้าพเจ้ามีอยู่บริบูรณ์แล้ว แต่ทว่า ข้าพเจ้านั้นเป็นข้าพเจ้าอยู่ที่ไหน ขณะนี้ดู ๆ ก็เหมือนผลไม้เน่า เนื้อในแห้งหายไปหมด ในที่สุดเหลือแต่เปลือกเปล่าเท่านั้น”

6. พระพุทธองค์ชี้ให้เห็นความจริงทางโลกิยสุขให้กามนิตฟังในบทที่สิบแปด (ในห้องโถงบ้านช่วงหม้อ) ซึ่งเป็นความจริงที่สุดที่กามนิตเองก็ยอมรับ สิ่งนี้ล้วนเป็นความทุกข์ทั้งสิ้น คือ “ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รักเป็นทุกข์”

7. หลักธรรมของพระศาสดาได้แก่ธรรมจักรกับปวัตตนิสสุต อันได้แก่อริยสัจ 4 ดังที่พระพุทธองค์ตรัสแก่กามนิตในบทที่ 19 (พระศาสดา) ความว่า

“ดูก่อนภราดา ความจริงอย่างยิ่ง คือทุกข์นั้นอย่างไร ได้แก่ความเกิดมานี้เป็นทุกข์ ความที่ชีวิตล่วง ๆ ไปเป็นทุกข์ ความเจ็บป่วยเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความอาลัย ความคร่ำครวญ ความทนล่าบาก ความเสียใจ และความคับใจ ล้วนเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รักเป็นทุกข์ ความที่ไม่ได้สมประสงค์ เป็นทุกข์ รวมความ บรรดาลักษณะต่าง ๆ เพื่อความยึดถือผูกพันย่อมนำทุกข์มาให้ทั้งนั้น ดูก่อนภราดา นี้แหละความจริงอย่างยิ่งคือทุกข์

ก็แหละความจริงอย่างยิ่ง คือ เหตุแห่งทุกข์นั้นอย่างไร ได้แก่ความกระหายซึ่งทำให้เกิดมีสิ่งต่าง ๆ อันความเพลินเพลินใจและความร่าเริงเกิดตามไปด้วย เพลิดเพลินนักอารมณ์นั้น ๆ คือกระหายอยากให้มีไว้บ้าง กระหายอยากให้อยู่ กระหายอยากให้อันไปบ้าง ดูก่อนภราดา นี้ความจริงอย่างยิ่ง คือ เหตุของทุกข์

ก็แหละความจริงอย่างยิ่ง คือ การดับทุกข์ทั้งสิ้นนั้นอย่างไร ได้แก่ความดับสนิทแห่งความกระหายนี้เองไม่ใช่อื่น ความเสียสละได้ ความปลดเสียได้ ความปล่อยเสียได้ ซึ่งความกระหายนั้นแหละและการที่ความกระหายนั้นไม่ติดพันอยู่ ดูก่อนภราดา นี้แหละความจริงอย่างยิ่ง คือ การดับทุกข์

ก็แหละ ความจริงอย่างยิ่งคือ ทางไปถึงความดับทุกข์ทั้งสิ้นนั้นอย่างไร ได้แก่ทางอันประเสริฐมีองค์แปดคือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ระวังชอบ ตั้งใจชอบ ดูก่อนภราดา นี้แหละความจริงอย่างยิ่ง คือ ทางไปถึงความดับทุกข์ทั้งสิ้น”

จากนั้นพระพุทธองค์ทรงตรัสถึง ปฏิจจสมุปบาท และสรุปลงท้ายเทศนาว่า

“ความเกาะเกี่ยวใคร่กระหายต่อการเกิด ย่อมเป็นเหตุให้ถึงความเกิดหากตัดความใคร่กระหายเช่นนั้นเสียได้ขาด ท่านก็ย่อมไม่เกิดในภพใด ๆ อีก”

8. พระพุทธองค์ตรัสเรื่องบาป บุญ และผลกรรมที่ได้ทำไว้ ดังพุทธโอวาทที่พระพุทธองค์ได้ประทานแก่องคคุลิมาลเพื่อให้กลับตัวจากการประพฤดิชั่วหันมาบรรพชาเป็นสาวกของพระองค์ ดังบทที่ 34 (นรกหอก) “เราผู้มีได้ทำเวรภัยในสรวรพสัตว์ คือ หยุดแล้วไม่เรวร้อนไปอีก แต่ตัวท่านนั้นเป็นผู้มี ใจมุ่งร้ายต่อสรวรพสัตว์ทุกขณะจิตต้องเรวร้อนเพราะอกุศลกรรมไม่มีเวลาหยุด รับทุกทรมานจากที่หนึ่งแล้ว ต้องไปสู่อีกที่หนึ่งเรื่อยไป” พระพุทธโอวาทอีกตอนหนึ่งที่ประทานแก่องคคุลิมาลคือ “ท่านแข็งแรงว่า ที่บุคคลต้องไปเกิดที่นั่นที่นั่น ในโลกมนุษย์บ้าง ในสรวรค์บ้าง และในนรกบ้าง เพราะกรรมเท่านั้น เป็นเหตุปรุงแต่งให้ไปเกิดหาใช่เพราะอำนาจเด็ดขาดที่มาจากสรวรค์ไม่”

9. พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นว่า ความจริงที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้นั้นมากมายนัก แต่ที่นำมาประทานแก่ภิกษุทั้งหลายนั้น นำมาเฉพาะที่เป็นสวปรโยชน์ที่แท้จริง ดังความที่กล่าวไว้ในบทที่ 35 (การบูชาอันบริสุทธิ์) พระพุทธองค์กำไประตุ่ล่ายหันไปทางหมู่พระสงฆ์แล้วตรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อันใบไม้ที่เราทำไว้นี้ กับใบไม้ที่มีอยู่ในป่าโน้น ข้างไหนจะมากกว่ากัน พระภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า

ใบไม้ในพระหัตถ์มีจำนวนน้อยกว่าที่มีอยู่ในป่าโน้น พระเจ้าข้า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความจริงก็เช่นนั้น สิ่งที่เราศกาคตได้เห็นแจ้งแล้ว แต่มิได้แสดงแก่พวกท่านยังมีมากกว่าที่แสดงไว้แล้ว มีอุปมาเหมือนใบประตุ่ล่ายที่อยู่ในมือเรากับที่มีอยู่ในป่าจะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเป็นไฉนเราจึงไม่แสดงให้ฟังทั้งหมด ก็เพราะไม่เป็นสวปรโยชน์เพื่อความหลุดพ้น ไม่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความหน่ายโลกีย์ ไม่เป็นไปเพื่อจัดจางความรักใคร่อันดี ไม่เป็นไปเพื่อความเย็นใจ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้แจ้ง ไม่เป็นไปเพื่อความตื้นเดิมที่ และในที่สุด ไม่เป็นไปเพื่อนิรพาน”

10. พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องมีเกิดก็มีตาย ทุกสิ่งทุกอย่างมีความเปลี่ยนแปลงไม่เที่ยงแท้แน่นอน แม้แต่สวรรค์ และพรหมโลก มีเกิดก็มีดับ เช่นเดียวกันดังที่วาสิฏฐีกล่าวอ้างถึงพุทธดำรัสให้กามนิตฟังในบทที่ 30 (มีเกิดก็มีตาย) ว่า

“มีเกิดก็มีตาย ถึงแก่ความทำลายไปจนสิ้น

เหมือนกับสวนในโลก และดอกฟ้าในสวรรค์ย่อมร่วงโรยไป”

และอีกตอนหนึ่งก็กล่าวถึง การเกิดและการดับแห่งพรหมโลกไว้ในบทที่ 38 (พรหมโลก) ว่า

“แม้ว่าดาวเทพทั้งหลาย อาศัยมหิทธานุภาพท้าวมหาพรหมบรมมหาราชเป็นจุดกลาง จึงสืบขีพรุ่งเรืองนับด้วยอสงไขยกัลย์ก็จริงอยู่ แต่พรหมโลกซึ่งดูประหนึ่งว่าหาเขตมิได้ เมื่อปรากฏว่า “มีชน” แล้ว ก็ย่อมมีสิ้นสุดลงเป็นธรรมดาวิสัย และโดยเหตุที่ระยะเวลาในพรหมย่อมดำเนินไปเรื่อยๆ เปรียบดั่งน้ำใสสะอาด ที่ไหลเอื่อยไปตามลำธารโดยราบรื่นไม่มีสิ่งอะไรกีดกันให้ขาดระยะลงกลางคันเลยทำให้เห็นว่าพรหมโลกนั้นหากกาลกำหนดมิได้ แท้จริงลักษณะที่ว่าหากาลไม่ได้นั้น ก็ล้วนเป็นมายาทังเรื่อง” พระพุทธองค์ได้ตรัสเกี่ยวกับการเกิด และการดับนี้ไว้ในบทที่ 41 (โอวาทอย่างง่าย ๆ) ไว้ว่า

“สูงลิ่วไปจนถึงความสว่างใสอันล้ำเลิศแห่งสวรรค์ มีเกิดแล้วก็มีดับ จงรู้ไว้เถิดว่า ความ เป็นไปในอนาคตนั้นแลย่อมดับเสียจนกระทั่งรัศมีมหาพรหม”

11. พระพุทธองค์ทรงหยั่งทราบได้ถึงความทุกข์ทรมานของผู้อื่น จึงได้ประทานหลักธรรม
อย่างง่าย ๆ ข้อหนึ่งแก่วาสิฏฐี พุทธวจนะบทนี้มีว่า
“ที่ได้มีความรัก ที่นั่นมีความทุกข์”

3. เกี่ยวกับลัทธิประเพณีและความเชื่อของศาสนาฮินดู

1. ในบทที่ 3 (ผู้ฝังแม่คงคา) ตอนหนึ่งท่านราชทูตได้ชี้ให้กามนิन्दูแม่คงคาและกล่าว
ด้วยว่า ไหลมาจากสวรรค์ เกี่ยวกับแม่คงคานี้เป็นลัทธิความเชื่อของศาสนาฮินดู มีประวัติความเป็น
มาโดยย่อ ดังนี้

พระคงคา ตามพระเวทว่า เป็นธิดาองค์แรกของพระหิมวัต หรือ หิมพานต์กับนางเมเนา
และเป็นเชษฐภคินีของพระอุมา พระสวามีของพระคงคา ก็คือ พระศิวะ (อิศวร) ฉะนั้นพระคงคา
กับพระอุมา จึงเป็นผู้ร่วมชนก ชนนี สวามีองค์เดียวกัน พระคงคามีนามเป็นอันมาก แต่ที่ใช้อยู่
บ่อย ๆ นั้น เรียกตามเรื่องที่เกิดขึ้น เช่น ชาหนวี ภาคีรีดี สาคร บางตำรับเรียกว่า พระตรีเวณี
ตามรูปที่เขียนจากอินเดีย เขียนเป็นรูปร่างงามมี 3 เศียร ทุกเศียรมีรัตเกล้าน้อย ๆ 6 กร บางทีถือ
คัมภีร์บ้าง ดอกบัวบ้าง นั่งบนหลังปลา สีกายขาว มีรัศมีขาว

พระคงคานี้ แต่เดิมถือกันว่ามิได้อยู่บนสวรรค์เท่านั้น พึงจะลงมาสู่มนุษยโลกในครั้งที่ท้าว
ภคิรต สำเร็จพิธีอัญเชิญเท่านั้น มีเรื่องเล่าว่า ในครั้งต้นกฤตยุค กุมาร 6 หมื่นของท้าวสัคร
(กษัตริย์สุริยวงศ์ ครองนครอโยธยา) ต้องตายด้วยฤทธิ์ ของพระกบิล (นารายณ์แปลง) เมื่อคราว
ไปตามม้าสำคัญของท้าวสัคร จำเป็นที่จะต้องชำระด้วยน้ำ พระคงคา จึงจะพ้นบาปไปสวรรค์ได้
ท้าวสัครจึงตั้งพิธีอัญเชิญแม่พระคงคา แต่ไม่เป็นผลสมความปรารถนา ท้าวสัครก็หาได้ละความเพียร
ไม่ได้กระทำพิธีนั้นอยู่จนสิ้นพระชนม์ชีพ ทายาทคือ ท้าวอังศุมัต ผู้เป็นหลานท้าวสัคร และท้าว
ทิลิปะ ผู้เป็นเหลนจนถึงท้าวภคิรตผู้เป็น หลือ ของท้าวสัครก็ได้ทำพิธีเชิญแม่พระคงคาต่อ ๆ กันมา
เพ็งสำเร็จความปรารถนาเมื่อตอนท้าวภคิรต แม่พระคงคาจึงได้มาสู่ยังมนุษยโลกโดยไหลไปทางสระ
วินทุ แล้วแยกออกเป็น 7 สาขา ไหลไปทางตะวันออก 3 สาขา คือ แม่น้ำนลินี หลาทินี ปาพินี
ส่วนทางตะวันตกนั้นไหลไปเป็นแม่น้ำจักขุ แม่น้ำสีดา แม่น้ำสินธุ รวม 3 สาขา สายกลางนั้นไหล
ตามรอยรדת้าวภคิรต ที่เรียกว่าลำแม่น้ำคงคามหานที นับว่าเป็นแม่น้ำที่ศักดิ์สิทธิ์ใช้ล้างบาปได้ นิยม
กันว่า ต้นน้ำไหลลงมาจากสวรรค์ เมื่อพระคงคา ได้ไหลไปชำระอัฐกุมารของท้าวสัครแล้ว กุมาร

ทั้ง 6 หมั่นก็ได้ไปสู่สวรรค์ ส่วนแองน้ำที่ไปรวมอยู่เป็นอันมากนั้นมีนามว่า สาคร (มหาสมุทร)¹³

2. ในบทที่ 5 (รูปวิเศษ) โสมทัตต์ได้ยั่วเย้ากามนิตที่หลงรักวาสิฏฐีว่า “เพราะเราทำนย่อมทรบกันอยู่ดีว่าทวยเทพย้อมกลัวเดชของมหาฤๅษีผู้บำเพ็ญตบะอย่างแก่กล้า สำหรับสูท่าน เมื่อเริ่มต้นทรมาณกายได้ถึงเพียงนี้ ในไม่ช้าเขาวินชยคงพ่นไฟออกมาแน่ เพราะร้อนตบะของสูท่านที่แรงกล้า มิใช่เท่านั้นเดชบารมีที่มีสะสมไว้ ป่านนี้ทวยเทพในเทวโลก จะมีตัวสั่นระรัวไปตามกันแล้วหรือ”

ในมหาภารตะกล่าวถึงพระวิศวามิตรกับนางเมนะกา ซึ่งเป็นเรื่องราวของศาสนาฮินดู พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในบ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ ความว่า

พระวิศวามิตร บำเพ็ญตบะอยู่ช้านาน พระพรหมาโปรดยกให้เป็นมุนีแต่พระวิศวามิตรก็ยังไม่ละความพยายาม

เทวดามีความร้อน จึงใช้นางเทพอัปสร ชื่อเมนะกาลงมาทำลายพิธีพระมุนีอยู่กับนางเมนะกาช้านาน จึงรู้สึกความบกพร่องในความพยายามของตน จึงลานางเมนะกาโดยดี แล้วออกจากตำบลบุษกรไปยังเขาคิมพานต์ เพื่อหาความสงบต่อไป นางเมนะกาคลอบตบตีทิ้งไว้ในป่า พระฤๅษี ชื่อกัณเฑาะ มาเก็บกุมารีไปเลี้ยงไว้ให้นามว่า ศกุนตลา¹⁴

สิ่งเหล่านี้เป็นความเชื่อของชาวฮินดู ที่ว่าหากฤๅษีบำเพ็ญตบะแก่กล้าแล้วย่อมทำให้ฝนแล้งและร้อนไปถึงเทวดา ทำให้เทวดาอยู่ไม่ได้ ฉะนั้นจึงส่งนางอัปสรมาทำลายตบะฤๅษีเสมอ

3. ในบทที่ 6 (บนลานอศอก) วาสิฏฐีพูดถึงความรัก มีข้อความเปรียบเทียบดังนี้

“ความรักที่แท้จริง ไม่ใช่สีแดง ย่อมมีสีดำดั่งสินิล เหมือนดั่งสีศอพระคิเว เมื่อทรงดื่มพิษร้ายเพื่อรักษาโลกไว้ให้พันกัย”

พระคิเวดื่มพิษของพระยานาคในการกวนเกษียรสมุทร เพื่อให้ได้น้ำอมฤตนั้นเอง ฤๅษีวิศวามิตรเล่าเรื่องนี้ให้พระรามฟังเมื่อไปถึงเมืองวิศาลา ความว่า

เทวดาและอสูรอยากจะได้คร่ำครวญ พ้นจากความตาย จึงชวนกันกวนเกษียรสมุทรทำน้ำอมฤต เอาเขามนทรคีรีเป็นไม้กวน เอาพญาวาสูกีรีเป็นเชือก พญาวาสูกีรีพันพิษเป็นไฟพอกันได้ความเดือดร้อนพระอิศวรก็เสวยพิษเข้าไป (พระศอจึงเป็นสินิลเพราะพิษไหม้)

เทวดาและอสูรชักเขามนทรคีรีหมุนกวนไปอีก จนเขาทะลุลงไปได้โลก พระนารายณ์จึงอวตารเป็นเต่าไปรองรับเขามนทรคีรีไว้มิให้ทะลุเลยไปได้ การกวนจึงกระทำต่อไปได้สะดวก

¹³ สัจจาภิรมย์, พระยา; *เทวกำเนิด* (พระนคร: เสริมวิทย์บรรณาการ, 2511), หน้า 215–221.

¹⁴ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ; *บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์* (พระนคร: ศุภรา, 2512), หน้า 38.

มีสิ่งที่ได้จากการกวนเกษียรสมุทร ดังนี้

1. ธันวันตรี ประถมแพทย์ ผู้ชำนาญในอายุรเวท (วิชาเวชศาสตร์)
2. อัปสรหกสิบโกฏิ ซึ่งเทวดาและอสูรไม่รับทั้งสองฝ่าย จึงกลายเป็นของกลาง
3. นางวารุณี คือ เหล้า
4. อุกโกลศระพ ม้าแก้ว ซึ่งเป็นพาหนะของพระอินทร์
5. แก้วเกษมฏุก
6. น้าอมฤต

เทวดากับอสูรทำสงครามชิงน้าอมฤตกัน พระนารายณ์เจอน้าอมฤตไปเสียพันจากฝั่ง
เกษียรสมุทรพวกอสูรไม่ได้มี โอกาสกินน้าอมฤตก็ตายไปในที่รบเป็นอันมาก เทวดาจึงได้เป็นใหญ่ใน
สวรรณ¹⁵

แต่ในลิลิตนารายณ์สิบปาง ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงสิ่งที่ได้
จากกวนเกษียรสมุทร มีมากกว่านี้ คือ

1. โค ชื่อ สุรภี สามารถบันดาลลม และเนยให้เกิดขึ้นได้เมื่อปรารถนา
2. วารุณี คือ สุรา หรือน้ำเมา
3. ต้นปารีชาต
4. นางอัปสร เหลือคณานับ
5. พระจันทร์ ซึ่งพระอิศวรนำไปตัดเป็นปิ่น
6. พิชรายุ ซึ่งพญาวาสุกรีสูบเข้าไป
7. พระศรีเทวี ซึ่งเป็นชายาของพระนารายณ์
8. แพทย์ธันวันตรี
9. น้าอมฤต¹⁶

4. ในบทที่ 10 (รัชสมัยลัทธิ) มีกล่าวอ้างถึงภควัทคีตา และพระเวท ซึ่งได้กล่าวไว้ใน
เรื่องกามนิต เป็นตอนคำสอนของวาเชศรพว่า

ก. ปัญญาวิฤเหตุผล

“เพราะความว่างเปล่า หมายความว่าหลักแห่งเหตุผล คือว่าถ้าข้าพเจ้าตัดหัวคนหรือ
สัตว์ ดาบของข้าพเจ้าฟันเข้าไป ในระหว่างอนุปรมาณูอันแยกไม่ได้ เพราะอนุปรมาณูนี้มีลักษณะแยก
ไม่ได้โดยแท้ ดาบของข้าพเจ้าจึงไม่ได้ฟันอนุปรมาณู เพราะฉะนั้น ดาบที่ข้าพเจ้าฟันลงไป จึงเป็นฟัน

¹⁵ ล.ศ. หน้า 25--27.

¹⁶ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ; ลิลิตนารายณ์สิบปาง (พระนคร: ศิลปบรรณาการ, 2515), หน้า
39-42.

ในที่ว่างเปล่าระหว่างอนุปรมาณูก็ความว่างเปล่าใครเล่าจะเป็นผู้ทำอันตรายได้ เพราะการทำอันตรายในสิ่งที่ไม่มียกเท่ากับไม่ได้ทำอันตรายในสิ่งใด ๆ ด้วยเหตุนี้ผู้ที่เอาตาบพันลงไปในที่ว่างเปล่าจึงไม่ต้องรับผิดชอบ และจะรับเทวทัณฑ์ไม่ได้ ถ้าการฆ่ามนุษย์มีความจริงเป็นเช่นนี้ไซ้ กรรมอย่างอื่นที่มนุษย์ลงทัณฑ์แก่กันเขากว่าการฆ่าคนจะมีความจริงอีกสักเพียงไร”

ข. พระเวท วาชรพ้ออ้างถึงความในพระเวทอันเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ของศาสนาฮินดูว่า “ในพระเวทศักดิ์สิทธิ์สอนว่า สิ่งที่มีภาวะอันแท้จริงเท่านั้นคือพรหม ถ้าความนี้เป็นจริง การฆ่าก็เป็นมายา ไม่ได้ฆ่าใคร ในพระเวทกล่าวไว้มากมาย ในตอนที่พระยายมบอกแก่นจิกต ด้วยเรื่องพรหมและด้วยเรื่องอื่น ๆ ว่า ผู้ใดเป็นผู้ประหาร ก็สำคัญว่าตนเป็นผู้ประหาร ผู้ใดถูกประหาร ก็สำคัญว่าตนตาย เขาทั้งสองไม่รู้แจ้งเลย แท้จริงไม่มีใครประหาร ไม่มีใครถูกประหาร”

ค. ภควัทคีตา ในภควัทคีตา กล่าวถึงพระกฤษณะเตือนพระอรชุนให้รบอย่าได้ท้อถอย พระทัย วาชรพณ์มากกล่าวอ้างไว้ว่า

“ผู้ใดเข้าใจว่าตนเป็นผู้ประหาร ผู้ใดสำคัญว่าตนถูกประหาร ทั้งสองผู้นั้นย่อมไม่รู้แจ้ง แท้จริงไม่มีใครประหาร ไม่มีใครถูกประหาร ฉะนั้นเธอจงเริ่มรบเถิด”

ทั้งพระเวทและภควัทคีตาได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องศาสนาฮินดูจึงไม่น่าแปลกใจให้ละเอียดอีก ถ้าต้องการรู้รายละเอียดก็อาจย้อนไปดูในเรื่องนี้ได้

5. ในบทที่ 14 (ผู้เป็นสามี) บิดาของกามนิตต้องการให้กามนิตแต่งงานเป็นครั้งที่ 2 เพราะเหตุว่า ภรรยาคนแรกมีแต่บุตรหญิง โดยอ้างว่า

“อันบุคคลที่ไม่มีบุตรสำหรับทำการพิธีบูชาทักษิณานุประทาน ในเวลาเมื่อตายไปแล้ว จะต้องรับทุกข์ทรมานสาหัส”

อันนี้เป็นคติความเชื่อของชาวฮินดูและอยู่ในข้อปฏิบัติของชาวฮินดูด้วย กล่าวคือ ชาวฮินดูจะต้องมีพิธีบูชาดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) หรือพิธีศราท เป็นการศึกษาสังเวทดวงวิญญาณด้วยข้าวบิณฑ์ ผู้ทำศราท ถ้าเป็นบุตรชายก็จะช่วยให้บรรพบุรุษพ้นจากขุมนรก ที่เรียกว่าปุต ได้

รายละเอียดของพิธีนี้อาจทวนกลับไปดูได้จากบทที่ว่าด้วยศาสนาฮินดู

7. เชิงผาทิมพานต์

หนังสือเรื่องเชิงผาทิมพานต์ เป็นนิยายอิงหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา เขียนโดยสุชีพ บุญญาอนุภาพ วรรณกรรมพุทธศาสนาเล่มนี้ผู้เขียนตั้งความมุ่งหมายไว้ว่า เพื่อ “เทอดทูนพระอานนท์ เถระผู้เป็นพระพุทธอนุชา ได้อุปัฏฐากบำรุงรับใช้ใกล้ชิดสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจนวาระสุดท้าย

แห่งพระชนม์ชีพ ท่านได้ทรงจำพระพุทธรูปจนไว้เป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทมาจวบจนปัจจุบัน”¹⁷
สำหรับเนื้อเรื่องเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับฉันทสุภกิจฉวี ได้เล่าชีวประวัติของตนให้สาธุศิษย์แห่งสำนัก
วิศวามิตรฟัง เป็นคติธรรมสำหรับผู้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความอดทน มุ่งประกอบแต่กุศลกรรม เพื่อเอา
ชนะอกุศลกรรมทั้งหลาย

สำนักศึกษาศิลปศาสตร์ ตั้งอยู่ทางเชิงผาหิมพานต์และใกล้ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี สำนักศึกษา
นี้ชื่อ วิศวามิตร ด้วยการยุแหย่ของผู้อื่นจึงทำให้ศิษย์ของสำนักนี้แตกกันเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายหนึ่งมี
สาธุซึ่งเป็นโอรสภคตริย์แคว้นมัลลสะภาคเหนือ อันมีกรุงกุสินาราราชธานี อีกฝ่ายหนึ่งมีวิกลปะ
ซึ่งเป็นโอรสภคตริย์แคว้นมัลลสะภาคใต้ อันมีกรุงปาวาราชธานี เป็นหัวหน้า ทั้งสองฝ่ายนัดทำร้ายกัน
แต่ท่านอาจารย์วิศวามิตรทราบความเสียก่อน จึงตัดสินลงโทษทั้งสองฝ่ายด้วยการลงพรหมทัณฑ์ 7 วัน
ดังที่อาจารย์วิศวามิตร ออกคำสั่งไว้ว่า

“เราจึงขอประกาศลงโทษทั้งกลุ่มสาธุ และกลุ่มวิกลปะ ห้ามใคร ๆ พุดด้วย รวมทั้งพุด
กันเองในระหว่างผู้ถูกลงโทษเป็นเวลา 7 วัน ถ้าใครมีเรื่องสำคัญจะต้องพุดกับผู้ถูกลงโทษหรือผู้ถูกลง
โทษมีความจำเป็นจะต้องพุดกับใครก็ให้มาหาเรา และพุดกับเราเพียงคนเดียว”

การลงพรหมทัณฑ์นี้พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้ในหมู่ภิกษุสงฆ์ของพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นการ
ลงโทษแบบผู้ดี พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่พระอานนท์ก่อนเสด็จปรินิพพานให้ลงพรหมทัณฑ์แก่พระ-
ฉันทนะ ซึ่งเป็นผู้เคยรับใช้พระพุทธองค์ก่อนเสด็จปรินิพพาน พระพุทธองค์ตรัสว่า

“อานนท์ โดยกาลที่เราล่วงลับไปแล้ว สงฆ์จึงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันทนะคือ ภิกษุฉันทนะ
จะกล่าวอะไรได้ตามพอใจ ภิกษุทั้งหลายไม่พึงว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนเธอ”

อาจารย์วิศวามิตรได้พาศิษย์ผู้วิวาทกันทั้งหมดรวมทั้งสาธุ และวิกลปะออกเดินทางเลียบลำ
น้ำโรหิณี เพื่อให้ศิษย์ทั้งหลายสมัคกระสมานสามัคคีกันดังเดิม เมื่ออาจารย์ได้พามาถึงค้ำน้ำแห่งหนึ่ง จึง
ได้เล่าเรื่องในพุทธประวัติตอนหนึ่งว่าภคตริย์ศากยวงศ์และโกถิยวงศ์ แย่งน้ำทำนากันจนเกือบจะกลายเป็น
สงคราม

“เดิมทีเดียวกษัตริย์ศากยวงศ์และโกถิยวงศ์ ก็ใช้เครื่องกันน้ำร่วมกันให้น้ำไหลไปตามเหมือง
ทั้งสองฟาก น้ำก็ได้ช่วยให้การทำนาทำไร่เกิดผลดีตลอดมา คราวหนึ่งคนรับใช้ของทั้งสองฝ่ายเกิด
ทะเลาะกันขึ้น เดิมก็เป็นเรื่องส่วนตัวแต่แล้วก็กลายเป็นการด่ากัน กระทั่งเจ้านายของแต่ละฝ่ายเมื่อ
เจ้านายทราบ ก็เข้าใจว่าภคตริย์อีกฝ่ายหนึ่งยุยงให้คนรับใช้ กล่าววาจากระทบมาถึงฝ่ายตน เรื่องที่
เกิดขึ้นจากต้นเหตุเพียงเล็กน้อย ก็กลายเป็นเรื่องใหญ่ถึงขนาดต่างตระเตรียมกองทัพทั้ง 4 เหล่า เพื่อ
ทำสงครามแย่งน้ำกัน ซึ่งความจริงแม้ไม่ต้องแย่ง ก็มีพอให้ทั้งสองฝ่ายใช้ประโยชน์ได้อย่างเพียงพอ

¹⁷ สุทธิ บุญญาภพ, *เชิงผาหิมพานต์* (พระนคร: บำรุงสาส์น 2510), (ก้านา).

แต่เพราะเหตุหลงเชื่อถ้อยคำของผู้ไม่ชอบกันด้วยเรื่องอื่น แต่หาทางกล่าวอีกฝ่ายหนึ่งจะมีให้ตนได้
ใช้น้ำที่กักไว้เข้าสู่เหมือง สงครามแย่งน้ำก็ทำที่ว่าจะเกิดขึ้นจริง ๆ

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ระหว่างน้ำกับชีวิตของกษัตริย์ที่จะทำสงครามกันนี้ อะไรจะมี
ค่ามากกว่ากัน ทุกฝ่ายยอมรับว่าชีวิตของตนมีค่ามากกว่าน้ำ พระองค์จึงทรงยกอดีตประวัติของการ
สงครามและการรู้จักปรองดองกัน และได้ทรงสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความสงบ ให้สมัคระมานสามัคคีกัน
ทำให้ทุกฝ่ายโล่งใจ ที่ไม่ต้องสละชีวิตของตนเพื่อสิ่งที่มีงมงายอันมีค่าน้อยกว่าชีวิต ความเป็นญาติกัน
ระหว่าง ศากยะกับโกลิยะ ก็ดำรงด้วยดีสืบมา”

ในเรื่องนี้จึงได้เกิดมีพระพุทธรูปปางหนึ่งเรียกว่า *ปางห้ามญาติ* ทำเป็นพระพุทธรูปประทับ
ยืน ห้อยพระหัตถ์ซ้าย ยกพระหัตถ์ขวาแบตั้งขึ้นเสมอพระอุระ มีเรื่องกล่าวว่า

“ในวัสสาที่ 15 พระบรมศาสดาเสด็จไปประทับ ณ นิโครธารามริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี ใกล้
กรุงกบิลพัสดุ์ กษัตริย์ชาวศากยะ พระญาติฝ่ายพระบิดาในนครกบิลพัสดุ์ กับกษัตริย์ชาวโกลิยะ พระ-
ญาติฝ่ายพระมารดาในเทวหนคร ทะเลาะกันด้วยเหตุฝนแล้งแย่งน้ำทำนา พระบรมศาสดาทรงทราบ
ด้วยพระญาณอันวิเศษแล้วจึงเสด็จไปทรงปราศรัยด้วยพุทธปฏิภาณวาจาอันคมคายเป็นเชิงถามโดยปริ-
ยายว่า “ท่านทั้งหลายทะเลาะกันเพราะอะไร” “เพราะน้ำพระเจ้าข้า” “น้ำกับคนอย่างไรจะมีค่า
มากกว่ากัน” “คนมีค่ามากกว่าพระเจ้าข้า” “คนพวกไหนมีค่ามากกว่าเขา” “กษัตริย์หาค่ามิได้พระเจ้า
ข้า” (คือมีค่าสูงสุด) “ถ้าเช่นนั้นท่านจะเอาเรื่องน้ำมาเป็นเหตุฆ่ามนุษย์ผู้เป็นกษัตริย์ซึ่งมีค่าสูงสุด
เช่นนี้จะสมควรแล้วหรือ” “ไม่สมควรเลยพระเจ้าข้า” แล้วประยูรญาติทั้งสองฝ่ายก็เลิกกรากันไป¹⁸

อาจารย์วิศวามิตรได้เล่าชีวประวัติของตนเองว่า เมื่อได้ศึกษาแล้วได้กลับไปยังบ้านเมืองเดิม
และได้ประลองฝีมือกัน ราชกุมารสำนักอื่นทำหายสำนักวิศวามิตรยิงชนะ

การรู้จักผิดชอบชั่วดี เมื่อรู้ว่าทำผิดแล้วยอมรับผิด และกล่าวขอโทษผู้ที่ตนล่วงเกิน ย่อม
เป็นสิ่งดีเช่น ราชกุมารที่กล่าววาจาล่วงเกินศิษย์สำนักวิศวามิตร แล้วขอภัยในความผิดพลาดของตน
ทำให้กษัตริย์ลิจฉวีผู้สูงอายุทั้งหลายมีความปลื้มปิติ ดังคำกล่าวของกษัตริย์ลิจฉวีว่า

“ดูก่อนราชกุมารทั้งหลาย การรีบแก้ไขกลับตัวหรือขอขมาผู้อื่นเมื่อสำนึกผิดนั้น ทำให้
คนที่ถูกชังน่าน้ำในตอนแรก กลายเป็นผู้ได้รับความยกย่องชมเชยไปอย่างมิได้มีใครคาดฝันมาก่อน
เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายจงจำไว้ให้ตึกว่า ถ้าเผชิญผิดพลาดล่วงเกินท่านผู้ใดแล้ว ฟังก้าววาจาขอ
อภัยในความล่วงเกินต่อท่านผู้นั้น ก็จะมีชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติชอบ”

¹⁸สมพร อยู่โพธิ์, *พระพุทธรูปปางต่าง ๆ และลักษณะพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย* (พระนคร: สามมิตร, 2515), หน้า 108.

การยิงธนูครั้งนั้นปรากฏว่าฉันทสุภกิจจวีได้รับชัยชนะ แต่ไม่ยอมรับการเป็นนายทหาร เขาได้กลับมาศึกษาต่ออย่างสำนักวิสามิตรอีก อาจารย์วิสามิตรได้ชี้ไปที่ต้นโอศอกแล้วให้ค้นหาความจริงด้านการปกครองจากต้นไม้ต้นนี้ และเปรียบต้นไม้เหมือนนักปกครองที่ต้องให้ร่มเงาแก่ผู้อื่น แต่ตนเองสู้กรำแดดทนต่อสู้กับความยากลำบาก คนที่จะปกครองผู้อื่นนั้น อย่างน้อยจะต้องรู้จักปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน ถ้าไม่สามารถปกครองตนเองได้ ก็ไม่สามารถปกครองผู้อื่นได้ดี นักปกครองผู้ลุ่มจมทางศีลธรรม เปรียบเหมือนไม้ล้ม นอกจากจะไม่มีใครได้เข้าไปอาศัยร่มเงาแล้ว ยังกีดขวางทางไปมา ก่อความลำบากเดือดร้อนแก่คนอื่น ๆ”

อาจารย์วิสามิตรได้สอนศิษย์ให้รู้จักอยู่ข้างหน้าเป็น และอยู่ข้างหลังเป็น พอสรุปเป็นคติได้ว่า การอยู่ข้างหน้านั้นคือการใช้ความรับผิดชอบไม่ทอดธุระ และการอยู่ข้างหลังคือการไม่แย่งกันเป็นใหญ่ไม่แย่งกันมีหน้ามีตา ทำความดีโดยไม่ต้องตีฆ้องและเห็นว่า “การเดินหน้านั้นคือความเป็นผู้นำในการเสียสละ คนในโลกนี้ชอบเป็นผู้อยู่ข้างหลังเมื่อถึงคราวเสียสละ ชอบเป็นผู้อยู่หน้าเมื่อได้รับสิ่งต่าง ๆ สำนักวิสามิตรจึงสอนในทางตรงกันข้าม ให้มีใจสูงยอมเป็นคนอยู่หลังในการได้รับ แต่ให้ออกหน้าเมื่อถึงคราวจะต้องสละ”

อาจารย์วิสามิตรได้กล่าวถึงพุทธวจนะตอนหนึ่งเกี่ยวกับความรู้และธรรมไว่ว่า “ความรู้ที่ขาดธัมมะหรือคุณความดีคือยควบคุม ย่อมเป็นพิษและทำอันตรายได้ คนประเสริฐสุดในเทวดาและมนุษย์ ก็คือคนที่ทั้งมีความรู้ดีทั้งความประพฤติดี บุคคลมิได้เป็นคนถ้อยเพราะชาติสกุล มิได้เป็นคนดีเพราะชาติสกุล แต่เป็นคนถ้อยหรือเป็นคนดี เพราะการกระทำของตน ถ้าบุคคลตั้งอยู่ในธรรมหรือคุณงามความดีแล้ว ประโยชน์อะไรที่จะต้องไปสู่แม่น้ำศักดิ์สิทธิ์เพราะแม่น้ำตีมนในภพณะสำหรับตีมนก็เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปแล้ว ฤกษ์งามยามดีนั้นขึ้นอยู่แก่การทำความดี”

พุทธโอวาทน์ปรากฏในวัฏฏปมสูตรว่า

“คนพาลทำความชั่ว แม้จะไปสู่แม่น้ำแห่งใด ก็ไม่บริสุทธิ์ขึ้นได้ แม่น้ำเหล่านั้นจะช่วยเหลือได้แก่ผู้ทำบาปหยาบช้า การรักษาศีล การมีความประพฤติดี ย่อมทำให้บุคคลเป็นผู้บริสุทธิ์ ดูกรพราหมณ์ ท่านจงอาบตน ด้วยธรรมวินัยนี้ ถ้าท่านไม่กล่าวเท็จ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่ขโมย มีความเชื่อตามเหตุผล ไม่ตระหนี่ ท่านก็ไม่ต้องไปสู่แม่น้ำแห่งใดเลย”¹⁹

พระพุทธองค์ตรัสถึงเรื่องการถือโชคกลางต่าง ๆ ว่า

19. สุนทร พันธรังสี, *ศาสนาเปรียบเทียบ* (พระนคร: แพร่พิทยา, 2513), หน้า 175.

“คนเขลามัวถือโศกลางอยู่ ประโยชย์ย่อมล่งเลยไป ประโยชน์เป็นตัวฤกษ์ของประโยชน์ ดาวทั้งหลายจักทำอะไรได้” (ชาตกสูตรต้นตปีฎกเล่ม 27 หน้า 61)²⁰

ความกตัญญูของคุณเป็นสิ่งที่ทำให้คนเจริญ ในเรื่องนี้สังกัจจ์เป็นตัวอย่างของผู้มีความกตัญญู ต่อฉันทสุภลิจฉวี ผู้ช่วยชีวิตตนให้พ้นอันตราย การได้ตอบแทนพระคุณของผู้มีคุณนั้น เป็นความสุขใจอย่างยิ่ง ดังสังกัจจ์ในเรื่องนี้ ตอนแรกที่อาจารย์วิศวามิตรนำศิษย์มาพักอยู่ใกล้หมู่บ้าน สังกัจจ์ก็นำอาหารมาเลี้ยง

“สังกัจจ์ นายบ้าน ก็พาพวกลูกบ้านหาบข้าวของเลี้ยงเชิงผาตรงค้ำน้ำเข้ามา เมื่อได้แสดงการกระทำอาจารย์แล้ว ก็จัดแจงแบ่งสิ่งที่เตรียมมาน้อมเข้าไปให้อาจารย์ส่วนหนึ่ง จัดให้คณะศิษย์อีกส่วนหนึ่งไม่ปนกัน”

และอีกตอนหนึ่งเมื่ออาจารย์วิศวามิตรเดินทางไปไกลสู่ทางใต้ของลำน้ำโรหิณี สังกัจจ์ก็นำมาอาหารมาให้อีก ดังคำโต้ตอบของสังกัจจ์กับศิษย์ของอาจารย์วิศวามิตร

“ข้าแต่ราชกุมาร แม้ไกลกว่านี้ก็ยังมีบ้านใกล้ เพราะพระคุณของท่านอาจารย์ที่มีต่อข้าพเจ้านั้นมากมายเหลือที่จะเปรียบปานได้ การที่ข้าพเจ้าได้สนองพระคุณท่าน ก็มีใช้เพื่อชดใช้หรือชดเชยพระคุณ แต่เป็นการทำให้เกิดความสุขใจว่า ได้มีโอกาสรับใช้หรือปฏิบัติบำรุงท่านผู้ทรงคุณธรรมควรแก่การเคารพกราบไหว้ต่างหาก”

เมื่อสังกัจจ์ไม่อาจมาอำนวยความสะดวกและรับใช้ได้ แต่ด้วยความกตัญญูและเป็นห่วงก็ได้สั่งให้ชาวบ้านได้ป่าคุณธา กับชาวบ้านใกล้อานันทเจดีย์ได้ให้ความช่วยเหลืออาจารย์วิศวามิตรและสานุศิษย์ดังกล่าวของชายชาวบ้านผู้หนึ่งว่า

“ชายหนุ่มคนนั้นกล่าวว่า ตนมาจากหมู่บ้านได้ป่าคุณธาไปไม่ไกลนัก สังกัจจ์สังคนมาบอกว่า ท่านอาจารย์จะมาพักที่เชิงผาแห่งนี้ ขอให้ช่วยกันจัดอาหารเข้ามาให้ ส่วนอาหารค่าสังกัจจ์ได้ขอร้องให้ชาวบ้านใกล้อานันทเจดีย์เป็นผู้จัด”

อาจารย์วิศวามิตร (ฉันทสุภลิจฉวี) ได้เล่าเรื่องของตนเองต่อไปว่า เมื่อได้ศึกษาต่อที่สำนักวิศวามิตรครั้งที่ 2 พอดีแล้ว จึงได้เดินทางกลับแคว้นวัชชีพร้อมกับสังกัจจ์ ได้ต่อสู้กับคนร้าย และพวกโจรจนได้รับชัยชนะ และที่มหาปเทศเจดีย์ ได้พบบุคคลผู้หนึ่งจะถูกประชาทัณฑ์จึงได้ช่วยชีวิตไว้ ได้เดินทางมาด้วยกันจนถึงโกคนคร ฉันทสุภลิจฉวีจึงกล่าวถึงพุทธวณะของพระพุทธองค์ให้ชายผู้ติดตามมาด้วยฟัง ความว่า

“พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จเดินทางไกลพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ระหว่างกรุงราชคฤห์นครหลวงแห่งแคว้นมคธกับเมืองนาลันทาคอกัน มีสุภบิยปริพาชกกล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า แต่

²⁰ สุทธิ ญาณูปภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา (พระนคร: เกษมบรรณกิจ, 2511), หน้า 184.

นั่นก็คือผู้มีปัญญาแต่มีการเกื้อกูลกัน ก็ยังดีเสียกว่าญาติที่มีแต่เบียดเบียน ไม่เอื้อเฟื้อ
สังกัจจันต์ ไปแก้แค้นศัตรูที่กระทำต่อฉันทสกุลิจฉวี จึงเกรงว่าจะถูกราชบุรุษจับไปลงโทษ
จึงหนีไปอยู่สำนักวิศวามิตร ต่อมาฉันทสกุลิจฉวีถูกจับไปคุมขังไว้ เขาจึงใช้ปัญญาหนีออกจากที่คุมขังได้
และทำให้ผู้ทรยศต่อบ้านเมืองต้องสละบัลลังก์ให้แก่กษัตริย์ฉัจฉวีตามเดิม ฉันทสกุลิจฉวีได้รับการแต่งตั้ง
ตั้งเป็นกษัตริย์เป็นเวลา 3 ปี ท่านผู้ซึ่งได้กล่าวคำเป็นคดีว่า

“ดูก่อนราชกุมารทั้งหลาย คนที่มีอำนาจอยู่เต็มทีกลับตกจากอำนาจลงไป คนที่หมดอำนาจ
กลับมีอำนาจขึ้นมาอีก ความเป็นไปในโลกนี้หาความแน่นอนมิได้อย่างนี้”

ความตอนหนึ่งตรงกับโลกธรรมของพระพุทธองค์ซึ่งทรงแบ่งไว้ 8 ประการคือ 1. ได้ลาภ
2. เสื่อมลาภ 3. ได้ยศ 4. เสื่อมยศ 5. นิันทา 6. สรรเสริญ 7. สุข 8. ทุกข์

ฉันทสกุลิจฉวี ได้กลับมาหาอาจารย์วิศวามิตร และได้รับการต้อนรับอย่างดีจากอาจารย์ที่
อานันทเจดีย์นั่นเอง ฉันทสกุลิจฉวีได้เล่าเรื่องการอบรมสั่งสอนของอาจารย์วิศวามิตรที่สั่งสอนตนอย่าง
ลึกซึ้งเพียงใด ให้เหล่าสานุศิษย์ฟัง โดยอุปมาถึงพันธุ์ไม้มงคลที่ชื่อว่า เล็บมือนาง

“คนธรรมดาที่มีความสนใจใคร่รู้เพียงปกติธรรมดา ก็รู้ตามความจำเพียงว่า ไม้เลื้อยที่มีใบ
อย่างนี้ มีดอกอย่างนี้ เรียกว่าเล็บมือนาง เป็นไม้เลื้อยที่ให้ดอกงดงาม จากขาวเป็นชมพู และแดงเป็น
ช่อเป็นพวง หอมระรื่น

ผู้สนใจมากขึ้นกว่านั้น ก็จะสังเกตว่า การที่เขาเรียกชื่ออย่างนี้มีเหตุผลอยู่เหมือนกัน
กล่าวคือเล็บมือนาง มีหนามแหลมยาวและแข็งมาก แต่มีเฉพาะในส่วนโคนของเถาโดยมาก ส่วนที่ยาว
ออกไปตามลำเถานั้น มีหนามน้อยลงตามลำดับ ที่ห่างไกลจากโคนต้น หนามนี้มิได้เกิดขึ้นโดยตรง
หากเกิดขึ้นจากข้อของใบนั่นเอง เมื่อใบหลุดหล่นไปแล้ว ข้อก้านของใบก็จะเหลืออยู่ และกลายเป็น
หนามแหลมไปในที่สุด

ผู้สนใจยิ่งไปกว่านั้นอีก ย่อมทราบต่อไปอีกว่า ใบแห่งเล็บมือนางนั้นใช้ตำพอกฝีก็ได้ ใช้
เป็นยาถ่ายพยาธิก็ได้ โดยคั้นน้ำดื่มหรือบางครั้งก็ใช้รากตำ คั้นน้ำให้เด็กดื่ม เพื่อให้เป็นยาประเภท
เดียวกัน ในบางถิ่นใช้ใบเป็นยาแก้ลงโลหิตสำหรับเด็ก บางคนใช้ผลห้ามมาตำ คั้นน้ำดื่ม แต่ถ้ามากไปจะ
มีอาการระส่ำระส่ายและมากเกินไปขนาดก็จะถึงกับสลบ”

นี่เป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นลักษณะของการศึกษาเล่าเรียนมีเป็นชั้น ๆ ตื้นและลึกต่างกัน ผู้ที่จะ
ศึกษาเล่าเรียนให้เชี่ยวชาญก็จะต้องศึกษาให้ลึกซึ้งและรู้จริง

ฉันทสกุลิจฉวีได้เดินทางกลับไปแคว้นวัชชีอีก และคืนราชสมบัติให้แก่สกุลิจฉวีตามเดิม
ตนเองได้กลับมาสู่สำนักวิศวามิตรในฐานะอาจารย์ผู้สอนศิลปศาสตร์แก่ราชกุมารทั้งหลายต่อไป

วรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องเชิงผาหิมพานต์นี้ เนื้อเรื่องมีคติน่าสนใจตลอดทั้งเรื่อง เป็น
วรรณกรรมที่สั่งสอนให้ผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ในโลก รู้จักต่อสู้กับชีวิต รู้จักโลก และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ

การกระทำใด ๆ ย่อมได้รับผลตอบแทนเสมอ สมดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอภินิหารปัจเจกชนสูตรว่า “หญิง ชาย คนุหัตถ์ บรรพชิตควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ ดีก็ตามชั่วก็ตาม เราจักได้รับผลของกรรมนั้น”

8 บทบาทพระบรมครู

บทบาทพระบรมครู เป็นหนังสือสารคดีธรรม นับเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาชั้นหนึ่ง ซึ่ง พ.อ. ปิ่น มุกขนัด ได้เขียนขึ้นเพื่อเป็นการเทอดทูนพระพุทธเจ้าในด้านที่พระองค์ทรงเป็นตัวอย่างบุคคล ในการอบรมสั่งสอน การใช้จิตวิทยา มนุษยสัมพันธ์ ตลอดจนการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า พระพุทธองค์ทรงมีชั้นเชิงยอดเยี่ยม ยากที่จะหาบุคคลเสมอเหมือนได้ สิ่งใดเป็นสิ่งที่บุคคลธรรมดาสามัญมองข้าม แต่พระองค์ทรงนำมาใช้ได้เหมาะสมกับบุคคล และกาลเทศะ หนังสือเล่มนี้มีเรื่องที่น่าสนใจอยู่หลายเรื่อง แต่จะนำมากล่าวไว้เพียงบางเรื่องที่เน้นให้เห็นคุณธรรมและพุทธจริยาเด่นชัดจริง ๆ

ทรงทนให้เขาด่า

ระหว่างที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดโมสิตาราม ใกล้กรุงโกสัมพี ได้มีเหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดขึ้น คือพระพุทธองค์ทรงถูกประชาชนด่าอย่างเสีย ๆ หาย ๆ ไม่ว่าจะเสด็จไป ณ ที่ใด ก็จะมีคนตามด่าทุกหนทุกแห่ง นับว่าเป็นการด่าครั่งมโหฬารที่สุด

การด่าได้ทวีความรุนแรง และขยายอาณาเขตกว้างขวางขึ้น พระสาวกที่ท่านเป็นผู้สิ้นกิเลสแล้วก็เกิดความสังเวชสลดใจ ส่วนท่านที่ยังมีกิเลสก็พากันขัดเคืองไม่เป็นอันจำศีลภาวนา แม้แต่พระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐาก ก็ทนไม่ไหว จึงได้เข้าไปกราบทูลพระศาสดา ขอให้เสด็จไปจากเมืองนั้น แต่แทนที่พระศาสดาจะทรงคล้อยตามกลับทรงย้อนถามพระอานนท์ว่า

“เราจะไปไหนกันล่ะ อานนท์”

พระอานนท์กราบทูล “ไปยังเมืองอื่น พะยะคะ”

พระศาสดา “ถ้าคนเมืองอื่นเขาด่าล่ะ จะทำอย่างไร”

พระอานนท์ “ก็ไปเมืองอื่นต่อไปอีกสิ พะยะคะ”

พระศาสดา “ก็แล้วถ้าคนเมืองนั้นเขาด่าอีกล่ะ

พระอานนท์ “ก็ไปเมืองอื่นต่อไปอีก พะยะคะ”

พระศาสดารับสั่งว่า “ทำอย่างนั้นไม่ถูก อานนท์ เรื่องมันเกิดขึ้นที่ไหนต้องระวังที่นั่น แล้วจึงไป หากประสงค์จะไป”

ผลที่สุดพระศาสดาก็ทรงทนให้เขาต่อต่อไป จนกระทั่งเหตุการณ์สงบ พระพุทธองค์ทรงหยั่งรู้เหตุการณ์อย่างถูกต้อง และทรงดำเนินงานตามแผนโดยตลอด จะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงถามพระอานนท์ว่า คนพวกไหนที่ตำพระองค์ หมายความว่า พระองค์มีได้ทรงถือว่า “คำตำ” สำคัญ แต่ทรงถือว่า “คนตำ” สำคัญกว่า พระองค์มีได้ตรัสถามพระอานนท์แล้วว่า เขาตำพระองค์ว่าอย่างไรบ้าง แต่ทรงถามว่า คนตำเป็นคนประเภทไหน ซึ่งเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า คนเหล่านั้นเป็นคนชั้นทาสกรรมกรหรือเป็นคนยากจน

ตามธรรมดาคนที่ตำพระนั้น มีอยู่ 2 พวก คือ พระด้วยกัน กับคนที่มีฐานันดรสูง พระตำพระอย่างเช่น พวกนักบวชต่างลัทธิต่างนิกายต่างกัน เพราะขัดผลประโยชน์ลามสักการะ ซึ่งมีเป็นครั้งคราว ส่วนคนฐานันดรสูง คือคนที่ได้รับยกย่องจากประชาชน มีคนเคารพนับถือมาก คนพวกนี้ตำพระเพราะพระทำอะไรขัดใจ แต่พวกทาสกรรมกรหรือคนยากจนที่จะตำพระเป็นการใหญ่ ตำออกหน้าออกตาเหมือนอย่างที่เขาโกสัมพิตำพระพุทธเจ้า นั้น ไม่เคยมีเยี่ยงอย่าง โดยปกติแล้วพระเป็นทั้งที่พึ่งและที่หวังของคนจน หากจะมีตำบ้างก็เป็นรายบุคคล ที่เกิดโมโหขึ้นมาเท่านั้น แต่ที่จะตำกันอย่างสนุกสนานใหญ่โตนั้นเป็นไปไม่ได้ ถ้าหากเกิดมีขึ้นก็เป็นเรื่องผิดสังเกตไม่ใช่เป็นการตำด้วยใจจริง แต่เป็นการรับจ้างตำ พระพุทธเจ้าถูกทาสกรรมกรตำก็ด้วยเหตุนี้เรื่องมีโดยย่อว่า

มีพราหมณ์ผิวเผือกคนหนึ่ง มีลูกสาวคนหนึ่งชื่อมาคัณฑิยา เป็นคนสวยมาก พราหมณ์ทั้งสองเห็นลูกสาว คิดจะอาศัยความงามของลูกสาวกู้ฐานะของตัวเอง จึงวางแผนหลอกเขย และลูกสาวก็รู้เห็นเป็นใจกับพ่อแม่ด้วย ผู้ชายมาขอก็รายกัไม่ยอมตกลง อ้างว่าไม่คู่ควรกัน จนกระทั่งวันหนึ่ง ขณะที่มาคัณฑิยากำลังล้างภาชนะอยู่นั้น บังเอิญได้พบกับพระพุทธเจ้า พราหมณ์ทั้งสองเห็นว่าพระพุทธเจ้าคู่ควรกับลูกสาวของตน จึงถวายเป็นภรรยาให้พระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงรับ มาคัณฑิยาสาวน้อยที่หลงติราคาตัวเองเทียมดาวเทียมเดือน ใครมาขอรักต้องเข้าใจกลับไปทุกราย เมื่อตนเองมาป้องกันพระพุทธเจ้า ครั้นพระพุทธเจ้าปฏิเสธความรักของตนก็หน้ามืด ซอกซำใจ ทั้งเจ็บใจและอับอาย

มาคัณฑิยาผู้ผิดหวัง ได้ผูกอาฆาตพระพุทธเจ้าตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นางจึงขอให้ญาติผู้ใหญ่ นำตัวขึ้นถวายพระเจ้าแผ่นดิน ขณะนั้นพระเจ้าแผ่นดิน ก็มีอัศรมเหตีส้อยอยู่แล้ว คือ พระนางสามาวดี และพระนางสามาวดีเป็นผู้เลื่อมใสในพระศาสดาถวายความอุปการะอยู่ มาคัณฑิยาได้วางแผนแก้แค้นพระพุทธเจ้าไว้แล้ว ครั้นมาอยู่ร่วมพระสวามีเดียวกันกับพระนางสามาวดี จึงคิดกำจัดพระนางสามาวดีด้วย มาคัณฑิยาผู้ใจทรามได้พยายามกล่าวใส่ร้ายป้ายสีพระนางสามาวดีในข้อหาจากจกรรัจหลายเรื่อง แม้แต่เรื่องที่พระนางเอาใจออกห่างจากสามีไปติดพันคบชู้กับพระพุทธเจ้า เมื่อไม่สามารถกำจัดพระพุทธเจ้าได้รวดเร็วสมใจ มาคัณฑิยาจึงได้วางแผนจ้างพวกทาสกรรมกรตำพระพุทธเจ้า จนกระทั่งพระสงฆ์องค์เจ้า เตือดร้อนไปตาม ๆ กัน

ในเรื่องนี้หากพระบรมศาสดาเสด็จหนีเสียงต่ำไปตามที่พระอานนท์ทูลเชิญเสด็จแล้ว คนที่
รู้ว่าไม่ถึงการณ์ จะพากันเข้าใจผิดว่าพระพุทธเจ้ามีมลทินจริงตามที่เขาคำ หรืออย่างน้อยก็สงสัย หรือ
เห็นว่าพระองค์ไม่มีขันติ และถึงแม้พระองค์เสด็จหนีไปแล้ว พรรคพวกนางมาคณทียาก็จะต้องตามไป
วังความไม่รู้จักเสร็จสิ้น ซึ่งจะทำให้คนต่ำไปทั้งประเทศก็ได้แทนที่จะต่ำเฉพาะในกรุงโกสัมพี แต่
เมื่อพระองค์ทรงใช้วิธี “เรื่องเกิดที่ไหนระดับที่นั่น” ย่อมบังเกิดผลดีเป็นอันมาก กล่าวคือ เป็นการ
วางแบบไว้ให้พุทธศาสนิกชนภายหลัง เมื่อได้ประสบเหตุการณ์เช่นนี้จะได้ทำอย่างเดียวกัน พระ-
องค์ทรงเปิดเผยความจริงไว้ในภายหลังว่า ในโลกนี้มีคนทูลศัลมาก หากมีแต่หนีเสียงคนต่ำแล้ว ตลอด
ชีวิตก็ต้องหนีร่ำไป จนไม่มีเวลาได้ทำความดีใด ๆ เลย พระองค์ทรงพิสูจน์ให้เห็นว่า ขันติคือ
ความอดทน ที่พระองค์ทรงสอนใคร ๆ นั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้และมีประโยชน์จริง อีกประการ
หนึ่งก็คือให้คิดว่า การต่ำว่าใส่ร้ายป้ายสีซึ่งกันและกันเป็นเรื่องไร้สาระ และอาจมีเบื้องหลังอย่างเช่น
เรื่องนี้ก็ได้

ทรงสอนจูพบันถกผู้โง่เขลา

ณ วัดเวฬุวันวิหาร เมืองราชคฤห์ มีพระสองรูปเป็นพี่น้องกัน องค์พี่ชื่อมหาบันถก บวชก่อน
และได้บรรลอรหัตต์แล้ว องค์น้องชื่อจูพบันถก เพิ่งจะเข้ามาบวชได้ไม่นาน เมื่อบวชแล้วก็อยู่กับ
พระพี่ชาย โดยถือเอาเป็นอาจารย์สอนธรรมให้

มหาบันถกผู้พี่พยายามอบรมสั่งสอนพระผู้น้อง แต่ไม่ได้ผลเพราะปรากฏว่าท่านเป็นคนโง่
มาก เพื่อปรับปรุงวิธีสอนให้ดีขึ้น ท่านผู้พี่จึงประพันธ์ธรรมง่าย ๆ เป็นบทกวีให้น้องชายท่อง ข้อ
ความในบทประพันธ์นั้น ท่านเทียบพระคุณของพระพุทธเจ้ากับแสงอาทิตย์ จุควมคาถาเดียวคือ 4
บรรทัดสั้น ๆ แต่พระจูพบันถกก็จำไม่ได้ แม้ว่าจะท่องนานถึง 4 เดือนก็ตาม

ท่านพระผู้พี่รู้สึกระอาใจและเห็นว่า น้องชายไม่มีอุปนิสัยในทางบวชได้ จึงแนะนำให้สึก
พระจูพบันถกถูกพี่ชายไล่ให้สึกก็เสียใจ จึงตกลงใจจะหนีไปสึก เดินบ่ายหน้าออกประตูพระวิหารไป
พระศาสดาทรงทราบเรื่องนี้ จึงเสด็จไปเดินจงกรมอยู่ที่บริเวณประตูวัด พอพระจูพบันถก
จะออกประตูวัดก็เหลือบไปเห็นพระศาสดา จึงแวะเข้าไปกราบทูลลาตามธรรมเนียม

พระศาสดาตรัสถามว่า “เธอกำลังจะไปไหน จูพบันถก”

พระจูพบันถกกราบทูลว่า “ข้าพระองค์กราบทูลลา พะยะคะ จะไปสึกจากสมณเพศ”

พระศาสดาตรัสถามว่า “ทำไมเธอคิดเช่นนั้นล่ะ จูพบันถก”

ท่านทูลตอบว่า “ข้าพระองค์เป็นคนโง่ พะยะคะ เวียนอะไรไม่ได้ ท่านมหาบันถกจึง
แนะนำให้สึกเสีย”

พระศาสดาทรงเห็นพระจูฬบัณฑกมีความโหมหนัส จึงเลื่อมพระหัตถ์ไปลูบศีรษะท่านพลาง ตรัสว่า “จูฬบัณฑก ก็เธอบวชในสำนักของเรา เมื่อมีเหตุอะไรขึ้น ทำไมจึงไม่บอกเรา เธอจะ สึกทำไม มาที่นี่แน่” เสร็จแล้วก็ทรงนำพระจูฬบัณฑกไปยังพระคันธกุฎี ที่ประทับของพระองค์ ณ ที่นั้น วิธีสอนคนโง่จึงได้เริ่มขึ้น

พระศาสดารับสั่งให้จูฬบัณฑกนั่งที่ระเบียงทางตะวันออก ขณะนั้นเป็นเวลาสายพอสมควร แสงอาทิตย์ยามเช้าสาดเข้าไปถึงในพระระเบียง

“นั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออกสิ จูฬบัณฑก” รับสั่งโดยไม่ได้ทรงอธิบายเหตุผล “ลืมตา มองดูพระอาทิตย์นั้น แล้วนี่ผ้าขาว เอามือข้างหนึ่งจับไว้ แล้วเอามือข้างหนึ่งถูไปมา ขณะเดียวกัน เธอต้องบริกรรมว่า “เซตตุลฺลิ ๆ” (รโหหนัง ๆ) ทำนาน ๆ”

ทรงปล่อยให้ท่านจูฬบัณฑกนั่งบริกรรมมองพระอาทิตย์อยู่ในความเงียบตามลำพังต่อไป ท่านจูฬบัณฑกไม่ได้คิดอะไรมาก นอกจากกระทำตามรับสั่ง เหมือนคนที่ถูกสะกดจิต ผ่านไปชั่วครู่ใหญ่ ดวงตะวันส่องแสงแรงกล้า แผลผาดวงหน้าของท่านแรงขึ้นตามลำดับ พระจูฬบัณฑก ซึ่งขณะนั้นยังไม่ได้ฉันอาหารรองท้องเลย รู้สึกต้องทรมานจากความหิว และความร้อนมากยิ่งขึ้น ท่านก็มั่งมั่งมองที่ผ้าขาวในมือ ทันใดนั้นก็เกิดความรู้สึกประหลาดใจเป็นอันมาก ผ้าขาวสะอาด ที่พระศาสดาประทานไว้เนั้น ได้กลายเป็นสีสกปรกน่าเกลียดทั้ง ๆ ที่ท่านถูมันไว้ตลอดเวลา จากสิ่งเล็กน้อยนี้ทำให้ท่านนึกคิดขึ้นมาว่าความสกปรกนี้ ไม่ได้มาจากที่อื่น แต่มันออกมาจากในร่างกายของท่านเอง “โอร่างกายของคนเรานี้มีธุลีหนอ” ท่านคำนึง

พระศาสดาทรงทราบว่า ดวงปัญญาได้ฉายแวบขึ้นในใจของพระจูฬบัณฑกแล้ว จึงทรงรีบ เต็มเชื้อด้วยพระดำรัสว่า “ถูกแล้วเธอ ร่างกายของคนเรามีธุลี” และตรัสต่อไปว่า “แต่ธุลีทางร่างกายนั้นไม่ทำไร ธุลีทางใจสิเธอสำคัญมาก” ธุลีทางร่างกายเขาเรียกว่า “เรณู” แต่ธุลีทางใจเรียกว่า “ราคะ” สองอย่างนี้ต่างกัน

พระจูฬบัณฑกครองตามพระพุทโธวาท ในที่สุดได้สำเร็จพระอรหันต์

จุดมุ่งหมายของพระศาสดาในการสอนจูฬบัณฑก อยู่ที่เรื่องราคะ คือ ประสงค์จะอธิบาย ว่า ราคะเป็นมลทินทางใจอย่างไร แต่เนื่องจากท่านจูฬบัณฑกเป็นคนโง่ การอธิบายธรรมอาจไม่ได้ผล เพราะคิดตามไม่ทัน จึงจำเป็นต้องจงใจให้ท่านคิดตามไปที่ละขั้น คือให้ท่านเห็นว่าผ้าเปื้อนธุลีได้ และให้เห็นว่าในตัวท่านก็มีธุลี เห็นจริงในสองขั้นนี้แล้วจึงจะพูดเรื่องจิตเข้าใจได้

เสด็จโปรดที่เปลือยในส้วมสาธารณะ

นอกเมืองราชคฤห์ มีลานหินลาดหลายแห่งที่ชาวเมืองยึดเอาเป็นส้วมสาธารณะ เวลาถ่าย อุจจาระก้นน้อย ๆ ที่หลังก้นหินเหมาะ ๆ แล้วถ่ายลงไปข้างล่าง สถานที่เหล่านั้นถ้าไม่ค้ำชันจวนตัวจริง ๆ ก็ไม่มีใครไปเกี่ยวข้องเพราะเต็มไปด้วยของปฏิกูล

วันนั้น พระศาสดารับสั่งแก่พระอานนท์ ผู้อำนวยการในพุทธสำนักว่า พระองค์จะเสด็จไปทำพุทธกิจบางอย่างโดยลำพัง พระอานนท์ทูลถามว่าจะไม่โปรดให้ท่านหรือพระภิกษุสักรูปสองรูปตามเสด็จบ้างหรือ พระศาสดาก็ทรงปฏิเสธ การเสด็จพระองค์เดียวอย่างนี้ ไม่ค่อยมีบ่อยนัก ต้องเป็นกรณีที่จะต้องเสด็จพระองค์เดียวจริง ๆ จึงทรงทำ

เย็นวันนั้น พระองค์เสด็จไปถึงส้วมสาธารณะ เตชะบุญวันนั้นฝนตกใหญ่ก่อนหน้าจะเสด็จ ลานหินค่อยสะอาดขึ้นบ้าง

“ซั่มพุกะ ซั่มพุกะ” ตรีสเรียกใครคนหนึ่ง ลงไปยังหลืบอุจจาระเบื้องล่างก้อนหิน

“ซั่มพุกะ” ทรงร้องเรียกอีก เมื่อไม่มีใครตอบ

“ใคร” เสียงตอบขึ้นมาจากอารมณ์เดือดดาล เพราะนานแล้วไม่มี ใครเคยเรียกออกชื่อตัวของผู้ถูกเรียก

“เราเอง ซั่มพุกะ” พระตรีสตอบ

“เราน่ะใคร” เขาย้อนถามขึ้นมาอีก

“เรา มหาสมณะยังงี้ละ”

“ธุระอะไร มหาสมณะ” เขาถามอย่างไว้เชิง

“ขอพักด้วยคนได้ไหม” พระตรีสลงไปยังหลืบอาจรม

“ไม่ได้” เขาทูลตอบ

“ทำไม ขอพักด้วยคนคนเดียวไม่ได้รี”

“ไม่มีที่” เสียงที่ไม่ยินยอมตะโกนตอบอย่างมะนาวไม่มีน้ำ

“ไร้ ซั่มพุกะ ทำไมพูดอย่างนั้น เราขอพักคนเดียวเท่านั้น” พระยังทรงยืนยันจะขอพักให้ได้ แล้วตรีสต่อไปว่า “สัตว์มันก็พอกับสัตว์ คนก็พอกับคน ก็นี่เราเป็นพระด้วยกัน ถ้าไม่พอกับพระแล้วจะไปพอกับใคร ตกลงน้ำ ซั่มพุกะ”

“อ้าว ท่านเป็นพระรี”

“ใช่ เราเป็นพระ” พระพุทธองค์ตรีสตอบ

เจ้าของเสียงเบื้องล่างได้เห็นยิวแ่งหินชะเง้อใบหน้าอันเกรอะกรังด้วยคราบอุจจาระขึ้นมา มองดูพระศาสดาคู่นั้น แล้วก็หลบตัวเข้าใต้หลืบหินอีก เสรีแล้วตะโกนถามขึ้นมาอีกว่า

“ไหนว่าตัวเป็นพระ ไม่เห็นมีน้ำเต้า พัดสำหรับพัดไฟบูชายัญก็ไม่เห็นมี พระอะไรกัน”

“มิลิ ซั่มพุกะ บริหารเรามี แต่ไม่ได้เอามาด้วยมันเกะกะ” พระศาสดาตรีสโต้ตอบ

“หนอย เกะกะ เป็นพระไม่เอาน้ำเต้าไปด้วยได้รี” ซั่มพุกะ กราบทูลอย่างโมโห และไม่รู้หรือว่าพระสมณะที่กำลังมาเข้าช้จะขอพักด้วยนั้นเป็นใคร

“ข้างเถอะน่า ชัมพูกะ ทำเป็นโมโหไปได้ บอกมาก็แล้วกันว่า จะให้เราพักที่ไหน”

“บอกแล้วว่าที่ไม่มี” เขายังไม่ยอมที่จะต้อนรับแขกต่างลัทธิ พระศาสดาทรงชี้ไปที่เงื่อมหินซึ่งไม่ไกลจากหลืบอาจรมเท่าไรนัก พลางตรัสว่า

“ตรงนั้นใครอยู่ละ ชัมพูกะ”

“ไม่มี” เขาทูลตอบอย่างเสียไม่ได้

“ถ้าอย่างนั้นเราขอพักได้ไหม”

“ตามใจ” เขาทูลตอบ

พระศาสดา ทรงลาดผ้านิสีทณะลงที่ปากเงื่อมนั้นเพื่อทรงพักผ่อนในยามวิกาล

คืนนั้น ได้มีปรากฏการณ์ประหลาดขึ้นในบริเวณนั้น คือ ได้มีแสงสว่างวูบขึ้น ทำให้เชิงเขาสว่างไสวทั่วบริเวณ เป็นอย่างนี้ถึง 3 ครั้ง ในระยะห่างกันพอสมควร ทำให้ชัมพูกะ ประหลาดใจมาก ตั้งแต่เขาอยู่ที่นั่นมา 55 ปีแล้ว ยังไม่เคยมีปรากฏการณ์อย่างนั้น

รุ่งเช้า เขารับไปสอบสวนคุณ ฌ ที่ประทับของพระศาสดา เขาทูลถามว่า “เมื่อคืนนี้ทำอะไร เกิดแสงสว่างวูบวาวไปทั่วบริเวณ”

“เราไม่ได้ทำอะไร ชัมพูกะ” พระตรัส

“ก็แล้วทำไมมันสว่างละ” เขาทูลซัก

“อ้อ นั่นอาณาภาพของเทพยดา”

“เทพยดา เขามาทำไมกัน”

“ก็มาหาเราสิ ชัมพูกะ”

“อ้าว ถ้าเช่นนั้น สมณะก็โตกว่าเทพยดาสี”

“ถูกแล้ว เราโตกว่าเทพยดา อินทร์ พรหมทั้งปวง”

“สมณะ ก็เราทำตบะอยู่ที่นี้ 55 ปีแล้ว ข้าวปลาอาหารไม่ได้กินเลย กินแต่ลม สมณะรู้หรือเปล่า คนขึ้นเรามาก เพราะเราบำเพ็ญตบะได้อัจฉริยะ ปกติเรายืนขาเดียวเท่านั้น ยืนสองขาไม่ได้ ลำบากจริง ๆ ถ้าขึ้นเราเหยียบแผ่นดินสองขา แผ่นดินจะถล่ม ก็นี่ท่านยังจะเก่งกว่าเรามาก หรือ สมณะ”

พระศาสดาทรงฟังกรรมของเขา แล้วตรัสย้อนไปว่า “นี่ชัมพูกะ เธอหลอกคนโง่ ๆ มานานแล้ว ยังจะคิดมาหลอกเราอยู่อีกี่ เรารู้หรือหน้า เธอนอนบนดิน กินอุจจาระ เราก็อู้ บัวยการพูด ว่าแต่เมื่อไรจะเลิกหากินแบบนี้เสียที”

ชัมพูกะตะลึงงัน เมื่อถูกล้วงความลับอย่างไม่รู้ตัว

เป็นความจริง ชัมพูกะในขณะนั้นได้กลายเป็นผู้วิเศษไปแล้ว เขาตั้งตัวเป็นเกจอาจารย์ผู้
ยิ่งใหญ่มีคนนับถือมาก แต่เบื้องหลังของอาจารย์ชัมพูกะจริง ๆ นั้น เป็นดังนี้

ชัมพูกะ เป็นลูกของคู่มือนะกินครอบครัวหนึ่ง ที่หมู่บ้านรอบ ๆ เมืองราชคฤห์นั่นเอง
เขาเป็นคนมีกรรมตั้งแต่ยังเป็นเด็กนอนเบาะแล้ว เวลาถ่ายอุจจาระออกมาชอบป้ายเอามาเข้าปากตัว
เอง พ่อแม่เห็นเข้าก็นึกแต่ว่ายังเป็นเด็กไม่รู้เดียงสา เอามือป้ายไปป้ายมาอย่างนั้นเอง แล้วก็แปลก
อย่างหนึ่ง นอนบนที่มีอะไรปูไม่ได้ ร้องกวนจนผู้ใหญ่ไม่เป็นอันทำงาน แต่ถ้านอนบนพื้นดินแล้ว
เงียบสบายผ้าผ่อนนุ่มไม่ได้ร้องให้ทั้งออกหมด พ่อแม่ก็ไม่เฝ้าอะไรมาก นึกแต่ว่าลูกตัวยังไม่เดียงสา

ครั้นเติบโตวิ่งเล่นได้แล้ว นิสัยนั้นก็ยังไม่เลิก คือชอบนอนบนดิน และถ้าไม่จำเป็น
จริง ๆ ก็ไม่นุ่งผ้า ข้าวปลาอาหารก็ไม่กิน ตายายก็คิดว่าลูกตัวเลี้ยงง่าย ข้าวไม่กินตั้งสองวันก็อยู่ได้
บางทีก็ไม่กินตั้งนาน ๆ จะกินข้าวแต่ละมือละคำ ก็กินอย่างเสียไม่ได้ ถ้าไม่มีใครเข้าชี้จริง ๆ ก็ไม่
กินเลย ยิ่งโตขึ้น ก็ยิ่งกลายเป็นปัญหาให้พ่อแม่ เพราะไม่ชอบนุ่งผ้า ใครไปใครมาก็ขยหน้าเขา
พ่อแม่จนใจเลยคิดว่าจะเอาไปมอบให้บวชในสำนักชีเปลือยดีกว่า ตกลงชัมพูกะก็ได้เป็นลูกศิษย์ของ
พวกชีเปลือย แต่เขาก็ทำความหนักใจให้แก่คณะชีเปลือยอีกในเรื่องอาหาร ปรากฏว่าชีเปลือยผู้นั้นไม่
ยอมกินอาหาร ที่แรกพวกชีเปลือยทั้งหลายกึ่ง สงสัยไปว่าแคงสำเร็จเสียแล้ว แต่อยู่มาวันหนึ่ง
ขณะที่ชีเปลือยทั้งหลายไปกินเลี้ยงรับเชิญกันหมด ส่วนชัมพูกะขอสละสิทธิ์อยู่เฝ้าสำนัก เพราะไม่กิน
อาหาร วันนั้นชีเปลือยคนหนึ่งย้อนกลับมาชุ่มดูอยู่ในวัด แล้วก็พบภาพอันแสนจะอุจาดน่าขนลุก
เพราะพอชีเปลือยไปกันหมดแล้ว ชัมพูกะก็ออกไปหลุมส้วม แล้วกินอุจจาระเป็นอาหาร

เหตุการณ์นี้ ทำให้ชีเปลือยทั้งหลายประชุมลับกัน และตกลงกันว่าจะต้องให้ชัมพูกะหาย
ไปจากสำนักเงียบ ๆ อย่าให้ข่าวนี้แพร่หลายออกไปได้ ชัมพูกะ เมื่อถูกเนรเทศออกจากสำนักชี
เปลือย จึงได้หาที่อยู่ใหม่ คือ หลับอาจรม ส้วมสาธารณะของชาวเมือง โดยวิธีลงไปยืนเอามือเหนี่ยว
ก่อนหินไว้ เอาเท้าหนึ่งยันพื้น อีกข้างยกขึ้นพาดหัวเข้า แล้วก็อ้าปาก ที่ทำเช่นนั้นทำเฉพาะเวลามี
คนมาเท่านั้น ปกตินั้นก็นอนบนดิน

คนมาพบเข้าก็ถามกันว่า ทำอะไร แกก็บอกว่าข้าบ้าเพี้ยนตะ เขาถามว่า อ้าปากทำไม
แกก็บอกว่าข้ากินลม ข้าวปลาอาหารไม่กิน แล้วทำไมยืนขาเดียว ก็บอกว่าตะข้าแรงมาก ขึ้น
เหยียบแผ่นดินสองขาเมื่อไร แผ่นดินจะถล่ม ข้าสงสารพวกมนุษย์จึงอุตสาห์ยืนขาเดียว แล้วนั่นทำ
ไม่จึงต้องเอามือเหนี่ยวหินไว้ ฮี ขึ้นไม่เห็นียวพวกแกก็ตายหมด

คนที่มาพบเห็นเข้าก็เล่ากันต่อ ๆ ไป ไม่ช้าบรรดาผู้นิยมคนวิเศษพิสดารทั้งหลาย ก็หลั่ง
ไหลกันมากกราบไหว้ เอาขนมนมเนยมาถวาย ชัมพูกะ ก็ไม่กิน พวกนั้นก็อ้อนวอนขอให้เอาตะ
ลินสักกิตเดียวพอเป็นสิริมงคล ชัมพูกะเลยกลายเป็นหลวงพ่อเว็จตั้งแต่นั้นมา

พระศาสดาทรงเล็งเห็นว่า ชัมพูกะถึงเวลาที่จะสั่งสอนได้แล้ว จึงได้เสด็จไปยังที่นั้น การที่พระองค์เสด็จไปโดยลำพังก็เป็นวิธีการสอนอย่างหนึ่ง คือ การสอนคนที่เห็นผิดเป็นชอบขนาดตั้งตัวเป็นเจ้าลัทธิ จะต้องสอนกันเฉพาะตัวจึงจะได้ผล

เมื่อเห็นว่าชัมพูกะสนใจพระองค์พอควรแล้ว จึงได้แสดงบุพกรรมให้เขาฟังว่า เขาเคยทำพระอรหันต์แต่ชาติก่อน เคยไล่พระไปนอนบนดิน ที่สำคัญคือ ดำว่าท่านไม่ควรนุ่งผ้า ผลกรรมตามมาทำให้ชัมพูกะนุ่งผ้าแล้วไม่สบายใจ

ทรงโปรดปรานผู้มึนกรรม

หลังจากเกิดอาเพศฝนตกหนักตั้งฟ้าถล่มเพียงวันเดียว ขณะที่พระศาสดากำลังแสดงพระธรรมเทศนาแก่สัปบุรุษ ณ วิหารเซตวัน เมืองสาวัตถี ได้มีสาวใหญ่นางหนึ่งวิ่งเปลือยกายเข้ามาในวัด ผมเผาสายรุงรัง เนื้อตัวเปื้อนเประไปหมด บอกรำคาญให้ทุกคนในที่ประชุมรู้ว่า แกเป็นบ้า ผู้คนเห็นว่านางทำท่าจะเข้ามาในพระวิหารที่ประทับของพระพุทธเจ้า จึงตะโกนไล่ว่า “ไปทางอื่น ยายบ้า” แต่ดูเหมือนแกจะไม่ได้ยินเสียงเหล่านั้นเลย ขณะเดียวกัน พระศาสดาได้ตรัสห้ามคนเหล่านั้นไว้ แล้วรับสั่งว่า “ปล่อยให้แกเข้ามาเถอะ” ยังไม่ได้ทรงให้เหตุผลว่า เหตุใดพระองค์จึงทรงต้อนรับหญิงคนนั้น ก็พอดีหญิงนั้นวิ่งโผล่เข้ามาแล้ว พระองค์จึงรับสั่งกับเธอว่า “น้อง รู้สึกตัวเสียทีสีจ๊ะ”

หญิงผู้น่าสงสารพอได้ฟังพระดำรัสเท่านั้นก็กลับสำนึกตัว เหมือนถูกปลุกด้วยมนต์วิเศษ เธอก็มองดูเรือนร่างอันเปลือยเปล่าของตนแล้วก็เกิดความละอายใจ จึงทรุดตัวลงนั่ง ณ ที่ตรงนั้นเอง แต่ในบัดเดี๋ยวนั้น ได้มีสุภาพบุรุษคนหนึ่ง โยนผ้าห่มไปให้นาง เธอรับผ้านั้นมาคลุมตัวกันอุจาดแล้วฟังพระพุทธโอวาทต่อไป

เรื่องนี้ เกี่ยวกับพระพุทธจริยา ในแง่ที่ว่า พระดำรัสเพียงเท่านั้นทำให้คนหายบ้าได้อย่างไร แล้วเหตุใดจึงตรัสเรียกหญิงนั้นว่า “น้อง” เยี่ยงผู้ผูกพันในเชิงรักทั้งหลาย เพื่อให้เข้าใจปัญหานี้จะขอนำความหลังของหญิงบ้าผู้นี้มาเล่าไว้เพื่อเป็นคำอธิบายพระพุทธจริยา

ปฏาจารา เป็นธิดาสุตสวาทของคฤหบดีผู้หนึ่งในเมืองนั้น และเป็นดาวเด่นในสังคมสาวัตถี ยุคนั้น แต่เธอได้หายหน้าไปจากบ้าน อย่างลึกลับเป็นเวลาเกือบสามปีแล้ว เมื่อปฏาจาราแตกเนื้อสาวผู้บังเกิดเกล้าของเธอก็แสดงความรักและห่วงใยอย่างถึงขนาด คือ กักขังเธอไว้ในบ้าน ณ ดึกชั้นสูงสุด เธอถูกตัดขาดจากสังคมกลายเป็นผู้ต้องขังโดยปริยาย ไม่มีโอกาสได้พูดคุยกับชายใด นอกจากพ่อของเธอ กับคนใช้ผู้ชายคนหนึ่งชื่อแม่ไว้วางใจที่สุด ซึ่งมีโอกาสติดต่อกันเฉพาะรับใช้เป็นประจำ

ปฏาจาราก็มีหัวใจเยี่ยงกุลสตรีทั้งหลายที่ตกอยู่ในฐานะอย่างเธอคือ หญิงสาวที่พ่อแม่มีฐานะดีแต่เกิดกันไม่ให้ลูกสาวรู้จักกับชายอื่น ผลที่สุดเธอก็เกิดรักใคร่กับชายคนใช้ เมื่อเกิดรักแล้วก็รักอย่างสุดหัวใจ เพราะเธอไม่มีโอกาสได้พบเห็นชายอื่นที่น่ารักมากกว่านั้น เธอจึงหนีตามคนรักไป ทั้งความอับอายขายหน้าไว้ให้พ่อแม่ ความรักของปฏาจาราเป็นความรักที่มีกรรม เธอไม่อาจบอกเรื่องนี้แก่พ่อแม่ได้ เพราะพ่อแม่ของเธอหยิ่งในสายเลือดยิ่งกว่าความรัก และไม่ยอมให้เธออยู่กินอย่างเปิดเผยกับชายคนรักแน่นอน นั่นเองเธอจึงรวบรวมข้าวของเงินทองหนีตามชายคนรักไปอยู่ในชนบท ชุดดิน ฝนไม้หากินกันตามประสายาก

กาลเวลาผ่านไป ปฏาจาราตั้งครรรค์ขึ้น แรก ๆ ก็มีได้นีกะไรนอกจากจิตใจที่ได้พยานรักไว้เซยชม แต่ครั้นครรรค์แก่จวนถึงกำหนดคลอด บรรพชาติก็เตือนใจให้เธอคำนึงถึงคุณธรรม เช่นเดียวกับผู้หญิงทั่วโลก คือการเกิดของลูกในครรรค์ทำให้หญิงผู้เป็นแม่นึกถึงความตายของตน แล้วก็นึกถึงพระคุณของบิดามารดาผู้บังเกิดเกล้า ปฏาจาราจึงออกปากชวนสามีให้พากลับไปหาพ่อแม่อยู่หลายครั้ง แต่แล้วทั้งคู่ก็รีรอชักช้าอยู่ จนกระทั่งคลอดบุตรที่บ้านบ้านนั่นเอง

ลูกคนหัวปีเพิ่งจะเดินได้เตาะเตาะ พยานรักคนที่สองก็ตามมา คราวนี้สามีของนางตกลงจะพาเธอกลับบ้านให้ได้ ครั้นเวลาใกล้กำหนดคลอดบุตร สามชีวิตก็ออกเดินทางกลับกรุงสรวดี ภรรยา อุ้มท้อง สามีอุ้มลูก การเดินทางจึงชักช้าไป จนกระทั่งไม่สามารถข้ามพินป่าได้ทันตะวันตกดิน ดังนั้นทั้งสามชีวิตจึงพักค้างคืนในป่าโดยอาศัยรุกขมุต แต่วันนั้นเป็นวันที่อากาศวิปริตแห่งฤดูกาล พอสั้นแสงตะวัน พายุก็เริ่มพัดจัด ก้อนเมฆแผ่คลุมไปทั่วท้องฟ้า และไม่แน่มันฝนก็ตกลงมาอย่างหนัก ฟ้าคะนอง สามชีวิตได้พากันย้ายจากพื้นที่ลุ่ม ขึ้นไปหาที่พักบนจอมปลวกเพื่อหนีน้ำที่เจิ่งนอง ปฏาจาราขอให้สามีของเธอลองเดินไปหาใบไม้หรืออะไรสักอย่างหนึ่งที่พอจะกำบังลูกน้อยมิให้สำลักน้ำฝน ซึ่งตกลงมาอย่างหนัก

เธอนั่งรอสามีจนกระทั่งหมดยามหนึ่ง อย่างเข้ายามสอง สามีก็ยังไม่กลับ ตึกมากแล้วยังไม่มีแว้วว่าสามีจะกลับมา ในระหว่างที่กำลังรอสามีอยู่นั้น ลมกรรมชวตก็เริ่มปั่นป่วนขึ้นในครรรค์ของนาง ในที่สุดปฏาจาราก็คลอดบุตรท่ามกลางความมืด และสายฝนอย่างเดี๋ยวดาย เธอไม่มีทางทำสิ่งใดได้อีก นอกจากนั่งกบฏรน้อยไว้รอสามีกลับมารับขวัญ ซึ่งก็เป็นความหวังที่ยังมีติดมน จนสว่างฝนซาลง ปฏาจาราตัดสินใจพยุงร่างกายที่แสนอ่อนเพลียอุ้มบุตรน้อยเดินตามหาสามี แต่แล้วเธอก็แทบเป็นลมล้มทั้งยืน เมื่อได้พบร่างของสามีคู้ยากนอนตายอยู่โคนไม้ห่างจากเธอไม่กี่ก้าว ร่างกายไหม้เกรียม เพราะถูกอสรพิษกัด ในขณะที่กำลังตะกายหกกิ่งไม้ เพื่อจะเอามาคลุมฝนให้ภรรยาและบุตร ปฏาจารา

ตะลึงงันอยู่คู่หนึ่ง แล้วทรุดกายลงนั่งข้าง ๆ สามมี ระลึกถึงความรัก ความทุกข์ยาก และความตายของเขา ด้วยความสลดใจอย่างสุดประมาณ

ครั้นเธอได้สติ ปรากฏาราก็ออกเดินทางมุ่งสู่สาวัดดีตามความตั้งใจเดิม มือข้างหนึ่งอุ้มบุตรคนเล็ก อีกข้างหนึ่งจูงบุตรคนโต ที่หวังของเธอก็คือ บิฑามารดาบังเกิดเกล้า การเดินทางยิ่งชักช้ามากกว่าจะถึงฝั่งน้ำจิววดีก็บ้ายมากแล้ว มองเห็นทิวทัศน์ของตัวเมืองอยู่คนละฝั่งทำให้เธอดีใจ ค่อยรู้สึกสดชื่นขึ้นบ้าง ไนไม่ช้าเธอคงได้กราบเท้าบิฑามารดา ได้ขมา แล้วเลือดในอกทั้งคู่อังได้รับความอบอุ่นจากตายาย เธอมองดูกระแสน้ำในแม่น้ำจิววดีรู้สึกว้าเหว่เชื่อมว้าปากดีเล็กน้อย ถ้าลำพังตัวเธอคนเดียวคงไม่มีปัญหา เพราะแม่น้ำจิววดีเป็นแม่น้ำกว้างเตลัน แม่น้ำจะเต็มตลิ่งก็ไม่ล็กเกินราวนมครั้นจะพายุตรน่อยทั้งสองลุยข้ามลำน้ำเชื่อมพร้อมกัน อาจพลาดพลั้งไม่ปลอดภัย ปรากฏาราจึงให้บุตรคนโตยืนรออยู่ฝั่งนี้ก่อน แล้วนำบุตรคนเล็กข้ามฟากไป พอถึงฝั่งโน้นแล้ว ก็เอาบุตรคนเล็กวางไว้บนฝ้าอ้อม ตัวเองรีบกลับไปรับบุตรคนโต

ขณะที่ลุนน้ำกลับไปถึงกลางลำน้ำนั้น ได้มีเหยี่ยวตัวหนึ่งร่อนถลาหาอาหารตามลำน้ำเรื่อยมา ครั้นเห็นเด็กแดง ๆ นอนอยู่บนตลิ่ง นึกว่าเป็นก้อนเนื้อจึงโฉบลงอย่างรวดเร็ว ปรากฏาราได้ยินเสียงปีกของมันแหวกอากาศจนตกใจ แต่เข้าไปเสียแล้ว บุตรน่อยสุดที่รักของเธอได้ติดกรงเล็บของเหยี่ยวใหญ่หายไปต่อหน้าต่อตา ปรากฏาราผู้เคราะห์ร้ายยืนมองเหยี่ยวพราวลูกไปจนสุดสายตา และกวีตร้องขอความช่วยเหลืออย่างไม่มีจุดหมาย ครั้นได้สติจึงรีบกลับไปหาบุตรคนโต แต่หนูน้อยที่กำลังนอนเดิน เห็นแม่ร้องโวยวายโบทไม้โบทมือ นึกว่าแม่เรียก จึงรีบวิ่งมาหาแม่ ตกลงไปในน้ำเสียก่อน ปรากฏาราไม่มีทางจะช่วยได้ทัน ครูเดียวเท่านั้นบุตรที่รักของเธออีกคนหนึ่งก็จมหายลงไปใกระแสน้ำ สุตวิสัยที่ใครจะช่วยได้ “พ่อแม่” เป็นที่หวังสุดท้ายของทุกคนที่สิ้นหวัง โลกอาจทำให้คนเราลืมพ่อแม่ไปชั่วคราว แต่เมื่อมาตายสลายแล้วคนเราก็นึกถึงพ่อแม่ ปรากฏาราคว่าฝ้านุ่งที่หลุดลุ่ยขึ้นกระโจมอกตะกายขึ้นจากน้ำ ออกวิ่งบ้างเดินบ้างอย่างครึ่งบ้าครึ่งดี มาตามทางไปสู่เมืองสาวัดดี ครูหนึ่งเธอก็พบชาวเมืองเดินสวนทางมา จึงถามอย่างกระหืดกระหอบว่า

“คุณรู้จักพ่อแม่ของปรากฏาราไหมคะ”

ชายนั้นเงยหน้าขึ้นมองปรากฏารา แล้วพูดขึ้นเปรย ๆ ว่า “อย่าให้ฉันพูดเลย”

“อ้าว ทำไมละ บอกหน่อยไม่ได้รีคะ ดิฉันปรากฏารา เป็นลูกของท่าน ชายนั้นส่ายหน้าอย่างระอวใจ ช้มือไปที่กลุ่มควันที่บซึ่งกำลังพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้า แล้วค่อย ๆ สลายตัว ณ เบื้องสูงพลางพูดว่า “คุณดูนั่นซิ”

“แล้วเกี่ยวอะไรกับพ่อแม่ของฉัน”

“ก็เมื่อคืนนี้ฝนตกใหญ่ พายุแรง บ้านของคุณพ่อคุณแม่ของคุณถูกพัดพังหมดแล้ว”
ยังไม่ทันขาดคำ ปรากฏาก็ถามสวนขึ้นว่า “แล้วเกิดไฟไหม้”

“ไม่ใช่เกิดไฟไหม้ แต่เรือนได้พังทับทำนทั้งสองตายคาที่ ญาติพี่น้องได้ช่วยกันนำศพท่าน
ไปเผาบบนเชิงตะกอนแห่งเดียวกัน ควันนั้นพุ่งขึ้นจากเชิงตะกอนยังโง่งง

ปรากฏาราอุทานได้คำเดียวว่า “พ่อจำ.....แม่.....” แล้วก็หมดความรู้สึกตัว ไม่รู้ว่าเธอ
ได้ทำอะไรต่อไป และเพื่ออะไร

แต่กุศลผลบุญย่อมช่วยคนเมื่อเข้าที่คับขันเสมอ ปรากฏาราเผชิญมรสุมชีวิตจนหมดที่พึ่งแล้ว
บุญของเธอจึงช่วยจิตใจให้เธอวิ่งไปตามทางสู่พระเชตะวัน จนกระทั่งได้รับคำทักจากพระศาสดาว่า
“น้อง รู้สึกตัวเสียทีสิจ๊ะ” เธอจึงคืนสติได้

ความจริงปรากฏารายังไม่บ้า ตามหลักวิชาทางจิตของศาสนา แต่อาจบ้าในสายตาของคนทั่วไป
หลักวิชาทางศาสนามีอยู่ว่า จิตที่วิปริตออกนอกวิถีจนเลยเขาวงกตที่แปดแล้วเท่านั้น จึงเรียกว่า บ้า
แต่จิตของ ปรากฏารายังไม่ถึงขั้นนั้น เป็นเพียงจิตได้รับความโหม่นสออย่างแรง ความโหม่นสอของ
ปรากฏาราในอารมณ์สุดยอสุดหยออยู่ที่สามีของเธอ หัวใจของเธอรำร้อหาสามีอยู่แล้ว เมื่อจะเรียก
จิตของปรากฏารากลับเข้าสู่วิถีปกติ พระศาสดาจึงประทานพระดำรัสเรียกว่า “น้องปรากฏารา” ซึ่งเป็น
อาหารใจสิ่งเดียวเท่านั้นที่ปรากฏารากำลังต้องการ พระดำรัสนี้จึงเป็นโอสถพิเศษหยดลงในหัวใจของ
เธอให้คืนสติในบัดนั้น

ประทานยาแก้ตายแก่หญิงแม่ลูกอ่อน

มีหญิงแม่ลูกอ่อนคนหนึ่ง วิ่งกระหืดกระหอบเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ วิหารเชตะวัน
พร้อมทั้งอุ้มลูกน้อยวัย 10 เดือน แนบไว้กับอก พลังกราบทูลพระศาสดาด้วยอาการละล้าละลักว่า
“เขว่าพระองค์ทรงรู้จักยาแก้คนตายใช่ไหม”

พระศาสดาตรัสถามว่า “ใครตาย”

“ลูกของหม่อมฉันเองเพคะ นี่ยังไง ที่หม่อมฉันอุ้มอยู่นี้” ก็สาโคตมก็กราบทูลพลาถกัมลง
จุมพิตลูกน้อยผู้หาชีวิตไม่แล้ว เธอร้องให้ด้วยความอาลัยรัก “ถ้าพระองค์ทรงรู้ว่าที่จะทำให้เขาฟื้น
ก็ขอได้ประทานแก่เขาด้วย”

พระศาสดารับสั่งว่า “ถ้าอย่างนั้นเธอจงรีบไปหาเครื่องยามาเร็ว ๆ จะทำยาให้”

“พระองค์ทรงต้องการอะไรล่ะ เพคะ”

“เมล็ดผักกาดอย่างเดียวแหละ”

“ได้ซิเพคะ หม่อมฉันจะไปเอามาเดี๋ยวนี้”

“แต่นี้โคตมี” พระศาสดาตรัสอธิบาย “เมล็ดผักกาดนั้น เธอจะต้องไปขอจากบ้านที่ญาติพี่น้องไม่เคยตายเลย เข้าใจไหม แล้วก็รีบมา”

กิสาคอตมีถวายบังคมพระศาสดาแล้วก็วิ่งกลับเข้าไปในเมืองพลางนึกอยู่ในใจว่า “เมล็ดผักกาดบ้านญาติพี่น้องไม่เคยตาย” นางไปเที่ยวถามหาเมล็ดผักกาดตามบ้านเรือน และทุกแห่งที่ถามก็ไม่ขัดข้องที่จะให้เมล็ดผักกาดแก่เธอ แต่ไปจําจนตรงเงื่อนไขที่ว่า ทุกบ้านเรือนมีแต่ญาติพี่น้องเคยตายมาแล้วทั้งสิ้น บางแห่งก็บอกแก่เธอว่า “คนตายแล้วสิมากกว่าคนที่ยังมีชีวิตอยู่” บางแห่งก็หัวเราะเยาะพลางว่า “นางคนนี้เชื่อมาจากไหน ทุก ๆ ครอบครัวยังมีบ้านเรือนก็ต้องมีคนตายทั้งนั้น”

กิสาคอตมียังเที่ยวตระเวนหาเมล็ดผักกาดไปนานเท่าไร เธอก็ยังถูกชาวบ้านสั่งสอนตลอดทาง และคำสอนเหล่านั้นก็ค่อย ๆ ทำให้เธอได้สำนึกในกฎธรรมดากว่า คนเราเกิดมาแล้วก็ต้องตายทั้งสิ้น ต่อมาเธอก็ยอมรับรู้ความตายของลูกและคลายความเศร้าโศกเสียใจได้

ทรงถูกใส่ความว่าต้องปฐุมปราชิก

มีข่าวลือนำบัดสีไปทั่วเมืองสาวัตถีว่า นางจิญจาสาวน้อยผู้หนึ่งได้ตั้งครมกับพระพุทธเจ้า ข้าราชการมีหลักฐานนำเชื่อถือมาก มีคนเห็นนางเข้าไปหาพระพุทธเจ้าในยามวิกาล กลับออกมาจากที่ประทับในตอนเช้า นางจิญจาตั้งครมกับใคร ๆ ก็เห็น และนางก็บอกกับใคร ๆ อย่างเปิดเผยว่า พ่อของเด็กในครมคือพระพุทธเจ้า เธอสรรเสริญสรรสรักันชาวซึ่งของพระศาสดาไปทุกหนทุกแห่ง แต่น่าประหลาดใจที่ไม่มีการ แกล้งข่าวออกมาจากพระพุทธเจ้าเลย ทำให้ประชาชนหลงเชื่อไปเกือบทั้งเมืองดู ๆ ก็น่าเชื่อ เพราะมีพยานหลักฐาน เดิมทีมีคนเห็นนางจิญจาแต่งตัวสวยพริ้ง เดินเข้าไปในวัดเชตวันในเวลาจวนพลบค่ำ แล้วมีคนเห็นนางเดินหอบผ้าออกจากวัดในเวลาเช้ามืด ครั้งสองครั้งคงไม่มีคนสงสัย แต่มีคนเห็นบ่อย ๆ จึงถามว่า เข้าไปทำไม แรก ๆ ก็ได้คำตอบที่ไม่แน่นอน จิญจาคงตอบอย่างเสียไม่ได้ว่า “ฉันจะไปไหน มันเรื่องของฉัน” ครั้นนานวันเข้า ความลับก็รั่วไหลออกมาตรง ๆ ว่า เธอได้เสียกันลับ ๆ กับพระพุทธเจ้ามานานแล้ว พวกที่นับถือศาสนาพุทธก็พูดไม่ออก เพราะอายลูกศิษย์ศิษย์ที่ซึ่งประโคนชวกันเป็นการใหญ่

กาลเวลาผ่านไป จนกระทั่งได้แก่เดือน นางจิญจาครมใหญ่จวนจะคลอด ได้เกิดเรื่องวุ่นวายขึ้นที่วัดเชตวัน วันนั้นน่ายมากแล้ว ขณะพระศาสดากำลังทรงแสดงธรรมอยู่ที่ธรรมศาลา ท่ามกลางศาสนิกชนซึ่งหนาแน่นเป็นพิเศษ เพราะต่างก็ต้องการจะดูว่าอะไรจะเกิดขึ้น ขณะนั้น นางจิญจาได้ปรากฏตัวขึ้นท่ามกลางที่ประชุม ขอทางเดินเข้าไปจนกระทั่งถึงหน้าธรรมมาสน์ ซึ่งพระศาสดากำลังประทับแสดงธรรมอยู่

“หยุดเทศน์เสียทีสิ” นางพุดผางซึ่งมือไปที่พระพักตร์ของพระศาสดา “เรื่องของเราเนี่ย จะว่ายยังไง”

“เรื่องอะไรกันเธอ” พระตรัสย้อนถามอย่างปกติ

“ก็เรื่องของเรานะสิ จะให้คลอดที่ไหน”

“เรื่องลูก ลูกใครกัน” พระตรัสถาม

“ลูกใครกัน ซิ ๆ นี้ละนะผู้ชาย ที่เวลา.....ยี้ อย่าให้พุดเลย เธออย่างโน้นอย่างนี้หวาน จนแทบไส้ แต่พอเมียมีลูกทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ ถามว่าลูกใคร ยี้”

พระศาสดาทรงนิ่ง

นางจิญจาได้ที จึงถามว่า “นี่ขอถามจริง ๆ เถอะ ลูกในท้องนี้ลูกของเราสองคนใช่ไหม ไหนลองว่ามาซิ”

พระศาสดาตอบเป็นปริศนาว่า “ใช่หรือไม่ใช่ จริงหรือไม่จริง ในโลกนี้ไม่มีใครรู้ นอกจากเรอกับเราผู้ตถาคต”

เมื่อพระพุทธรองค์ดำรัสเช่นนั้น นางจิญจาไม่โหงจนลึมนึกถึงลูกในท้อง กระตืบเท้าโครม ๆ ทำให้เชือกผูกท้องหลุด กลแตก ท้องปโลมหล่นลงมาทันที คือที่ท้องใหญ่ขึ้นนั้นนางเอาไม้ทำขึ้น แล้วเอาผ้าขี้ริ้วพันเข้าไว้วันละนิดละหน่อย เพื่อแสดงว่าท้องแก่ขึ้นตามลำดับ

พอกลแตกนางก็รีบวิ่งหนีออกจากวัดไป

เหตุที่พระศาสดาทรงนิ่ง ให้เสียชื้ออยู่ถึงเก้าเดือน ก็ด้วยเหตุว่าพระองค์ทรงทราบว่า นางจิญจาคงได้รับค่าจ้างจากพวกเดียรถีย์ให้ใส่ร้ายพระองค์ เรื่องใส่ร้ายพระไม่มีอะไรดีเท่ากับความว่าพระนอนกับผู้หญิง ต้องปฐุมปราชิก พระนอนกับผู้หญิงเป็นเรื่องลึกลับระหว่างคนสองคน พิสูจน์ยาก แต่นางจิญจาเฝ้าอยู่หน้อยที่ว่าเป็นตั้งครรรค์ เพราะคนตั้งครรรค์นั้นไม่เกิน 10 เดือน ก็ต้องคลอด พระพุทธรองค์จับเค้าเรื่องนี้ได้ จึงรอเวลาให้เรื่องนี้สิ้นสุดลงไปเอง เพราะถ้าพระองค์ทรงแก้ข่าวลือไปเรื่อย ๆ เรื่องราวต่าง ๆ ก็จะไม่มีความสิ้นสุด พระพุทธรองค์ทรงนิ่งเสีย ซึ่งก็เป็นชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธรศาสนา

9. จริยาบถ

วศิน อินทสระ เขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นและให้คำอธิบายว่า “จริยาบถ” แปลว่าทางแห่งจริยา คือ ทางแห่งความประพฤติหรือทางที่ควรประพฤติ มีตัวอย่างในเรื่องเป็นแนวทางซึ่งบอกว่า เมื่อเรื่องเกิดขึ้นอย่างนี้ ควรประพฤติอย่างไร

เรื่อง “จริยาบถ” ได้ให้คติ ให้คำสอนที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต แม้เรื่องเหล่านั้นจะเป็นเรื่องโบราณในความสำคัญของคนบางส่วน แต่ในโลกนี้ พฤติกรรมอันใดเล่าของมนุษย์ที่จัดได้ว่าเป็นของใหม่ มนุษย์มีพฤติกรรมซ้ำซาก ดูเป็นของใหม่สำหรับผู้ที่ยังใหม่ต่อโลก ใหม่ต่อชีวิตเท่านั้น

นักเรียนที่รู้สึกว่าคุณได้รับบทเรียนใหม่ก็เพราะเพิ่งเลื่อนชั้นขึ้นมาใหม่ อะไร ๆ ก็ดูใหม่ไปหมดสำหรับนักเรียนเช่นนั้น แต่ครูผู้สอนอยู่ประจำชั้น สอนซ้ำแล้วซ้ำเล่าอยู่นั่นเอง นักเรียนบางคนเรียนได้เร็วอย่างน่าชื่นใจ แต่นักเรียนบางคนไปได้อย่างเชื่องช้าอืดอาด ทำบทเรียนผิดซ้ำแล้วซ้ำเล่า เขาอาจถูกลงโทษบ้าง เพราะไม่รู้จักหลบจำ บางคนอาจถูกลดชั้นเพราะอ่อนเกินไป

ในโรงเรียนโลกก็เช่นเดียวกัน มนุษย์ผู้ยังไม่จบบทเรียนได้มาสู่โรงเรียนนี้ซ้ำแล้วซ้ำอีก เพื่อหาประสบการณ์ หาความรู้ หาความชำนาญให้แก่ชีวิต ทำนองเดียวกับนักเรียนไปโรงเรียนนั่นเอง

ธรรมชาติและธรรมดาแห่งโลกได้สอนมนุษย์ซ้ำแล้วซ้ำอีกเหมือนครูประจำชั้นสอนนักเรียนของเขาวันแล้ววันเล่าอะไรควรทำ อะไรควรเว้น แต่มนุษย์บางคนและดูเหมือนจะเป็นส่วนมากเสียด้วย มักดื้อดึงชอบทำสิ่งที่ควรเว้นและเว้นสิ่งที่ควรทำ มิได้เอื้อเฟื้อต่อเสียงเตือนของธรรมชาติและมโนธรรมของตนเลย เมื่อเหลือทนเข้าจริง ๆ แล้ว ธรรมชาติก็ลงโทษเสียครั้งหนึ่งเหมือนมารดาจำใจลงโทษบุตรของตนเพื่อความหลบจำ

ในโรงเรียนสามัญ ยังมีการไล่นักเรียนออก หรือนักเรียนจะลาออกเองก็ได้เมื่อเห็นว่าไม่ไหวจริง ๆ แล้ว แต่ในโรงเรียนโลกจะทำอย่างนั้นไม่ได้ นักเรียนโลกจะต้องทนรับบทเรียนซ้ำแล้วซ้ำอีกจนกว่าจะทำได้อย่างดีที่สุด สมบูรณ์ที่สุด มีความเต็มบริบูรณ์ในตน (Self-fulfilment) นั้นแหละโลกจึงจะยอมให้ออกจากโรงเรียนไปได้ในฐานะที่เรียนสำเร็จแล้ว เป็น โลกุตตรชนพ้นจากโลก อยู่เหนือโลก เมื่อยังมีชีพอยู่ก็อยู่อย่างเป็นครูของโลก

ภัยของผู้ติดรส

“การติดที่อยู่อาศัย และการติดบุคคลยังไม่เลวเท่าการติดรส ไม่มีอะไรเลวมากเท่าการติดรส สัตว์ชายคนเฝ้าสวนตอนเนื้อสมันซึ่งอาศัยอยู่ในป่า ให้มาสู่อ่านาจนได้ก็เพราะรส หญิงชั้นต่ำจุมมือพระผู้เคร่งในธุดงค์ ให้เปลี่ยนแปลงได้ก็เพราะรส ภิกษุขราหลายรูป กอดคอกันคร่ำครวญถึงหญิงหนึ่ง ก็เพราะติดในรสเหมือนกัน”

เนื้อสมันกับคนเฝ้าสวน

สัตว์ชายเป็นคนเฝ้าสวนของพระราชาราณสี เนื้อสมันตัวหนึ่งหลงเข้ามาในสวน สัตว์ชายก็ปล่อยมันตามสบาย มันจึงเที่ยวไปเที่ยวมาในสวนนั้นเสมอ ปกติสัตว์ชายจะนำดอกไม้และผลไม้ไปถวายพระราชารทุกวัน วันหนึ่งพระราชารัสถามว่า มีอะไรแปลกใหม่ในอุทยานบ้าง สัตว์ชายทูลว่า เห็นมีแต่เนื้อสมันตัวหนึ่ง พระราชาให้สัตว์ชายจับเนื้อสมันมาถวาย สัตว์ชายจึงนำน้ำผึ้งทาใบไม้ในบริเวณนั้น เนื้อสมันกินใบไม้ที่ทาน้ำผึ้งไว้แล้วติดใจจึงไม่ไปหากินที่อื่น สัตว์ชายจึงเข้าไปใกล้เนื้อสมันทีละน้อยจนคุ้นเคย ใช้หญ้าทาน้ำผึ้งล่อเนื้อสมันเข้าไปจนถึงพระราชวัง

ติสสกุमार

ติสสกุमारเป็นบุตรชายเศรษฐีคนหนึ่งในเมืองราชคฤห์ วันหนึ่งไปยังวัดเชตวันารามฟัง พระธรรมเทศนาของพระบรมศาสดาเกิดเลื่อมใส จึงทูลขอบรรพชา พระศาสดาทأمเสียเพราะบิดามารดายังไม่อนุญาต

ติสสกุमारอ่อนวอนบิดามารดาขอบรรพชา ไม่เป็นผล จึงอดอาหารประทังได้ 7 วัน บิดามารดาคิดได้ว่า ระหว่างการตายของลูกกับการบวช ควรจะเลือกการบวช จึงยินยอมให้ติสสกุमारบวช

พระบรมศาสดาประทานอุปสมบทแก่ติสสกุमारแล้ว พระติสสะได้ตามเสด็จไปยังกรุงสาวัตถีด้วย ท่านสมათานรุดงควัตรทั้ง 13 ข้อ อย่างเคร่งครัด ต่อมา มีงานนักขัตฤกษ์ในกรุงราชคฤห์ บิดามารดาของพระติสสะคร่ำครวญถึงบุตร นางวรรณทาสีคนหนึ่งเข้าไปในเรือนเศรษฐีถามความเศร้าโศกของนาง นางได้เล่าเรื่องให้ฟังโดยตลอด นางวรรณทาสีรับว่าจะช่วยเหลือ

นางวรรณทาสีเดินทางมากรุงสาวัตถี อาศัยอยู่ถนนสายหนึ่งเป็นที่โคจรภิกขาจารของพระติสสะ ได้ถวายอาหารที่มีรสอร่อยซึ่งสืบทราบมาแล้วว่าเป็นที่พอใจของพระติสสะตั้งแต่สมัยเป็นคฤหัสถ์ วันต่อมา นิมนต์พระติสสะไปฉันอาหารที่บ้าน ประกอบอาหารมีรสอร่อยเป็นที่ถูกใจ ทำอยู่เป็นประจำนานพอสมควร จนรู้แน่ว่า พระติสสะติดมันคงอยู่ในรส วันหนึ่งนางจึงทำเป็นใช้นอนอยู่ในห้อง พระติสสะมาฉันอาหารแล้วไม่เห็นนาง จึงถามหา คนรับใช้นิมนต์ให้เข้าไปเยี่ยมนางในห้อง นางจึงแจ้งเรื่องที่ตนมาที่นี่และประเล้าประโลมด้วยคำหวานจนพระเถระผู้เฒ่าในรส ยอมสีกออกมาเป็นคฤหัสถ์

ภิกษุแก่หลายรูป

ภิกษุแก่เหล่านั้น เมื่อเป็นคฤหัสถ์ เป็นผู้มั่งคั่งในเมืองสาวัตถีและเป็นสหายกัน เมื่อแก่จึงออกบวช แต่เพราะแก่มากจึงไม่อาจเล่าเรียนธรรมได้ จึงอยู่บรรณศาลาที่ท้ายอารามและไปบิณฑบาตด้วยกันตามบ้านเรือนของบุตรและภรรยาของตน นางมธุรปาณิกา ภรรยาเก่าของภิกษุรูปหนึ่ง มีฝีมือในการปรุงอาหาร นางมีอุปการะแก่ภิกษุเหล่านั้นทุกรูป และภิกษุเหล่านั้นก็ชอบใจในฝีมือของนาง วันหนึ่งนางถึงแก่กรรม ภิกษุชราเหล่านั้นเสียใจมาก กอดคอกันร้องให้อยู่ในบรรณศาลา พร่ำรำพันว่า “อุบาสิกามีฝีมืออร่อยทำกาละเสียแล้ว เราจะได้คนอย่างนี้ที่ไหนอีก เราไม่อาจหาอาหารที่อร่อยในเรือนอื่น นอกจากเรือนของมธุรปาณิกา”

สระบัวบาน

“ข้าแต่ภัทรม...บุรุษผู้นั้นลภปรก หยาบข้าว เปราะเขื่อนไปด้วยบาปอยู่โดยปกติ แล้วเหมือนผ้านุ่งของแม่นมที่เปราะด้วยน้ำลาย น้ำมูก มูตรและคูดของเด็ก...”

สระนั้นมีบัวบานสะพรั่ง กลิ่นหอมของเกสรโชยขึ้นตามสายลม กระทบผานประสาธ
ของมุนีหนุ่ม ก่อให้เกิดความสุข ความเบิกบาน กลิ่นหอมของดอกไม้เป็นกลิ่นหอมตามธรรมชาติ
หอมเย็นชื่นใจ

นักพรตหนุ่มก้าวลงสู่สระที่มีบัวบานนั้น มีจิตอธิษฐานต่อกลิ่นหอม จึงมางใจยินดีลมสด
กลิ่นดอกบัว สดชื่นระเริงใจ

“อา..ช่างหอมเย็นสดชื่นอะไรเช่นนั้น” เขาอุทานเบา ๆ

เทพธิดาผู้สถิตอยู่ ณ ต้นไม้ริมสระบัวได้เฝ้าสังเกตพฤติกรรมของนักพรตนั้นอยู่ เห็นดังนั้น
จึงเอ่ยทักขึ้นว่า

“ท่านยังมีได้รับอนุญาตจากผู้ใด สูดกลิ่นดอกบัวเช่นนั้น ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งแห่งการขโมย
ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ ท่านเป็นผู้ขโมยกลิ่นดอกบัว”

นักพรตหนุ่มกล่าวขึ้นว่า

“เรามีได้เอาก็ได้ เรามีได้บริโภค เราเพียงแต่ยืนดมดอกบัวอยู่ในระยะห่าง ๆ เมื่อเป็นดังนี้
เหตุไรท่านจึงว่า เราขโมยกลิ่นดอกบัวเล่า ดูก่อนเทพธิดา ถ้าท่านประกอบอาหาร และกลิ่นอาหาร
นั้นโชยมากระทบผานประสาธของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าพอใจในกลิ่นนั้น ท่านยังจะเล็งเห็นว่า ข้าพเจ้า
ขโมยกลิ่นอาหารของท่านหรือ”

ขณะนั้น ชายคนหนึ่งลงสู่สระ ถอนเง่าบัว เต็ดดอกบัวในสระนั้นตามใจชอบแล้วพลิกไป
มุนีหนุ่มเห็นดังนั้น จึงกล่าวกับเทพธิดาว่า

“มีคนมาเด็ดดอกบัว ถอนเง่าบัวไป เหตุไรท่านจึงไม่ว่ากล่าวเขา ทำการหยาบช้าถึงปาน
นั้น ท่านไม่ว่า แต่มางใจว่าข้าพเจ้าผู้เพียงแต่ยืนดมอยู่ห่าง ๆ ท่านคิดว่า ท่านมีความยุติธรรมดีแล้ว
หรือ”

“ข้าแต่่นักพรต..” เทพธิดากล่าว “บุรุษผู้นั้นสกปรก หยาบช้า เปราะเปื้อนด้วยบาป
อยู่โดยปกติแล้ว เหมือนฝ้านุ่นของแม่นมที่เปราะเปื้อนด้วยน้ำลาย น้ำมูก มูลรดของเต็ก ฉะนั้นการ
ที่เขากระทำเช่นนั้นอีกจึงมิใช่ของแปลก อนึ่งแล้ว หากข้าพเจ้าเห็นบุรุษผู้อยู่ในเพศฤๅษีอยู่ร่วม
ด้วยสตรี ข้าพเจ้าก็จะเห็นเป็นเรื่องธรรมดา ส่วนท่านสิเป็นนักพรต หากทำเช่นนั้นก็จะก่อความ
พิศวงให้แก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง”

“ข้าแต่ท่านผู้บาปเพียงดะ..นั่นกล่าวเป็นส่วนใหญ่ อันเป็นโทษร้ายแรง สำหรับผู้บาปเพียง
พรต ในส่วนย่อยก็เหมือนกัน ข้าพเจ้าเห็นว่า การตั้งใจสูดดมของหอมไม่สมควรแก่ท่านผู้เป็นสมณะ
มีศีลเป็นที่รัก บุรุษผู้ปราศจากโทษเช่นท่าน แสวงหาความสะอาดอยู่เป็นนิจ ย่อมเห็นบาปเท่า

ขมทราย* ปรากฏเหมือนมหาเมฆหรือเหมือนภูเขา ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงกล่าวเตือนท่าน เพื่อมิให้บาปเพียงเล็กน้อยเปราะเปื้อนท่านผู้บริสุทธิ์อยู่แล้ว”

ขณะนั้นมุนีหนุ่มรู้สึกภาคภูมิใจ และสลดใจพร้อมกัน ภาคภูมิใจที่เทพธิดาเห็นว่าตนบริสุทธิ์และสังเวชสลดใจที่ตนยังพอใจในการสุดคมกลิ่นหอมจากดอกไม้ อันไม่ควรแก่ผู้ปฏิญาณตนว่าเป็นสมณะ เขากล่าวว่า

“เทพธิดา.. ท่านรู้จักข้าพเจ้าดี ท่านรู้ดีถึงความเป็นอยู่ของข้าพเจ้า ท่านมีเมตตาตั้งใจอนุเคราะห์ข้าพเจ้า เมื่อใดที่ท่านเห็นโทษแม้เพียงเล็กน้อย ขอจงเตือนข้าพเจ้าอีก”

“ข้าแต่ท่านผู้บำเพ็ญตบะ” เทพธิดาตอบ “ข้าพเจ้ามิได้อาศัยท่านเลี้ยงชีพ ข้าพเจ้ามิได้เป็นลูกจ้างของท่าน จะได้คอยเที่ยวรักษาท่านอยู่ตลอดเวลา ตัวท่านนั้นแหละ พึงรู้ด้วยตัวเองว่าอะไรควร อะไรไม่ควรแก่ท่าน กรรมใดเป็นเหตุแห่งสุคติ กรรมใดเป็นเหตุแห่งทุคติ”

จะเห็นได้ว่าผู้บริสุทธิ์แม้ทำบาปเพียงเล็กน้อยก็เห็นเด่นชัด เหมือนผ้าขาวเปื้อนสี แม้เพียงจุดเล็ก ๆ ก็เห็นชัดเจน แต่ผู้ใจบาปหยาบช้าเหมือนผ้าเก่าที่เปราะเปื้อนสิ่งต่าง ๆ จนไม่อาจแยกสีได้ ออก แม้จะเปื้อนอีกสักเท่าใด ก็ไม่สามารถมองเห็นรอยเปื้อนนั้นชัด

สิ่งใดดี สิ่งใดชั่ว สิ่งใดควรปฏิบัติ และสิ่งใดควรเว้นนั้น จะให้มีผู้คอยตักเตือนอยู่ตลอดเวลาชีวิตย่อมไม่ได้ ตนนั้นแหละเตือนตนเองได้ดีที่สุด คิดเสียก่อนจึงทำ อย่าทำก่อนแล้วจึงคิด

อุคคเสนผู้พ่ายรัก

“สำหรับชาย อะไรเล่าจะปวดร้าวเท่าการดูหมิ่นแห่งภรรยาตน ในทางกลับกันใครยกย่องก็ไม่ภูมิใจเท่าภรรยาตนเชิดชู บ้านเป็นสวรรค์เมื่อสามีภรรยาปรองดองกันและจะกลับกลายเป็นนรกเมื่อทั้งสองแตกแยกกัน”

อุคคเสนเป็นบุตรชายของเศรษฐีแห่งกรุงราชคฤห์ เขาอดอาหารมา 3 วันแล้ว เนื่องจากหลงรักผู้หญิงนางพื่อนรำที่มาแสดงในเมืองราชคฤห์ เมื่อมารดาทราบเหตุจึงให้สติว่า อุคคเสนจะทนอยู่กับนางพื่อนรำนั้นได้หรือ เพราะแตกต่างกันทั้งอาชีพและฐานะความเป็นอยู่ แต่อุคคเสนตอบว่า

“ลูกเคยได้ฟังมาว่า ความรักไม่ต้องการเหตุผล ในความรักมีแต่ความสุข ความสดชื่น มันมีเหตุผลในตัวของมันเอง ไม่ต้องการเหตุผลจากภายนอก” มารดาแย้งว่า

“ชีวิตที่ดำเนินไปอย่างไร้เหตุผลจะต้องล้มละลาย ต้องอับปาง ชีวิตสำคัญกว่าความรัก เพราะชีวิตเป็นทั้งหมดของคน”

ในที่สุดเศรษฐี ขอนางพื่อนรำคนนั้นให้อุคคเสน บิดาของนางพื่อนรำไม่ยอมให้ลูกสาวอยู่บ้านเศรษฐี ฉะนั้นอุคคเสนจึงต้องติดตามคณะพื่อนรำไป อุคคเสนดีใจที่เขาได้นางพื่อนรำเป็นภรรยา แต่เนื่องจากเขาไม่สนิทในอาชีพนี้ เขาจึงมีฐานะเป็นเพียงคนเฝ้าเกวียน หาหญ้าให้ม้าและโค ช่วยขนเครื่องดนตรี เป็นต้น จึงดูเหมือนเป็นคนไร้ความสามารถในวงการนั้น

* ทวายเป็นชื่อประเภทวาง

มนุษย์ทุกคนมีความสามารถตามความถนัดของตน เขาย่อมสบายใจเมื่อได้อยู่ในวงการที่นิยมในความถนัดของเขา เพราะทำให้เขาเป็นคนเด่น มีความสำคัญในวงการนั้น แต่เขาจะรู้สึกด้อย เมื่อเข้าไปอยู่ในวงการที่มิได้มีความรู้ลึกซึ้งก้องในวิชาหรือความสามารถของเขา

นักแสดงฝีมือดี ย่อมภาคภูมิใจ เมื่ออยู่ในหมู่นักแสดงด้วยกัน นักบริบทที่ชนะสงครามมาก มียศสูง ย่อมอึดใจเมื่ออยู่ในหมู่ที่ชนะในฝีมือของตน นักพรตผู้มีศีล ย่อมมีความเชื่อมั่นในตัวเองปราศจากความครั่นคร้าม เมื่อเข้าสู่มหาสมาคมแห่งสมณพราหมณ์คณาจารย์ผู้ทรงศีล ผู้มีความสามารถด้านอื่น ๆ ก็เหมือนกัน แต่เมื่อผิดวงการไป เขากลับกลายเป็นผู้ด้อย เหมือนไม่มีความรู้ ไม่มีความสามารถ

อุคเสนถือเอาความรักเป็นชีวิต ไม่มีความรู้ในการเดินระบำรำฟ้อนและกายกรรม เขาจึงไม่มีความสำคัญในวงการนั้น ร้ายยิ่งกว่านั้น เขาเป็นที่ดูหมิ่นของภรรยา แต่อุคเสนก็ทนได้ เพราะความรัก

“สำหรับผู้ชายอะไรเล่า จะปวดร้าวเท่าการดูหมิ่นของภรรยาตน ใครอื่นดูหมิ่นสักร้อยคน ก็ยังไม่เจ็บเท่าภรรยาดูหมิ่นเพียงคนเดียว”

อุคเสนคิดถึงลูก ลูกเป็นสายไซ่ทอง เป็นความหวัง แต่ลูกนั่นเองเป็นเครื่องมือระบายอารมณ์ของภรรยา เมื่อกล่อมลูก เธอจะเท่กลม่อมเป็นทำนองเสียดสีว่า เด็กน้อยเป็นลูกคนเฝ้าเกวียน จนกระทั่งวันหนึ่ง อุคเสนเหลืออด จึงถามว่า คำร้องเพลงกล่อมลูกนั้น เธอหมายถึงใคร

“ใครเป็นพ่อของเด็ก ฉันก็หมายถึงคนนั้น”

“เธอหมายถึงฉันหรือ” อุคเสนถามย้ำเพื่อให้แน่ใจอีกครั้งหนึ่ง

“ใช่ ฉันหมายถึงเธอ” นางยืนยัน

“ถ้าเธอไม่ต้องการฉัน ฉันก็จะไปให้พ้น” อุคเสนพูดอย่างน้อยใจ

“ไม่มีประโยชน์อะไรสำหรับฉันในการไปหรืออยู่ของเธอ” นางพูดอย่างเย้ยหยัน และนางก็ขับเพลงนั้นอีก

อุคเสนปลิกตัวไปนั่งอยู่ใต้ร่มไม้แห่งหนึ่ง ความน้อยใจประดังขึ้นมาจนไม่อาจระงับได้อีกต่อไป หัวใจของเขากลัดหนองและกลายเป็นน้ำตา น้ำตาของลูกผู้ชายอกสามศอกที่เคยสมบูรณ์พูนสุขในฐานะบุตรอันเป็นที่รักคนเดียวของท่านเศรษฐี ความรัก ความขาดการยั้งคิด ทำให้เขาตกต่ำถึงเพียงนี้

เขาคิดจะหนีไปให้พ้น พ้นจากนางผู้เลวร้ายนั้น ความเลวกับความงามของนางมีพอ ๆ กัน เขาอยู่ที่นั่นจนเย็น คิดทบทวนเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านมา ถ้าเขาไปได้ชื่อว่า เขาเป็นผู้แพ้ แพ้ความรัก แพ้ชีวิต พ่ายแพ้ทุกสิ่งทุกอย่าง เขาควรจะสู้

เขาเข้าหาพ่อตา ขอให้เป็นครูช่วยสอนศิลปะเพื่อนว่า ชั้วร้องและกายกรรมแก่เขา เขาเรียนได้อย่างรวดเร็วจนออกแสดงได้ คนนิยมชมชอบการแสดงของเขามาก ชื่อเสียงของเขาจรจายไปทั่วทั้งชมพูทวีป

นี่คือความสำเร็จของผู้ที่มีความเพียรพยายาม ไม่ยอมพ่ายแพ้อุปสรรคใด ๆ

ข้อสอบเลือกลูกเขยของอาจารย์

“การนำคนเข้าสู่สกุลหรือการเข้าสู่สกุลอื่นของผู้แต่งงานเป็นเรื่องสำคัญ มีความหมายกับการครองเรือนและอนาคตมาก”

อาจารย์ทศปาโมกข์ ต้องการมอบลูกสาวของตนให้แก่ศิษย์คนใดคนหนึ่ง แต่ศิษย์คนนั้นต้องเป็นผู้มีศีล เมื่อหาอายุได้แล้ว จึงให้ศิษย์ทั้งปวงมาประชุมกัน แล้วบอกว่า จะจัดการแต่งงาน บุตรีแก่ภรรยาคนใดคนหนึ่ง แต่อยากได้ผ้าและเครื่องประดับสำหรับบุตรีก่อน ขอให้มาพบแต่ละคน ไปช้ขโมยผ้าและเครื่องประดับของพ่อแม่หรือญาติพี่น้องมา

มาพบเหล่านั้นรับคำ ต่างพากันไปขโมยผ้าและเครื่องประดับของพ่อแม่ญาติพี่น้องมา แต่มาพบคนหนึ่งกลับมามีมือเปล่า ไม่ได้อะไรมาเลย เมื่ออาจารย์ถาม จึงเรียนให้อาจารย์ทราบว่

“ที่ลับสำหรับผู้ทำบาปไม่มีในโลกนี้ คนพาลเข้าใจว่าป่าเป็นที่ลับ แต่ในป่าก็ยังมีคนเห็น ข้าพเจ้าไม่เห็นที่ลับหรือว่าที่ว่างเลย ที่ใดว่างจากคนอื่น ที่นั้นก็ยังไม่ว่างจากตัวข้าพเจ้าเอง ความลับจึงไม่มีในโลก”

อาจารย์ทศปาโมกข์ได้ฟังเกิดความเลื่อมใส ชอบใจ จึงยกบุตรีให้ มาณพผู้นี้ได้รักษาของอาจารย์เพราะเป็นผู้มีศีลมีสัตย์

มีเศรษฐีอีกผู้หนึ่งต้องการจะทดสอบหญิงที่จะมาเป็นลูกสะใภ้ของตน จึงตั้งปัญหาว่า

“มีปลาอยู่ตัวหนึ่ง ทำอย่างไรจึงจะกินได้ตลอดปี” บางคนตอบว่าให้ทำเป็นปลาเค็มไว้เป็นต้น มีสตรีผู้หนึ่งเป็นคนฉลาดตอบว่า เมื่อแกงปลาตัวนั้นแล้ว ควรแบ่งให้เพื่อนบ้านบ้างตามสมควร เมื่อเราให้เขา เขามีอะไรเขาก็นึกถึงเราเอามาให้เราบ้าง ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน เป็นทางสมานไมตรีต่อกัน

เศรษฐีพอใจในคำตอบของเธอ จึงส่ขอรเธอมาเป็นลูกสะใภ้ ส่วนสตรีอื่น ๆ สอบตกหมด

ความต้องการสูงสุดของหญิง

“สตรีที่แต่งงานแล้ว มีความต้องการสูงสุดอยู่ประการหนึ่ง คือ ต้องการไม่ให้หญิงอื่นมาร่วมสามี”

พระนางสัมพลา เป็นชายาของโสดิเสนกุมารโอรสของพระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพาราณสี ต่อมาโสดิเสนกุมารเป็นโรคเรื้อน แพทย์หลวงรักษาไม่หาย โรคลุกลามมากเป็นแผลอันน่ารังเกียจ เจ้าชายจึงตัดสินใจที่พระทัยจะไปอยู่ป่า พระนางสัมพลาขอตามเสด็จด้วย

ทั้งสองพระองค์ช่วยกันสร้างบรรณศาลาขึ้นและพระนางสัมพลาทรงปฏิบัติบำรุงโสดิเสนกุมารอย่างดี มิได้ทรงเบื่อหน่ายหรือรังเกียจแต่ประการใด ตื่นเช้านางปัดกวาดอาศรม ตักน้ำใช้น้ำบริโภคตั้งไว้ บดยาทาแผลให้ เมื่อเสร็จธุระนางถือกระเช้าเข้าป่าหาผลไม้ทุกวัน

วันหนึ่ง นางออกไปหาผลไม้จนถึงริมลำธาร เห็นน้ำใสสะอาดจึงลงสรรพสนาน ยักษ์ตนหนึ่งเห็นนางก็เกิดปฏิพัทธ์ จึงจับนางไว้ นางได้บอกความจริงแก่ยักษ์ตนนั้นและขอไปปฏิบัติสามี ยักษ์ไม่ยอม นางได้ต่อว่าเทพยดาต่าง ๆ นานาว่า ยักษ์ทำหยาบช้าถึงเพียงนี้ก็ห้ามมิผู้ใดเหลียวแลนางไม่ พระอินทร์จึงเสด็จมาอยู่เหนือศีรษะยักษ์และสั่งให้ยักษ์ปล่อยนาง ยักษ์เกรงเดชพระอินทร์จึงปล่อยนางไป

นางสัมพลาเสด็จมาถึงอาศรมเป็นเวลาเย็นมากแล้ว พระโสดิเสนกุมารทรงระแวงว่านางคงเพลินสนุกกับชายอื่น จึงเสด็จซ่อนตัวอยู่ในพุ่มไม้ นางกลับมาไม่พบสามีก็ร้องคร่ำครวญรำพันต่าง ๆ โสดิเสนกุมารจึงปรากฏตัวขึ้นและต่อว่านาง นางได้เล่าความจริงแต่โสดิเสนกุมารไม่ทรงเชื่อ นางจึงอ้างความสัตย์ เอน้ำสรงพระสามี ทันใดนั้นโสดิเสนกุมารหายจากโรค ทั้งสองพระองค์จึงเสด็จกลับพระนคร

พระเจ้าโสดิเสนครองราชสมบัติและพระราชทานตำแหน่งอัครมเสสีให้พระนางสัมพลา ต่อมามิได้ทรงเอาพระทัยใส่ต่อพระนางเลย ทรงหมกมุ่นมัวเมาอยู่กับสตรีอื่น

ผู้ชายก็มักเป็นอย่างนี้ ร่วมทุกข์มากับหญิงหนึ่ง เมื่อพ้นทุกข์มีความสุขแล้วก็มักลืมหญิงนั้นลุ่มหลงมัวเมาในหญิงอื่นที่สวยกว่า สาวกว่า จนลืมเพื่อนผู้เคยร่วมทุกข์ พระนางสัมพลาทรงโทมนัสพระทัยมาก อินทรีย์จึงชุบชีวิต เศร้าหมอง

วันหนึ่งพระสัสสุระดาบสผู้เป็นพระราชบิดาของสามีเสด็จมาเสวยในพระราชวังทอดพระเนตรเห็นพระนางสัมพลาอินทรีย์เศร้าหมอง เมื่อทรงทราบความตลอดแล้ว จึงตรัสเรียกพระราชโอรสมาและทรงดำหนินว่า “เป็นผู้ประทุษร้ายต่อมิตร” พระองค์ตรัสว่า

“ดูก่อน โสดิเสน สัมพลากล่าวกับเราว่า หญิงที่มีเครื่องประดับอันแพรวพราวงดงาม มีข้าน้ำบริบูรณ์ อยู่ในเรือนที่โอ้อ่า แต่ไม่เป็นที่รักของสามี หญิงนั้นตายเสียดีกว่า ส่วนหญิงใดแม้จะเชยใจ กำพรว้า ไร้เครื่องประดับ มีแต่เสื้อลำเพนเป็นที่นอน แต่เป็นที่รักใคร่สนทนของสามี ย่อมดีกว่าหญิงมีทรัพย์มีรูปร่างงาม แต่ไม่เป็นที่รักของสามี

พระเจ้าโสดิเสน ทรงสติบงั้น ทรงรู้สึกพระองค์ขอให้พระนางยกโทษให้ ตั้งแต่นั้นมา ทั้งสองพระองค์ทรงรักใคร่กันดีเหมือนแต่ก่อน

10. หลวงตา

เรื่องหลวงตาเป็นหนังสือธรรมแนวใหม่ ที่แพร่เยื่อไม้เขียนขึ้น เป็นเรื่องสะท้อนชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันอันสับสนวุ่นวาย สภาพของสังคมแวดล้อมเป็นสิ่งจูงใจให้คนประพฤติชั่วได้ง่าย แต่ละเรื่องจึงแสดงออกให้เห็นเป็นบทเรียนที่มีค่าน่าศึกษายิ่ง สังคมเป็นส่วนหนึ่งที่มอิทธิพลต่อพระสงฆ์องค์เจ้าซึ่งอยู่ในวัด โดยเฉพาะสังคมแผนใหม่ที่มีความเจริญและอารยธรรมของตะวันตกที่แพร่หลายเข้ามา คนในสังคมมีการเลียนแบบโดยขาดการพิจารณาไตร่ตรองในสิ่งอันเหมาะสมกับจารีตประเพณีเดิมของตน ฉะนั้นเรื่องหลวงตา จึงเป็นบทเรียนแต่ละแง่ละมุมของชีวิตให้เปรียบเทียบว่า ในสังคมปัจจุบันมีสิ่งเลวร้ายเกิดขึ้นได้ทุกขณะ ควรจะใช้เป็นบทเรียนหลีกเลี่ยงจากสิ่งเหล่านั้นได้อย่างไร

บาตรน้ำมันต์

วันหนึ่ง เกือบ 16.00 น. แล้ว หลวงตากำลังเตรียมตัวจะสร่งน้ำ มีชายคนหนึ่งพนมมือไหว้ แล้วกล่าวว่า ขอให้หลวงตาอบน้ำมันต์ให้ เขาเล่าว่าเขาเป็นพนักงานขับรถอยู่สายใต้ขับรถชนคนตายจึงหนีมา ขอให้หลวงตาช่วยรดน้ำมันต์ให้ด้วย แต่หลวงตาปฏิเสธคำขอร้องของเขา ให้เขาไปอบน้ำมันต์หลวงพ่อนาคที่ในวิหาร เขาจึงเดินกลับไปด้วยใจที่สั่นหวง

หลวงตาคิดได้ในภายหลังว่า ไม่ควรปฏิเสธผู้ที่มาหวังพึ่งเพื่อผ่อนคลายความทุกข์ แม้ว่าหลวงตาจะไม่ชอบการรดน้ำมันต์เพราะทำให้คนขาดเหตุผล แต่หลวงตาก็ไม่ควรปฏิเสธ ในขณะที่ผู้มาพึ่งกำลังเสียขวัญ วังหนิงภัยมา

เรื่องบาตรน้ำมันต์ในความคิดของหลวงตาที่มีความสำนึกถึงคุณธรรมนั้น เป็นสิ่งดีเพราะคนในปัจจุบันนี้ไม่มีเวลาจะค้นคิดหาเหตุผลเนื่องจากภาวะความเป็นอยู่ทำให้คนต้องกระเสือกกระสนดิ้นรนอยู่เกือบทุกลมหายใจ ต้องต่อสู้กับค่าครองชีพที่สูงลิ่ว ฉะนั้นทางใดที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวของจิตใจได้ก็ต้องคว้าไว้ก่อน ถึงจะผิดวัตถุประสงค์ของพระพุทธองค์ ไม่ใช่ทางไปสู่นิพพาน แต่สำหรับปุถุชนที่หันหน้าเข้าวัดแล้ว สิ่งที่เขาควรได้รับคือ ความสบายใจกลับไป ไม่ว่าจะป็นอุบายอย่างไรก็ตามที่ทำได้ซึ่งไม่เป็นการพอกพูนความโง่เขลาให้แก่บุคคลยิ่งขึ้นไป เหตุนี้เพียงน้ำมันต์ที่รดเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้มาพึ่งพระ ย่อมไม่เป็นการเสียหาย เพราะมิได้ทำให้เขาหลงทางเลย

เพื่อนนอน

หลวงตาชั้นนรโดยสารมาลงที่ปากแพรกเป็นเวลาค่ำพอดี กำลังหาสามล้อไปท่ามะขาม
ริมแม่น้ำแควใหญ่ แล้วข้ามเรือจ้างไปฝั่งท่าบ้านคั่น เพื่อเดินเท้าต่อไปบ้านโยมคนหนึ่งซึ่งอาราธนา
หลวงตามาแสดงธรรมในวันรุ่งขึ้น บังเอิญโยมผู้หญิงคนหนึ่งมาพบหลวงตาเข้าพอดี จึงนิมนต์หลวงตา
ไปจำวัดที่บ้านซึ่งเป็นตึกแถวอยู่ในเมือง หลวงตาสนทนากับเจ้าของบ้านเพลินไปจนเวลาที่ทุ่มเศษ
หลวงตาก็เอย่ปากลาเจ้าของบ้าน แต่เจ้าของบ้านได้จัดเตรียมที่จำวัดไว้เรียบร้อยแล้ว และนิมนต์
หลวงตาให้จำวัดที่บ้าน หลวงตาไม่ยอมจำวัดที่บ้านนี้หลวงตามีเหตุผล คือหลายปีมาแล้ว หลวงตาเคย
จำวัดที่บ้านนี้ ราวเดือนมกราคม อากาศหนาวจัด โยมหญิงผู้นั้นจัดที่นอนให้อย่างดี เครื่องกันหนาว
ครบครัน ครั้นหลวงตาเตรียมจำวัด เหลือบไปเห็นโยมหญิงกับลูกสาวนั่งสังเกตอยู่ที่กระดากใจจึงแกล้ง
พูดกลบเกลื่อนว่า ขอผ้าห่มบ้างได้ไหม โยมผู้หญิงบอกว่าเอาผืนไหน ของโยมมีหลายผืน ลูกสาว
ต่างหัวเราะ ทำให้หลวงตารู้สึกฟุ้งซ่านและนอนหลับไปอย่างยากเย็น ตื่นเช้าก็ไม่อยากมองเห็นใคร
หลวงตาเดินและมาตามถนน ร้านปิดหมดแล้ว แต่เจ้าของร้านยังคุยกันอนอยู่หน้าบ้าน
มีคนมองดูหลวงตาอย่างสงสัยที่พระเดินทางในยามวิกาล เมื่อเดินมาถึงเขตวัดท่ามะขาม ลัดเลาะมา
ตามถนนซีเมนต์ เจียดกุฏิลงไปทำน้ำ บนทำน้ำมีศาลาหลังหนึ่งเป็นศาลาอกแตก ที่ด้านหนึ่งมีมุขกาง
อยู่ มีรูปอยู่ในกระถางยังไม่ดับ หลวงตาจะข้ามเรือไปฝั่งตรงข้าม แต่ไม่มีเรือ จึงตัดสินใจอาศัยศาลา
วัดนี้จำวัดคืนนี้

หลวงตาค่อย ๆ เปลื้องจีวรออก ปัดขี้ดินขี้ทรายแล้วรองนอน เอย่ยามแทนหมอน รู้สึก
อุ่นใจที่มีเพื่อนนอนอยู่ด้วย หลวงตานอนคิดถึงชีวิตของตนที่ต้องเร่งร้อนจนมาอยู่วัดในกรุงเทพฯทุก
วันนี้ครั้งหนึ่งเคยออกจากวัดหนึ่งในเขตอำเภอบางเลน ประมาณ 6 ทุ่ม มาดักกลังเรือที่บางหลวงเข้า
กรุงเทพฯ ใช้ผ้าอาบปูกับพื้นกระดานนอนรอเวลา ก็มีเพื่อนนอนเหมือนกัน คือหมาขี้เรื้อน อีก
ครั้งหนึ่งที่วัดโคกโพธิ์ กรุงเก่า หลวงตาไปเทศน์แล้วกลับไม่ทัน ต้องค้างคืน รอกลับวันรุ่งขึ้น ท่าน
ทายกนิมนต์ไปจำวัดที่บ้าน จัดห้องที่ตนเคยนอนกับหลานให้หลวงตานอน ตกตึกตื่นขึ้นเห็นเด็ก
ผู้หญิงผมยาวเฝอยมานอนอยู่ด้วย อายุราว 5—6 ขวบ ได้ความว่าเด็กตื่นขึ้นเห็นตนเองมานอนหลับ
อยู่นอกห้องจึงลุกขึ้นไปนอนกับตาในห้อง โดยไม่ทราบว่าเป็นพระหลวงตา หลวงตานอนนั้นก็รีบไป
จนกระทั่งหลับ มารู้สึกตัวว่ามีใครมาดึงจีวร เหลียวขึ้นมามองเห็นภิกษุ 2 รูป กับประสกสิกา 4—5 คน
ทุกคนมองดูหลวงตาอย่างประหลาดใจ พระรูปหนึ่งถามหลวงตาว่ามานอนอยู่ที่นี้ตั้งแต่เมื่อไรหลวงตา
บอกว่าราว 5 ทุ่ม และเห็นมีเพื่อนนอนอยู่แล้ว ภิกษุรูปนั้นจึงบอกว่า เพื่อนนอนของหลวงตาชื่อ
ลุงเย็น ตายตั้งแต่เมื่อวาน จัดการเอาลงหีบไม่ทันจึงทิ้งไว้ก่อน

ชีวิตของพระเป็นชีวิตที่ต้องสละความสุข ความสบายซึ่งมองเห็นแล้วว่าเป็นราคะ พระพุทธเจ้าเคยตรัสถึง บัจฉัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค พระยอมไม่สร้างสม ไม่ยินดี ไม่ยึดเอาถือเอา ฉะนั้นการที่หลวงตาบำเพ็ญชีวิตเพื่อโปรดผู้อื่น จึงเป็นกิจของสมณะที่พึงกระทำ หลวงตานึกถึงเพื่อนนอนก็เป็นอารมณ์หนึ่ง เพราะหลวงตาไม่ใช่พระอรหันต์การเป็นอย่างหลวงตาในเรื่องนี้มีได้เป็นง่ายนัก เพราะในสังคมปัจจุบันมีอันตรายอยู่รอบข้างแม้แต่พระพวกมิจฉาชีพก็ไม่เว้นให้การที่หลวงตาตื่นขึ้นเอามือคลำดูของในย่าม ก็แสดงให้เห็นแล้วว่า คนในสังคมทุกวันนี้ ไร้ใจกันยาก ไร้รู้จักบาป ไร้รู้จักบุญ แต่พระก็เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจคนให้มุ่งหวังประกอบกรรมดี มีความสุขใจได้ แม้ไม่มากนักหนึ่งก็ยังมี

บาทเดียว*

หลวงตาให้พระสวดมนต์ สงบจิตอธิษฐานแม่เมตตาเสร็จแล้ว ยังไม่เขี่ยอนกายจากอาสนะ ดวงตาจับนิ่งอยู่ที่เหรียญสลึงซึ่งวางไว้ที่ฐานพระพุทธรูป หลวงตานึกถึงที่มาของเหรียญสลึงอันนี้ หลวงตากับพระประสมรักกันมาตั้งแต่เด็ก ๆ ประสมเป็นคนต่างถิ่นมาอาศัยอยู่กับประจำที่สาว และไปมาหาสู่ที่บ้านหลวงตาเสมอ เมื่อโตเป็นหนุ่มประสมพาลูกจันทน์น้องสาวของสามีประจำที่นี้ แม่ยายเคืองมาก ประสมจึงพาลูกจันทน์มาอยู่ที่บ้านหลวงตา เมื่อน้ำชายของหลวงตาลงมาจากเมืองพิจิตร ประสมกับลูกจันทน์จึงตามไปทำมาหากินที่เมืองพิจิตรด้วย ประสมไปอยู่พิจิตรได้ปีเดียวก็กลับมาบ้านเดิม คราวนี้ได้ลูกหญิงติดตามด้วยคนหนึ่ง ประสมอยู่ได้ไม่กี่วันก็ถูกเกณฑ์ทหารลูกจันทน์จึงกลับไปอยู่บ้านแม่พร้อมกับลูกสาว ประสมเป็นทหารจนกระทั่งปลดกองหนุน จึงกลับไปอยู่บ้านแม่ยายตั้งหน้าทำมาหากินจนมีลูกชายอีกคนหนึ่ง ขณะที่ลูกจันทน์ตั้งท้องคนที่สาม ประสมก็ถูกระดมเข้าประจำการเพื่อเรียกร่างดินแดนคืนจากฝรั่งเศส คือศึกอินโดจีน เมื่อสงครามยุติลงประสมกลับมาทำมาหากินได้ไม่นาน ญี่ปุ่นบุกประเทศไทยอีก คราวนี้ประสมถูกส่งไปประจำการที่ลำพูน สองปีเศษที่จากบ้านไปเป็นทหาร จึงได้ข่าวจากน้องชายว่า ลูกจันทน์ทนว่าเหวไม่ไหว จึงลงมาดูเพื่อให้แน่ใจ และบอกลูกจันทน์ว่าไม่ต้องเป็นห่วงตน พอสงครามเลิก ประสมจึงกลับบ้านเดิม อยู่ได้ไม่นานก็คิดจะไปทำงานที่ลำพูน แต่ไปป่วยหนักอยู่ที่สถานีอยุธยา ญาติจึงนำกลับบ้านพอรักษาตัวหายดีจึงบวชเมื่อประสมสึกได้ดำเนินชีวิตต่อไปจน ลูกเติบโตเป็นหนุ่มสาวแล้วจึงบวชอีกและได้ลงมาหาหลวงตาที่กรุงเทพฯ พอดีได้ข่าวจากจินตนา หลวงตาจึงพาหลวงพี่ประสมไปหาจินตนาที่ลำพูน ในที่สุดหลวงพี่ก็

* คุรุบาทิ เป็นอาบัติหนัก หรือความผิดสถานหนักของพระสงฆ์ทำผิดวินัย มี 4 อย่างคือ
 1. ช่าคน 2. เสพเมถุน 3. ลักทรัพย์ราภาหนึ่งบาทขึ้นไป 4. อวกอุตริมนุชยธรรมที่ตนไม่มี ภัทฺฐาผิดอย่างใดอย่างหนึ่งโทษอย่างนี้ต้องสึกและจะบวชอีกไม่ได้ตลอดชีพ

ไม่กลับ หลวงตาจึงต้องกลับกรุงเทพฯตามลำพังโดยรถไฟสายเชียงใหม่กรุงเทพฯ หลวงตาได้ชะลอม
ลำไยหลายใบ มีชายหนุ่มผู้หนึ่งได้ช่วยเหลือหลวงตามาตลอดทางจนถึงกรุงเทพฯ ชายผู้นั้นได้สงเคราะห์
หลวงตาให้กลับถึงวัดอย่างเรียบร้อย

วันหนึ่งชายคนนั้นขับรถเก๋งมาหาหลวงตาถึงวัดและถวายเงิน 1 หมื่นบาทเพื่อสบทบทุน
สร้างโรงเรียน ชายคนนั้นเล่าว่า เขาได้อาศัยบารมีของหลวงตา ชะลอมลำไยของเขาบรรจุฝืนแต่ไม่
ถูกเจ้าหน้าที่ค้น เขาร่ำรวยขึ้น จึงถวายเงินจำนวนนี้เป็นกรตอบแทน หลวงตาปฏิเสธ ขอรับเงิน
ไว้เพียงเหรียญสลึงอันเดียวเพื่อไว้บูชา

ชีวิตของประสมเป็นชีวิตที่อุทิศแก่ประเทศชาติ ประเทศชาติคงอยู่ แต่ตัวเขาไม่มีอะไร
ที่เป็นหลักฐานแก่ครอบครัวเลย นับว่าเป็นกรรมที่เกิดขึ้นในระยะเวลาเช่นนั้น ชีวิตดำเนินไปอย่าง
หลีกเลี่ยงไม่ได้ ครั้นบวชถึง 2 ครั้ง 2 คราว ก็ไม่สามารถอยู่ในเพศบรรพชิตได้ ต้องสึกออกไปหา
ความทุกข์

ครั้นหลวงตาคลับจากเชียงใหม่ถึงกรุงเทพฯ ชายผู้นั้นได้ถวายเงินหลวงตา 1 หมื่นบาทเป็น
เงินที่ได้จากการขายฝืน หลวงตารับไว้เพียงสลึงเดียว นี่เป็นอีกแบบหนึ่งของชีวิต หลวงตาคิดว่าคน
ทุกคนเป็นดี ใครเลยจะคิดว่าคนที่แต่งตัวเรียบร้อย ช่วยเหลือเอาใจใส่พระสงฆ์ จะเป็นคนเลว
ไม่ดีกว่าที่เขาช่วยเหลือเพราะต้องการประโยชน์ที่เขาควรจะได้ คนประเภทนี้ไม่คำนึงถึงบาปกรรม
คำนึงถึงประโยชน์ตนเท่านั้น ปัจจุบันจึงมีคนที่หากินกับวัด ทำบุญเอาหน้า ทำบุญเพื่อต้องการผล
ประโยชน์ที่จะได้จากวัด สังคมปัจจุบันทำให้คนเห็นแก่ตัวเห็นแก่ได้ ตัวใครตัวมัน ค่านิยมของสังคม
ยกย่องเชิดชูผู้มีเงิน แม้เงินนั้นจะได้มาจากการทุจริต ฉ้อโกง ก็ตาม เรื่องนี้จึงสะท้อนให้เห็นความ
ต่ำทรามทางจิตใจของคนที่เห็นแก่เงินโดยแท้

ขวัญใจหลวงตา

เมื่อเดือนเมษายน พระแก่นั่งมาในรถสี่ล้อ นายทิมเป็นคนขับ รถวิ่งมาจอดที่ป้อมอุทอง
เมื่อพนักงานเติมน้ำมันเสร็จปรากฏว่าเครื่องรถเสีย นายทิมจึงจัดการแก้ไข แต่เครื่องก็ยังไม่ได้ดี ขณะ
นั้นมีเด็กหญิงคนหนึ่งกระหายกระจาดข้าวต้มผัดเข้ามาทักทายนายทิมและหลวงตาด้วยอาการร่ำเรอ พระ
แก่ สนทนากับเด็กคนนั้นด้วยอารมณ์ดี ครั้นเห็นว่าฉันเพลไม่ทัน จึงฉันข้าวต้มผัดแทน บอกให้
นายทิมหยิบเงิน 40 บาทให้เด็กหญิงคนนั้น บอกว่าไม่ใช่ค่าขนมแต่เป็นเงินที่ให้สำหรับเด็กดี แล้ว
พระแก่นั่งนั้นก็เข้าไปในเมือง

ทุกครั้ง^๕ที่พระแก้วผ่านมาทางนี้ จะต้องแวะป้อมอุทงคุษักเด็กหญิงคนนั้น พร้อมทั้งมีของติดมือมาฝากด้วย จนมีเด็กมารุมล้อมหลายคนทุกครั้งไป แล้วเที่ยวที่ประหลาดที่สุดก็มาถึง พอรถของพระแก้วจอดที่ป้อมเด็กกลุ่มนั้นก็เข้ามาหา ทุกคนระมัดระวังกิริยามารยาท และก้มลงกราบพระแก้วบนพื้นถนน เทียวต่อ ๆ มาคงเป็นเช่นนั้น พระแก้วไม่ค่อยเข้มข้มเหมือนครั้งก่อน ทราบว่านายทิมเป็นคนบอกเด็กเหล่านี้ว่า พระแก้วก็คือสมเด็จพระสังฆราช

ในเรื่องนี้ พระแก้วคิดถึงการปฏิบัติของผู้มีเกียรติมีอำนาจทุกวัน^๕ นี้ มีแต่การแสดงละครยกย่องกันตามฐานะ หากความจริงใจต่อกันมิได้ ทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงต่อกันเป็นเหมือนภาพมายา ส่วนเด็กหญิงในเรื่องนี้แสดงออกด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่มีอาการเสแสร้ง แสดงความคุ้นเคย ทำให้ทราบความจริงใจ และนี่เองเป็นจุดที่ทุกคนต้องการ ใครก็ตามหากต้องอยู่ในกรอบประเพณี ทำอะไรก็ต้องเป็นพิธีรีตอง จะไปไหนก็ต้องมีคนคอยคุ้มกัน เปรียบเสมือน ชีวิตนักโทษ ไม่มีอิสระชีวิตจะมีความสุขได้อย่างไร

โลกมันกลมนะคุณ

เดิมเป็นคนขับรถแท็กซี่ ขณะขับรถเรื่อยมาตามถนน ได้รับผู้หญิงคนหนึ่ง เป็นคนสวย นิ่งวางท่าสง่า เธอขึ้นจากบางพลัดไปสุดทางที่ราชประสงค์ ขณะที่เดิมขับรถไป ได้เหลือบมองดูเธอบ่อย ๆ เขาจำได้ว่า เธอคนนั้นเคยนั่งรถของเขาครั้งหนึ่งเมื่อไม่นานมานี้ เธอขึ้นรถของเขาพร้อมกับผู้หญิงอีกคนหนึ่ง จากกล้วยน้ำไทไปสุดทางที่พระประแดง ครั้นไปถึงยังขอยลิกเข้าสวนที่พระประแดง เธอก็บอกให้รถหยุด เธอใช้มีดจี้เขาได้เงินไปทั้งหมด 73 บาท เมื่อเขาจำเธอได้จึงขับรถออกนอกเส้นทางพาอ้อมไปทางสถานีตำรวจลุมพินี เดิมถามเธอว่าจำเขาได้ไหมที่ขอยลิกในสวนลิกที่พระประแดง เธอสะดุ้ง ในที่สุดเธอขอร้องเดิมไม่ให้บอกตำรวจ เธอให้เงินเดิม 300 บาท แต่เดิมไม่รับและขอให้เธอเล่าเรื่องของเธอให้ฟัง เธอเล่าว่าบ้านเดิมของเธออยู่สุพรรณบุรี เธอหนีตามผู้ชายคนหนึ่งมากรุงเทพฯ ถูกปอกลอกจนหมดตัว ที่เธอจี้เดิมเพราะชายคนนั้นบังคับเธอ เธอลงที่ราชประสงค์ เดิมคืนเงินให้เธอไป ขอเพียงเงินที่เธอจี้เขาไปกับค่ารถ 40 บาท รวมเป็น 113 บาท เดิมนำเงินจำนวนนี้ไปเสดาะเคราะห์ด้วยการสมทบทุนสร้างฐาน (ส้วม) ในวัดของหลวงตา

การได้เข้าใกล้พระย่อมบังเกิดผลดีอย่างเดิมเป็นต้น เดิมได้สมาคมกับหลวงตาทำให้เข้าใจธรรมบ้าง ทำให้เขาไม่โลก ไม่หลง พอใจกับสิ่งที่ตนมี สิ่งที่ตนควรได้ การใกล้ชิดสมณะเป็นมงคลอย่างยิ่ง เรื่องนี้เป็นตัวอย่างให้เห็นชัด คนทุกวัน^๕นี้ไม่ว่าหญิงหรือชายหากไม่มีธรรมครองใจ ย่อม

ปล่อยให้ทำชั่วได้ง่าย จะเป็นผู้ร้ายโดยสันดานหรือถูกความจำเป็นบังคับ จะนับว่าเป็นสิ่งถูกควรไม่ได้ เพราะทางแก้ไขย่อมมีอยู่ หากเป็นความจริงตามที่ผู้หญิงในเรื่องนี้เล่า หญิงผู้นี้ย่อมมีทางออกที่ฉลาด ในอันที่จะไม่ประกอบกรรมชั่วได้ แต่คนทุกคนนี้จะให้เชื่อได้อย่างไรว่าไผ่ดี เห็นแต่มองหาทางเอาตัวรอดแทบทั้งสิ้น แม้ว่าการกระทำชั่วจะเป็นตราบาป แต่ในสังคมเมืองหลวงทุกวันนี้ ใครจะช่วยใคร

ไอ้нім

ปีใหม่ 2516 ไอ้німมาบอกหลวงตาอันวอนขอให้หลวงตาบวชให้ ไอ้німบอกว่าตนเพิ่งออกจากคุก แล้วหลวงตาก็คิดถึงเรื่องราวในอดีตของไอ้нім ชื่อจริงของไอ้німคือพิทักษ์ พ่อเอามาฝากหลวงตาสั่งไว้ วันหนึ่งค่าแล้ว ไอ้німร้องไห้มาขอโทษหลวงตาที่ขโมยของหลวงตาไป ด้วยเหตุที่เขารับสารภาพจึงทำให้หลวงตาไว้ใจ ความจริงไอ้німเป็นขโมยมานานแล้ว ไอ้німแปลกจากเด็กอื่นตรงที่ว่า ชอบฟังธรรมที่หลวงตาพูดกับแขก และอีกประการหนึ่ง ไอ้німยังถูกทำโทษยังเข้าปรนนิบัติหลวงตา ในที่สุดเขาก็หายไปจากวัด จนกระทั่งปีใหม่ 2516 เขาจึงมาหาหลวงตา

ไอ้німเล่าว่า เขาไปเป็นนักร้องได้ผู้หญิงคนหนึ่งชื่อละไมเป็นเมีย มีลูกน้องคนหนึ่งชื่อสุข สุขเป็นชู้กับเมียของเขา เขาได้ทำร้ายทั้งสองคน เขาถูกจำคุก พ่อออกจากคุกคิดจะกลับไปแก้แค้น เผอิญเห็นคนทั้งสองคนกำลังทะเลาะกัน ละไมสรรเสริญความดีของเขา เขาจึงเลิกคิดแก้แค้น มุ่งหน้ามากรุงเทพฯ เพื่อมาหาหลวงตาก่อนแล้วจึงจะกลับบ้าน

หลวงตารอไอ้німกลับมาบวช รอไปหลายสัปดาห์ จนกระทั่งนายปลิวมาหาหลวงตา หลวงตาก็ได้ถามข่าวถึงไอ้нім นายปลิวเล่าว่า ไอ้німไม่ได้ติดคุก แต่มันเป็นคนไม่เอาถ่าน พ่อแม่ระอาที่จะว่ากล่าว ไอ้німมาคราวนี้หลอกเงินหลวงตาไป 600 บาท

พระย่อมมีแต่ความเมตตา หลวงตาก็เช่นเดียวกัน ไอ้німมาหลอกเงินหลวงตาไป 600 บาท โดยบอกว่าจะบวช หลวงตาดิใจที่จะได้ช่วยคนเลวคนหนึ่งให้กลับตัวเป็นคนดี หลวงตาวางใจเชื่อสนิทคิดว่าที่ไอ้німเล่ามานั้นเป็นความจริงทุกประการ ไอ้німในเรื่องนี้แสดงให้เห็นสันดานโจรของคนอย่างชัดเจน ถึงจะได้อบรมสั่งสอนมาดีอย่างไร ไอ้німก็ไม่สามารถรับคำอบรมสั่งสอนนั้นได้ ไอ้німจึงเป็นเสมือนคนที่พระพุทธเจ้าเรียกว่า อเวไนยชน คือสั่งสอนเท่าใดธรรมก็ไม่สามารถแทรกเข้าไปได้เพราะกรรมของเขามีมากนั่นเอง ไอ้німในเรื่องนี้จึงไม่ได้คิดถึงบาปบุญคุณโทษ ไม่ได้นึกบุญคุณของหลวงตาที่ได้อุปการะเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนตนมาคนอย่างไอ้німในเรื่องนี้คงมีอีกมาก และชีวิตก็คงไม่พ้นคุกตาราง คนชนิดนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่า เหมือนหว่านพืชลงบนกรวดทราย นอกจากจะไม่เกิดประโยชน์ในการอบรมสั่งสอนแล้ว ยังเสียเวลาเปล่า ปล่อยให้ไปตามกรรมของเขาเป็นดีที่สุด

ญาติ

ในขบวนรถไฟสายกรุงเทพฯ—พิษณุโลก พนักงานขายอาหารร้องขายข้าวผัด ผ่านมาถึงชายผู้หนึ่ง เขาไม่มีเงินเลยเพราะเขาเพิ่งพ้นโทษมา และขออาหารเป็นทานสักมื้อหนึ่ง คนขายอาหารไม่ยอมให้ พระภิกษุจึงซื้ออาหารให้จานหนึ่ง กับโอเลี้ยง 1 แก้ว หลังจากนั้นเขาก็นอนหลับไป มาตื่นขึ้นอีกครั้งหนึ่งเมื่อพนักงานเก็บตัวมาสะกิด แต่เขาไม่มีเงินให้ พนักงานจึงจะไล่เขาลงที่สถานีเชียงใหม่ พระภิกษุก็ช่วยเหลือเขาโดยขัมคนหนึ่งออกเงินค่าโดยสารให้ พอถึงสถานีบางปะอินพระกัลัง มีคนถามพระว่า ชายคนนั้นเป็นญาติของท่านหรือ พระตอบว่า ใช่ แล้วรีบเดินหนีไป

เรื่องนี้เป็นเรื่องน่าคิดมาก เพราะในสังคมปัจจุบัน คนหลอกลวงกันมากจนคิดว่าแก๊งค์ทำ ฉะนั้นคนที่แสดงความจริงออกมาให้เห็นด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ จึงทำให้คนหวาดระแวงไปว่าเขาคงจะหลอกลวงเพราะเคยประสบมาบ่อย ๆ พระผู้ประกอบด้วยความเมตตา เมื่อเห็นคนทวิโหดต่อหน้าจึงให้ความช่วยเหลือ ผู้โดยสารอื่น ๆ ที่ไม่ช่วยเหลือ อาจเป็นเพราะเขาได้เคยเห็นภาพเช่นนี้มาก่อน จึงทำให้เขาขยาด อย่างไรก็ตาม การช่วยเหลือด้วยเงินจำนวนไม่มากนัก ถ้าคิดในแง่ของคุณธรรมก็เป็นสิ่งที่ไม่ควรดูดาญ การให้ทานด้วยเงินเล็กน้อยแสดงให้เห็นค่าของคน เพราะชายผู้นี้ไม่ต้องการเงิน เขาต้องการเพียงอาหาร จึงไม่เป็นการคิดว่าเขาจะหลอกลวง ขอทานที่ขอแต่เงิน หากท่านจะให้อาหารแก่เขา เขาจะไม่ยอมรับเลย การพิจารณาในเหตุผลความจริงจะช่วยให้คนไม่เห็นแก่ตัว มีเมตตาและไม่เข้าใจเจตนาของคนผิดไป โดยยึดอุปาทานว่า คนที่มีความทุกข์ขอความช่วยเหลือ เป็นคนที่หลอกลวงทุกคนไป

จำเลย

บ่ายวันหนึ่งของฤดูร้อน หลวงตาก็ลั่นนั่งเซ็ดพระพุทธรูป เพื่อต้อนรับสงกรานต์อยู่ที่ระเบียบกุฏิ เด็กน้อยคนหนึ่งเข้ามานั่งอยู่ข้างหน้าหลวงตาอ่อนวอนขออยู่กับหลวงตาด้วย เด็กน้อยเล่าว่า เขาอยู่พญาไท พ่อของเขาถูกรถยนต์ชนตาย ยายชื่อเต็มเก็บมาเลี้ยงไว้ ต่อมายายตาย เขาไว้ที่อยู่อาศัย จึงเร่ร่อนมาจนถึงวัดของหลวงตา เพราะวัดของหลวงตามีงาน 7 วัน 7 คืน ฉะนั้นเขาจึงขออาศัยหลวงตาดูอยู่ด้วย หลวงตาก็ไม่ยอมรับ แต่ด้วยความเมตตาได้ให้เงินเขาไป 5 บาท

รุ่งขึ้นเวลาประมาณ 9.00 น. หลวงตาก็ออกไปฉันทเพลที่บ้านญาติซึ่งอยู่ลาดพร้าว ระหว่างรอรถ ได้พบเด็กคนนี้อีก เขาอนอนอยู่บนศาลา พระมหาบรรจงเล่าว่าเด็กคนนี้ขอสงตงค์ได้ก็เอามาฝากผู้หญิงคนหนึ่งชื่อแ้วไว้ หลังจากนั้นหลวงตาก็ไปลาดพร้าว เสร็จแล้วเลยไปเทศน์ที่วัดทรงคะนอง

ลำน้ำนครไชยศรี กลับมาถึงวัดดอนเียนเห็นคนมุงดูอะไรกันเป็นกลุ่มอยู่ที่ท่าหน้าวัด จึงได้ทราบว่าเป็นเด็กคนนั้นกระโดดน้ำตาย

เรื่องนี้เป็นเรื่องชีวิตของเด็กคนหนึ่งที่เกิดมาอาภัพและมีกรรม ซึ่งคงเหมือนเด็กจรจัดอีกเป็นจำนวนมาก เมื่อเกิดมาแล้วไม่ได้รับความอบอุ่น การอบรมเลี้ยงดูจากพ่อแม่ ต้องเผชิญชีวิตของตนเองตามยถากรรม เด็กน้อยผู้นี้ก็เช่นเดียวกัน เมื่อไรที่ฟังจึงหันหน้าเข้าวัด หวังฟังพระ โดยคิดว่าพระอาจให้ความเมตตาและอุปการะเลี้ยงดูได้ แต่ผิดความคาดหมาย เพราะหลงตาปฏิเสฐ เมื่อเขาตายไปแล้ว หลวงตาจึงได้คิดว่า ตนควรจะให้ความอุปการะ ไม่ได้เดิ่นอะไรนัก อย่างหมาหรือแมวที่อาศัยอยู่ที่กุฏิก็พอ เรื่องนี้จึงชี้ให้เห็นว่าความหวังของคนนั้นก็มิทางสิ้นสุดเหมือนกัน คนใช้เห็นหมอเหมือนพระฉันใด เด็กที่ไร้ญาติขาดที่พึ่งเมื่อเห็นพระก็ฉันนั้น คือหมายใจว่าพระคงไม่ทอดทิ้ง แต่ครั้งนั้นพระกลับทอดทิ้ง ด้วยคิดว่าจะเป็นเรื่องทำนองงูเห่ากับชาวนา ฉะนั้นความผิดหวังของคนที่มีความหวังสุดท้ายนั้นก็ไม่มีสิ่งใดที่จะดีไปกว่า “ความตาย” อย่างที่หลวงตารำพึงว่า “ชีวิตที่เป็นอยู่โดยไม่มีความรัก ความเยื่อใยอาหารจากเพื่อนมนุษย์ มันจะต่างอะไรกันกับการเข้าไปสู่อ้อมกอดของสายน้ำ” เรื่องนี้ทำให้คิดว่า ความรักและความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันกำลังจะสูญหายไปจากโลกมนุษย์นี้แน่หรือ

อุบายเซ่นศพ

หลวงตาพูดถึงความตายและอัฐุรคชาตซึ่งเป็นเรื่องมรณานุสสติ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปัญจกนิบาต มณิกุณทลวรรค หลวงตาคิดถึงคนที่ยกย่องผู้ประพฤติพรหมจรรย์ โดยลงไปนอนในโลงศพ ด้วยคิดเอาใจตนเป็นเครื่องตัดสิน เพราะคนกลัวความตาย คนที่ลงไปนอนในโลงศพจึงได้กลายเป็นผู้วิเศษไป

หลวงตาไปงานยกช่อฟ้าอุโบสถ ที่วัดหาดนกกระสา ได้พบโลงศพบนกุฏิของพระอาจารย์จินต์ พระอาจารย์จินต์ชอบนำช่อฟ้าอุโบสถตระเวนไปตามที่ต่าง ๆ ให้คนทำบุญปิดทอง เสี่ยงกับเสียงวิพากษ์วิจารณ์ของคนบางพวกว่า เขาบุญบาปงั้นหนา พระอาจารย์จินต์นั้นก็เสียว่า การทำความดีนั้นถ้าใจไม่มั่นคงจริง ๆ ก็ทำให้ตลอดไปไม่ได้ หลวงตาได้มาเทศน์ที่วัดหาดนกกระสา ระหว่างนั่งพักบนกุฏิเห็นโลงศพวางไว้ข้างฝากุฏิ ด้านสะกดเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ผู้คนบนกุฏิมากมาย พระอาจารย์จินต์เล่าว่า บางทีท่านก็ลงไปนอนในโลงศพนั้น ผู้คนที่เลื่อมใสยกมือไหว้ด้วยใจศรัทธา ต่อมาเมื่อมีผู้ใจบุญอุทิศกลุ่มหนึ่งขึ้นงานบุญ พระอาจารย์จินต์ให้กวาดต้อนรับอย่างดี และบอกว่าในหีบมหาสนุก (โลงศพ) มีขุมทรัพย์หยิบเอาได้ตามสบาย สิ่งของอันเป็นขุมทรัพย์ในหีบนั้นก็คือ สุรา

เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า เครื่องหมายที่เราเรียกว่าโลงศพเป็นมรณานุสสติ ให้คนคิดถึงความตายทำให้กระทำความชั่วน้อยลง สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งหลอกลวง เป็นมายาทางสิ้น คนเคารพนับถือพระด้วยเห็นว่าท่านเป็นผู้หลุดพ้น เป็นสาวกของพระพุทธองค์ เป็นผู้ที่สาธุชนพึงเคารพยกย่องบูชา กล่าวได้ว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เห็นได้ภายนอก ผู้ที่คลุ้มด้วยผ้าเหลืองจะเป็นพระทุกรูปไปก็หาไม่ การประพฤติปฏิบัติสมณกิจ และการกระทำใจให้สงบต่างหากที่แสดงความเป็นพระ ฉะนั้นโลงศพที่นำมาตั้งเพื่อให้คนลุ่มหลงว่า ตนคือพระที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ย่อมเป็นสิ่งหลอกลวง ความจริงที่ควรจะเห็นก็คือ ฉลาดหรือโง่ คนโง่ย่อมหลงมงายส่วนคนฉลาดย่อมใช้ปัญญาเป็นเครื่องตัดสิน พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าพุทธศาสนิกชนที่แท้จริงต้องใช้ปัญญาพิจารณาตัดสินความเชื่อทั้งหลาย ข้อความทำนองนี้พระพุทธองค์ตรัสไว้ใน กาลามสูตรแล้ว สุราก็อยู่ในโลงศพทำให้ได้คิดว่า สิ่งภายนอกนั้นเป็นภาพลวงตา คนที่ใช้ปัญญาเท่านั้นจึงจะตัดสินได้ว่า สิ่งที่ซ่อนอยู่ภายในนั้นมีสิ่งชั่วร้ายอันใดแอบแฝงอยู่บ้าง เหตุนี้การพิจารณาคนก็เช่นเดียวกัน คนจะดีหรือเลวมิใช่อยู่ที่รูปร่างลักษณะหรือเครื่องประดับ เครื่องแต่งกาย แต่อยู่ลึกลงไปจิตใจของเขาต่างหาก

11. ธารชีวิต

ธารชีวิต ของ ทวี วรคุณ เป็นนิยายอิงหลักธรรม ทวี วรคุณ เขียนนำเรื่องว่า “ชีวิตช่างไม่ผิดกับบาร คือ น้ำ เพราะมีลักษณะไหลชัน—ลงเป็นปกติ จึงเหมือนกับชีวิตที่ต้องมีขึ้นและลง เพราะสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ดีบ้าง เลวบ้าง แยกต่างหาก แต่น้ำที่ชัน—ลงนั้น เป็นไปด้วยอำนาจความดึงดูดของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ส่วนชีวิตที่ต้องมีอากาศขึ้นและลงด้วยอำนาจของวิบาก

วิบาก คือ ผลแห่งกรรมอันทำไว้เองแต่ปางก่อน เป็นเครื่องบันดาลให้แต่ละชีวิตต้องเป็นไปแตกต่างกันในภายหลัง ตรงตามคำสอนของพระพุทธศาสนาว่า กรรมเป็นเครื่องจำแนกสัตว์ คือ ให้ดี เลว ประณีต ทราม ต่างกัน และหว่านพืชไว้อย่างไร ย่อมได้ผลอย่างนั้น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น”

เสือพัด

“ผู้หนึ่งย่อมหนีผู้เดียว แต่ผู้ติดตามนั้นมีหลายคน และรับช่วงติดตามกันไม่ลด
ละผู้หนึ่งจะหนีให้พ้นตลอดชาติได้อย่างไร”

พ่อ พาพัตมาฝากเป็นลูกศิษย์หลวงพ่อสุข วัดใต้ เวลานั้นอายุของพัตได้ 9—10 ปี พัตเป็นเด็กแปลกกว่าเด็กวัดคนอื่น ๆ คือ สนใจ เวทมนตร์และไสยศาสตร์ ชอบสะสมพระเครื่อง ผ้ายันต์ ตะกรุด พัตอยู่วัดใต้ได้ 7 ปี จึงลาหลวงพ่อสุขไปอยู่กับพ่อแม่

เมื่อพักกลับบ้านแล้ว ได้ช่วยพ่อแม่ทำงานด้วยความขยันขันแข็ง จนอายุพัตรครบวช พัดก็ยังไม่ได้บวชแต่ไปหาผู้หญิงทางหนองรีใกล้อำเภอพนมสารคามมาเป็นเมีย บุญสายเมียพัดเป็นคนสวย ซึ่งแตกต่างจากพัดมาก คนทั้งหลายต่างอิจฉาพัดที่มีเมียสวย

ล่วงมาอีก 2 ปี หลวงพ่อสุขได้ข่าวว่า พัดเป็นเสือ ปล้นฆ่าคนอย่างโหดร้ายทารุณ หลวงพ่อสุขก็ได้แต่ปลงสังเวช นำประหลาดอย่างหนึ่งที่ว่า แม่เสือพัดจะเหี้ยมโหดเพียงใด เจ้าหน้าที่ที่ไม่สามารถจับกุมเสือพัดได้ เพราะเสือพัดมีชาวบ้านรักใคร่และไม่ทำร้ายใครที่ไม่ใช่ศัตรู นอกจากนี้ยังปล้นเอาเงินมาแจกจ่ายคนยากจนด้วย

วันหนึ่งพ่อของเสือพัดมาหาหลวงพ่อบุญ ได้เล่าเรื่องเสือพัดให้หลวงพ่อบุญฟังว่า เมื่อเจ้าพัดได้บุญสายมาเป็นเมียอยู่กินกันด้วยความผาสุก วันหนึ่งมีงานเทศน์มหาชาติที่วัดอ่าวช้างไล่ พ่อของพัดเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์กัณฑ์หนึ่ง พอใกล้เวลาพระจะเทศน์ พ่อ แม่ พัด และบุญสายช่วยกันขนเครื่องกัณฑ์จากบ้านไปวัด ในงานนี้ เจ้าอันลูกชายผู้ใหญ่อ่า ชาวบ้านสำโรงมาเที่ยวด้วย เจ้าอันเป็นอันธพาลมีพรรคพวกมาก เจ้าอันเห็นบุญสาย เกิดพอใจในความงาม จึงพาพวกเข้าปล้นบ้านพัดในคืนวันหนึ่งซึ่งพัดไม่อยู่ เจ้าอันได้จุดบุญสายไป พัดพาพวกออกติดตามแต่ไม่พบ จนล่วงได้ 10 วัน จึงพบเจ้าอันที่บ้านดงยางและฆ่าเจ้าอันตาย ซึ่งเอาเมียคืนมา แต่บุญสายเสียใจที่ถูกข่มขืน จึงผูกคอตาย พัดจึงตามแก้แค้น คุณพ่อกลับบ้านผู้ใหญ่อ่าพ่อของเจ้าอัน จุดอันลูกสาวผู้ใหญ่อ่าไปข่มขืน แล้วคุณพ่อกลับบ้านญาติพี่น้องของผู้ใหญ่อ่าตลอดจนพรรคพวกของเจ้าอันจุดเอาลูกเมียคนเหล่านั้นไปข่มขืนทุกคน ทุกวันนี้ เสือพัดต้องหลบหนีเจ้าหน้าที่อยู่ตลอดเวลา พ่อของเสือพัดจึงขอให้หลวงพ่อบุญ จัดการให้เสือพัดมอบตัวต่อเจ้าหน้าที่ ในที่สุดหลวงพ่อบุญก็ได้เกลี้ยกล่อมให้เสือพัดมอบตัวต่อเจ้าหน้าที่ได้สำเร็จ

พ่อ

“คนมีลูกก็ต้องทุกข์เพราะลูก มีทรัพย์ก็ต้องทุกข์เพราะทรัพย์

พ่อมีลูก 4 คน ผู้ชาย 2 คน ผู้หญิง 2 คน คนโตเป็นผู้ชาย พ่อตั้งความหวังต่อลูกคนนี้มาก เพราะจะได้สืบวงศ์ตระกูลและเป็นพี่เลี้ยงของน้อง ๆ ต่อไป พ่อจึงสนับสนุนให้ลูกคนโตได้เรียนสูงที่สุด เมื่อลูกคนโตเรียนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์ พ่อจึงเอาลูกมาฝากไว้ที่วัดในกรุงเทพฯ เพื่อให้ได้เรียนต่อสูงขึ้น

เมื่อลูกเข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพฯ รายจ่ายของพ่อก็เพิ่มขึ้น แต่พ่ออดทนและต้องประหยัดรายจ่ายในครอบครัว ลูกเรียนได้ 1 ปี กลับบ้านได้เล่าเรื่องการเรียนให้พ่อฟัง พ่อปลื้มใจมากที่ลูกขยันเรียน แต่ลูกอ้างว่าอยู่วัดไม่สะดวกในการหาความรู้เพิ่มเติม อยากอยู่หอพัก พ่อจึงพาลูกมาอยู่หอพัก ลูกมักเขียนจดหมายขอเงินเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ พร้อมทั้งเล่าว่าตนเองเรียนหนักมาก

วันหนึ่งสมภารวัดเรียกพ่อมาสอบถาม โดยได้ข่าวมาว่า ลูกชายคนโตไม่เรียนหนังสือ แต่เที่ยวคบเพื่อนซี้และเล่นมั่ว พ่อจึงลงมากลางพม่ากับหลวงพ่อ พบความจริงตามคำเล่าลือ พ่อตัดขาดจากความเป็นพ่อลูก เพราะลูกได้ปล้นทั้งทรัพย์สินสมบัติ ชีวิต และความหวังของพ่อแม่ไปหมดสิ้นแล้ว

บุญแม่สิน

“การทำบุญด้วยการบริจาคทาน เหมือนเอาผ้าทั้งผืนมาล้างเพียงเสี้ยวเดียว

พระพุทธองค์เคยตรัสว่า อามิสุขานันมีอันสงฆ์ปฏิบัติบูชามิได้”

แม่สิน อายุ 60 ปี เป็นคนไฟรกว้าง แม้ไม่ร่ำรวยแต่แม่ก็ไม่เคยขัดเรื่องการทำบุญใครมาบอกบุญเรียไร แม่สินทำบุญด้วยศรัทธาทุกครั้ง วันพระวันหนึ่ง แม่สินไปทำบุญที่วัดไฟรกว้าง มรรคทายกอ่วมปรารภเรื่องจะสร้างธรรมาสน์ใหม่ แต่ไม่มีใครสร้าง แม่จึงนึกคิดจะสร้างแต่ขอให้แม่สินออกครึ่งหนึ่ง แม่สินตกลงใจบริจาคเงินอีกครั้งหนึ่ง แม่สินได้รับรู้ว่าให้ลูกชายนานำเงินไปทำบุญ สดลูกชายของแม่สิน มาหาสมภารวัดไฟรกว้างเล่าเรื่องทั้งหมดให้สมภารฟัง และขอให้ยับยั้งแม่สิน อย่าให้ชายนานำ

วันพระต่อมา สมภารได้พูดคุยกับมรรคทายกอ่วม เรื่องการเปลี่ยนธรรมาสน์เป็นของฟุ่มเฟือย เหมือนถอนแผ่นดินเอาพื้นปลอมมาใส่แทนซึ่งเป็นของไม่จำเป็น สดจึงได้ทีนากินตามเดิม แม่สินไม่ต้องชายนำเงินไปทำบุญ สมภารพูดเรื่องการทำบุญว่า บุญที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้ มี 10 อย่างคือ

1. การบริจาคทาน
2. รักษาศีล รักษากายวาจา ไม่ให้ชั่ว
3. ภาวนาอบรมความดีให้เกิด
4. ขวนขวายช่วยเหลือผู้อื่นในทางที่ชอบ
5. นอบน้อมคารวะผู้ควรเคารพ
6. เทศนาแสดงธรรม
7. ฟังธรรม
8. ให้ส่วนบุญ
9. อนุโมทนาส่วนบุญ
10. ทำความเห็นให้ถูกต้องตามเหตุผล

คนบริจาคทานเหมือนคนนุ่งผ้าเพียงเสี้ยวเดียว คำพูดของสมภารทำให้แม่สินเข้าใจเรื่องการทำบุญโดยตลอด นี้ก็คำหาเตี๊ยมเองว่าทำบุญด้วยความโง่เขลามานาน

แม่สุ่น

“นกยาง ขนสีขาวยุติธรรมแต่เลี้ยงชีพของมันด้วย ปลา ปู ซึ่งล้วนเป็น สัตว์มีชีวิต เช่นเดียวกับคนบางคน ประพฤติอวดโลกว่าเป็นคนใจบุญ แต่ทำบุญ คล้ายเกี่ยวเหยื่อเพื่อล่อปลาใจ โดยเอาบุญเป็นเครื่องปิดบังอาชีพที่แท้จริงของมันเอง”

แม่สุ่น เป็นผู้มีฐานะร่ำรวยมากคนหนึ่งในตำบลไพรกวาง มีที่นาเป็นพัน ๆ ไร่ มีเงินให้ กู้เป็นจำนวนมาก แม่สุ่นเป็นคนใจบุญ ทำบุญทำทานเก่ง ไม่เสียดายเงิน แปลกที่แม่สุ่นไม่ได้ทำ บุญที่วัดไพรกวาง แต่ไปทำบุญวัดอื่น ๆ บางปี แม่สุ่นเป็นเจ้าภาพชวนาคให้ลูกนาคหลายราย นอก จากนี้แม่สุ่นยังเป็นคนใจดีช่วยเหลือคนที่มีความทุกข์และเดือดร้อน แต่ก็เลือกช่วยเหลือเฉพาะพวกเล่นการ พนันและพวกค้ำเหล้า

แม่สุ่นเลือกทำบุญเช่นนี้ แม่สุ่นมีเหตุผลคือ ฐิติสยคนไทยว่าชอบการบุญ แม่สุ่นมีนาให้ เขาเช่าทำ จึงถือโอกาสไปทำบุญยังวัดที่ให้ชาวบ้านเช่านาเพื่อต้องการทราบข่าว ข่าวได้มากน้อย แค่นั้น และอีกประการหนึ่ง คิดว่าคนที่แม่สุ่นบวชให้ สีกออกมาแล้ว ก็ต้องมีความกตัญญูต่อตน ด้วยคนเหล่านี้จะไม่เป็นภัยแก่ตน ส่วนเรื่องช่วยพวกเล่นการพนัน แม่สุ่นเห็นว่า พวกนี้ไม่ซำกั หมดตัว ข้าวของที่มีจะต้องเอามาจำนำและไม่สามารถไถ่ถอนคืนไปได้ ทำให้แม่สุ่นร่ำรวย

แม่สุ่นทำบุญด้วยความฉลาดอย่างนี้ โดยมีได้หวังกุศล แต่หวังความร่ำรวย ลูก ๆ ของแม่ สุ่นแต่งงานไปหมด มีลูกสาวคนกลางกับลูกเขยอยู่กับแม่สุ่น แม่สุ่นช่วยเหลือเงินทองแก่ลูก ๆ ทุกคน ตามสมควร แต่ไม่ยอมแบ่งที่ให้ พวกลูก ๆ พยายามรบเร้าก็ไม่สำเร็จ ในที่สุดแม่สุ่นถูกลูกเขยวาง ยาพิษเพราะอยากได้สมบัติของแม่สุ่นเร็ว ๆ เข้าตำรา “หมองูตายเพราะงู ผู้มีทรัพย์ตายเพราะทรัพย์”

กรรมสนองกรรม

“ผู้กระทำความไว่ ดีกก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเสวยวิบาก คือ รั้งกรรม ที่ตนกระทำนั้น สมกับเหตุทุกประการ”

เสียงทะเลาะกันดังมากขึ้นทุกที ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมแพ้กัน เสียงที่ทะเลาะกันนั้นมียาย บางผู้เป็นแม่ กับ นางบัว ผู้เป็นลูก เรื่องที่ทะเลาะกันก็คือ ลูกสาวขอยืมเงินแล้วแม่ไม่ให้ เรื่อง ความหลังของยายบางนี้มีผู้รู้คนเดียว คือ ตาโสม ตาโสมเคยพูดเสมอว่า “กรรมสนองกรรม” ท่านพระครูที่วัดอยากจะทราบเรื่องราวจึงเรียกหาตาโสมและขอให้ตาโสมเล่าเรื่องยายบางให้ฟัง ตาโสม เล่าว่า ยายบางเป็นคนบางกระพ้อ ทิดฉายได้ยายบางมาเป็นเมีย มีลูกสาวคนเดียวชื่อนางบัว เมื่อ ครั้งตาโสมเป็นหนุ่มเคยไปเที่ยวบางกระพ้อบ่อย ๆ และหมายตายายบางไว้เป็นคู่ครอง เพราะยายบาง เป็นคนสวย วันหนึ่งตาโสมไปพักบ้านเพื่อนที่อยู่ใกล้ ๆ บ้านยายบาง จึงได้เห็นฤทธิ์ยายบางและ

หมดความรักตั้งแต่เนิ่นมาโดยวันนั้นยายบางนึ่งตำแม่ของตัวเอง เพราะแม่ทำอะไรบางอย่างทำให้ไม่ถูกใจ ส่วนแม่ยายบางนึ่งไม่ได้ปริปากคำว่าลูกเลย เอาแต่ร้องไห้ส่งสารลูก และสอนลูกว่า “ลูกเอ๋ยบาปนะลูกที่ตำว่าแม่อย่างนั้นจะต้องตกนรกหมกไหม้ กรรมนั้นจะต้องตามสนองเจ้าเอง ถ้าเจ้าได้ผู้มีลูกเต้าต่อไป ลูกมันจะจำอย่างแล้วจะตำเจ้าอย่างที่เจ้าตำแม่อยู่นี้” นี่แหละที่ตาโสมว่า “กรรมสนองกรรม”

12. กฎแห่งกรรม

กฎแห่งกรรมของ ท. เลียงพิบูลย์ หนังสือชุดนี้เขียนขึ้นจากเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เป็นนิเวศกรรมศาสนารุ่นใหม่ที่นำศึกษา แต่ละเรื่องเน้นให้เห็นกฎแห่งกรรมเด่นชัด ในภาวะสังคมปัจจุบันที่คนไม่ละอายบาปและเกรงกลัวบาป มุ่งแต่จะเอารอดเอาเปรียบ ช่มเหล่งรังแกและเบียดเบียนกัน หากได้ระลึกถึงกฎแห่งกรรม หรือได้อ่านเรื่องกฎแห่งกรรมของผู้เขียนผู้นี้ เชื่อแน่ว่า อาจเป็นคติหยุดยั้งการประกอบกรรมชั่วได้บ้างไม่มากก็น้อย เพราะเรื่องต่าง ๆ ในหนังสือชุดนี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตโดยแท้จริงมิใช่เรื่อง เพื่อฝัน เป็นการสอนศีลธรรมจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยตรง

ไกรผัด

อด ปาปานิ กมฺมานิ กรํ พาลิ น พุชฺฌติ

เสหิ กมฺเมหิ ทุมฺเมโธ อคฺคิตฺทโธว ตปฺปติ

คนพาลมีปัญญาราม ทำกรรมชั่วอยู่ก็ไม่รู้สึก ย่อมเดือดร้อนเพราะกรรมของตนเหมือนถูกไฟไหม้

พุทธศาสนสุภาษิต

เข้าย่ำรุ่งวันหนึ่ง ขณะที่พี่กำลังหลับสนิท เด็กเข้ามาปลุกบอกว่ามีคนมาหา เมื่อพี่ลงมาจากห้อง พบชายคนหนึ่งนั่งคอยอยู่ที่อยู่ก่อนแล้ว ชายผู้นั้นบอกว่า คุณแม่ของเขากำลังป่วยหนักอยู่ต่างจังหวัด แต่ตัวเขาเองขาดเงินค่าเดินทาง จึงมารบกวนขอยืมเงิน 300 บาท พี่คิดถึงหัวอกคนมีทุกข์ร้อนจึงได้ให้ไป บังเอิญเย็นวันนั้น เพื่อนของพี่มาจากต่างจังหวัด พี่ต้อนรับเพื่อนอย่างดีที่สุด เพื่อนอยากไปเที่ยวที่ไหนพี่จะไม่ขัดข้อง เพื่อนขอให้พาไปเที่ยวบาร์ ความจริงพี่ไม่อยากเข้าไปในสถานที่เช่นนั้น แต่เห็นใจเพื่อนจึงได้พาไป เมื่อเข้าไปในบาร์แล้ว นั่งที่มุมมืดมุมหนึ่ง สั่งอาหารและเครื่องดื่มมารับประทาน ขณะที่รับประทานอาหารอยู่นั้น ได้เห็นชายหญิงคู่หนึ่งเดินผ่านโต๊ะที่เรานั่ง ชายผู้นั้นบ่นเอะอะตามอารมณ์คนเมาว่า

“มันดูถูกกูมากนัก มันปิดบัญชีไปจ่ายเก่าเสียก่อน วันนีกูไม่ง้อมัน กูมีเงินสด จะไปกินที่ไหนก็ได้”

เมื่อได้ยินเสียงนั้น พี่หันไปมองก็อึ้งสะอึ้ง เพราะจำได้ว่าเป็นชายคนเดียวกับที่ไปบ้านตอนเช้าตรู่วันนั้นเอง

เหตุการณ์ครั้งนั้นผ่านไปไม่นานนัก เป็นวันหนึ่ง เด็กมาบอกว่า มีคนมานั่งรออยู่ที่ห้องรับแขก พอพี่เข้าไปชายผู้นั้นก็รีบลุกขึ้นอย่างร้อนรนและพูดว่า “คราวนี้ผมเดือดร้อนมากคุณกรุณาช่วยผมอีกสักครั้งเถิด มารดาของผมเจ็บหนัก หมอแนะนำให้นำท่านมารักษาที่กรุงเทพฯ” พี่เล่าเรื่องที่พบแก่ที่บาร์ในคืนวันนั้น แยกตะลึงและอ่อนวอนขอให้พี่ช่วยเหลือ แต่พี่ใจแข็ง ไม่ยอมให้แถมเงินอีก

ต่อมาได้ข่าวว่า มารดาของชายผู้นั้นถึงแก่กรรมที่ต่างจังหวัดนั่นเอง

สิ่งหนึ่งในน้ำใจโจร

ยลสุ รุกขสุส ฉายาย นิลีเหยย สเยยย วา

น ดสุส สาขี ภณฺเขยฺย มิตฺตทุพฺโพ ทิ ปาปกิ

บุคคลหนึ่งหรือนอน (อาคัย) ที่ร่วมเงาต้นไม้ใด ไม่ควรรานกิ่งต้นไม้ นั้น เพราะผู้

ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม

พุทธศาสนสุภาษิต

วันหนึ่งข้าพเจ้านัดเพื่อนสองคนไปเที่ยวลพบุรี พอถึงวันกำหนดนัดจริง ๆ เพื่อนสองคนติดธุระ เหลือข้าพเจ้าคนเดียวจะไม่ไปก็ไม่ได้เพราะนัดเพื่อนที่ลพบุรีไว้แล้ว ข้าพเจ้าจึงขับรถไปลพบุรีแต่เพียงผู้เดียว เมื่อถึงลพบุรีเพื่อนได้พาเที่ยวทั่วเมืองลพบุรี จนบ่ายเวลาประมาณ 15.00 น. จึงเดินทางกลับ ก่อนกลับข้าพเจ้าได้แวะเยี่ยมร้านขายของซึ่งเคยติดต่อกับขายกัน เจ้าของร้านขอชำระหนี้สินที่ค้างอยู่ ห่อเงินด้วยกระดาษหนังสือพิมพ์แล้วข้าพเจ้าก็วางทิ้งไว้ที่เบาะหลังรถ

ข้าพเจ้าขับรถมาจนถึงตลาดสระบุรี แวะเข้าเติมน้ำมันแล้วเลี้ยวหาอาหารรับประทาน เผอิญมีชายชาวชนบทถามว่าข้าพเจ้าจะไปไหน ข้าพเจ้าตอบว่าจะกลับกรุงเทพฯ ชายผู้นั้นขอโดยสารมาด้วย ข้าพเจ้าถือโอกาสเลี้ยงอาหารมื้อนั้นด้วย ชายนั้นนำห่อกระดาษ ซะลอม และถุงผ้าใบขึ้นรถ ข้าพเจ้าเคลื่อนรถออกกระหว่างทางได้คุยกันอย่างสนิทสนม พอเข้าเขตอยุธยาเป็นเวลาค่า ต้องเปิดไฟหน้ารถอย่างแรง ขณะที่ขับรถมาตามทาง เห็นต้นกล้วยขนาดใหญ่ขวางถนนอยู่ รถไม่อาจวิ่งข้ามไปได้ ข้าพเจ้าจึงชลอรถหยุด ทันใดนั้นมีชายฉกรรจ์ 5-6 คน ถืออาวุธปืนและมีดล้อมรถข้าพเจ้า ชายที่มาอยู่กับข้าพเจ้าบอกว่า “ไม่ต้องกลัวคุณ ผมจะจัดการกับมันเอง” แกร้องตะวาดลงไปว่า “เฮ้ย...อ้ายพวกนี้หยุด” พอแกก้าวลงจากรถ พวกเหล่าร้ายต่างตะโกนเรียกกันว่า “พี่” แกบอกให้พวกเหล่าร้ายยกสิ่งกีดขวางออกและยกของออกจากรถด้วย แกกล่าวคำอำลาข้าพเจ้า ข้าพเจ้าโล่งใจรีบเคลื่อนรถออก แต่แล้วก็ได้ยินเสียงตะโกนให้รถหยุด พอข้าพเจ้าห้ามล้อ ชายผู้นั้นถือห่อกระดาษส่งให้ข้าพเจ้า กล่าวขอ

โทษที่ลูกน้องหยิบผิดไป ข้าพเจ้ารับห่อกระดาษมาโยนไว้บนเบาะหลัง เร่งเครื่องรถเข้ากรุงเทพ ฯ
เมื่อถึงบ้านตรวจดูปรากฏว่าเงินจำนวนนั้นยังอยู่ครบถ้วน

กุศลสะท้อน

มวมณฺเณต ปุณฺณสฺส น มตฺตํ อากมฺิสฺสติ
อุทฺทินฺทฺนิปาเตน อุทฺทุมฺโกปฺปี ปุริติ
อาปุริติ ธีโร ปุณฺณสฺส โลกํ โลกํปฺปี อากมฺิ.
ไม่ควรดูหมิ่นต่อบุญว่า มีประมาณน้อย จักไม่มาถึง แม้หม้อน้ำย่อมเต็มได้ด้วยหยาด
น้ำที่ตกฉ่นใด, ผู้มีบุญญาสั่งสมบุญ แม้ทีละน้อย ๆ ย่อมเต็มได้ด้วยบุญ ฉะนั้น.

พุทธศาสนสุภาษิต

เมื่อปี พ.ศ. 2500 บ่ายวันหนึ่งข้าพเจ้าพักผ่อนอยู่ที่บ้าน ถัดบ้านของข้าพเจ้าไปเป็นโรง
เพาะถั่วงอก มีเสียงโจษกันว่า เด็กตกน้ำ ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ต่างวิ่งไปดู พอเด็กตกลงไปในน้ำก็มีคน
เห็นจึงรีบอุ้มเด็กขึ้นมาจากน้ำ พวกญาติ ๆ ของเด็กช่วยกันปฐมพยาบาล แต่เด็กไม่ฟื้น ได้รับนำเด็ก
ส่งโรงพยาบาลแต่เด็กขาดใจตายเสียก่อน เรื่องเด็กตกน้ำทำให้ข้าพเจ้าคิดถึงบุตรชาย กล่าวคือ ใน
ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ข้าพเจ้าได้พาครอบครัวหลบภัยไปอยู่บ้านเพื่อนในอำเภอชั้นนอก ครั้น
อยู่ได้ชั่วระยะหนึ่งเกิดความเกรงใจเพื่อน จึงซื้อที่ดินบริเวณใกล้เคียงกันนั้นปลูกบ้าน เมื่อปลูกบ้าน
ต้องขุดดินถมที่ให้สูง ฉะนั้นที่หลังบ้านจึงเป็นบ่อใหญ่ วันนั้นจำได้ว่าเป็นวันอาทิตย์เวลาบ่ายราว
15.00 น. คนครัวจะทำกับข้าว เดินผ่านบ่อเห็นผ้าขาวลอยอยู่กลางบ่อ คิดว่าผ้าตกน้ำ ครั้นเอาไม้เขี่ยดู
ปรากฏว่าเป็นเด็กจึงร้องขึ้น เพื่อนบ้านใกล้เคียงได้ยินเสียงร้อง รีบมาช่วยอุ้มเด็กขึ้นมาจากน้ำ ทำการ
ปฐมพยาบาล ในที่สุดเด็กฟื้นและไม่ช้าร่างกายแข็งแรงเป็นปกติ ข้าพเจ้าทราบภายหลังว่าบุตรคนที่ 4
ของข้าพเจ้ารับประทานอาหารกลางวัน เดินไปล้างมือที่บ่อหลังบ้านเลยลื่นตกน้ำไป กะเวลาดูว่าจม
น้ำอยู่ประมาณ 2 ชั่วโมง

ข้าพเจ้าอดคิดไม่ได้ว่า ที่บุตรข้าพเจ้าตกน้ำแล้วยังมีชีวิตอยู่ อาจเป็นเพราะเมื่อครั้งข้าพเจ้า
มีอายุ 25 ปี ข้าพเจ้ากับภรรยาหนีสนทนากันที่ริมคลองแห่งหนึ่ง มีน้ำไหลเชี่ยว ขณะยืนคุยสายตา
เหลือบไปเห็นมือเล็ก ๆ ชูขึ้นเหนือน้ำแล้วจมหายไป ข้าพเจ้านึกว่าเด็กตกน้ำจึงกระโดดลงไปในคลอง
ควานหาเด็กจนพบ รีบอุ้มเด็กว่ายน้ำเข้าหาฝั่ง ส่งเด็กให้พลเมืองดีผู้หนึ่ง ส่วนข้าพเจ้ารีบกลับบ้านเพื่อ
เปลี่ยนเครื่องแต่งตัวที่เปียกปอน สำหรับเด็กนั้นชื่ออะไร อยู่ที่ไหน ข้าพเจ้าไม่ทราบจนทุกวันนี้
ข้าพเจ้าคิดว่าอานิสงส์ที่ข้าพเจ้าช่วยชีวิตเด็กคนนั้นไว้ ผลได้สนองให้บุตรของข้าพเจ้าตกน้ำแต่ไม่ได้
รับอันตราย

ความคั่งไม่สูญญ

ทุกข์ อนาคต วิหริติ คนไม่มีที่พึ่งอยู่เป็นทุกข์

พุทธศาสนสุภาษิต

เทศกาลตรุษจีน ตรงกับวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2504 ข้าพเจ้าถือโอกาสไปพักผ่อนที่ ชายทะเลหาดพัทยาพร้อมทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ย่างวันที่ 15 ข้าพเจ้าออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ตรง ไปพัทยา วันนี้ท้องฟ้ามีดีครึ้ม ฝนโปรยลงมาแต่เช้า รถผ่านด่านบางปูไปไม่ไกลนัก รถหยุดลงเพราะ เครื่องยนต์ไม่ทำงาน

ข้าพเจ้านำรถเข้าข้างทาง ลองตรวจแก้แต่เครื่องยนต์ก็ยังไม่ทำงาน ข้าพเจ้าหมดปัญญา คิดว่าจะเข้ากรุงเทพฯ หาร่างมาแก้ไขดู ข้าพเจ้าสั่งให้เด็กเฝ้ารถและตัวเองรอรถโดยสารเข้ากรุงเทพฯ รถโดยสารผ่านมา ข้าพเจ้าโบกมือให้รถหยุดแต่ไม่มีรถคันไหนหยุดรับ รถส่วนบุคคลบางคันว่าง พอ อาศัยนั่งได้ ไม่มีคนไหนรับ มีแต่หันหน้ามาหัวเราะเหมือนเห็นข้าพเจ้าเป็นตัวตลก ขณะนั้นฝนตกหนัก ข้าพเจ้าหลบเข้าไปนั่งในรถ ได้นี้ก็ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในถนนสายนี้ ข้าพเจ้าจำได้ว่า วันหนึ่งขับรถ กลับจากชลบุรี ผ่านคลองด่านได้ไม่กี่กิโลเมตร เห็นผู้คนพลุกพล่านจึงหยุดรถที่หน้าบ้านครูเที่ยง ถามไถ่ความว่า เวลาบ่ายโมงมีรถยนต์โดยสารจากศรีราชาเข้ากรุงเทพฯ หยุดที่หน้าบ้านครูเที่ยง มีคน พยุงหญิงคนหนึ่งลงจากรถ หญิงคนนั้นครรภ์แก่ใกล้จะคลอด ครูเที่ยงจึงให้พักที่บ้าน หารมอแผน โบราณช่วยเหลือแต่หญิงคนนั้นหมดสติ ข้าพเจ้าบอกครูเที่ยงว่าจะเข้ากรุงเทพฯ รีบไปรับมอ ครูเที่ยง แสดงความดีใจ ข้าพเจ้าเข้ากรุงเทพฯ ตรงไปที่แรศพยาบาล สีพระยา รับมอไปบ้านครูเที่ยงทันที มอรีบตรวจอาการหญิงนั้นโดยด่วน ให้นยาและฉีดยา ต่อมาได้ยินเสียงทารกร้อง หญิงนั้นฟื้นอันตรวย ข้าพเจ้าจึงพาหมอลกลับกรุงเทพฯ

อีกครั้งหนึ่งข้าพเจ้าจำได้ว่า เย็นวันหนึ่งข้าพเจ้าเดินทางมาสมุทรปราการและกำลังจะกลับ บ้าน มีชายคนหนึ่งมาถามข้าพเจ้าว่าจะไปไหน ข้าพเจ้าตอบว่าจะเข้ากรุงเทพฯ ดูท่าทางชายผู้นั้น แสดงความผิดหวัง ข้าพเจ้าจึงถามว่าจะไปไหน จึงทราบว่ารถของชายผู้นั้นยางแตกอยู่ที่คลองด่าน อาศัยรถคนอื่นมาปะยางแล้วหารถโดยสารกลับไปไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงตกลงใจไปส่ง

ข้าพเจ้าคิดถึงเรื่องเหล่านี้แล้ว ทำให้จิตใจสบายขึ้นอย่างประหลาด และมั่นใจว่าทุกราว ที่คับขันมองไม่เห็นทางออก ในนาทีสุดท้ายจะพบทางออกอันงดงามเสมอ พอฝนซาลงมีรถจี๊ปคันหนึ่ง แล่นผ่านมา ข้าพเจ้ารีบโบกมือให้หยุด เมื่อรถหยุด ข้าพเจ้าออกปากขอโดยสารเข้ากรุงเทพฯ ชายหนุ่ม ซึ่งเป็นคนขับรถแสดงความยินดีที่ข้าพเจ้าขอโดยสารไปด้วย ชายหนุ่มถามถึงจุดประสงค์ ข้าพเจ้าบอก ว่ารถเสีย จะไปตามช่างจากกรุงเทพฯ มาแก้ไข ชายหนุ่มผู้นั้นบอกว่าอยากจะลองช่วยแก้ไขให้ ถ้าแก้ไข

ไม่ตก มีเชือกอยู่ที่ท้ายรถจะลากรถกลับกรุงเทพฯเอง ชายนั่นใช้เวลาแก้ไขไม่นานนัก เครื่องยนต์ทำงานรถใช้ได้เป็นปกติ

๙๗ ความคืบหน้ามงคล

จากมนุพฺรุษเยย

พึงเพิ่มพูนความสละ

พุทธศาสนสุภาษิต

วันหนึ่งข้าพเจ้ากำลังนั่งทำงาน มองดูนาฬิกาเห็นว่าใกล้เพลแล้ว อยากเร่งมือให้งานเสร็จเรียบร้อยก่อนเที่ยง บ่ายจะได้มีเวลาพักผ่อน

ทันใดนั้น ข้าพเจ้ามองเห็นเพื่อนผู้หนึ่งกำลังเดินเข้ามาหา แต่งกายไม่เรียบร้อยดูเหมือนไปต่อสู้อะไรมาจนล้มลุกคลุกคลาน ข้าพเจ้าเรียกเด็กเอาน้ำอัดลมมาให้ดื่ม เพื่อนเล่าให้ฟังว่า

ผมมีโอกาสพักร้อน 2 สัปดาห์ แต่ไม่ได้ไปพักผ่อนที่ไหน ตอนสายวันนั้นตั้งใจจะมาสนทนากับคุณเพราะคิดถึง ผมขึ้นรถประจำทางที่หน้าบ้านซึ่งเป็นต้นทาง มีที่ว่างพอหนึ่งได้ ระหว่างทางรถจอดรับส่งผู้โดยสาร คนลงน้อยกว่าคนขึ้น รถจึงแน่นไม่มีที่นั่ง

ในจำนวนผู้โดยสาร มีแม่ชี่สูงอายุผู้หนึ่งยืนอยู่ไม่มีผู้สละที่นั่งให้ ผมรู้สึกสงสารและเห็นใจผู้มีอายุที่ยังเป็นผู้ทรงศีล จึงลุกขึ้นเพื่อจะเรียกให้นั่ง ครั้นลุกขึ้นยังไม่ทันสุดตัว เจ้าแก่ผู้หนึ่งรีบเบียดตัวลงนั่งทันที ผมเลยไม่รู้จะทำอย่างไร จะนึกโกรธเจ้าแก่ก็ไม่ถูก เพราะคิดดูแล้วเป็นความผิดของตนเอง ที่ไม่บอกเชิญให้แม่ชี่นั่งเสียก่อนแล้วจึงลุกขึ้น เรื่องนี้โทษใครไม่ได้นอกจากตัวเองเอง เจ้าแก่อยู่ใกล้กว่านี้กว่าผมถึงจุดหมายปลายทางที่จะลง ตกกลางผมต้องยืนเกาะราวแทนเจ้าแก่ ผมหันไปเห็นแม่ชี่แกล้มให้ เหมือนจะเป็นความหมายของคำพูดว่า “ขอบใจที่อุตส่าห์สละที่ให้นายนั่ง แม่ยายจะไม่ได้นั่งแต่ก็ขอบใจที่มีน้ำใจดีด้วย” รถแล่นตามเส้นทางจนถึงสี่แยกแห่งหนึ่ง ผมและผู้ที่ยืนเกาะราวต่างล้มระเนนระนาดเพราะรถห้ามล้ออย่างกะทันหัน ได้ยินเสียง “โครม” รถสั่นสะเทือนปรากฏว่ารถคันนี้ถูกรถประจำทางอีกคันหนึ่งชนกลางคัน พวกที่ล้มค่อย ๆ ลุกขึ้น ผมขัดยอกไปทั้งตัวรีบลงจากรถทันที มายืนดูอยู่ข้างถนน ตำรวจคุมตัวคนขับรถไว้ ประชาชนมองดูกันเต็มไปหมดทันใดนั้นได้ยินเสียงเด็กกระเป๋าร้องว่า ยังมีคนอยู่บนรถอีกคนหนึ่ง ลุกไม่ได้ ผมชะง็อกไปดูบนรถเห็นคนนอนเอามือกุมศีรษะ ตำรวจกับเด็กกระเป๋ารุดเข้าไปพุงคนเจ็บลงมา พอผมเห็นหน้าคนเจ็บก็ตกตะลึง เพราะบุคคลผู้นั้นคือ เจ้าแก่คนที่นั่งแทนที่ผมนั่นเอง แก่อาการสาหัสมีเลือดออกทางศีรษะมาก คนช่วยนำส่งโรงพยาบาล ผมเห็นแม่ชี่เดินเข้ามาใกล้ผม ยิ้มแล้วพูดว่า “คุณหมดเคราะห์หมดโศกแล้ว เพราะความดีของคุณจึงเป็นมงคลแก่ตัวเอง” ผมยกมือไหว้และกล่าวคำขอบคุณ